

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

თამარ ტივაძე

თეიმურაზ პირველის საგარეო პოლიტიკა

„მეცნიერება“
თბილისი
1990

წიგნის მიზანია გამოქვეყნებული და გამოუქვეყნებელი საარქივო-მასალის, აგრეთვე, არსებული სამეცნიერო და პოპულარული ლიტერატურის კრიტიკული შესწავლის საფუძველზე თვალი გაადევნოს საქართველოს მეფის თეიმურაზ პირველის სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობას, მის საგარეო პოლიტიკურ კურსს.

ნაშრომში მოცემულია ცდა საკვლევ პერიოდში კავკასიაში, მახლობელ და შუა აღმოსავლეთში შექმნილი საერთაშორისო ვითარების გათვალისწინების საფუძველზე შეფასდეს საქართველოს სახელმწიფოს მიერ გატარებული საგარეო პოლიტიკა, წარმოჩნდეს ის მიზეზები, რაც ამირობებდა ქართული პოლიტიკური მოღვაწეების ორიენტაციას რუსეთზე, ევროპაზე, ოსმალეთსა თუ ირანზე.

მონოგრაფია გათვალისწინებულია როგორც სპეციალისტებისათვის, ისე საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რედაქტორი ისტ. მეცნ. დოქტ. გ. პ ა ი ჯ ა ძ ე

რეცენზენტები: ისტ. მეცნ. დოქტ. მ. ს ა მ ს ო ნ ა ძ ე

ისტ. მეცნ. დოქტ. კ. კ უ ც ი ა

შესავალი

თეიმურაზ პირველის, როგორც პოლიტიკური მოღვაწის, პოეტიკა და ისტორიული პიროვნების შესახებ, არაერთი ნაშრომია შექმნილი და კიდევ ბევრი შეიქმნება. თავისი დროისათვის საკმაოდ განთლებულ ადამიანს, კახეთის მეფე თეიმურაზს, ისეთი ძნელბედობის ჟამს მოუხდა დაშლილი და მტრებით გარშემორტყმული საქართველოს მართვა, რომ გასაკვირიც კი იქნებოდა მისი პოლიტიკური საქმიანობა ყოველთვის სწორი და გასაგები ყოფილიყო როგორც მისი თანამედროვეებისათვის, ისე იმ მკვლევართათვის, რომლებიც სამი საუკუნის შემდეგ სულ სხვა ისტორიულ ვითარებაში შეუდგნენ მისი მოღვაწეობის შესწავლა-შეფასებას.

„ამ პერიოდის საქართველო იყო ნათელი მაგალითი არც ისე ხშირი შემთხვევისა, როცა ხალხის ისტორიულ განვითარებაზე გადამწყვეტ გავლენას ახდენდნენ საგარეო-პოლიტიკური პირობები. საკმარისი არ არის იმის თქმა, რომ საქართველოს საგარეო პოლიტიკა გაგრძელება იყო მისი საშინაო პოლიტიკისა. უკვე ძნელი იყო ქართული სამეფო-სამთავროების საშინაო და საგარეო პოლიტიკისა თუ ცხოვრების გამიჯვნა“¹.

მართლაც, თუ თვალს გავადევნებთ გვიანდელი ფეოდალიზმის ხანის საქართველოს სამეფო-სამთავროების მიერ წარმოებული საგარეო პოლიტიკის ხასიათს, ნათლად შევამჩნევთ, რომ უმეტეს შემთხვევაში იგი გაპირობებული იყო კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში შექმნილი ვითარებით და ამ უკანასკნელის ცვალებადობა. თავის მხრივ, რადიკალურ ცვლილებებს იწვევდა მასში.

საქართველოს საგარეო პოლიტიკაზე არანაკლებ მოქმედებდა ქვეყნის შიგნით მომხდარი ძვრები, რომელთა გაუთვალისწინებლობა ხშირად ართულებს მიმდინარე მოვლენათა მართებულ ახსნას.

ამა თუ იმ პოლიტიკური მოღვაწის საქმიანობის შეფასებისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო. ყოველად გაუმართლებელია მისი საქმიანობის მოწყვეტა იმ ობიექტური გარემოდან, რომელშიაც იგი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. თეიმურაზ პირველი, ისევე როგორც მისი წინამორბედები — ლევან II, ალექსანდრე II, ან მისი თანამედროვენი

— როსტომ მეფე, ვახტანგ V, გიორგი III, ალექსანდრე III (იმერეთის მეფეები), უპირველეს ყოვლისა, თავისი კლასის ინტერესებს ითვალისწინებდა და ემსახურებოდა.

თეიმურაზის მოღვაწეობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვაგვარადაა შეფასებული. ჩვენ ვერ შევძლებთ (და ალბათ არც არის საჭირო) საკითხის ირგვლივ არსებული ყველა ნაშრომის განხილვას და შევეხებით მხოლოდ იმ კონკრეტულ მოსაზრებებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ თეიმურაზ მეფის, როგორც სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწის, საქმიანობის შეფასებას.

ისტორიკოსების განსაკუთრებული მსჯელობის საგნად იქცა თეიმურაზ პირველის თანამიმდევრული რუსული ორიენტაცია. მ. ჯანაშვილი, ნ. ცხევედაძე, ა. სარაჯიშვილი, ზ. ედილი, ი. ჯავახიშვილი² და სხვები თავის ნაშრომებში არ იწონებენ მითითებულ პოლიტიკურ კურსს. არანაკლებ კრიტიკულ შეფასებას აძლევენ კახეთის მეფის რუსულ ორიენტაციას ჩვენი თანამედროვე კოლეგებიც. მაგალითად, დ. კაჭარავა მიუთითებს: „...პოლიტიკური მოღვაწე, რომელსაც ეცოდინებოდა ყველაფერი ეს, და ნამდვილ პოლიტიკოსს კი უნდა ჰქონოდა არც თუ ისე რთულ ვითარებაში!!/ გარკვევის უნარი, რასაკვირველია, არ შეეცდებოდა რუსეთის იმედით ირანის წინააღმდეგ ბრძოლის დაწყებას, თეიმურაზ პირველი კი მიუხედავად ამისა, მთელ თავის იმედებს რუსეთზე ამყარებდა. ამიტომ ჩვენ გადავარბებულად მიგვაჩნია თეიმურაზის პოლიტიკური მოღვაწეობის დღეს მიღებული შეფასება“³ (ხაზი ჩვენია — თ. ტ.).

ლ. ტუხაშვილის აზრით, „...ირან-თურქეთის ურთიერთდაპირისპირებაში მესამე ძალის, — რუსეთის შენოყვანამ და მასზე ნაადრევმა აქცენტმა დააჩქარა 1614—1620 წლების კახეთის ტოაგედია“⁴. მკვლევარს ჰიაჩნია, რომ ქართველი პატრიოტების „...შეცდომა“⁵ში მდგომარეობდა, რომ ვერც შაჰ აბას I-ის განზრახვა გამოიცნეს დროულად და ვერც მე-17 საუკუნის დასაწყისში მიმდინარე რუსეთის სამოქალაქო ომის არსში გაერკვნენ...“⁵.

იმისათვის, რომ სწორად შეფასდეს თეიმურაზ პირველის, როგორც პოლიტიკური მოღვაწის, საქმიანობა, საჭიროა გაირკვეს რა ზომით ახდენდა გავლენას კავკასიაში, მახლობელ აღმოსავლეთში და ევროპის ქვეყნებში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები საქართველოა საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის მონაცვლეობაზე, უნდა დადგინდეს თუ რა აპირობებდა რუსული ორიენტაციის სიცოცხლისუნარიანობას და ისიც, რომ ქართველი პოლიტიკოსები ურიგოდ არ ერკვეოდნენ რუსეთის შესაძლებლობებსა და ინტერესებში, რომ რუსეთთან დაკავშირება წარმოადგენდა იმ დიპლომატიურ იარაღს, რომელსაც

ზშირ შემთხვევაში ქართველებისათვის უფრო მეტი სარგებლობა მოჰქონდა. ეიღრე მატერიალურ ან სამხედრო დახმარებას.

საქართველოს საგარეო პოლიტიკას საერთოდ და, კერძოდ, რუსეთზე ორიენტაციის აღებას მართებული შეფასება მისცეს ნ. ბერძენიშვილმა. ი. ცინცაძემ, შ. მესხიამ, გ. პაიჭაძემ, მ. ალექსიშვილმა, ვ. მაქარაძემ, თ. ბოცაძემ, ნ. ნაკაშიძემ და სხვ.. რომელთაც სპეციალურად შეისწავლეს საკვლევი საკითხი. მათ ნაშრომებს სათანადო ადგილებში მივუთითებთ.

უსკაძდა რა ხაზს თეიმურაზ პირველის ოპტიმიზმს ივ. ჭავჭავაძის წერდა: „სწორედ რომ გასაოცარი და სათაყვანებელია ის მამაცი გულგაუტეხლობა და სიცოცხლისა და მშვენიერების დაუშრეტელი წყურვილი, რომელიც თეიმურაზ მეფეს და მის ქართველ თანამედროვეებს და მომდევნო თაობას ასეთ ჯოჯოხეთურ პირობებშიაც ეროვნული ხელოვნებისადმი უანგარო სამსახურის ხალისს არ უხშავდა“⁶. ასევე საყურადღებოა თეიმურაზის საქმიანობის ჭავჭავაძისილისეული შეფასება: „...ბრმისათვისაც ცხადი უნდა გამხდარიყო, რომ თეიმურაზ მეფის ბატონობა აღმოსავლეთი საქართველოს დამოუკიდებლობასა და მაინცდამაინც დამოუკიდებლობისათვის თავგანწირულს ბრძოლას მოასწავებდა, როსტომის მეფობა კი ჩვენი ქვეყნის მონობიასა და სპარსთა ბატონობის მომავლინებელი იყო“⁷.

როცა საშინაო არეულობას. რაც ასე დამახასიათებელია ფეოდალური დაშლილობის ეპოქისათვის, ემატება გაუთავებელი საგარეო გართულებები. რომლებიც ერის ყოფნა-არყოფნის საკითხს აყენებენ, ბევრად რთულდება ქვეყნის მართვა. სწორედ ასეთი სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდა კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი.

საბარემო პოლიტიკური კურსი XVII საუკუნის პირველ მესამედში

1. მეფობის დასაწყისი

თეიმურაზ დავითის ძე ბაგრატიონი, როგორც ვარაუდობენ, დაიბადა 1589 წლ. 1604 წ. დედამისის ინიციატივით. იგი და მისი და ელენე ირანის შაჰის კარზე გაიგზავნენ². 1605 წ. კახეთის ტრაგედიამ განსაზღვრა თეიმურაზის შემდგომი ბედი. 1606 წ. ქართველ დიდებულთა თხოვნით, შაჰ აბასმა იგი კახეთის მეფედ აკურთხა³. 1607 წ. ახალგაზრდა მეფე დააქორწინეს გურიელის ასულ ანაზე, რომელთანაც ორი ვაჟი შეეძინა. მალე თეიმურაზი დაქვრივდა და ასევე მალე იქორწინა ხელმეორედ ქართლის მეფის ლუარსაბის დაზე, ხორეშანზე, რომელთანაც თითქმის მთელი სიცოცხლე გაატარა.

თანამედროვე უცხოელთა გადმოცემით. თეიმურაზი: „მეტად დიდი ნიჭიერი და განსწავლული კაცი; კარგად იცის ძველი და ახალი აღთქმა (საღვთო წერილი). კრებათა და წმინდა მამათა წერილებიც“⁴. იგი ყოფილა: „...ძრიელ მშვენიერი შეხედულებისა და თეთრ-წითური, ღიბრონი თვალები და სურათი ცხვირი აქვს. საშუალოზე უფრო მაღალი ტანისაა, კარგად იცის ქართული, თათრული და სპარსული, რა ენებსაც მკერამეტყველად ლაპარაკობს. მეტად ნაზი და ქცევაში თავზიანია; საუკეთესო პოეტია, რადგან შეადგინა ისტორია იოსებისა; ყველა საქმეში ძრიელ ნიჭიერია და ომში მარჯვე. მისთვის ბედს რომ არ ეღალატნა, უპირველეს სარდლად უნდა შერაცხილიყო“⁵.

„ქართველთა მეფე თეიმურაზი უძლეველი მეომარია აღმოსავლეთში. სპარსელთა და სხვადასხვა მტერთა წინააღმდეგ მებრძოლი, აღმოსავლეთ ქრისტიანთა მფარველად წოდებული. იგი წმინდა სარწმუნოების მტკიცე დამცველია“⁶. კიდევ შეიძლებოდა ციტატების მოყვანა სხვადასხვა ავტორების ნაშრომებიდან, მაგრამ ესეც საკმარისია თეიმურაზის პორტრეტის წარმოსადგენად.

1607—1613 წლებში საქართველოში შედარებით სიწყნარე სუ-

ფევედა. ეს, რა თქმა უნდა, ქართველთა ნება-სურვილით და მისწრაფებით არ იყო გაპირობებული. უბრალოდ, ირანის მბრძანებელს, რომელიც 1603 წლიდან ისევ ოსმალეთთან ბრძოლებით იყო დაკავებული, არ აწყობდა ქართლ-კახეთის მეფეებთან ურთიერთობის გამწვავება, უფრო მეტიც, მათგან მხარდაჭერასა და დახმარებას იმედოვნებდა⁷.

მაგრამ დადგა დრო, როდესაც ირანის მომძლავრებულმა შაჰმა ივრანო, რომ გარედან დახმარება აღარ დასჭირდებოდა. ქვეყნის შიგნით საქმეების მოწესრიგებისა და არმიის რეორგანიზაციის შემდეგ შაჰ აბას I შეტევაზე გადავიდა და დიდ წარმატებასაც მიაღწია სულთნის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში. სინამდვილეს უნდა შეესაბამებოდეს კარმელიტელი მისიონერის პავლე სიმონის 1608 წ. რომში გაგზავნილი ცნობა: „...მე შემიძლია გითხრათ, რომ სპარსეთის მეფე ძალიან ძლიერია და მას აღარ სჭირდება ქრისტიანი მეფეების დახმარება, რადგან ჰყავს ისეთი დიდი არმია, რომ შეუძლია მარტო დაამარცხოს თურქები“⁸.

1612 წ. ირანმა ოსმალეთთან ზავი დასდო და საქართველოსათვის შოიცალა. ირანელთა შემოსევები 1613 წ. გვიან შემოდგომაზე დაიწყ⁹. საქართველომ სცადა პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანებით ეპასუხა. ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: „პოლიტიკური დაშლილობის მიუხედავად ქართლსა და კახეთში ბევრნი იყვნენ საქართველოს ფეოდალურ ძალთა შეკავშირების მოსურნენი. კარგად იცოდნენ, რომ აგრესორთაგან თავის დაცვა მხოლოდ ამ გზით შეეძლო პატარა ქვეყანას. ასეთმა მოღვაწეებმა თეიმურაზ და ლუარსაბ ერთმანეთს დაამოყვრეს“¹⁰.

ეს დინასტიური ქორწინება ანტიირანული ორიენტაციის მომხრეთა მნიშვნელოვანი გამარჯვება იყო ქართლსა და კახეთში. „...ანტი-ირანული ორიენტაციის მოღვაწეთა ჯგუფის მეთაური კახეთის დიდებული თავადი შერმაზან ჩოლოყაშვილი ყოფილა. ამ ჯგუფის წაქეზებით თეიმურაზმა და ლუარსაბმა „დადეს ხელშეკრულება და ფიცი, რომ იქნებიან ერთსულოვანი და ერთაზროვანი“¹¹. 1614 წ. დასაწყისიდან მოყოლებული შაჰი ოთხგზის შემოესია საქართველოს, რასაც ხელი შეუწყო იმ პერიოდში ამიერკავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში შექმნილმა საერთაშორისო ვითარებამ.

ნ. ნაკაშიძე მიუთითებდა, რომ ეს ლაშქრობები „...ემსახურებოდა ირანის პოლიტიკურსა და ეკონომიურ ინტერესებს და იგი გარდაუვალი იყო. ერთადერთი ძალა, რომელიც მას აიცილენდა თავიდან, იყო გაერთიანებული საქართველო, რაც იმ ვითარებაში აბსოლუტური ილუზია იყო“¹². ტერმინ „გაერთიანებულ საქართველოს“ თავისი

შინაარსი აქვს და, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს ქვეყნის ეკონომიკის, სამხედრო და სხვა რესურსების მობილიზებას. ამ გაგებით, რა თქმა უნდა, იმ ხანებში საქართველოს გაერთიანება მართლაც ილუზია იყო, მაგრამ პოლიტიკურ თანამოაზრეთა გაერთიანებითაც შეიძლებოდა გარკვეულ პირობებში ერთიანი ძალით მტრის უკუგდება. საამისო მაგალითები საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიაში არაერთია.

განსაკუთრებით ეს ითქმის საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის არჩევის საკითხში ერთსულოვნების გამოჩენის შესახებ. ეს ის მძლავრი ბერკეტი იყო, რომელსაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე იარაღად იყენებდა თავისუფლებისათვის თავდაუზოგავი მებრძოლი კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი.

ქვეყნის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკური ხაზის არჩევა, როგორც ცნობილია, ერთი ისტორიული პიროვნების ნება-სურვილით არ ისაზღვრება. მეფობის დასაწყისშიაც და შემდგომშიც ახალგაზრდა მეფე გარკვეულ ანგარიშს უწევდა იმ კლასის მიზან-მისწრაფებებს, რომლის სიუზერენსაც იგი წარმოადგენდა. თეიმურაზი „...ასახავდა კახეთის არისტოკრატიის პატრიოტული ფრთის რეალისტურ შეხედულებებს. ამ ფრთას, ქეთევან დედოფლის მეთაურობით აუცილებლად მიაჩნდა ალექსანდრე II-ის პოლიტიკური პლატფორმის კორექტივი. მათი იდეალი უნდა ყოფილიყო ქრისტიანული კახეთი გარეგნულად „ირანული საფარველით“, რუსეთთან კავშირის შენარჩუნებით.“¹³.

XVII ს-ის პირველ ნახევარში, ისევე როგორც წინა და მომდევნო პერიოდებში, საქართველოს თავისი ძალებით გარედან მომხდური მტრისათვის პასუხის გაცემა უჭირდა. ამიტომ, ქართველი პოლიტიკოსებისათვის უცხო ძალის მოშველების საკითხი ყოველთვის აქტუალური იყო, რაც საზღვრავდა მის საგარეო პოლიტიკის კურსს.

საშინაო და საგარეო ვითარების ცვლასთან ერთად იცვლებოდა საქართველოს სამეფო-სამთავროთა დამოკიდებულებაც ირანზე, ოსმალეთზე, რუსეთზე თუ ევროპის ქვეყნებზე ორიენტირების საკითხისადმი. უცვლელი რჩებოდა მხოლოდ ის, რომ არასოდეს მარტო ირანზე, მარტო ოსმალეთზე, მარტო რუსეთზე ან მარტო ევროპის ქვეყნებზე არ ყოფილა საქართველოს პოლიტიკოსთა ყურადღება მიპყრობილი.

გამორჩევით გვინდა შევჩერდეთ რუსეთზე ორიენტაციის აღების საკითხზე. ეს იმ საკითხთაგანია, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიის შესწავლით დაინტერესებული ვერც ერთი მკვლევარი. ამიტომაცაა, რომ დღეისათვის ის შესწავლილად ითვლება. განსაკუთრებული ყურადღება ამ თემას დაეთ-

მო ნ. ბერძენიშვილის, ი. ცინცაძის, მ. ალექსიშვილის, ნ. ასათიანის, გ. პაიჭაძის, თ. ბოცვაძის, ვ. მაჭარაძის და სხვათა ნაშრომებში.

არსებული მასალის შესწავლისა და მართებული მეცნიერული განალიზების შედეგად დადგენილია, რომ რუსეთზე ორიენტაციის აღება გაპირობებული იყო რთული საგარეო და საშინაო ვითარებები და არავითარ შემთხვევაში არ წარმოადგენდა არც გარედან ძალით თავსმობეველ და არც ქართველი პოლიტიკოსების სიბეცის წყალობით შერჩეულ ხაზს. მართებულად წერდა მ. ალექსიშვილი: „...ნ. ბერძენიშვილმა პირველმა შესძლო იმის ჩვენება, რომ ქართველ მოღვაწეთა რუსული ორიენტაცია არც ხმლის ძალით ჰქონდა რუსეთის მხრიდან საქართველოს თავზე მოხვეული და არც თვით ამ ქართველ მოღვაწეთა თითქოს და რალაც შეცდომების შედეგად, როგორც ეს ზოგიერთ მკვლევარს იქამდე წარმოედგინა“¹⁴.

ვფიქრობთ. ექვს არავისში იწვევს ის გარემოება, რომ რუსული ორიენტაცია საქართველოს ფეოდალური საზოგადოების პროგრესული ნაწილის მიმართულება იყო¹⁵, რომელსაც „...ობიექტურად მოსდევდა და მოჰყვა კიდევ საქართველოს გადარჩენა დაღუპვისაგან თურქეთ-ირანის მხრივ“¹⁶. ასევე სამართლიანად არის შენიშნული, რომ საქართველოს რუსეთთან ურთიერთობის საკითხი არ შეიძლება კლასობრიობის გარეშე მდგარიყო და ძირითადად საშინაო პოლიტიკის ხასიათით ისაზღვრებოდა¹⁷ და რომ „თავისი პოლიტიკური ზრახვების განხორციელება ქართული ფეოდალური საზოგადოების პროგრესულმა ნაწილმა რუსეთთან თანამშრომლობას დაუკავშირა“¹⁸.

რუსული ორიენტაციის ჩამოყალიბება რთული, ხანგრძლივი და წინააღმდეგობებით აღსავსე პროცესი იყო, რომლის გაშუქება მოითხოვს დაწვრილებით შევისწავლოთ ის ისტორიული ვითარება, რომელიც ხელს უწყობდა საქართველოს რუსეთთან დაახლოებას ჯერ კიდევ XVI ს-ის 60-იან წლებში; გაეარკვიოთ ინტერესთა ის ერთობა თუ სხვადასხვაობა, რომელიც დროთა ვითარებაში გამოვლინდა საქართველოს ფეოდალურ სამეფო-სამთავროთა შორის რუსეთთან დაკავშირების საკითხში და, შეძლებისდაგვარად. გაჩვენოთ, თუ რომელი სოციალური ფენების ინტერესებს ემსახურებოდა ეს ორიენტაცია. ან რამ განაპირობა მისი სიცოცხლისუნარიანობა.

ვინაიდან ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის სურათი კარგადაა შესწავლილი, მის წარმოჩენას ჩვენ აღარ შევუდგებით და საჭიროების შემთხვევაში გამოვიყენებთ მას, როგორც ფონს ჩვენთვის საინტერესო საკითხის გასარკვევად.

რუსეთზე ორიენტაციის აღების ერთი რომელიმე წლით დათარიღება არ იქნებოდა მართებული. „ამა-თუ იმ სამეფოს მართო შევი-

წრებელი მდგომარეობის ფაქტი, — მიუთითებდა ი. ცინცაძე, — პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხის ასახსნელად არ გამოდგება. ორ სამეფოს შორის ურთიერთობა საერთო ინტერესების არსებობას გულისხმობს, ამის მიზნად ურთიერთობა მტკიცე შეიძლება იყოს და პირიქით, მაგრამ არც მარტო ინტერესთა ერთობლიობა განსაზღვრავს ურთიერთობას და ორიენტაციის საკითხს. ინტერესები შესაძლებელია ორ სახელმწიფოს შორის საერთო იყოს, მაგრამ ობიექტური პირობები ამ პოლიტიკური ერთიანობის დაახლოებასა და კავშირს აბრაციონალურად შეიძლება ჰქმნიდეს. ურთიერთობის დამყარების ცდასაც კი წინ უნდა უსწრებდეს ისეთი მოვლენები, რომელნიც ამა თუ იმ პოლიტიკური ერთეულის მესვეურებს თავისი გეგმის რეალიზაციის პერსპექტივას დაუსახავს¹⁹.

საგვებით სამართლიანი დაკვირვებაა. ჩვენ შევეცდებით თვალი გავადევნოთ იმ საერთაშორისო პროცესებს, რომლებიც ზემოქმედებას ახდენდნენ საქართველოს სამეფო-სამთავროების და განსაკუთრებით ყველაზე მოწინავე კუთხის, კახეთის სამეფოს, საგარეო პოლიტიკაზე, კერძოდ კი, რუსეთზე ორიენტაციის აღების საკითხზე.

იმის გამო, რომ ჯამთა სიავემ დააზიანა და ზოგ შემთხვევაში საერთოდ მოსპო ქართული წყაროები, სპეციალისტები იძულებულა არიან ძირითადად რუსულ საარქივო მონაცემებს დაეყრდნონ. მაგრამ აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ასეთი შესაძლებლობა მხოლოდ XVI ს-ის მიწურულისა და შემდგომი საუკუნეებისათვის გვაქვს, ვინაიდან რუსული დიპლომატიური საქმის წარმოება სისტემატიზებულ სახეს მხოლოდ მოსკოვის ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების შემდეგ იღებს.

რუსეთის სახელმწიფოს მესვეურთა ყურადღების ცენტრში საქართველო უკვე XVI ს-ის 50-იანი წლების მეორე ნახევარში მოექცა. როგორც ცნობილია, 1557 წ. რუსეთში ჩასულმა ყაზარდოელმა ელჩებმა განაცხადეს, რომ მათთან ერთად მოსკოვის ქვეშევრდომობაში შესვლა საქართველოსაც უნდოდა²⁰. ასეთ განცხადებას არ შეიძლება არ დაეინტერესებინა რუსეთის დიპლომატია. მართალია, ყაზარდოელები არ უთითებდნენ, სახელდობრ, საქართველოს რომელი კუთხე ისწრაფოდა რუსეთთან დაახლოებისაკენ, მაგრამ ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ აქ იგულისხმებოდა კახეთი, რომლის მეფემაც რამდენიმე წლის შემდეგ, კერძოდ 1564 წ. პრაქტიკულად განახორციელა რუსეთში ელჩის გაგზავნა.

მართალია, 80-იანი წლების შუა ხანებამდე საქართველოსა და რუსეთს შორის დიპლომატიური კონტაქტების კვალი არ შეიმჩნევა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მათი ურთიერთდაინტერესების შენელებას. 70-

იანი წლები რთული ხანა იყო რუსეთისათვისაც და საქართველოსთვისაც. ლივონიის მძიმე ომში ჩაბმული ივანე IV იძულებული იყო კავკასიაში პოზიციები დაეთმო და ისევ მოეთხარა თერგზე ციხესიმაგრე, მაგრამ ეს უკან დახევაც დროებითი აღმოჩნდა, ვინაიდან სამხრეთისაკენ სწრაფვა ქვეყნის შინაგანი მოთხოვნილებით იყო გაპირობებული, მისი შეჩერება შეუძლებელი და გაუმართლებელი იქნებოდა.

განსაკუთრებით დაიძაბა ვითარება 1578 წლის გაზაფხულზე, როდესაც ირან-ოსმალეთის ომი დაიწყო. მან საფრთხე შეუქმნა არა მარტო ამიერკავკასიასა და ირანს, არამედ რუსეთსაც, რომლის სამხრეთი საზღვრები რეალური საშიშროების წინაშე დადგა. ამიტომაც იყო, რომ 1578 წლის გაზაფხულზევე მოსკოვში ჩასული ყაბარდოელი ელჩები, რომელთა სათხოვარი თერგზე სუნჯის შესართავთან ციხის აგება იყო, ძალზე გულთბილად მიიღო ივანე მრისხანემ²¹. იმავე წელს ელჩები უკან გაისტუმრეს და თან ვოევოდა ლუკიანე ნოვოსილცოვი გააყოლეს უამრავი ხურო-კალატოზით. მალე ციხე-სიმაგრე აგებულ იქნა²².

რუსეთის ეს ღონისძიება არ იყო ნაადრევი. შექმნილ ვითარებაში მოსკოვის მთავრობას აღარ აწყობდა უბრალო მეთვალყურის როლში გამოსვლა. საელჩო „პრიკაზი“ სისტემატურად აგროვებდა ცნობებს კავკასიაში არსებული ვითარების შესახებ, რათა კარგად გარკვეულიყო იქ მიმდინარე პროცესებში.

ვითარება მართლაც მძიმე იყო. ომის დაწყებისთანავე შაჰმა რამდენჯერმე სცადა სამშვიდობო მოლაპარაკების დაწყება, მაგრამ ამოიწრო. საუკეთესოდ მომზადებულ მტერთან პირისპირ მარტოდ დარჩენილმა მუჰამედ ხოდაბენდემ კავკასიის ხალხთა დარაზმვას შეუწყობდა ხელი. ამ მიზნით ჩანს ირანის ტყვეობიდან გამოშვებული ქართლის მეფე სიმონი, რომელიც მალე, 1582 წ.²³, შეუთანხმდა კახეთის მეფეს. მათ საქართველოს სხვა კუთხეებიც შეუერთდნენ. მათვე მიუდგნენ საშამხლო და ირანი²⁴. შედეგმაც არ დააყოვნა, 1582 წ. ზაფხულში კოალიციური არმია თბილისს მიაღწა²⁵, მაგრამ წარმატება დროებითი აღმოჩნდა. 1583 წ. 9 მაისს სულთნის ჯარებმა დაამარცხეს გაერთიანებული არმია და აღმოსავლეთ სომხეთის დაპყრობას შეუდგნენ.

ბუნებრივია, რომ არსებული მდგომარეობა კავკასიელ და ირანელ პოლიტიკოსებს დამხმარე ძალის ძებნას კარნახობდა. ყველაზე ახლოს ტერიტორიულად საკმაოდ ძლიერი რუსეთი იმყოფებოდა, რომელიც დაუფარავად ამყლავნებდა თავის დაინტერესებას სამხრეთის მიმართ. ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ მართალი იყო ნ. კარაზინი, როდესაც წერდა 1583 წელს ივანე მრისხანეს მიერ ირანიდან ელჩების მიღების შესახებ²⁶. იმის გამო, რომ ნ. კარაზინი

წყაროს არ უთითებს, ეს ცნობა დაუსაბუთებლადაა მიჩნეული და ისტორიკოსები რუსეთ-ირანის ურთიერთობებს 1587 წლიდან, შაჰის შიკრიყის ანდი ბეგის მოსკოვში ჩასვლიდან იწყებენ. ეს არ არის მართებული. ურთიერთმისწრაფება ამ ორ ქვეყანას შორის ადრეც შეიმჩნეოდა²⁷. უფრო მეტიც, დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ ირანი ამ მისწრაფებაში მარტო არ იყო. არ არის გამორიცხული, რომ მითითებული ელჩობა კოალიციური ხასიათისა იყო და თავის შემადგენლობაში აღმოსავლეთ საქართველოს წარმომადგენლებსაც მოიცავდა. თუ ამ მოსაზრებას დასაშვებად ჩავთვლით, მაშინ ადვილი ასახსნელი იქნება 1586 წ. რუსინ დანილოვის კახეთში ჩამოსვლის მიზანიც.

მართალია, კახეთიდან რუსეთში 1586 წლამდე ელჩობის გავზავნის ფაქტი ჭერჭერობით არ დასტურდება, მაგრამ სერიოზული წინიშნება იმის თაობაზე, რომ რუსინ დანილოვის საქართველოში ჩამოსვლამდე ქართველებს ჰქონდათ მოსკოვთან კონტაქტები დამყარებული, გვაქვს და არაერთი²⁸.

უპირველეს ყოვლისა, გვინდა გავიხსენოთ ის კაზაკები, რომლებიც XVI ს-ის 80-იანი წლების პირველ ნახევარში ჭერ ქართლის, შემდეგ კი კახეთის მეფეების სამსახურში იმყოფებოდნენ²⁹, მეორეც, როდესაც 1587 წ. რუსეთიდან კახეთში ელჩებად ბირკინი და პიეოვი იგზავნებოდნენ, მათთვის განკუთვნილი ინსტრუქციით ასტრახანის ვოევოდებს ევალებოდათ დიდი დაცვა გაეყოლებინათ იმ სტრელების შემადგენლობით. რომლებიც უკვე „ნამყოფი იყვნენ ჩერქეზეთსა და საქართველოში“³⁰. გამოდის, რომ 1587 წლის დასაწყისისათვის ასტრახანში მეფის სამსახურში მყოფი სტრელების საკმაო რაოდენობა ცხოვრობდა, რომლებიც საქართველოში ნამყოფნი იყვნენ. 1586 წლამდე რუსეთთან დაკავშირების ალექსანდრესეულ ცდებზე ჰიუთითებენ რუსული არქივებიც, რასაც ხარიტონის ელჩობის მასალების განხილვისას დაუუბრუნდებთ.

6. ბერძენიშვილმა ღრმა შეფასება მისცა კახეთის მეფე ალექსანდრეს და მის მიერ აღებულ პოლიტიკურ კურსს: „...კახთა მეფე ფრთხილი პოლიტიკოსი იყო... ის მუდამ მზად იყო ყველაზედ მოსისხარსაც კი უმალ შერიგებოდა, თუ კი ეს მისი ქვეყნისათვის სასარგებლო ჩანდა... იშვიათის სიზუსტით ერკვეოდა ამიერკავკასიაში მომქმედ მოწინააღმდეგე ძალთა შეფასებაში და მუდამ მზად იყო ამისდა შესაბამისად საუკეთესო პოზიცია დაეჭირა“³¹.

ალექსანდრე II მართლაც საინტერესოდ იქცეოდა: ოსმალებს ხარკს უხდიდა, ირანსაც მოსაკითხს უგზავნიდა, ამავე დროს ოსმალეთისაგან ფარულად და ირანის დასტურით ჩრდილო კავკასიის მთავართა მეშვეობით რუსეთთან ამყარებდა კავშირს³². ამასთან, შესა-

ნიშნავდ იცოდა როგორც რუსეთის, ისე ირანის მიზნები და შესაძლებლობები: „კახეთი კი ერანს ისევე უყურებდა, როგორც ოსმალეთს: შაჰიც ქართველობის ისეთივე მტერი იყო, როგორც ხონთქარი. მიუხედავად ამისა კახეთის; მეფე საჭირო ანგარიშს უწევდა ერან-მოსკოვის პოლიტიკურ მეგობრობას (ალექსანდრე მეფეს კარგად ესმოდა ამ მეგობრობის ანტიოსმალური საფუძველი) და იძულებული იყო სათანადოდ გასწობოდა ამ მდგომარეობას. ასეთ პირობებში შემუშავდა კახეთის მეფის კარზე ის დიპლომატიური ფორმულა, რომელიც მთელი ორი საუკუნის განმავლობაში არა ერთხელ წამოუყენებიათ საქართველოსა და ერან-რუსეთის ურთიერთობაში ქართველსა თუ რუს პოლიტიკურ მოღვაწეებს (პეტრე I, ვახტანგ VI, თეიმურაზ II, ერეკლე II): საქართველო (მოსკოვის ხელდებული) რუსეთ-ერანის კავშირის მოსაშუალებელია“³³.

მართალია, ნ. ბერძენიშვილის ეს დაკვირვება ეხება XVI ს-ის 90-იან წლებს, მაგრამ იგი მთელი სისრულით გამოდგება 80-იანი წლების შუა ხანებისათვისაც, როდესაც საქართველო რუსეთისათვისაც და ირანისათვისაც შუამავალი ქვეყნის როლში გვევლინება. როგორც ირანს, ისე რუსეთს მითითებულ წლებში საქართველოს ძალების გაერთიანება აინტერესებდა. ირანის ასეთ მისწრაფებაზე უკვე გვქონდა ლაპარაკი, რაც შეეხება რუსეთს, არქივებმა შემოგვჩინაბეს საბუთები, რომლებიც იმავეს მოწმობენ: 80-იანი წლების შუა ხანებში რუსეთი მიისწრაფის შექმნას ძლიერი კოალიცია ოსმალეთის წინააღმდეგ ჩრდილო კავკასიელი მთავრებისა, საქართველოსა და ირანის შემადგენლობით³⁴.

რუსეთს ჰქონდა საფუძველი იმისათვის, რომ ასეთი კოალიციის ჩამოყალიბება რეალობად მიეჩნია. ფაქტობრივად ასეთი კავშირი უკვე მოქმედებდა და როგორც აღვნიშნავდით, 1582 წელს დიდი საფიქრებელი გაუჩინა ოსმალეთს. ჩვენთვის ძნელია იმის თქმა, ახალ ფაქტებს გულისხმობდა თავადი ლობანოვ-როსტოვსკი, თუ 1582 წლის ამბებს დიდი დაგვიანებით ატყობინებდა მთავრობას. როდესაც 1585 წლის 17 სექტემბერს დაწვრილებით აღწერდა თავის მოხსენებით ბარათში ანტიოსმალური კოალიციის ერთობლივ ლაშქრობას და ბრწყინვალე გამარჯვებას ოსმალელებზე³⁵.

ირანთან, როგორც ოსმალეთის მოწინააღმდეგე მეზრძოლ სერიოზულ ძალასთან, დაკავშირება ყოველდღიურად სულ უფრო და უფრო აუცილებელი ხდებოდა და რუსეთიც აქტიურად მიისწრაფოდა ამისაკენ. როგორც ვთქვით, ამის განხორციელებას მოსკოვის მთავრობა საქართველოს დახმარებით აპირებდა. მოვიყვანთ ასეთ ფაქტს: როდესაც კახეთში მოსკოვიდან რუსი ელჩები ბირკინი და პიეოვი იგზავნებო-

დნენ, მაშინ ჯერ კიდევ არავინ იცოდა ირანიდან შაჰის შიკრიკი ანდი ბეგის მოსალოდნელი ჩამოსვლის შესახებ, მიუხედავად ამისა, კახეთში ჩასულმა რუსმა ელჩებმა ორჯერ აწარმოეს მოლაპარაკება ირანის წარმომადგენლებთან, რომლებიც მათ კახეთში დაუხედნენ. ერთხელ ხოჯა მაჰმუდთან, მეორედ ელჩ ჯიმშიდთან.

საინტერესოა ის გარემოება, რომ რუს ელჩებს საჭიროდ ჩათვლიათ კახეთში შეხვედრილ ხოჯა მაჰმუდისათვის ვრცლად ეამბნათ: რუსეთის მეფის ანტიოსმალური განწყობის შესახებ, იმ განზრახვით, რომ ამ მონაყოლს შაჰის ყურამდე მიეღწია. ვინაიდან რუსული დიპლომატიური საქმის წარმოება გამოიწვევს ელჩების მიერ საკუთარი ინიციატივით რაიმე ნაბიჯის გადადგმას, უნდა ვიფიქროთ, რომ 1587 წელს კახეთში გაგზავნილ რუს ელჩებს სპეციალურად ევალებოდათ ალექსანდრე II-ის მეშვეობით დაკავშირებოდნენ ირანის მთავრობასა და გადაეცათ რუსეთის მეფის კეთილგანწყობის ამბავი.

ბირკინმა და პიოვმა პირნათლად შეასრულეს დავალება. რუსეთის ასეთი აჩქარება ირანთან დასაკავშირებელი გზების ძიებაში ადვილს ასახსნელია. 1586 წლისათვის მოსკოვს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა ციხე-სიმაგრეების ჩადგმა ჩრდილო კავკასიაში და ირანის პოზიციის გარკვევას დიდი მნიშვნელობა ეძლეოდა. „რუსები რომ დროზე არ გამაგრებულებოდნენ თერგზე, — სამართლიანად მიუთითებდა ნ. სმირნოვი, — მაშინ XVI ს-ის 80-იან წლებში იქ თურქული ციხე-სიმაგრე გაჩნდებოდა. ამას მოჰყვებოდა მთელი კავკასიის დაქვემდებარება თურქეთისადმი, რაც გაუადვილებდა მას კახეთზე და რუსეთის სამხრეთ საზღვრებზე შეტევის დაწყებას და აგრეთვე ირანის წინააღმდეგ ბრძოლის წარმოებას“³⁶.

ყოველივე ეს კარგად ესმოდა ალექსანდრე II-ს, რომელმაც, როგორც ჩანს, ყოველი ღონე იხმარა იმ საოცარი სამხედრო-პოლიტიკური სამკუთხედის შესაქმნელად. რომელიც ჩამოყალიბდა 1586—1588 წლებში. მხედველობაში გვაქვს კახეთ-რუსეთ-ირანის ურთიერთდაკავშირება. საოცარი კი მას იმიტომ ვუწოდეთ, რომ სამივე ამ სახელმწიფოთაგანს ჰქონდა როგორც ურთიერთდამთხვევის, ისე ურთიერთგამიჯვნის მიზეზები.

მათი გამაერთიანებელი იყო ოსმალეთის დასუსტების სურვილი, წინააღმდეგობა კი ვლინდებოდა იმ ვიწრო-პირადულ ინტერესებში, რომლებიც ყოველთვის არ ემთხვეოდა ერთმანეთს. მაგალითად, ირანს უნდოდა ჩრდილო კავკასიაში ისე გამაგრებულიყო, რომ რუსეთი არ გაეძლიერებინა, მაშინ როდესაც თვით რუსეთს თავისი პოზიციების განსამტკიცებლად სურდა ჩრდილო კავკასიაში გამაღალი გზების ჩაქეცა. კახეთს უნდოდა რუსეთის ხელით დაესუსტებინა შამხალი.

არც რუსეთი იყო ამისი წინააღმდეგი, მაგრამ ირანს არ უნდოდა შამხლის დასუსტება, იგი მისთვის ორლესული მახვილი იყო კახეთისა და რუსეთისაკენ მიმართული. რუსეთს აწყობდა ძლიერი და გაერთიანებული საქართველო, რომელიც შეძლებდა ოსმალეთს გამკლავებოდა. მაგრამ აწყდებოდა ირანის წინააღმდეგობას, რომელთანაც კეთილმეზობლობა მთელი მისი ახლოაღმოსავლური პოლიტიკის ძირითად ხაზად იკვეთებოდა.

იხილავდა რა საქართველო-რუსეთ-ირანის ურთიერთდინამიკურ სეზონის საკითხებს ხ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: „ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური პირობების იმ ვითარებაში, როგორიც მე-16 საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედისათვის შექმნილიყო, მოსკოვ-კახეთის ეს შეთანხმება (მფარველობა-ხელდებულების აქტი) ორივე მხარის ინტერესებს შეესაბამებოდა. მაგრამ ეს გარემოება, რასაკვირველია, იმას კიდევ არ ნიშნავდა, რომ მოსკოვისა და კახეთის პოლიტიკური ინტერესები ახლო აღმოსავლეთის ყოველ საკითხში იდენტური იყო, რომ მხარეთა დინამიკურებულობა ყველა ამ საკითხში თანაბარი იყო და თანხმობის გვერდით ინტერესთა სხვაობა მხარეებს შორის აღარ არსებობდა“³⁷.

მითითებული წინააღმდეგობები უცხად არ გამოვლენილა. მათთან დათანხმებით, საერთაშორისო ვითარების დაძაბვის პროცესში იჩინეს თავი. ჩვენი აზრით, ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა ირან-ოსმალეთის 1590 წლის დაზავებამ. ის, რაც აუცილებელი და სასურველი იყო შაჰ მოჰანედ ხოდაბედეს მთავრობისათვის, მიუღებელი აღმოჩნდა ახალგაზრდა შაჰ აბას პირველისათვის. მას რუსეთთან დაკავშირების საწინააღმდეგო არაფერი ჰქონდა, პირაქით, რუსი ელჩის გრიგოლ ვასილჩიკოვის ირანში ჩასვლა მან მარჯვედ გამოიყენა ოსმალეთთან საზავო მოლაპარაკების წარმოებისას, მაგრამ სულაც არ აწყობდა რუსული ციხე-სიმაგრის აგება თერგზე-ციხე-სიმაგრისა, რომელიც იმდენად ყირიმელი თათრებისათვის გზისა ჩასაკეტ იარაღად არ ივარგებდა, რამდენადაც რუსეთის ავტორიტეტის გასაძლიერებლად და განსამტკიცებლად: ასე დაკარგა თავისი შინაარსი ირანის თვალში კახეთ-რუსეთის კავშირმა, რომლის ძირითად მიზანსაც თავდაპირველად ოსმალთა და ყირიმელ თათართა მოძალების მოგერიება წარმოადგენდა. როგორც ჩანს, ირანი კარგად ერკვეოდა საქმის ვითარებაში და კახეთის რუსეთთან დაკავშირებას ჩვეულებრივ სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობად გეგმავდა და არ ელოდა კახეთის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის იურიდიულ გაფორმებას, მით უმეტეს, თუ იგი ანტიოსმალური კოალიციის ერთ-ერთი წევრის, შამხლის წინააღმდეგ მიმართულ იარაღად გადაიქცეოდა.

კახეთის ხელისუფლებას თავისი პირადული ინტერესები პირველივე ელჩობის გაგზავნისას არ გამოუმჟღავნებია; მაშინ ალექსანდრეს სათხოვარი უფრო ზოგად ხასიათს ატარებდა — როგორც ქრისტიანული სახელმწიფოს მეთაური იგი ითხოვდა დაცვას ირანის დასარბევად საქართველოს გავლით წამოსული ოსმალთა მარბიელი ჯარებისაგან, რისთვისაც თერგზე ციხე-სიმაგრის ჩადგმასა და შიგ დიდი რაოდენობის მეციხოვნე რაზმების ჩაყენებას ურჩევდა მომავალ მფარველს³⁸

მომდევნო ელჩობისას ალექსანდრეს თხოვნა უფრო დაკონკრეტდა: იგი უკვე უჩიოდა შამხალს, რომლის ბრძანებითაც ხდებოდა ღამ-ღამობით კახეთის სოფლების აოხრება, ხალხის ტყვედ წაყვანა, მათი გამაჰმადიანება და სხვა, აქედან გამომდინარე სათხოვარიც უკვე არა ოსმალების წინააღმდეგ დახმარების გაწევა იყო, არამედ შამხლის მოსპობა³⁹. შამხლის მოსპობა ალექსანდრეს შეხედულებით რუსეთთან ურთიერთობის დამყარების ერთ-ერთი მიზანი და უპირველესი ამოცანა იყო. საინტერესოა, რომ ალექსანდრე II ცდილობდა რუსეთის მხრიდან ქრისტიანული კახეთისათვის დახმარების გაწევა მისთვის მორალურად დაეჯალდებულეებინა. ამიტომ იყო, რომ რუსეთის ელჩებს კახეთის სამეფო კარზე საუბარში განუცხადეს — ჩვენ ხელნაწერი წიგნები გვაქვს, სადაც წერია, რუსეთის მეფე რომის იმპერატორის შთამომავალიაო. რითაც არაპირდაპირ მიუთითეს მოსკოვის, როგორც „მესამე რომის“ ისტორიულ მისიაზე⁴⁰.

ალექსანდრე კახთა მეფის, როგორც დიპლომატის, დამსახურება მარტო ის კი არ არის, რომ იგი სწორად ერკვეოდა საერთაშორისო ვითარებაში და მოხდენილად იყენებდა თავისი ქვეყნის სასარგებლოდ. არამედ ისიც, რომ არაჩვეულებრივად დროულად შეათვალა რუსეთთან ურთიერთობის როგორც ფართო, ისე ვიწრო მასშტაბით გამოყენების შესაძლებლობა.

ფართო მასშტაბით საქართველოსათვის მოსკოვის სახელმწიფო წარმოდგენდა ანტიოსმალური კოალიციის წევრს, რომელსაც შეეძლო რეალურად შეესუსტებინა ოსმალეთის პოზიციები. ეს იყო ქვეყანა, რომელიც გამოეჟიკმავებოდა რელიგიური ერთობის საფუძველზე ქრისტიანულ საქართველოს. ასეთ ასპექტში რუსეთი სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირის როლში შეიძლებოდა გამოსულიყო და სწორედ ასეთი რუსეთისავე მიისწრაფოდა ქართლიც, კახეთიც და კავკასიის ბევრი პოლიტიკური ერთეულიც 80-იანი წლების დასაწყისში.

ვიწრო მასშტაბით თუ ვიმსჯელებთ რუსეთი აღმოჩნდა ის ქვეყანა, რომელიც შეძლებდა უშუალოდ დახმარებოდა საქართველოს, უფრო ზუსტად კი იმ კუთხეს, რომელიც მას ემიჯნებოდა. რეალურ დახმარებაში, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმებოდა შამხლის მოსპობა და

საქართველოს შინაგანი ძალების დარაზმვა-მობილიზაცია⁴¹. ასეთი როლის შესრულება ჩვეულებრივ სამხედრო-პოლიტიკურ მოკავშირეს არ შეეძლო. აქ სხვა იურიდიული ფორმა უნდა მოქმედებოდა და მოიძებნება კიდევ მფარველობის სახით. ამ პერიოდიდან „...თავისი პოლიტიკური ზრახვების განხორციელება ქართული ფეოდალური საზოგადოების პროგრესულმა ნაწილმა რუსეთთან თანამშრომლობას მტკიცედ დაუქვემდებარა“⁴².

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ შინაგანი მოთხოვნილებების წინა პლანზე წამოწევიდან უნდა იწყებოდეს რუსეთზე, როგორც მფარველ ქვეყანაზე, ორიენტირება. ასე ესმოდათ ალექსანდრე მეორის შესვლა რუსეთის ქვეშევრდომობაში კახელ პოლიტიკოსებს⁴³. იგივეს ვერ ვიტყვით ქართლის შესახებ. მეფე სიმონისათვის რუსეთი, როგორც ანტიოსმალური კოალიციის მონაწილე სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირე მისაღები იყო, მაგრამ როგორც მფარველი — არა.

ქართლის მეფე სიმონი XVI ს-ის საოცრად კოლორიტული ფიგურა იყო. უნდა ითქვას, რომ დამოუკიდებლობისათვის ამ დაუღალავ მებრძოლს მეტად თავისებური და რთული ურთიერთობა ჰქონდა კახეთის მეფე ალექსანდრესთან. ჩვენ ზევით მივუთითეთ, რომ 1587 წელს ირანის შაჰის მცდელობით იგი შეურიგდა ალექსანდრე II-ს და ეტყობა პოლიტიკურივე მოსაზრებით 1583 წ. მანუჩარ ათაბაგის ასულზე, ელენეზე დაქორწინდა. ამ გაერთიანების შედეგებზეც უკვე ვგვქონდა საუბარი. აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ კახთა მეფესთან ასეთი კეთილმეზობლური ურთიერთობა დიდხანს არ უნდა გაგრძელებულიყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში 1586 წ. მოსკოვში მარტო კახეთის მეფის სახელით არ წავიდოდა ელჩობა.

მიუხედავად ამისა, არ იქნებოდა მართებული მიგვეჩნია, თითქმის ქართლის სამეფო და მისი პოლიტიკური მესვეურნი რუსეთთან დაკავშირების საკითხში განზე იდგნენ. ქართლისა და რუსეთის კონტაქტებზე 80-იან წლებში უკვე მივუთითებდით, აქ კი გავიხსენებთ 1596 წ. სოვინისა და პოლუხანოვის მიერ კახეთის მეფესთან ჩამოტანილ თევდორე ივანეს ძის წერილს, რომელშიაც მითითებულია: სიმონს უნდა ახსოვდეს ჩვენი ხელმწიფური ჯამაგირი და ჩვენს ხელქვეით უნდა იყოს შენთან ერთად⁴⁴.

სიმონსა და ალექსანდრეს ორივეს საქართველოს გაერთიანება უნდოდათ, მაგრამ თავისი მეთაურობით. ქართლის მეფეს, რომელიც თავისი სამფლობელოს აოხრებას თვალნათლივ ხედავდა, ოსმალთავე მეშვეობით უნდოდა საქართველოს ძალთა გაერთიანება (ვგულისხმობთ მის გალაშქრებას იმერეთში ოსმალთა დახმარებით), ხოლო

კახთა მეფე ალექსანდრე რუსეთზე ამყარებდა იმედს, რათა მათი 'შემწეობით' შინაგანი ძალები დაერაზმა გარეშე მტრის, შამხალის დასათრგუნად. არ იქნება 'შეცდომა' ვიფიქროთ, რომ მასაც გაერთიანებული საქართველოს მეთაურად თავისი თავი ჰყავდა წარმოდგენილი.

„ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობის იდეა ქართველ პოლიტიკოსთა ცხოველი იდეა იყო მთელ XVI საუკუნეში, განსხვავება ის იყო, რომ კახეთის მეფის ბერხიანი გეგმით საქართველოს გამოსნააღდგომა წინასწარი პირობა იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ 'მეტევის წარმატებისათვის. ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ წამოყენებული ეს დიპლომატიური ფორმულა ორი საუკუნის მანძილზე მოქმედ პროგრამად დარჩა რუს და ქართველ პოლიტიკოსთათვის: ოსმალეთის (თუ ერანის) წინააღმდეგ ბრძოლაში რუსეთის მიზანია ქართულ სამეფო-სამთავროთა შემოკლება, საქართველოს მიზანია. რუსეთის. მფარველობის ქვეშ გაერთიანება და აღდგომა“⁴⁴. აქვე გვიხსენებდა გავიხსენოთ ნ. ბერძენიშვილის კიდევ ერთი დებულება, რომელსაც სავესებით ვიზიარებთ: „...ალექსანდრე და თეიმურაზი (ისევე, როგორც სხვა შემდგომნი) ათასჯერ მართლები იყვნენ: საქართველოს გადარჩენა... მხოლოდ მისი გაერთიანებით შეიძლებოდა... საქართველოს ბრძოლა ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ იყო ბრძოლა „ქართველობისათვის“, ქართველთა ეროვნული არსებობის. გადარჩენისათვის“⁴⁵.

აი, ასეთი პოლიტიკური ტრადიციების გამგრძელებელი იყო ალექსანდრე II-ის შვილიშვილი, კახეთის მეფე თეიმურაზ I, რომელსაც, ჩვენი აზრით, არანაკლებ რთულ საერთაშორისო პირობებში მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა.

2. ორიენტაცია ოსმალეთსა და რუსეთზე

1605 წ. ტრაგედიამ მთელი ათი წლით შეაფერხა საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობა რუსეთთან. მართალია, იმავე 1605 წ. ახტარხანში ქართველი უფლისწული ბაგრატი (რუსული წყაროებით პანკრატი) ჩავიდა, მაგრამ მან მოსკოვამდე მხოლოდ 1607 წ. მიაღწია. საქართველოსათვის არავის ეცალა. ქვეყანაში გაჩაღებული გლეხთა ომი და უცხოელთა ინტერვენცია არ იძლეოდა აქტიური საგარეო პოლიტიკის წარმოების საშუალებას.

უნდა ითქვას, რომ არც საქართველოში იყო შექმნილი შესაფერისი პირობები რუსეთთან დასაკავშირებლად. მფარველთან გა-

წყვეტილი პოლიტიკური კავშირის აღდგენის აუცილებლობა მას შერე გამოვლინდა, რაც 1612 წ. ოსმალეთსა და ირანს შორის საზავო ხელშეკრულება გაფორმდა. როგორც ცნობილია, საზავო პირობებით აღმოსავლეთ საქართველო ისევ ირანის გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა.

მართალია, „...ქართლ-კახეთის პოლიტიკოსები არ უნდა ყოფილიყვნენ 1612 წ. საზავო პირობებით უქმყოფილო: აქ ქრისტიანი მეფეები ისხდნენ, რომლებიც ფორმალურად-ღა ჩანდნენ ირანის ხელდებულებად. მაგრამ ეს ფაქტი საფუძველშივე ეწინააღმდეგებოდა შაჰ აბასის პერსპექტიულ გეგმებს საქართველოს მიმართ, რომელიც გულისხმობდა ქართლ-კახეთის ქრისტიან ბაგრატიონთა ფიზიკურ მოსპობას, მოსახლეობის აყრა-გადასახლებას, გამაჰმადიანებასა და აბტერიტორიაზე მაჰმადიანური სახანოების შექმნას“⁴⁶.

დადგა ქართველებისათვის უამი საშინელებისა. მედგარი და შეუპოვარი ბრძოლა ქართველთა მარცხით დამთავრდა. ქართლის მეფე ლუარსაბი და კახეთის მეფე თეიმურაზი იძულებული გახდნენ მახლობლებითურთ იმერეთში გახიზნულიყვნენ. მზაკვარ შაჰთან რომ ვერაფერს გახდნენ, ლუარსაბმა თავი გასწირა და ირანს გაემგზავრა — იქნებ ქვეყანა მტრის შემოსევებისაგან გადავარჩინოო. იმავე მიზნით თეიმურაზმა დედა და ორი შვილი გაუგზავნა ირანის მბრძანებელს, მაგრამ არაფერი გამოვიდა, შაჰ აბასს მტკიცედ ჰქონდა განზრახული საქართველოს გათათრება და ყველა მალე დარწმუნდა, რომ იგი ამ მიზნის მისაღწევად არაფერს დაიშურებდა.

ემიგრაციაში დარჩენილმა თეიმურაზმა გეგმაზომიერად დაიწყო მომხრე-მოკავშირეების ძებნა და ადგილობრივი თუ მოხმობილი ძალებით ანტიირანული კოალიციის შექმნა. უპირველეს ყოვლისა, კახეთის მეფეს მიემხრნენ იმერეთის მეფე გიორგი, მამია გურიელი, ლევან დადიანი, ჩრდილოკავკასიის მთავართა ნაწილი, ოსმალეთის სულთანი, ყირიმის ხანი და შირვანის გამგებელი დელუ-მელიქი, „...ყოილბამელი შაჰ აბასის წინააღმდეგ თეიმურაზ მეფეს გვერდით უდგას ექვსი ქრისტიანი მეფე. ამ გაზაფხულზე კი შაჰ აბასის წინააღმდეგ საომრად თურქეთის სულთანსაც სურს მეომრების გამოგზავნა. ყაზი-ყუმუხელ ალი ბექ მთავართან და სალტან მაჰმუდთან თეიმურაზ მეფემ ის ასისტავი სიგდ-მაჰმუდი გაგზავნა მეომრების სათხოვნელად. ყაზი-ყუმუხელ ალი ბექს და სალტან მაჰმუდს სურთ შაჰ აბასის წინააღმდეგ მებრძოლები მიახმარონ მას (თეიმურაზს — თ. ტ.)“⁴⁷.

„აგრესორთან ბრძოლაში თეიმურაზი ქართველ ფეოდალთა საუკეთესო ტრადიციების წარმომადგენელი იყო. მას კარგად ესმოდა, რომ დაშლილი საქართველო დამოუკიდებლობას ვერ შეინარჩუნებდა. „საქართველოების“ დასაცავად აუცილებელი იყო დანარჩენ მეფე-

მთავრებთან შეთანხმება და საერთო მტრის წინააღმდეგ საერთო ძალით მოქმედება. ასეთი შეთანხმება იყო მიღწეული ლუარსაბ ქართლის მეფესთან ჯერ კიდევ 1612 წელს⁴⁸.

აღმოსავლეთ საქართველოს მეფეთა გადასვლა-მ დასავლეთში ხელი შეუწყო ერთიანი საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის შემუშავებას. ბუნებრივია, რომ ქართველებმა რეალურ მოკავშირედ და დამხმარედ იმ წლებში ოსმალეთი მიიჩნიეს. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ ოსმალეთისათვის, რომლის გავლენის სფეროშიაც იყვნენ ისინი მოქცეული 1612 წ. ზავით. თეიმურაზმა და მისმა მომხრეებმა 1613 წელს ელჩები გაუგზავნეს სულთანს. მ. სვანიძის აზრით, თეიმურაზმა ოსმალეთში გაგზავნა არქიეპისკოპოსი თეოდოსი, რომელიც შემდეგ მოსკოვში იქნა ელჩად მივლენილი⁴⁹. ჩვენი აზრით, თეოდოსიმდე სულთანთან თეიმურაზმა ორჯერ ილუმენი ხარიტონი გაგზავნა, რის შესახებაც თვითონ ხარიტონი აცნობებდა მოსკოვის სამეფო კარს და, ამდენად, 1613 წ. გაგზავნილი ელჩის ვინაობის შესახებ ასეთი დაბეჯითებითი მსჯელობა დაუსაბუთებლად გამოიყურება. რა თქმა უნდა ჩვენთვის, უპირველეს ყოვლისა, საინტერესოა ის, თუ რა შედეგი მოჰყვა საქართველოს ელჩობას.

თუ ირან-ოსმალეთის 1612 წ. საზავო პირობებს გადავხედავთ, ნათელი გახდება, რომ გამარჯვებული ირანი გამოვიდა. ამდენად, ოსმალეთის ხელისუფლება არ უნდა ყოფილიყო ზავით მაინცდამაინც კმაყოფილი. „ოსმალეთში ესმოდათ, რომ ირანის შესაძლო წარმატება ქართლ-კახეთში ოსმალეთის აგრესიული გეგმების ჩაშლას უდრიდა. თუ შაჰ აბასი თავის მიზნებს განახორციელებდა, მაშინ აღმოსავლეთ საქართველოს მხრიდან ოსმალეთს უშუალოდ გაუმეზობლდებოდა ირანის ადმინისტრაციულ ერთეულად გადაქცეული „გურჯისტანის“ სახანო და სეფიანთა სახელმწიფოს პოლიტიკური საზღვრები დასავლეთ საქართველომდე გადაიწვედა და, თუ ეს ასე მოხდებოდა, ირანსა და ოსმალეთს შორის გაქრებოდა ისეთი ქვეყანა, რომელიც, მართალია, არც ოსმალეთის ბატონობას ითმენდა. მაგრამ (თუ საქართველოს ინტერესები ამას მოითხოვდა) შეიძლებოდა მისი „მოკავშირე“ გამხდარიყო ირანის წინააღმდეგ ომში. ოსმალეთი, თუ თვითონ ვერ შეძლებდა საქართველოს დაპყრობას, იმის მომხრე იყო, რომ ის ვერც ირანს დაეპყრო. „გურჯისტანის“ სახანოს ნაცვლად მისთვის გაცილებით ხელსაყრელი იყო ფეოდალური საქართველოს მეზობლობა⁵⁰. ეტყობა ამით იყო გაპირობებული ის გარემოება, რომ სულთანი ძალზე ლოიალურად ეკიდებოდა საქართველოს სამეფო-სამთავროების რუსეთთან დაახლოების საკითხს — ეს ასუსტებდა შაჰის პოზიციებს

არა მარტო ამიერკავკასიაში. არამედ ჩრდილოკავკასიის გარკვეულ ნაწილშიც. ჯერ კიდევ კურმენენი წერდა: როდესაც „...სამეგრელოსა და საქართველოს მეფეებს სურთ სულთნის დამოკიდებულებისაგან თავი დაღწიონ, ისინი მოსკოვიტს ქვეშევრდომობაში შედიან, თუმცა-ღა ამის გამო თურქები არასოდეს არ ეჩხუბებიან მათ...“⁵¹.

სულთანი, რა თქმა უნდა, უანგაროდ არ აპირებდა ქართველებისათვის დახმარების გაწევას. ის იმ შემთხვევაში გაუწოდებდა თეიმურაზს ხელს, თუ დადიანი და გურიელი ხარკს გადაუხდიდნენ. 1614 წ. 13 დეკემბერს ბათუმში ზავი გაფორმდა გურიელთან, 1615 წ. თებერვალში — დადიანთან. ქართველებმა ხარკის გადახდა ითავეს⁵². მონაწილეობდა თუ არა ამ მოლაპარაკებებში თეიმურაზი წყაროებიდან არა ჩანს, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, იგი საქმის კურსში იყო და უდავოდ დაინტერესებას იჩენდა მისი წარმატებით დაგვირგვინებაში. „სამეგრელოსა და გურიის ოსმალეთთან დაზავების შემდეგ კიდევ უფრო რეალური უნდა გამხდარიყო ოსმალეთის დახმარება საქართველოსათვის ირანის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში, რადგან საქართველოს სამეფო-სამთავროები გამოვიდოდნენ ოსმალეთის მოკავშირეებად მომავალ ომში“⁵³.

1615 წ. მაისში ოსმალთა ჯარი ირანზე სალაშქროდ გაემართა. თეიმურაზმა მომენტი ხელსაყრელად სცნო და იმერეთის, გურიისა და სამეგრელოს ჯარების თანხლებით კახეთისაკენ დაიძრა. ფასებდა რა შაჰ აბასის ლაშქრობის შემდეგ კახეთში შექმნილ ვითარებას, ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „კახელებმა კარგად დაინახეს, თუ როგორი „მწყალობელი“ იყო ირანის შაჰი (თავის მხრივ, მათ ჩქარა დაარწმუნეს ჭიუტი აგრესორი, რომ ქვეყნის მაჰმადიანურ სახანოდ გადაქცევას კახეთი არ შეურიგდებოდა და ცოცხალის თავით ქართველობას არ დასთმობდა). აჯანყება სადღეისო ამოცანად იქცა“⁵⁴.

1615 წ. 15 სექტემბერს კახეთში ნოდარ ჯორჯაძისა და დავით ჯანდიერის მეთაურობით აჯანყება დაიწყო. თეიმურაზმა არეში აიღო. შაჰის მმართველი მოკლა და ყიზილბაშებს მუსრი გაავლო. ამას გარდა, იგი დაუკავშირდა დაღესტნელ მთავრებს და ანტიირანული ძალების მობილიზება სცადა, მაგრამ გამარჯვების შენარჩუნება დიდხანს ვერ შეძლო. ოსმალთა დიდგვზირი ოქუზ მეჰმედ ფაშა, რომელიც სათავეში ედგა სულთნის არმიას, არ ჩქარობდა საომარი ოპერაციების დაწყებას, ეტყობა ელოდებოდა შაჰსა და სულთანს შორის ელჩების მიმოსვლის შედეგებს. სულთანი თავისი ელჩების მეშვეობით შაჰისაგან საქართველოს ხელშეუხებლობას ითხოვდა. „მნიშვნელოვანია აგრეთვე ისიც, — წერს მ. სვანიძე, — რომ ოსმალეთის სულთანი საქართველოს სცნობდა ნეიტრალურ სახელმწიფოდ, რომელიც

მშვიდობიან მეზობლურ ურთიერთობაში იყო რუსეთის, ოსმალეთისა და ირანის სახელმწიფოებთან. ამგვარად, ოსმალეთი შაჰის წინაშე რუსეთს ოფიციალურად აღიარებდა მესამე დიდ სახელმწიფოდ, რიგგარეშე დაინტერესებული იყო საქართველოთი⁵⁵.

სულთნისა და შაჰის მოლაპარაკებები იმით დამთავრდა, როგორც საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხში ირანმა არ დასთმო თავისი პოზიციები. თავისი ელჩის ყასემ ბეგის მეშვეობით სულთნისათვის მიერთმულ წერილში შაჰ აბასი ირწმუნებოდა, რომ ქართველები თავიანთი „ურჩობისათვის“ დაიპაჩნენ და მათზე ლაშქრობა ნაკარანხევი იყო „მეამბოხეთა დასჯისა და დარღვევის აღმოფხვრისათვის“ და რომ „საქართველო ძველთაგანვე მისი ხელმძღვანელია და რომ მან ქართველები ღალატის გამო დასაჯა და თურქებს ამაში არავითარი ზაქმე არა აქვთ“⁵⁶. 1616 წ. აპრილში ოსმალთა არმიამ სამხედრო მოქმედებები დაიწყო, რომელთაც დიდი შედეგები არ მოჰყოლია. ზამთარში მხარეები დაზავდნენ და 1612 წ. საზავო პირობები განაახლეს. შაჰ აბასს ხელ-ფეხი გაეხსნა საქართველოს ხელახლა მოსათხრელად. იგი კახეთს ორი შხრიდან მოადგა. თბილისის ალების შემდეგ მან ქართლის მმართველად დაუდ ხანის ვაჟი ბაგრატ ხანი დასვა და კახეთში დაბანაკდა. თეიმურაზი ველარ გაუმკლავდა ყიზილბაშებს და ისევ იმერეთს შეაფარა თავი. „შემჭირებულ-მან თეიმურაზ წარავლინა კაცი წინაშე ხონტქრისა სტამბოლს და ითხოვა სადგური და შეწყენა მის-გან“⁵⁷. წინა წლებისაგან განსხვავებით, კახეთის მეფე მარტო ოსმალეთის სულთნის მოიმედედ ვერ დარჩებოდა და ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში მან რუსეთის გამოყენებაც განიზრახა.

იხილავდა რა თეიმურაზ მეფის მიერ XVII ს-ის 10-იან წწ. გატარებულ საგარეო პოლიტიკას, მ. პოლიევქტოვი მიიჩნევდა, რომ მტრებისათვის წინააღმდეგობის გასაწევად კახეთის მეფე ხან კათოლიკურ რომს მიმართავდა⁵⁸, ხან მართლმადიდებლურ კონსტანტინოპოლს, ხან სულთანს და „... დასაწყისში, ეტყობა, ცოტას ფიქრობდა მოსკოვზე...“⁵⁹. საწინააღმდეგო აზრი გამოთქვა პ. ბუშევმა: „...1614 წლამდე თეიმურაზმა არ აერთხელ მიმართა თერგის ვოევოდას პ. გოლოვინს. მაგრამ რა შეეძლო განაპირა მხარის ვოევოდას ერთი მუჟა სტრელცებითა და გრებენელი კაზაკებით. ერთადერთი, რასაც ის აკეთებდა... იყო ის, რომ მოსკოვში შიკრიკებს აგზავნიდა კახეთის მეფის თეიმურაზის სათხოვრებით...“⁶⁰.

როგორც ერთი, ისე მეორე დებულება დასაზუსტებელია. მაინც ვის წინააღმდეგ უნდა ეთხოვა „არაერთგზის“ თეიმურაზს მოსკოვისაგან სამხედრო დახმარება შაჰ აბასის შემოსევებამდე — გაურკვეველია. 1614 წლამდე ამის საფუძველი არ არსებობდა. მაგრამ ისეც ვერ

წარმოვიდგენთ საქმეს, თითქოს „დასაწყისში“ კახეთის მეფე „ცოტას ფიქრობდა მოსკოვზე“. თუ მ. პოლიევქტოვის ზემოთ მოყვანილ ციტატას ჩაუვუკვირდებით, სიტყვა „დასაწყისში“ იგი XVII ს-ის 20-იან წლებს გულისხმობს და, ამდენად, თეიმურაზის იმდროინდელი რუსული ორიენტაციის ამგვარი კვალიფიკაცია ცოტა უჩვეულოდ გამოიყურება.

საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების თარიღად ნ. ბერძენიშვილი 1615 წ. მიიჩნევს: „(დიდხანს უცდიდა ემიგრანტი მეფე პოლიტიკურ ტაროსს და თავისი მიზნების მისაღწევად ენერგიულად საქმიანობდა). ჭერ კიდეც 1615 წელს თეიმურაზის თაოსნობით საქართველო¹ ექცეს მეფე-მთავარმა საერთო ელჩი გაუგზავნეს მოსკოვს. ქართველები თავიანთი გაერთიანების შესახებ აუწყებდნენ რუსთა მეფეს და ერთმორწმუნე ხელმწიფეს საერთო მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებისათვის მოუწოდებდნენ. ასეთივე მოწოდებით მიმართეს ქართველებმა რუს ხელმწიფეს 1618 წელს“¹⁸.

სამწუხაროდ, ავტორი წყაროს არ უთითებს. უეჭველია, ნ. ბერძენიშვილი მოსკოვში გაგზავნილ ქართველ ელჩად მიიჩნევს თეიმურაზის მიერ 1615 წ. ნოემბერში ჩრდილოკავკასიელ მთავრებთან გაგზავნილ სიდეგ-მაჰმუდს, რომელიც პირველ დეკემბერს ჩავიდა ყუმუხეთში⁶² და თან ჩაიტანა რუსეთის მეფისათვის გადასაგზავნი წერილიც. ეს კორესპონდენცია 1616 წ. 18 თებერვალს თერგის ვოევოდას პ. პრიკლონსკის თეიმურაზის სახელით მიართვა შურდარ მთავრის უზღენჯა არღამოვმა.

ნ. ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ თერგზე თეიმურაზის წერილთან ერთად იმერეთის მეფის გიორგის, გურიელისა და ლევან დადიანის წერილებიც იქნა ჩატანილი. ნ. ნაკაშიძე თავის გამოკვლევაში „საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII ს-ის პირველ ნახევარში“ არ ეთანხმება ამ საკითხში ნ. ბერძენიშვილს და ამტკიცებს, რომ 1616 წ. თეიმურაზი იმერეთში არ იმყოფებოდა და ამიტომ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრების წერილები მის წერილებთან ერთად თერგზე ვერ გაიგზავნებოდა⁶³. მისი აზრით, დასავლეთ საქართველოს მესვეურთა წერილები მოსკოვში პირველად თეიმურაზ მეფის ელჩმა ხარიტონმა ჩაიტანა 1619 წელს⁶⁴. ჩვენი დოკუმენტებით, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდი უფრო უნდა შეესაბამებოდეს სინამდვილეს, რის დასაბუთებასაც ხარიტონის ელჩობის საკითხი განხილვისას შევეცდებით.

პირველი მითითება, რომელიც დოკუმენტურად ადასტურებს თეიმურაზის რუსეთთან დაკავშირებას, თარიღდება 1616 წ. 18 თებერვლით, როდესაც თერგზე მიიღეს თეიმურაზ კახთა მეფის წერილი⁶⁵.

ეს აფიქრებინებდა მ. პოლიევქტოვს რომ „თეიმურაზსა და მოსკოვს. შორის კავშირი... იკრება მხოლოდ 1616 წ.“⁶⁶.

წერილში თეიმურაზი აღწერდა შაჰ აბასის შემოსევებს, კახელების საპასუხო ლაშქრობებს, არეშის აღებას და საქართველოს ტერიტორიის გაწმენდას ყიზილბაშებისაგან. იქვეა აღწერილი შაჰ აბასის ჯარების შემდგომი შემოსევა ისპანდერ ბეგის, ალი-ყული ხანის, ყაჯარ მაჰმუდის, მურთაზა-ყული ხანისა და სხვათა მეთაურობით. კახეთის მეფე იტყობინებოდა, რომ ამ ბრძოლაში მან შაჰს ნახევარი ჯარი გაუწევია, დანარჩენებმა კი თბილისს შეაფარეს თავი. ვოევოდას სიტყვით, თეიმურაზი მეფისაგან ითხოვდა: „...გამოვზავნოთ მასთან, თეიმურაზ მეფესთან თქვენი სახელმწიფოებრივი საქმეებისათვის, ურთიერთობის დასამყარებლად, ვინმე ღირსეული აზნაური...“⁶⁷.

ამ წერილის პასუხად, მეფის ბრძანებით, 1616 წელსვე, გაზაფხულზე, პ. პრიკლონსკიმ თერგიდან ყუმუხეთზე გავლით საქართველოში თეიმურაზთან თერგის ცხენოსანთა ასისტავი ვასილ ნადობნი გაგზავნა. მას თან ახლდა თარჯიმანი, პოდიჩი და 6 სტრელეცი⁶⁸. ვ. ნადობნის მიჰქონდა თერგის ვოევოდას წერილი, რომლითაც იგი თეიმურაზ მეფეს რუსეთის მეფის მიხეილ თევდორეს ძის კარგად ყოფნას ატყობინებდა და ავალებდა ვ. ნადობნის მეშვეობით ოსმალეთის, ყირიმის, ირანისა და კავკასიის ამბები მოსკოვისათვის შეეტყობინებინა⁶⁹.

ყაზი-ყუმუხეთში ჩასული ვ. ნადობნი იძულებული გახდა 1616 წ. აგვისტოში უკან, რუსეთში, გაბრუნებულიყო, ვინაიდან შეიტყო, რომ შაჰ აბასის ახალი შემოტევის გამო თეიმურაზი კახეთს გასცლოდა და არავინ იცოდა სად აფარებდა თავს. მარტო მტრის მრავალრიცხოვნებას არ აუძლებია თეიმურაზი გასცლოდა ქვეყანას. საგარეო გართულებას საშინაოც დამატებია, კახთა დიდებულთაგან ბევრს უბრძოლველად დანებება გადაუწყვეტია: „...რამეთუ კახთა მგონებელთა, ვითარცა უყოთ წინარე შააბაზ უვნებლობა და ბოძნი, მისთვის არცა აწ ინებეს ბრძოლა და მაგრება. ამით უღონო იქმნა თეიმურაზ, წარვიდა იმერეთსეუ, გარნა გაჰყვნენ მრავალნი დიდნი და მცირენი დედაწულითურთ“⁷⁰.

1616 წ. მაისში თერგზე ჩასული ყიზილბაში ვაჰარი იტყობინებოდა: „... ყიზილბაშელი შაჰ აბასი ახლა თბილის-ქალაქში დგას. თბილისიდან მან საქართველოში (კახეთში — თ. ტ.) ქართველ მეფე თეიმურაზზე სალაშქროდ თავისი ჯარი გაგზავნა. შაჰ აბასის ჯარისკაცებმა ქართველ მეფე თეიმურაზს ზაგემი წაართვეს და საქართველოს მიწა-წყალი სულ გაანადგურეს და ქართველი ხალხი სულ გაქლი-

ტეს...“⁷¹. მაისშივე იგივეს იტყობინებოდნენ ყაბარდოდან დაბრუნებული სტრელცები ვიშესლავეცი და ფედორჩუკოვი⁷².

სანამ ვ. ნადობნი ყაზი-ყუმუხეთიდან დაბრუნდებოდა, 1616 წ. ივნისში მთავრობის გადაწყვეტილებით საქართველოში სპეციალურად გაუგებრებული გრიგოლ ვერიოვკინი გაგზავნეს⁷³. მისი კახეთში გამოგზავნის თაობაზე არსებული მასალის სიმცირემ მ. პოლიევქტოვს აფიქრებინა, რომ „... ღიად რჩება საკითხი იმის თაობაზე — იცოდნენ თუ არა მოსკოვში თეიმურაზის თერგთან დაკავშირების ცდების შესახებ და ამასთან მეორე საკითხიც ღიად რჩება — მოსკოვმა ვერიოვკინი თეიმურაზის თხოვნის საპასუხოდ გაგზავნა თუ საკუთარი ინიციატივით“⁷⁴.

ორივე დასკვნა საექვოდ მიგვაჩნია. მოსკოვში ზედმიწევნით კარგად იცოდნენ თეიმურაზის ყოველი ნაბიჯისა და საერთოდ კავკასიაში შექმნილი ვითარების შესახებ. ჯერ კიდევ 1614 წ. 4 აგვისტოს ვოევოდა პ. გოლოვინი თერგიდან იტყობინებოდა: „შაჰ აბას ყოილბაშელი საქართველოსა და დადიანის მიწა-წყლიდან გამოვიდა და ახლა შავ ზღვასთან დგას, (მან) თურქეთის მეფეს თავისი ელჩი გაუგზავნა და შეუთვალა, რომ თურქეთის მეფეს ებრძანებინა მისთვის (შაჰისთვის — თ. ტ.) მისი ქვეშევრდომი ქართველი მეფეები: მეფე თეიმურაზი და სიმონის ვაჟი იური ბატონიშვილი (იგულისხმება ლუარსაბ II — თ. ტ.) დაებრუნებინა. თუ იგი, თურქეთის მეფე, მათ გადაცემას არ ბრძანებს, მაშინ შაჰ აბასი თვითონ დაიქვრს, ცარგრაღშიაც რომ იყვნენ ისინი. თურქეთის მეფემ კი ელჩს უთხრა: ყმებს კუდში კი არ დასდევენ და მეფეები თვითონ კი არ დარბიან მათ დასაქვრადო“⁷⁵.

1615 წ. 13 იანვარს საელჩო პრიკაზის დიაკი ტრეტიაკოვი საყვედურობდა ირანელ ვაჰარს ხოჯა მურთაზს (რომელც იმავე დროს შიკრიკის როლსაც ასრულებდა): „...თერგიდან ვოევოდა პ. გოლოვინი იტყობინებოდა, რომ შაჰ აბასმა საქართველო გაანადგურა და მეფე თეიმურაზი გააძევაო“⁷⁶. 1615 წ. მაისში მოსკოვმა თერგიდან ვრცელი ინფორმაცია მიიღო: „...ამა წელს ქართველი მეფე თეიმურაზი თურქეთის მეფისაგან მოვიდა სიმონის ქვეყანაში (ე. ი. ქართლში — თ. ტ.). იგი თურქებისაგან, ქართველებისაგან და მეგრელებისაგან ჯარს აგროვებს. როგორც კი შეაგროვებს, თავის საქართველოში (ე. ი. კახეთში — თ. ტ.) შაჰის მიერ დასმული ისა-ხან დავითის ძის წინააღმდეგ უნდა წასვლა. ჯერ-ჯერობით არ წასულა და ისევ სიმონის მიწა-წყალზეა“. იმავე დროს ახალი ცნობაც მიიღეს: „...ქართველი მეფე თეიმურაზი სიმონის ქვეყნიდან მივიდა და ისევ თავის მიწა-წყალზე დაჯდა და გაწმინდა იგი ყოილბაშთაგან. მან ბევრი ხალხი დაუხოცა შაჰ აბასს. მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) კავშირი აქვს უზბეგ ხანთან, რომელიც შაჰ აბასს განუდგა“⁷⁷. იმავე წლის ნოემბერში ყაბარდოში გაგზავნილი პიმენოვი იწერებოდა: თეიმურაზმა კახეთი დაიბრუნაო⁷⁸.

როგორც ვხედავთ, სექტემბერში კახეთში დატრიალებული ამბები ნოემბერში უკვე თერგზე ცნობილი იყო. ცოტა ადრე სომეხი ვაჭრების მეშვეობით რუსეთში გაიგეს, რომ „...საქართველოში შაჰის მიერ დასმული ორი ვოევოდა იყო — ქართველი მეფის თეიმურაზის ძმა. მისი მაჰმადიანური სახელია ალლა სალთან დავითის ძე და მეორე ბეკთაშ სულთანი. ქორები დადის, რომ ქართველ მეფე თეიმურაზს ოსმალთა ჯართან ერთად საქართველოს წინააღმდეგ გალაშქრება სურსო. დანაშაულებით კი არავენ იცის. ქართველმა უფლისწულმა, შაჰის დასმულმა თეიმურაზ მეფის ძმამ ალლა სულთანმა, გაიგო რა, რომ თეიმურაზ მეფე ოსმალთა ჯარით საქართველოსაკენ მოდისო, შეშინდა ძმამ არ მომკლასო და შაჰ აბასთან გაიქცა, საქართველოში კი დარჩა ბაკთაშ ხანი. მცირე ამალით, დაახლოებით 4000-იანი რაზმით“⁷⁹.

როგორც ზევით მივუთითებდით, 1615 წ. დეკემბერში ყუმუხეთში თეიმურაზის ელჩი სიდგე-მაჰმუდი ჩავიდა. მისი მეშვეობით სამეფო კარმა უფრო დაწირილებითი ცნობები მიიღო: „...ქართველი მეფე თეიმურაზი ამჟამად თავის საქართველოს მიწა-წყალზე მივიდა, შეაგროვა თავისი სამხედრო ძალები და თავისი ქართული მიწა-წყალი შაჰ აბასის ხალხისაგან გაწმინდა. ხელმწიფემ, ის შაჰ აბასის ხალხი, რომლებიც შის ქართულ მიწაზე ისხდნენ. ყველა ამოწყვიტა და თავისი ქვეყანა გაწმინდა მათგან. არეშში მჯდომი შაჰ აბასის ვოევოდა თეიმურაზ მეფემ შეილთან ერთად სიკვდილით დასაჯა და არეშში მყოფი შაჰ აბასის 500-მდე კაცი მოკლა... ამჟამად ქართველთა მეფე თეიმურაზ თავის მიწა-წყალს ძელებურად ფლობს და ძეგამშია. თეიმურაზ მეფესთან ყიზილბაშელი შაჰ აბასის წინააღმდეგ ამჟამად გაერთიანდნენ ქრისტიანი მეფე, ამ გაზაფხულზე შაჰ აბასთან საომრად თურქეთის მეფესაც სურს მათ ხალხი მისცეს“⁸⁰.

რაც შეეხება ვ. ნადობნისა და გრ. ვერიოვკინის საქართველოში გაგზავნას, რა თქმა უნდა, ორივე მისია თეიმურაზ მეფის მიერ თერგზე გაგზავნილი წერილებისა და თხოვნის საპასუხოდ გადადგმული ნაბიჯი იყო. ამას იდენტურებს მკვლევართა ხელთ არსებული საარქივო მასალა; სახელდობრ, მ. პოლივექტოვის მიერ გამოცემული „მასალები“⁸¹.

რუსეთის მმართველი წრეები, რა თქმა უნდა, მარტო საქართველოს საცოდაობით არ იწვებოდნენ. მათ თავისი სატყეივარი ჰქონდათ, რომლის მოგვარების სურვილი დროულად დაემთხვა კახეთის მეფის მიზან-მისწრაფებას. გრ. ვერიოვკინის მეშვეობით მთავრობას სურდა დაეხუსტებინა: 1. რა ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული თეიმურაზ მეფეს ყირიმის ხანთან და ყუმუხელ მთავრებთან, 2. ვინ ეხმარებოდა რეალურად ქართველებს შაჰ აბასის წინააღმდეგ ბრძო-

ლაში, 3. ვის ემხრობოდა იმჟამად თეიმურაზი, 4. რა რაოდენობი' ჯარს ღლობდა კახეთის მეფე.

იმ შემთხვევაში თუ ვერიოვიკინს კახეთში თეიმურაზის მაგივრად ვინმე სხვა ქრისტიანი მეფე დაუხვდებოდა. მას ყველაფერი მიცემული ინსტრუქციის თანახმად უნდა შეესრულებინა, ხოლო თუ შაჰი' დასმული მაჰმადიანი ხელმწიფე — უკან უნდა გამობრუნებულიყო და მეფის წერილები არ უნდა გამოეჩინა. გრ. ვერიოვიკინისათვის გატანებული მეფის წერილიდან ვიგებთ, რომ რუსეთის მთავრობა თეიმურაზს ელჩის გაგზავნას სთავაზობდა მოსკოვში, რომელსაც დაწვრილებით მოელაპარაკებოდნენ, თუ რა პირობებზე მიიღებდნენ კახეთის მეფეს ქვეშევრდომობაში და როგორ დაეხმარებოდნენ მას მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში⁸².

ყველა ცნობა, რომელიც კი 1615—1616 წლებში მიიღო მოსკოვის სამეფო კარმა სამხრეთიდან, მოწმობდა, რომ თეიმურაზი თავის იზგვლივ ადგილობრივ ძალებს აქტიურად უყრიდა თავს. კახეთის ახალგაზრდა მეფე ჰკვიანურად ირჩევდა მოკავშირეებს ჩრდილოკავკასიელ მთავრებს შორის. იგი განსაკუთრებით ცდილობდა დაკავშირებოდა იმათ, ვინც რუსეთის ერთგულებად ითვლებოდნენ. ეს პოლიტიკური ჯაზი 1617—1618 წწ. გამოიკვეთა და მას ხარიტონის ელჩობის საკითხის განხილვისას ერთხელ კიდევ შეეცხებით.

ოსმალეთზე გამარჯვებამ აღმოსავლეთ საქართველოს ინკორპორაციის გარდა ჩრდილო კავკასიაში პოზიციების გამაგრებაც უკარნახა შაჰ აბას პირველს. ამან რუსეთის დიპლომატიას სწრაფი და მოსაზრებული ნაბიჯების გადადგმა განაპირობა. ირან-ოსმალეთის მოსალოდნელი ახალი ომი უშუალოდ ემუქრებოდა თერგს და ზარუცისა და მნიშეკის ჯარებისაგან ახლად (1614 წ. მაისში) განთავისუფლებულ ასტრახანს.

1615 წ. ბოლოს თერგიდან იტყობინებოდნენ, რომ თეიმურაზი სამხედრო დახმარებას ყირიმ-ოსმალეთისაგან ჩრდილო კავკასიის მხრიდან ელოდა. სწორედ ეს უქმნიდა რუსეთის სამხრეთის საზღვრებს საფრთხეს. რუსეთის წინაშე არჩევანი დადგა: ან უნდა ირანს მიმხრობოდა და ჩაეკეტა „ოსმალეთის გზა“ და აშკარად დაპირისპირებოდა სულთანს, რომელიც მისი ქვეშევრდომი საქართველოს „დასახმარებლად“ მოდიოდა, ან დახმარებოდა კახეთის მეფეს — გაეტარებინა თათრები ირანისაკენ და სამუდამოდ მტრად მოჰკიდებოდა შაჰს, რომელთანაც პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის აღდგენა-განმტკიცება 1614 წლიდან მოყოლებული მოსკოვის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის ნომერ პირველ ამოცანას წარმოადგენდა.

ასეთ გართულებულ ვითარებაში, როდესაც ოსმალეთიცა და ირანიც პრეტენზიებს აცხადებდნენ საქართველოზე (რაზეც ზევით უკვე ვისაუბრეთ), რუსეთს არ შეეძლო განზე მდგარიყო. ნეიტრალური ქვეყნის როლში გამოსვლა შეარყევდა საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიაში ამ წლებში ისედაც შესუსტებულ პოლიტიკურ პოზიციებს. „არა მარტო საქართველოში შექმნილი ვითარებით, არამედ უკვე ჩრდილოეთითაც მიმართული შაჰის ექსპანსიით შეშფოთებულმა მოსკოვის მთავრობამ გადაწყვიტა ირანში შიკრიკი გაეგზავნა სიგელით, რათა შეეჩერებინა შაჰის შემდგომი წინსვლა, ხოლო მანამდე მოსკოვში მყოფი შაჰის ვაჟარ-შიკრიკის ხოჯა მურთაზისათვის ზეპირად გამოეცხადებინათ საყვედური“⁸³.

ირანელი ვაჟარი, რომელიც შიკრიკის მისიითაც იყო აღჭურვილი შაჰის მიერ, სულაც არ ჩქარობდა სამშობლოში დაბრუნებას. მან თავისი დიპლომატიური მისია შეასრულა და ახლა საკუთარი სავაჭრო საქმეების მოგვარებით იყო დაკავებული. 1615 წ. 25 იანვარს მოსკოვის ხელისუფლებამ ირანში სპეციალური შიკრიკის გრიგოლ შახმატოვის გაგზავნა გადაწყვიტა, რომელსაც მეფის წერილების გადაცემა ევალებოდა ირანში მყოფი რუსი ელჩების მ. ტიხანოვისა და ბუხაროვისათვის. იმ შემთხვევაში, თუ გრ. შახმატოვი ასცდებოდა და ვერ შეგვდებოდა ირანში რუს ელჩებს, მას თვითონ უნდა გადაეცა შაჰ აბასისათვის მეფე მიხეილ თევდორეს ძის წერილები. აქვე გვინდა გავიხსენოთ, რომ მეფის მთავრობა ამ ღონისძიებას ატარებდა მანამდე, სანამ თერგზე თეიმურაზ პირველის დახმარების გაწევის თხოვნის წერილი ჩავიდოდა (1616 წ. თებერვალში). თუ მ. ტიხანოვს და ბუხაროვს, რომლებიც გრ. შახმატოვზე ადრე, 1614 წ., წავიდნენ ირანში არ ევალებოდათ საქართველოზე მოლაპარაკების წარმოება⁸⁴, ახლა შახმატოვისათვის გატანებულ წერილში მოსკოვის მეფე ესარჩლებოდა როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს, ისე ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებს⁸⁵.

გრ. შახმატოვი ნაჩქარევად იყო გაგზავნილი. ეს გაპირობებული იყო, როგორც მიუვითითეთ, შაჰის მიერ მოსალოდნელი ლაშქრობით ჩრდილო კავკასიაში. 1615 წ. თებერვალში ირანიდან მ. ტიხანოვი ელჩობა დაბრუნდა. შაჰი თავის წერილში საქართველოსთან დაკავშირებით წერდა: „...საქართველოს მიწა-წყალი, რა დასამალია, დასაბამიდან ჩვენი, შაჰის მომსახურე და ქვეშევრდომი იყო. ჩვენ ყოველთვის მისი მწყალობელი ვიყავით და ვუფრთხილდებოდით. მართალია. ზოგიერთ იქაურ ადამიანში ცბიერება ბევრია, მაგრამ ზოგი მათგანი გულმართალი და ერთგულია. თუ ისე მოხდება, რომ რაღაცა საქმის გამო სასჯელს დავადებთ, ჩვენ გაგვიჯიუტდებიან და თქვენ

შხარეზე გადმოვლეს, შენ სწორედ ამ დროს უნდა გამოავლინო ჩვენ-
დამი ძპური ერთგულება და სიყვარული და ისინი ჩვენთან დააბრუ-
ნო“⁸⁶.

იმევე წელს საპასუხო ელჩობით ბულატ ბეგი ჩავიდა რუსეთში. შაჰი ცდილობდა გაერკვია, რას ფიქრობდა მოსკოვის ხელმძღვანე-
ლობა — ააგებდა თუ არა ციხე-სიმაგრეს ჩრდილო კავკასიაში და
გადაუქეტავდა გზას ოსმალებს ირანში გადასასვლელად. ირანის მბრძა-
ნებელმა გაიხსენა ძველი დიპლომატიური ფანდი და „სურვილი გამო-
ჩქევა“ ისე დაახლოებოდა რუსეთის საზღვრებს, რომ მათ შორის სხვა
სახელმწიფოების ტერიტორია არ ყოფილიყო. სათანადო აქტიურობის
შემთხვევაში ირანი რუსეთს შემახას „უთმობდა“. თუ აქვე გავიხ-
სენებთ, რომ შაჰი საქართველოს მტერთან წასულ ყმადნაფიც ქვეყ-
ნად თვლიდა და ამით ამართლებდა მის აოხრებას, ადვილი მისახვედ-
რია, რომ ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის „გამაგრების“ საფასურად
შაჰი საქართველოსთან ურთიერთობაში სრულ თავისუფლებას იტო-
ვებდა.

ასეთ პირობებზე დათანხმება რუსეთის ხელისუფლებას, ცხა-
დია, არ აწყობდა. ყოი-სუზე ციხე-სიმაგრის ჩადგმა გაართულებდა
ოსმალეთთან ურთიერთობას და ძირითადად ირანის ინტერესებს მო-
ემსახურებოდა. ამასთან, საქართველოზე ხელის აღება მთლიანად
შეარყევდა რუსეთის ახლოაღმოსავლურ პოლიტიკას, რომლის წარმო-
ების დროს ამიერკავკასიის ქრისტიანი მოსახლეობის ქომაგობა ძირა-
თად ბერკეტს წარმოადგენდა რუსეთისათვის. ყოველივე ამის გათვა-
ლისწივებამ მოსკოვის დიპლომატიას ზოგ საკითხში დათმობაზე წას-
ვლა გადააწყვეტინა.

ირანში მყოფ რუს ელჩს თ. ლეონტიევს 1616 წ. 27 ივნისს გადა-
უგზავნეს მეფის წერილი, რომელშიც ეწერა: „...გასულ 173 (1615 —
თ. ტ.) წელს შაჰთან გაიგზავნა ჩვენი შიკრიკის გრიგოლ შახმატოვის
ბელით საქართველოს შესახებ წერილი იმის თაობაზე, რომ შაჰმა
არამეგობრული საქციელი ჩაიდინა: ჩვენთან, დიდ ხელმწიფესთან,
შეუთანხმებლად ჩვენი ქვეშევრდომი საქართველოს მიწა-წყალზე შეიჭ-
რა, დაიპყრო იგი და მისი განადგურება ბრძანა, თეიმურაზ მეფე სა-
ქართველოდან განდევნა და სადაც კი ჩვენი ქრისტიანული სარწმუნო-
ების ეკლესია-მონასტერი იყო, რომლებშიც ღვთის საგალობელს სწო-
რად ეძღვნენ. იქ თავისი ქალაქები ააშენა. შაჰ აბასი ჩვენთან დიდ ხელმწი-
ფესთან ნუ იქნება ცუდ განწყობაში, ივერიის მიწა-წყლიდან თავისი
ხალხის გაყვანა ბრძანოს. ამა წლის 15 ივნისს გრიგოლ შახმატოვი
ჩვენთან დაბრუნდა და ჩვენი წერილის საპასუხოდ შაჰის წერილი
ჩამოიტანა, რომელშიც შაჰი გვწერდა, რომ საქართველოს მიწა-წყა-

ლი დასაბამიდან სპარსეთის ქვეშევრდომი და მსახური იყო და ყოველთვის სპარსეთის მიწა-წყლის ხელმწიფენი სწყალობდნენ და მფარველობდნენ მას. ამიტომ, თუ შაჰს მათთან რაიმე საქმე ექნება და მისი შიშით ქართველები ჩვენს სახელმწიფოში მოვლენ, ჩვენ, ისინი მას უკან უნდა გავუგზავნოთ»⁸⁷.

1617 წ. 4 ივნისს თერგს ატყობინებდა ანდრია ათანასევი: „შაჰ აბასმა საქართველოში ქართველი მეფის თეიმურაზის წინააღმდეგ თავისი ვოევოდა იუსუპ ხანი გააგზავნა და იუსუპ ხანმა ივერიის მიწა-წყალი მთლიანად გაანადგურა“. მეორე ინფორმატორი უფრო დაწვრილებით იტყობინებოდა: „შაჰმა საქართველო დალაშქრა და ქართველებმა სიმაგრეებს შეაფარეს თავი. შაჰმა კი ქვეითი მღევარი შეუსია და მთელი საქართველოს განადგურება სწადია, რის შემდეგაც უნდა გადავიდეს დარუბანდში. ყუმბუხელებს შაჰ აბასის ეშინიათ, ხმა დადის, რომ შაჰ აბასს ტარკუსა და ენდერში სიმაგრეების ჩადგმა სურს»⁸⁸.

სწორედ ეს აშინებდა რუსეთის ხელისუფლებას, რომელსაც არ აწყობდა ჩრდილო კავკასიაში ირანის პოზიციების განმტკიცება. დამაფიქრებელი იყო კიდევ ერთი ცნობა, სახელდობრ, 1617 წ. 2 თებერვალს შემახიიდან თერგზე გილანელი ვაჰარი ქემალი ჩავიდა, რომელმაც ვოევოდას მეტად საინტერესოდ აუწერა კავკასიაში შექმნილი ვითარება. ვინაიდან საქართველოსა და საერთოდ კავკასიის ისტორიისათვის ეს ცნობა საინტერესოდ გვესახება, საჭიროდ ვთვლით მის სრულად მოყვანას: „...შაჰ აბასმა ბრძანა ყველა ქალაქში გამოეცხადებინათ, რომ ვაჰრები არანაირი საქონლით არ წასულიყვნენ სამ ქვეყანაში: რუსეთის ქალაქებში, საქართველოში და ავარებთან. იმავე ქემალმა თქვა: ამ შემოდგომით შაჰის ქალაქ ერევანთან მოვიდა თურქეთის მეფის სონდარ ფაშა თურქების სამასიათასიანი ლაშქრით. იგი ორი თვე იდგა ქალაქთან. თურქი მოლაშქრეებიდან ალყის დროს შიმშილით სამოცი ათასამდე დაიღუპა. ქალაქშიც შიმშილობა დაიწყო. ყიზილბაშებს უკვე უნდოდათ ქალაქის ჩაბარება, მაგრამ იმ დღეს ადამიანზე მაღალი თოვლი მოვიდა და თურქეთის ლაშქარმა საჩქაროდ ქალაქიდან უკან დაიხია და არ აიღო იგი. თურქები თავის ქალაქ არზრუმში დასაზამთრებლად წავიდნენ. იმ ლაშქრიდან ასი ათასი თურქი მოლაშქრე ფაშას ჩამორჩა და მტკვარზე დაბინავდა ქალაქ ზაკრუტს (?) გარეუბანში. იმ ხანებში ხელმწიფევ, ქართველმა მეფე თეიმურაზმა თურქეთის მეფეს ორმოცი ათასი მოლაშქრე სთხოვა და შესთავაზა — მე მათ საქართველოში გამოვკვებავ გაზაფხულამდეო. შემდეგ თურქეთის ფაშასთან ერთად მათი გამოყენება სურდა შაჰ აბასის წინააღმდეგ ლაშქრობისას. ოსმალეთის სულთანმა ქართველ

მეფეს მისცა ის ორმოცი ათასი მოლაშქრე. სანდარ ფაშა კი დანარჩენი ხალხით ოსმალთა ქალაქში, დიარბექირში, წავიდა. შაჰ აბასმა შემოუთვალა ქართველთა მეფე თეიმურაზს, რომ შეერიგდეთო და თეიმურაზმაც დაზავების იმედით ის ორმოცათასიანი ლაშქარი ოსმალთა მეფესთან გაუშვა, თვითონ კი სიმაგრეებში ცხოვრობს ქალაქ-ოსტასოვეში (?) სიმონის ქვეყანაში⁸⁹. ამის შემდეგ შაჰ აბასმა გაიგო რა, რომ ქართველთა მეფე თეიმურაზმა თურქთა ჯარი გაუშვა, მას თავისი ელჩი გაუგზავნა და შენს ხელმწიფურ უდიდებულესობის ელჩსაც⁹⁰, კაცი გამოართვა (თეიმურაზთან — თ. ტ.) გასაგზავნად⁹¹.

მთავრობა შეაფიქრიანა არა მარტო იმან, რომ შაჰ აბასმა რუსეთთან ვაჭრობა აკრძალა, არამედ იმანაც, რომ რუსეთის ელჩი ლეონტიევი აიძულა ერთ-ერთი მისი თანმხლები პირი საქართველოში მისთვის გაეყოლებინა⁹². ყოველივე ამას დაემატა ისიც, რომ ყირიმის ხანი გამოსულიყო სტეპებიდან და დიდი ლაშქრით „ოსმალური გზით“ აბასის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად ემზადებოდა. ამით თერგს დიდო საშიშროება ემუქრებოდა⁹³.

უკვე შიუთთიტებდით, რომ გრ. ვერიოვკინი საქართველომდე ვერ მოვიდა. შაჰის ახალმა გამანადგურებელმა დარტყმამ თეიმურაზი ისევ აიძულა იმერეთში გადასულიყო. რუსეთის ხელისუფლება შეაფიქრიანა იმან, რომ ირანი აშკარა პრეტენზიას აცხადებდა საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიის მიმართ, და იმანაც, რომ კახეთის მეფე დაუფარავად მიმართავდა ოსმალეთის სულთანს დახმარებისათვის. შედეგმაც არ დააყოვნა: „ხოლო მუნ მოუვიდა წარგზავნილი სტამბოლიდამ და აღეთქვა შველა და მწე ყოფა ხონთქარსა და მოებოძა გონია და ახალ-ციხის გარემო რომელნიმე დაბნები“⁹⁴. სულთანთან გაგზავნილი ელჩი ილუმენი ხარიტონი იყო, რომელიც მოგვიანებით თეიმურაზმა მოსკოვში გაგზავნა⁹⁵.

არკვევს რა თეიმურაზის მიერ ოსმალეთში გაგზავნილი მეორე ელჩობის მიზანს, მ. სვანიძე წერს: „ცხადია, თეიმურაზ მეფეს ახალი სულთნისაგან სურდა გაეგო ირანის წინააღმდეგ მომავალი ლაშქრობის გეგმები, რის გამორკვევაც ხარიტონისათვის უნდა დაევალებინა. ხარიტონმა წარმატებით შეასრულა რთული დიპლომატიური მისია სტამბოლსა და ყირიმში. სულთანმა აჰმად I თეიმურაზ მეფეს სარჩოდ უბოძა ადგილები გონიასა და ახალციხის საფაშოში, ხოლო სულთან ოსმან II-მ და ყირიმის ხანმა თეიმურაზს სამხედრო დახმარება აღუთქვეს. მათი ლაშქარი არზრუმში შეიკრიბა და ემზადებოდა ირანის წინააღმდეგ შეტევის დაწყებისათვის.“

1618 წ. მაისში ოსმალეთის მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ჰალილ ფაშას სარდლობით, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდა აგრეთვე

ყირიმის ხანის 15 ათასიანი კავალერია, შეტევაზე გადავიდა ირანის წინააღმდეგ. შეტევის მთავარი მიმართულება საშხრეთ აზერბაიჯანი იყო.⁹⁶ თეიმურაზ I უშუალო მონაწილეობას იღებდა ანტიირანულ ლაშქრობაში. ამას რუსული წყაროები მოწმობენ ირანს გაგზავნილი ელჩების მ. ბარიატინსკისა და ი. ჩიჩერინის ანგარიშში ვკითხულობთ: „შაჰის ხალხმა ყარაღა ბეგმა თურქეთის მეფის ხალხი დახოცა და მრავალი ტყვედ იგდო ხელთ. იმ ბრძოლაში იყო ყირიმელი ჯან-ბეკ გირეი და ქართველი თეიმურაზ მეფე. ქართველი მეფე ცხენიდან ჩამოაგდეს და არავინ უწყის ბრძოლის ველიდან გაიქცა თუ მოკლულია...“⁹⁷.

რუსმა ელჩებმა ზედმიწევნით შეასრულეს მიცემული ინსტრუქცია. რომლითაც ევალეზოდან: „...თუ ისინი (ელჩები — თ. ტ.) კემ-მარიტად დაადგენენ, რომ საქართველოს მეფე და საქართველოსა და ივერიის მიწა-წყალი თურქეთის მეფესა და სხვა სახელმწიფოებთან ერთად შაჰის მიწა-წყალს ებრძვიან და მისი ჯარები თურქეთის მეფესთან ერთად შაჰის ქვეყანაში იმყოფებიან, ელჩებს ევალეზოთ შაჰთან ყოფნისას აუდიენციაზე და მის მახლობლებთან საუბრისას საქართველოს მეფეზე და საქართველოსა და ივერიის მიწა-წყალზე არაფერი არ ილაპარაკონ“⁹⁸.

იმ შემთხვევაში. თუ ირანის შაჰი თვითონ წამოიწყებდა ამ საკითხზე საუბარს. რუს ელჩებს ევალეზოდან ეთქვათ, რომ ივერიის შესახებ მათ უნდა ელაპარაკათ მხოლოდ ქრისტეანულ სარწმუნოების ხათრით, ჩვენმა ხელმწიფემ არაფერი იცოდა თეიმურაზის ოსმალეთის მხარეზე გადასვლის შესახებ⁹⁹.

ასეთივე თავშეკავების გამოჩენა ევალეზოდან ბარიატინკის შემდეგ ირანში გაგზავნილ ელჩებს კორობინსა და კუვშინოვს, რომლებიც საქართველოს უნდა გამოსარჩლებოდნენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დადასტურდებოდა, რომ თეიმურაზი სულთანთან დაკავშირებული არ იყო. ამასთან, ელჩებს საქართველოს შესახებ წერილი შაჰისათვის „აუდიენციის შემდეგ, სხვა დროს, ხანი რომ გაივლის“ მაშინ უნდა მიეროძიათ. ნიშანდობლივია, რომ თუ თეიმურაზის სულთანთან დაკავშირება დადასტურდებოდა, კუვშინოვსა და კორობინს ევალეზოდან ოფიციალურად განეცხადებინათ: მეფის უდიდებულესობა თავი ქმასთან. შაჰის უდიდებულესობასთან მეგობრობას თეიმურაზი მეფის გულისათვის არ დაარღვევსო¹⁰⁰.

XVII ს-ის დასაწყისის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობათა შესახებ თავის დროზე მ. პოლივექტოვი მიუთითებდა, რომ თეიმურაზი ცდილობდა რუსეთის მეშვეობით არა მარტო კახეთის ტახტად დაებრუნებინა, არამედ ქართლშიაც ფეხი მოეკიდებინაო. ამის მისაღწევად იგი არაფერს იშურებდა და, უპირველეს ყოვლისა, დასავლეთ

საქართველოს მეფე-მთავართა რუსეთთან დასაყვედმირებელ გზებს ეძებდა. ამის ნათელი მაგალითია პირველი გაერთიანებული ელჩობის ჩაყვლა მოსკოვში.

ელჩის პიროვნება საგულდაგულოდ იყო შერჩეული. კუმურდოზ მონასტრის ილუმენი ხარიტონი, რომელიც რუსეთში 1618 წ. გაზაფხულზე გაიგზავნა, დიპლომატიურ საქმიანობაში საკმაოდ გამოცდილი პირი გახლდათ. მისივე მონაცემებით, იგი ორჯერ იყო ნამყოფი იერუსალიმში (როგორც ჩანს, საქართველოში გამოყოფილი საპატრიარქო სოფლებიდან შეგროვებული შემოსავლის ჩასატანად)¹⁰¹. ამასთან ორჯერ იყო გაგზავნილი ოსმალეთში და ერთხელ ყირიმში სამხედრო დახმარების სათხოვნელად¹⁰², რაზეც უკვე მიუთითებდით.

ხარიტონის გამოცდილ თვალს არ გაჟოგვარა, რომ მას თერგზე (სადაც იგი ყაზარდოს გავლით 1618 წ. მაისში მივიდა) ექვით შეხედნენ. ამიტომაც იყო, რომ თადარიგი დაიჭირა და ვოევოდას არ გაუშვილა თავისი ჩასვლის ნამდვილი მიზანი¹⁰³. ხარიტონის დაკვირვება არ იყო უსაფუძვლო, როგორც შემდეგ გამოირკვა მის გამყოფი ევალეზბოდა არავინ არ მიეშვა ქართველ ელჩებთან და არც თვითონ გაება მათთან საუბარი, ამას გარდა, სპეციალურ განკარგულებამდე ხარიტონი არ უნდა ჩაეყვანათ მოსკოვში¹⁰⁴. ელჩისადმი უნდობლობა იმდენად ძლიერი იყო, რომ გამყოლმა მას თეიმურაზის წერილება მოჰპარა და თვითონ ჩაიტანა მოსკოვში¹⁰⁵. ხარიტონის ისეთი შთაბეჭდილებაც კი შექმნია, რომ ვოევოდას მისი შან-გირეისათვის (რომელიც შაჰის სამსახურში იდგა) გადაცემა უნდოდა. ადვილი წარმოსადგენია, რა დღეში ჩავარდებოდა თეიმურაზის წარგზავნილი.

ასტრახანში ორი თვის შეჩერების შემდეგ, 1618 წ. 3 ოქტომბერს ქართველი ელჩები ყაზანში მივიდნენ, საიდანაც ოქტომბერშივე ნიჟნი-ნოვგოროდში გაისტუმრეს. აქ მათ დაიზამთრეს და 1619 წ. მარტში მოსკოვისაკენ გაუდგნენ გზას. აპრილში ისინი უკვე დედაქალაქში იყვნენ. 16 აპრილს, საელჩო პრიკაზში წინასწარი გასაუბრების შემდეგ, ხარიტონი მეფემ მიიღო¹⁰⁶. საელჩო პრიკაზში პოლიაჩ ალექსი წახოვთან საუბარში ხარიტონმა განაცხადა, რომ კახეთის მეფის ოფიციალური წერილის გარდა, რომელშიაც გარკვეული მოსაზრებები მხოლოდ რუსეთის მეფის ჩანმრთელობის ამბავი იყო ნაკითხი, მას ზეპირად დაბარებული საიდუმლოც უნდა გადაეცა მიხეილ თევდორეის ძისათვის. სახელდობრ, მას დავალებული ჰქონდა ეთქვა, რომ ისევე, როგორც მისი წინაპრები ემსახურებოდნენ რუსეთის მეფეებს, მასაც სურვილი აქვს იყოს „...მისი მეფური უდიდებულესობის ხელქვეშ, მისი მტრის ყიზილბაშელი შაჰ აბასისაგან დასაცავად...“¹⁰⁷.

ხარიტონის ელჩობის ირგვლივ ცოტა დოკუმენტური მასალაა

შემორჩენილი. ჩვენი ყურადღება მიიპყრო იმ გარემოებამ, როცა იპერეთისა და გურიელის წერილები ორ-ორ ცალადაა შემონახული. საკმაოდ განსხვავებული ტექსტებით. დღემდე ეს ფაქტი მსჯელობის საგნად არ გამდარა. თეიმურაზის სათხოვარი დაახლოებით შემდეგნაირადაა ფორმულირებული:

1. დიდმა ხელმწიფემ, მისმა მეფურმა უდიდებულესობამ, მიიღოს იგი თავისი მეფური მაღალი ხელის ქვეშ და მისი მტრისაგან, შაჰისაგან დაიცვას;

2. თუ მისი მეფური უდიდებულესობა ამჟამად ჯარით შაჰის წინააღმდეგ დახმარებას ვერ გაუწევს, მაშინ მეფურმა უდიდებულესობამ ამ ჯერზე მისი განადგურებული მიწა-წყლის დანათვალიერებლად გამოგზავნოს ელჩი ან მოწყალე სიტყვა მაინც მისწეროს თეიმურაზს. ამას რომ მისი მტრები გაიგებენ — დაშინდებიან¹⁰⁸;

3. ჯარის შესახებ, დიდო ხელმწიფე, თხოვნას ვერ გიბედავთ, იქნებ გებრძნებინა და შაჰისათვის ჩვენს შესახებ მიგეწერა მაინც, რომ აღარ შემოგვებრძოლოს და ჩვენი მიწა-წყალი, რაც არის, იმაზე მეტად აღარ გაანადგუროს;

4. ბრძანე, შაჰს მისწერონ, რომ დედა ჩემი და შვილები დამინარუნოს, თუ არა და შენთან, რუსეთში გამოგზავნოს¹⁰⁹.

იპერეთის მეფისა და გურიელის წერილებშიც თითქმის იგივე სათხოვარია:

1. აგვიყვანე შენი მაღალი მეფური ხელის ქვეშ მონებად სამუდამოდ, ურყევად და ნუ გადაგვცემ მგლებს შესაჰმელად;

2. თავს გიკრავთ შენ, შენს მეფურ უდიდებულესობას, რომ გავგზავნო ჩვენთან შენი ელჩი ჩვენი საცხოვრებლის დასათვალიერებლად, მტრებმა უპატრონო დაგვიგულეს და ჩვენც, ქრისტიან მეფეები, შენს კალთას მოვეკიდებით...¹¹⁰.

წერილებში ხატოვნად იყო აღწერილი ის ტრაგედია, რომელიც დატრიალდა საქართველოში შაჰ აბასის შემოსევების დროს. ამ სურათს ავსებდა ხარიტონის ზეპირი მონაყოლი და ჩრდილო კავკასიიდან მიღებული ცნობები. არც თეიმურაზი და არც მისი ელჩი ფარავდნენ სულთანთან და ყირიმის ხანთან ურთიერთობას, რასაც თავის დატეხილი უბედურებითა ხსნიდნენ. ხარიტონი აცხადებდა, რომ თეიმურაზი „...იძულებით გადავიდა თურქეთის მხარეზე, ამჟამად ხარკს იმიტომ უხდის, რომ იგი მას გამოესარჩლა და ჯარი მიახმარა. მომავალში იგი (თეიმურაზი — თ. ტ.) თურქეთსა და ყირიმს ვერ დაეყრდნობა, იმიტომ, რომ ისინი მუსლიმანები არიან და არა ქრისტიანები“¹¹¹.

ცხადია, თეიმურაზმა ადრეც კარგად იცოდა, რომ სულთანი და:

ყირიმხანი ქრისტიანები არ იყვნენ და მათი ნდობა არ შეიძლებოდა, მაგრამ საქმე ისაა, რომ იმჟამად ირანსა და ოსმალეთს შორის დაზავების ტენდენცია დაისახა და კარგი არაფერი შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ამას არც აღმოსავლეთ და არც დასავლეთ საქართველოსთვის. სულთანი აშკარა დახმარებას ქართველებს ვერ გაუწევდა, შაჰი თავისუფლად გადმოვიდოდა რევანში.

არსებული მასალის ანალიზი არ გვაძლევს საფუძველს დავეთანხმეთ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებას, თითქოს საქართველოს არა ჰქონდა ნათელი წარმოდგენა რუსეთის სახელმწიფოსა და რუსეთის მეფესუ. დაახლოებით აგივე ბრალდებას უყენებენ ქართველ პოლიტიკოსებს შ. მესხია და ი. ცინცაძე, რომელთაც მიაჩნდათ, რომ ქართველებს 1. ცუდად ჰქონდათ დაყენებული რუსეთის მეფის კარზე დახვეწვა, 2. არ ჰქონდათ სრული წარმოდგენა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებზე და 3. მათ არ ესმოდათ, რომ ამიერკავკასიის საკითხი შორეული მომავლისათვის იგეგმებოდა¹².

თეიმურაზი საღად ნოაზროვნე პოლიტიკური მოღვაწე იყო და კარგად იცოდა, რომ შექმნილ ვითარებაში რუსეთი უნდა დაინტერესებულყო სამხრეთის საზღვრების განმტკიცებით და იქ ირანის პოზიციების შესუსტებით, ამისი მიღწევა კი დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ქართველების დახმარებით შეიძლებოდა. სწორედ ამისი იმედო ჰქონდათ კახეთის მეფესა და მის მოკავშირეებს — იმერეთისა და გურიის მესვეურებს. ქართველი დიპლომატები რომ რეალისტურად აფასებდნენ რუსეთის შესაძლებლობებს, ეს მათი მოთხოვნებიდან ჩანს — თუ ჯარის გამოგზავნა შეუძლებელი იქნებოდა, შაჰთან წერილობით გამოსარჩლებას სჯერდებოდნენ, რუსეთის ქვეშევრდომობის განახლება მტრის დასაშინებლად უნდოდათ (გურიელი ტანსაცმლის გამოგზავნასაც კი ითხოვდა ამ მიზნით — სულთნისა და შაჰისაგან მიღებული ხალათი ხომ მფარველობის სიმბოლო იყო და რუსეთის მეფისაგან მიღებული ტანსაცმელიც ასეთივე ასოციაციას გამოიწვევდა გურიელის აზრით)¹³.

არც მოქნილობა აკლდათ ქართველ პოლიტიკოსებს, ისინი ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ სანამ რუსეთის მფარველობაში იყვნენ მათი წინაპრები, მანამდე საქართველო დაცული იყო მტრებისაგან¹⁴. იმერეთის მეფე გიორგი შექნილი ვითარების შესანიშნავ ცოდნას ამჟღავნებდა: როცა ყიზილბაშელი შაჰი თეიმურაზის მიწაწყალს შეესია და დაარბია, იმჟამად თქვენ, დიდო ხელმწიფე, არ შეგეძლოთ დაგეჩქარებინათ თქვენი დახმარება, ახლა საკმარისია თქვენ, დიდმა ხელმწიფემ, ჩვენზე მოწყალება მოიღოთ და თქვენი ხალხი მოგვახმაროთ, მოგვისწრებთ“¹⁵.

რუსეთის საგარეო ურთიერთობებში რომ ცუდად არ ერკვეოდნენ ქართველები, ეს დასტურდება მოსკოვის საელჩო პრიკაზში ხარიტონის მიერ გაკეთებული განცხადებითაც: „...თუ ახლა თურქეთისა და ყირიმის ჭარები შაჰს რამეს მოსწევნ, ზოლო თქვენ ხელმწიფევე, იმავე ღროს თეიმურაზს გამოექომაგებით, ეს ამბავი თურქს ეაძება და პატივად მიიღებს, რადგან იგი ახლა მეფის უდიდებულესობასთან კავშირსა და მეგობრობაშია“¹¹⁶.

როდესაც ჩვენ ზევით მივუთითებდით, რომ კახეთის მეფემ იმ ჩრდილო კავკასიელ მთავრებთან სცადა დაკავშირება, რომლებიც რუსეთის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ, ვგულისხმობდით ყუმუხელ მთავრებს: ალი ბექს, სულთან მაჰმუდს, გირეის; ყაბარდოელი მთავრებიდან შოლოსა და მის ვაჟს ხოროშოის, ყაზი მურზა შეჰშუკოვს, მუნდარს, იბაკს, ელდარ მურზა სურკაევს და სხვ¹¹⁷. მოსკოვში ჩასული ხარიტონი მეფეს მოახსენებდა, რომ ზოგიერთი მთავრის გადაბირება შაჰმა შეძლო და ურჩევდა — ვისგანაც — ჭერ მძევლები არ წაგყვანიათ თერგზე — დააჩქარეთ მათი თქვენს ერთგულებაზე დაფიცება, რათა მომხრეთა რიცხვი გაგეზარდოთ¹¹⁸.

ხარიტონის ელჩობის მასალები ერთ საინტერესო ფაქტზე მიგვითითებენ. სახელდობრ, თეიმურაზის ცდაზე უხიფათო კორიდორი გაეჭრა საქართველოსა და რუსეთს შორის. იგი თავისი ელჩის პირით ურჩევდა მოსკოვის ხელისუფლებას წოვა-თუშეთიდანაც წაეყვანა თერგზე მძევლები. იმეამად წოვა-თუშეთი უბატონო იყო, მაგრამ ჩერქეზეთს უხდიდა გადასახადს. რადგან ტერიტორიულად ეს ადგილი უშუალოდ ემიჯნებოდა რუსეთის გავლენის ქვეშ მყოფ ჩერქეზეთს, წოვა-თუშეთის მიმხრობის შემთხვევაში რუსეთიდან საქართველოსაკენ მომავალი გზაც გახსნილი და უშიშარი აღმოჩნდებოდა მიმოსვლისათვის, მითუმეტეს, რომ ჩერქეზი მთავარი მურდარი, როგორც ხარიტონი აცხადებდა, მზად იყო რუსეთის მეფისადმი თავისი ერთგულების დასამტკიცებლად ქართველი და რუსი ელჩებისათვის მგზავრობაში ყველანაირად შეეწყო ხელი¹¹⁹.

ეხება რა საქართველოს საგარეო პოლიტიკის საკითხს თ. ბოცვაძე წერს: „XVI—XVIII სს-ში თურქეთ-ირანის გამუდმებული აგრესიის ვითარებაში რუსეთი, რომელიც თავისთავად გამოდიოდა თურქეთისა, ყირიმის სახანოსა და ირანის წინააღმდეგ მებრძოლ მხარედ, არ შეიძლებოდა ქართველებს არ მიეჩნიათ ერთ-ერთ საიმედო მოკავშირედ, მით უფრო, რომ ქართველებისათვის რუსეთი თავისი კოლონიალური პოლიტიკით, ჭერ უცნობი იყო. მაგრამ ყველაფერ ამასთან ერთად იყო აგრეთვე ერთი ფაქტორიც, რომელმაც რუსეთზე საბოლოო ორიენტაციის საკითხში ერთ-ერთი გადამწყვეტი როლი ითამაშა. ეს იყო სა-

ქართველო-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობა, რომელმაც თავისთავად, ანუ საქართველოს თურქეთ-ირანთან ურთიერთობების პარალელურად, არანაკლებ განსაზღვრა საქართველოს საგარეო პოლიტიკა XVI—XVIII ს-ების მთელ მანძილზე¹²⁰.

ახლა გვინდა შევეხოთ ქართველ მეფეთა წერილებს, რომლებიც ხარიტონმა 1619 წ. ჩაიტანა მოსკოვში. უკვე მივუთითებდით, რომ ისინი ორ-ორ ცალადაა ელჩობის მასალებში შემონახული. მოცულობით თეიმურაზის ორივე წერილი თითქმის თანატოლია და შინაარსობლივადაც მცირედ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ორივეს წინ უძღვის მინაწერი, რომ ისინი ხარიტონმა ჩაიტანა მოსკოვში, მაგრამ მხოლოდ ერთი მათგანის ტექსტშია ილუმინი ხარიტონი ელჩად მოხსენიებული¹²¹. იმერეთის მეფის გიორგის ერთი წერილი, რომელზეც ჩამტანის ვინაობა არ არის მითითებული, საკმაოდ მოკლეა და შაჰ აბასის ერთგვის შემოსევას აღწერს, მეორე ვრცელია და იხსენიებს შაჰის სამგზის შემოსევას. ამ წერილზე მითითებულია, რომ იგი ხარიტონმა ჩაიტანა. იგივე ითქმის გურიელის წერილზეც¹²².

სპეციალური კვლევა ამ საკითხზე ალბათ შორს წაგვიყვანს, ამიტომ აქ მხოლოდ ვარაუდის გამოთქმით დავკმაყოფილდებით. ჩვენს ხელთ არსებული მ. პოლიევქტოვის მიერ გამოქვეყნებული მასალების მიხედვით სახეზე გვაქვს თეიმურაზის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი სამი წერილი: 1. 1616 წ. 18 თებერვალს მურდაროვის უზდენის არდაშოვის მიერ პ. პრიკლონსკისათვის მირთმეული თეიმურაზის წერილი, რომლის შინაარსი შემოგვრჩა თერგის ვოევოდას მიერ მოსკოვში გაგზავნილ წერილში და რომელშიაც აღწერილია შაჰ აბასის პირველი შემოსევა, მასთან შებრძოლება, არეშის აღება თეიმურაზის მიერ, საქართველოდან ყიზილბაშთა გაძევება, ირანელთა ხელმეორე შემოსევა, ალიყული ხანის, ყაჯარ მაჰმად ხანის, მურთაზ ყული ხანის, ფეიქარ-ხანის და სხვათა მეთაურობით, თეიმურაზის მათზე გამარჯვება და ყიზილბაშთა კახეთიდან თბილისში გაქცევა. ამ წერილის საპასუხო დეკლარაციაში გაიგზავნა ვასილ ნადოზნი. 2. მეორე წერილი, რომელშიც მითითებულია, რომ ხარიტონმა ჩაიტანა მოსკოვში, მაგრამ წერილის ტექსტში არც ელჩის სახელია ნახსენები და არც მისი წამლებისა. მასში აღწერილია შაჰ აბასის შემოსევა, მის მიერ სხვა ეკლესიებთან ერთად იმ ეკლესიათა მოოხრება, რომლებიც რუსი მხატვრების მიერ იყო მოხატული ალექსანდრე II-ის დროს. ამ წერილში თეიმურაზი თავის უბედურებას ღვთის რისხვად მიიჩნევს და ხაზგასმით უთითებს, რომ ადრე ღვთისა და რუსთხელმწიფის წყალობით საქართველო დაწყნარებული იყო, ითხოვს რა დახმარებას შაჰის წინააღმდეგ, თეიმურაზი წერს: „...ცრემლმორეული თავს გიკრავთ შენ,

დიდო და ძლიერო ხელმწიფე. ...მოგვეხმარო, ურჯულოთა ბილწ ხელში არ ჩაგვაგდო. რისთვისაც ჩვენს ირგვლივ მყოფი ყველა დიდი ხელმწიფისაგან განდიდება გექნება მარადყმად. თქვენ, დიდსა და ძლიერ ხელმწიფეს, ეს შეგიძლიათ გააყეთოთ. ჩვენ, მართლმადიდებელი ქრისტიანები დალუპვას გადაგვარჩინოთ, ბილწთა ხელიდან გაგვანთავისუფლოთ და ძველებურად თქვენ ხელმწიფურ მფარველობაში გვამყოფოთ. თურქეთის მეფემ დაინახა რა ჩვენი განადგურება და დაღუპვა, ნართალია. ჩვენი კეშმარიტი მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოებისა არ არის, მაგრამ ჩვენი თხოვნით, თავისი სახელის განსადიდებლად, დიდი ჯარი გამოგვიგზავნა დასახმარებლად...¹²³. 3. მესამე წერილი თეიმურაზისა, რომლის ლეგენდაშიაც და თვით წერილის ტექსტშიც მითითებულია, რომ ელჩ ხარიტონის მიერაა ჩატანილი მოსკოვში. შედარებით ვრცელია. მასშიც ასევე აღწერილია შაჰ აბასის შემოსევა. მაგრამ მეორე წერილისაგან განსხვავებით, ასახელებს შემოსევის საბაბსაც — ჩემი დის წაყვანა უნდოდა ცოლად და ქრისტიანობის მიღებას შეგვეპირდა, მოტყუებით თავს დაგვესხაო. თეიმურაზი წერს, რომ ჯერ დედა და ერთი შვილი გაუგზავნა შაჰს, მერე მეორე შვილი. ძირითადი სათხოვარი კახეთის მეფისა არ არის სამხედრო ძალით დახმარების გაწევა, იგი ითხოვს დიპლომატიური გზით გამოსარჩლებას, დედისა და შვილების ირანიდან წაძოყვანას ან უკიდურეს შემთხვევაში მათ რუსეთში, მეფის კარზე წაყვანას¹²⁴.

იმერეთის მეფის გიორგის ერთი წერილი ძალიან მოკლეა, მასზე ჩამტანის ვინაობა არ არის მითითებული, იგი აღწერს შაჰ აბასის საქართველოში შემოსევას და ითხოვს დახმარებას. მეორე ვრცელია, იხსენიებს ყიზილბაშელთა სამგზის შემოსევას, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა გაერთიანებას თეიმურაზის დასახმარებლად და ა. შ. ამ წერილს აწერია, რომ იგი მოსკოვში ხარიტონმა ჩაიტანა. იგივე ვითარება გვაქვს გურიელის ორივე წერილში.

ჩვენი აზრით, თეიმურაზის მეორე წერილი და იმერეთის მეფისა და გურიელის მოკლე წერილები ერთად არის ჩატანილი რუსეთში 1616 წ. თებერვლის შემდეგ—გვიან გაზაფხულზე, ხარიტონის ჩასვლამდე გაცილებით ადრე და სწორედ მათ საპასუხოდ გაიგზავნა კახეთში გრიგოლ ვერისკინი, ხოლო თეიმურაზის მესამე წერილი და იმერეთის მეფისა და გურიელის ვრცელი წერილები, როგორც მათ ტექსტებშივეა მითითებული, ხარიტონის მიერაა ჩატანილი 1619 წ. ამის სასარგებლოდ მეტყველებს საელჩო პრიკაზის საქმეების ფონდში შემორჩენილი ჩანაწერი „წიგნი 2. 1626 წ. დეკემბრის 26. 3 წერილი დაწერილი ქართუ-

ლად, რომლებიც მეფესთან ქართველი მეფეებისაგანაა გამოგზავნილი ილუმენ ხარიტონის ხელით“¹²⁵.

ეს ჩვენი ვარაუდი რამდენადმე ეხმიანება ზევით მითითებულ ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ დასავლეთ საქართველოდან ხარიტონის მოსკოვში წასვლამდე იყო რუსეთში გაგზავნილი წერილები. ექვსივე წერილის მოხვედრა ერთ საქმეში ადვილი ასახსნელია. თერგზე თეიმურაზის პირველი წერილის გაგზავნიდან ხარიტონის მოსკოვში ჩასვლამდე სულ სამიოდე წელი იყო გასული და ფაქტობრივად ერთი და იგივე საკითხს ეხებოდა, ამიტომ საელჩო პრიკაზის მოხელეთა მიერ მათი ერთად მოთავსება არც გასაკვირი და არც დასაძრახისია.

ხარიტონის ელჩობის შედეგებს სწორ შეფასებას აძლევს ნ. ნაკაშიძე: „ამრიგად, თეიმურაზის 1618 წლის ელჩობამ მიზანს მიაღწია და დასახული ამოცანა შეასრულა: რუსეთი, რომელიც უკიდურესად მძიმე მდგომარეობაში იყო და დიდად უფრთხილდებოდა ირანთან კარგი ურთიერთობის შენარჩუნებას, მიესალმა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის აღდგენას ძველ საწყისებზე — გამოვიდა მის მფარველად და დამცველად ირანთან დიპლომატიურ ურთიერთობაში“¹²⁷.

ერთ რამეში ვერ დავეთანხმებით მკვლევარს. იგი წერს: „1621 წლის ივნისში რუსი ელჩები ი. კორობინი და ო. კუვშინოვი ირანს გაემგზავრნენ. მათ დავალებული ჰქონდათ დაეინებით მოეთხოვათ, რომ შაჰს თავი შეეკავებინა საქართველოს მიმართ მტრული მოქმედებისაგან და „გადაეცა იგი თეიმურაზისათვის“. ხელმწიფე შაჰს სთხოვდა გაეთავისუფლებინა თეიმურაზის დედა, შვილები და სთხოვდა შუამავლობას ირან-საქართველოს ურთიერთობაში. შაჰ აბასს არ შეეძლო მოსკოვის ასეთი მტკიცე პოზიციის უგულებელყოფა“¹²⁷.

ირანისაგან საქართველოს მიმართ ლოიალური დამოკიდებულების გამოჩენის „დაეინებით“ მოთხოვნა საარქივო საბუთებით არ მტკიცდება.

საქართველოში გამობრუნებულ ხარიტონს თან მოჰქონდა მეფე მიხეილ თევდორეს ძის წერილი, რომლითაც მოსკოვის ხელისუფლება აუწყებდა კახეთის მეფეს, რომ საქართველოს დასაცავად ყველაფერი უკვე იღონა, დიპლომატიური გზით გამოესაჩილა შაჰის წინაშე და მომავალშიც მაქსიმალურად ეცდება გააგრძელოს მისი, როგორც ერთმორწმუნე. ოდითგან ქვეშევრდომობაში მყოფი ქვეყნის ქმნაგობა. წერილის დასასრულს ვკითხულობთ: „...ჩვენ, დიდი ხელმწიფე, მომავალშიც ვისურვებდით შენ, თეიმურაზ მეფე, ჩვენს მეფურ მოწყალებაში გვყავდე ისევე, როგორ მოწყალებაშიაც ჰყავდა შენი

პაპა, ალექსანდრე მეფე შვილებითურთ ჩვენს პაპას, ივანე ვასილისძეს და ჩვენს ბიძას, თევდორე ივანეს ძეს...¹²⁸.

წერილის ეს ადგილი ჩვენ მარტო იმიტომ არ მოვიყვანეთ, რომ მკითხველის ყურადღება გაგვემახვილებინა ხელმწიფის შეპირებაზე. უჩვეულოსა და განსაკუთრებულს, რაც აქამდე მკვლევართა მხედველობის არეს გამოჰპარვოდა, რუსეთის მეფე თეიმურაზს არ ჰპირდებოდა. ჩვენი მიზანია ხაზი გავუსვათ რუსეთის მთავრობის ოფიციალურ განცხადებას იმის თაობაზე, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ს ურთიერთობა აქონდა დამყარებული რუსეთის მეფე ივანე IV მრისხანესთან 1584 წლის გაზაფხულამდე (ივანე IV გარდაიცვალა 1584 წ. მარტში), რაც იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობათა დაწყება კახეთში რუსინ დანილოვის 1586 წელს ჩამოსვლით, არ არის მართებული, რაზეც არაერთხელ მიუეთითეთ ჩვენ შრომებში¹²⁹.

მართალია, საერთო ჯამში ხარიტონის ელჩობა უშედეგოდ არ დამთავრებულა (მან შეძლო აღედგინა რუსეთ-საქართველოს შეწყვეტილი ურთიერთობა გაცილებით ფართო მასშტაბით), მაგრამ რეალური დამხმარე სამხედრო ძალების მოწვევის აუცილებლობა ისევ იდგა ქართველი პოლიტიკოსების დღის წესრიგში. ამიტომ იყო, რომ ხარიტონის დაბრუნების შემდეგ თეიმურაზ პირველი იძულებული გახდა პირადად ხლებოდა ოსმალეთის სულთანს.

„თეიმურაზ მეფის ელჩობა სტამბოლში, — წერს მ. სვანიძე, — მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო. ამას ისიც მოწმობს, რომ მისი ამაღლა 500 კაცისაგან შედგებოდა და არ შეიძლება, რომ ეს ელჩობა წინასწარ ყოველმხრივ არ ყოფილიყო მომზადებული. თეიმურაზი ამაღლითურთ სტამბოლში უნდა ჩასულიყო 1622 წლის გაზაფხულზე... ოსმან II ზეობის უკანასკნელ თვეებში და, მისი ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ, თეიმურაზი უნდა შეხვედროდა ახალ სულთანს მუსტაფა I-ს“¹³⁰.

ოსმალეთში თეიმურაზს არ დაუხვდა ხელსაყრელი ვითარება: პოლონელებთან სასტიკი დამარცხება, ფაშების ამბოხებანი, უკმაყოფილო იენიჩრების გამოსვლები, კაზაკთა თავდასხმები და სხვა არ ქმნიდა პირობებს ირანის საწინააღმდეგოდ ახალი აქციების წამოწყებად სულთნის კარის მხრიდან, რომელიც, ბუნებრივია, ირანთან დადებულ ზავს უფრთხილდებოდა. თეიმურაზი ხელმოცარულად დაბრუნდა სტამბულიდან. მის წინაშე ისევ რუსეთში ელჩობის გაგზავნის აუცილებლობა დადგა¹³¹.

ხარიტონის ელჩობასთან შედარებით მეორე ელჩის, თეოდოსის, რუსეთში გამგზავრების თაობაზე მეტი მასალაა შემორჩენილი. მ. სვანიძე ეკამათება ნ. ნაკაშიძეს, რომელსაც თეოდოსის მოსკოვში წას-

ელის თარიღად 1623 წ. მიაჩნია და სთვლის, რომ 1624 წ. მარტში თეიმურაზ მეფემ რუსეთში გაგზავნა გამოცდილი დიპლომატი არქი-ეპისკოპოსი თეოდოსი. იგი ჩილდირიდან გაემგზავრა ტრაპიზონის, სტამბოლის, კაფასა და აზოვზე გავლით, 1624 წ. დეკემბერში მოსკოვში ჩავიდა¹³². რა მონაცემებს ეყრდნობა პატივცემული მკვლევარი არ ჩანს. თვითონ თეოდოსი საელჩო პრიკაზში აცხადებდა — 1623 წ. მარტში ჩამოვედი, მას აქეთ ერთი წელი გავიდაო. ამ ჩვენებას იგი მართლაც 1624 წლის მარტში იძლეოდა¹³³.

არქიეპისკოპოსი თეოდოსი მართლმადიდებლურ აღმოსავლეთში ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე იყო. მას შესანიშნავი დახასიათება მისცეს მოსკოვში მყოფმა სასულიერო პირებმა: არქიეპისკოპოსმა ნექტარიმ, ბერმა ანიკეიმ და სხვებმა, რომლებიც მას საბერძნეთში ყოფნის დროს გასცნობიან. თეოდოსი პირველად რუსეთში იერუსალიმიდან წასულ სასულიერო პირებთან ერთად ჩავიდა მეფე თევდორე ივანეს ძის დროს და მის სიკვდილსაც შეესწრო (1598 წ.)¹³⁴. ახლა, მოსკოვში მეორედ ჩასვლისას მას ახლდნენ წმინდა ათონის მთის ერთ-ერთი მონასტრის არქიმანდრიტი არსენი და ბერი კირილე. თეიმურაზის ელჩის ამაღლაში კიდევ ოთხი კაცი იყო, ორი ქართველი და ორი ბერძენი¹³⁵.

ყოველნაირად იგრძნობოდა, რომ ოსმალეთის იმედი კახეთის მეფეს აღარ ჰქონდა: „...თავის თავსაც კი ვერ შევლიან, ჩვენ როგორ-ღა უნდა დაგვეხმარონ“, — წერდა იგი რუსეთის მეფეს. უხდოდა რამდენიმე მადლობას შაჰის წინაშე დიპლომატიური გზით არაერთგზისი გამოსარჩლებისათვის, იგი უკვე აშკარად ითხოვდა სამხედრო და მატერიალურ დახმარებას¹³⁶: „...ჩვენ მოვითათბირეთ და შენს სახელმწიფოში შენს უდიდებულესობასთან გამოვგზავნეთ ელჩი, ჯერ ლეთისა და მერე შენი იმედითა ვართ, რომ დაგვეხმარები რითაც შეგეძლება. ამის მერე ჩვენ თურქი ურჯულოს დახმარება აღარ გვინდა და არც იმედი არა გვაქვს, შენი მეფობისაგან ველით დახმარებას. ჩვენ ყველანი შენი ყმები ვართ და მთელი მიწა-წყალი შენი სამეფოსი იქნება, ამის შესახებ გატყობინებთ, რაზეც თავს გიყრავთ“¹³⁷.

თეიმურაზი უსვავდა რა ხაზს ოსმალეთის დასუსტებას, სავსებით სწორ შეფასებას აძლევდა შაჰ აბასს: „...იგი ფლიდი და ცბიერია, მოგვატყუა მოფერებითა და მოჩვენებითი მეგობრობით, არაგულ-წრფელი სიყვარულით, მერე ფარულად, მოულოდნელად თავს დაგვესხა და ჩვენი მიწა-წყლიდან გაგვამევ“¹³⁸. წერილის დასასრულს თეიმურაზი კიდევ ერთხელ უბრუნდებოდა თავის სათხოვარს: „...გაანთავისუფლე ჩვენი სამფლობელო აგარიანთაგან, ვევედრები შენს მეუ-

ფებას, ან ჭარი მოგვეცი ან ხაზინით დაგვეხმარე ჩვენი უფლის ქრისტეს სიყვარულისათვის“¹³⁹.

კახეთის მეფე კარგად გრძნობდა იმ გართულებას, რომელიც შექმნა ოსმალეთთან ურთიერთობამ რუსეთთან კავშირის დამყარებაში. მისი ელჩი, თეოდოსი, იძულებული იყო დაედასტურებინა ეს ფაქტორი, მაგრამ ისე, რომ თეიმურაზის რუსული ორიენტაციისათვის ჩრდილო არ მიეყენებინა: „...მას მერე, რაც შაჰ აბასმა საქართველოს მიწა-წყალი გაანადგურა და მეფე თეიმურაზი იქიდან გააძევა, თეიმურაზ მეფემ ოსმალეთში სულთან აჰმადთან იგი, არქიეპისკოპოსი თეოდოსი გაგზავნა, რათა თურქი მას გამოქომაგებოდა და შაჰისათვის იგი არ გადაეცა და მისთვის ჭარი გაეგზავნა. აჰმადმა იგი ღირსეულად მიიღო და თეიმურაზ მეფეს გამოექომაგა, თანაც დასახმარებლად სამი ფაშა გაუგზავნა: ნასიმ ფაშა, მაჰმად ფაშა და ხალილ ფაშა დიდძალი ლაშქრით, სამასიათას კაცამდე. შაჰი იმ ხანად თავრიზში იყო. მას მერე, რაც თეიმურაზ მეფე შაჰის დევნის გამო თურქეთს ეყმო, 11 წელი გავიდა. აჰმად სულთანმა იგი თავის მფარველობაში ღირსეულად მიიღო“¹⁴⁰.

ჭრთველმა ელჩმა გაუსვა ხაზი იმას, რომ ოსმალეთის სულთანთან წასულამდე თეიმურაზმა ჭერ ადგილობრივი ძალებით სცადა შაჰთან გამკლავება: „თეიმურაზ მეფე ადგილიდან ადგილზე გადადიოდა თავის ქვეყანაში და ბევრ მთიელ მთავარსაც სთხოვა დახმარება ისე ბატონიშვილისა და შაჰის ხალხის წინააღმდეგ. ის მეფეებიც მიემხრნენ თეიმურაზ მეფეს და მისცეს დასახმარებლად თავისი მეომრები ათიათას კაცამდე“¹⁴¹.

თეიმურაზ მეფის პატრიარქ ფილარეტისადმი მიწერილ წერილში ერთ საყურადღებო დეტალს ვხვდებით, რომელზეც მკვლევართა ყურადღება აქამდე არა ყოფილა გამახვილებული: „...გვესმა და წერილებითაც შევიტყვეთ, რომ უწმინდური შაჰ აბასი ძალზე შეზღუდული და დასუსტებულია ომებისაგან, რომლებიც მან გადაიტანა. ამბობენ, რომ იგი ინდოელებმა დაამარცხეს და ამის გამო მე ვეშაადები, მოახლოვდა ჟამი, რათა ღვთის ნებითა და დახმარებით მასზე (გავილაშქრო“)“¹⁴². ეს წერილი 1623 წ. 16 მარტით თარიღდება. გამოდის, რომ კახეთის მეფეს გადაწყვეტილი ჰქონდა გამოეყენებინა ირანის გართულებული მდგომარეობა და შეტევაზე გადასულიყო. არ არის გამორიცხული, რომ რუსეთთან დაკავშირებაც ამ ფაქტორით იყო გამოწვეული. უფრო მეტიც, ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირების იდეის აღორძინებაც ამ წლებს უნდა მიეკუთვნებოდეს, რაზედაც სათანადო ადგილზე გვექნება საუბარი.

კახეთის მეფის მეორე ელჩის ჩასვლისას რუსეთის მთავრობას

გარკვევით ჩამოყალიბდა საქართველოსთან დამოკიდებულება — ფრთხილად ეწარმოებინათ ირანთან მოლაპარაკება მითითებულ საკითხზე. გამოთხოვებისას საელჩო პრიკაზში არქივისკოპოს თეოდოსის განუცხადეს: „თეიმურაზ მეფემ თვითონ უნდა გადაწყვიტოს თუ როგორ იყოს მომავალში შაჰთან... და როგორ გამოიხსნას თავისი დედა და შვილები. ისიც უნდა ვანსაზღვროს — შეიძლება თუ არა შაჰის ნდობა ჩვენი ხელმწიფის უდიდებულესობის ელჩებს რომ ეუბნებოდა: „(თეიმურაზის) მასთან (შაჰთან — თ. ტ.) ჩასვლის თაობაზე. რაც შეეხება ამჟამად თეიმურაზისათვის ფულად დახმარებას — ჩვენი ხელმწიფე ვერ შეძლებს იმითმ, რომ წინანდელი ხაზინა პოლონელებმა და ლიტველებმა მიიტაცეს“¹⁴³.

როგორც ვხედავთ, რუსეთის მთავრობა არც მატერიალურად ეხმარებოდა კახეთის მეფეს და ვერც რჩევას აძლევდა შაჰთან დამოკიდებულების საკითხში, თეიმურაზს თვითონ უნდა გადაეწყვიტა დედის, შვილებისა და სამშობლოს ბედ-ილბალი. რუსი ელჩების კორობინისა და კუვშინოვის მეშვეობით შაჰი რუსეთის მეფეს სთხოვდა — თეიმურაზს ურჩიე ან უბრძანე — ჩემთან გამოცხადდეს და დედასა და შვილებს დაეუბრუნებო. იმავე ელჩების საშუალებით შაჰი იტყობინებოდა — მალე ჩემს ელჩს გამოვგზავნი და მეფესა და პატრიარქს საქართველოდან წაღებულ უფლის კვართს გამოვუგზავნიო. ამითი შაჰს უნდოდა დაემტკიცებინა თავისი ჩრდილოელი მეზობლისათვის, რომ ის ქვეყანა, რომლის მფარველობასაც იგი იჩემებდა, სინამდვილეში ირანის ხელთ იმყოფებოდა. 1625 წ. ირანიდან ჩასულმა ელჩმა, წარმოშობით ქართველმა რუსან-ბეგმა მართლაც მძიართვა მიხეილ თევდორეს ძეს ქართველებისათვის უძვირფასესი რელიქვია.

ჩვენს ისტორიოგრაფიაში თეოდოსის ელჩობის უშედეგოდ დასრულებას სწორედ რუსან ბეგის მოსკოვში ჩასვლას უკავშირებენ¹⁴⁴. ნაწილობრივ ეს სწორია. არანაკლები როლი რუსეთის მთავრობის გულგრილი დამოკიდებულებისა თეიმურაზის ამ ელჩობის მიმართ უნდა ეთამაშა მახლობელ აღმოსავლეთში შექმნილ საერთაშორისო ვითარებას.

XVII ს-ის 20-იანი წლების დასაწყისიდან მითითებულ რეგიონში ირანის პოზიციები სულ უფრო და უფრო მტკიცდებოდა. 1623 წ. ოზბეგების დამარცხებისა და ყანდაარის ალების შემდეგ შაჰმა მთელი ძალები ოსმალეთისაკენ გადაისროლა. მან ისარგებლა ბალდაღში მდგომარეობის გამწვავებით, აიღო იგი და ჯარები ერაყისა და ქურთისტანისაკენ მიმართა. საქართველოში ვითარება ძალიან დაიძაბა. შაჰ აბასს ქართველებისათვის არ ეცალა და ანტიირანული ძალების დარაზმებისათვის მომენტი შესაფერისად იქნა მიჩნეული. რა თქმა

უნდა, ეს არ შეიძლებოდა გამოჰპარვოდათ ირანის სამეფო კარზე.. თვით საქართველოდანაც მიდიოდა იქ ცნობები, რომ „მოსალოდნელი იყო არეულობის დაწყება“¹⁴⁵. თუ აქვე გავიხსენებთ თეიმურაზის მიერ 1623 წლის მარტში პატრიარქ ფილარეტისადმი მიწერილ ზემომოყვანულ წერილს, რომლითაც ის იტყობინებოდა, რომ შაჰს ინდოელების მხრივ შევიწროება ჰქონდა და დაღლილი იყო ომებისაგან, რის გამოც იგი. თეიმურაზი, მის წინააღმდეგ გალაშქრებას აპირებდა, უფრო ცხადი იქნება ქართველების მხრიდან აქტიური ანტიირანული გამოსვლის გეგმების რეალურობა. აქვეა გასახსენებელი უცხოელთა ცნობები ქეთევან დედოფლის კათოლიკე მისიონერებთან დაუფარავი ურთიერთობის შესახებ. ყოველივე ეს ძალაუფლებურად ეხმიანება 1622 წელს ლუარსაბ მეფისა და 1624 წელს ქეთევან დედოფლის არაადამიანური წამების ფაქტებს, რაც მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლებით დამთავრდა.

საქართველო გამარჯვებას ზეიმობდა. როგორც ჩანს, თეიმურაზი საქიროდ მიიჩნევდა თავისი წარმატება თერგზე შეეტყობინებინა. ამიტომ მან 1625 წ. შემოდგომაზე თერგზე წერილი გაგზავნა. ასტრახანიდან იგი თომა ტრეტიაკოვის ხელით იმავე წლის 15 სექტემბერს მოსკოვში გაგზავნეს, სადაც 4 დეკემბერს მიიღეს. წერილი ბერძნულად ყოფილა დაწერილი¹⁴⁶. მისი შინაარსი ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ თარიღის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მასში მარტყოფისა და მარაბდის ამბები უნდა ყოფილიყო მოთხრობილი.

იმის გამო, რომ ქართული წყაროები ძუნწ ცნობებს იძლევიან მითითებული ისტორიული ფაქტის გასაშუქებლად, გვინდა მოვიყვანოთ იმავე ასტრახანელი ვოევოდას პ. გოლოვინის 1625 წლის შემოდგომაზე მოსკოვში გაგზავნილი ანგარიშის ნაწყვეტი, რომელიც ემყარება ტყვედნამყოფი რუსის, ვასკა ანდრეევის, სომეხი ვაჭრის ივანის როჯაევისა და ყაზანელი ვაჭრის ალექსი მილნიკოვის მონაცემებს. ეს ანგარიშიც თომა ტრეტიაკოვმა 4 დეკემბერს ჩაიტანა: „...გასულსავე 133 (1625) წელს, ხელმწიფევ, ყიზილბაშთა შაჰმა საქართველოზე გასალაშქრებლად თავისი ჯარი გაგზავნა ყარჩიხა ხანისა და შემახელი ისუფ ხანის მეთაურობით“¹⁴⁷. ის შაჰის ყარჩიხა ხანი და ისუფ ხანი, ხელმწიფევ, ქართველებმა დაამარცხეს და მათთან ერთად შაჰის 7000-მდე ჯარისკაცი ამოწყვიტეს¹⁴⁸. ამის შემდეგ, ხელმწიფევ, ყიზილბაშთა შაჰმა მეორეჯერ გაგზავნა საქართველოს დასალაშქრად ყორჩიხაში ხანი¹⁴⁹ და შემახელი კაზაკ ხანი¹⁵⁰ თავისი ჯარით (სულ შაჰის რამდენი მეომარი ახლდათ იმ ხანებს, ეს არ იცის).

ექვსი კვირა იქნება მას აქეთ¹⁵¹, ხელმწიფევ, რაც იგი, ვასკა, შემახაში იყო და სწორედ იმ ხანებში შეიტყო მან შაჰის მეომრები-

ისაგან, რომლებიც შემახელ კაზაკ ხანს ახლდნენ საქართველოში სა-
ლაშქროდ. რომ საქართველოში ქართველი მებრძოლების ქართველმა
ვოევოდამ, მოურავმა, თავი მოუყარა ქართველთა ჯარს, შაჰის ლაშ-
ქარი დაამარცხა და ყორჩიბაში ხანი ისრით თავში დაჭრა. შაჰის გა-
დარჩენილმა მეომრებმა კი, ხელმწიფევ, საქართველოდან შაჰის
მიწა-წყალზე გაქცევით უშველეს თავს. შემახელი კაზაკ ხანი კი სა-
ქართველოდან შემახაში ჯერ არ დაბრუნებულა, ამჟამად სად არის
იგი, ეს მან არ იცის. ქართველებს გარდა, ხელმწიფევ, შაჰს არავისთან
ომი არა აქვს. ლიტვის მეფეს თურქეთის სულთანთან არც ომი აქვს
და არც ზავი. როდესაც იგი, ვასკა, შემახაში იყო, ხელმწიფევ, იმ
დროს შემახელებისაგან შეიტყო, რომ შაჰი თავის სამფლობელოშია,
მაგრამ კერძოდ რომელ ქალაქში. ეს მან არ იცის. შაჰს სურს მოკლე
ხანში საქართველოზე თვითონ გაილაშქროს. თურქები კი, ხელმწი-
ფევ, ვეზირთან იყრიან თავს თურქეთის ქალაქ ედიერბეკში¹⁵² და ამ
შემოდგომაზე თავისი თურქული ქალაქის, ბალდაღის (რომელიც მათ
შაჰმა წაართვა), გასათავისუფლებლად უნდათ წასვლა.

აგვისტოს მეჩვიდმეტე დღეს, ხელმწიფევ, თერგიდან ასტრახანში
შაჰის ოლქიდან სომეხი ივანის როჯაევი ჩამოვიდა და დაკითხვისას
ჩვენ, შენს ყმებს, გვითხრა: მას აქეთ იქნება ხელმწიფევ ექვსკირა-
ნახეიარი, რაც იგი შემახიდან ასტრახანს წამოვიდა. იმ დროს შაჰი
თავის ქვეყანაში იყო, ქალაქ ყაზვინში და ყაზვინიდან არდევინში
აპირებდა წასვლას. და გასულსავე 133 (1625) წლის გაზაფხულზე,
ხელმწიფევ, შაჰმა საქართველოში სალაშქროდ ყარჩიხა ხანი და შემა-
ხიის იუსუფ ხანი გაგზავნა ჯარით. შაჰის ამავე მეომრებს შაჰმა გა-
შაჰმადიანებული ქართველი მოურავი გააყოლა და ამ მოურავს უბრ-
ძანა საქართველოში ყარჩიხა და იუსუფ ხანებთან ერთად ყოფნისას
ის ქართველები, რომლებიც შაჰს წინააღმდეგობას არ გაუწევდნენ და
მის სამსახურს იკისრებდნენ, დაესაჩუქრებინათ და ჩაეგონებინათ,
შაჰისათვის პატიოსნად ემსახურათ. ის ქართველები კი, ხელმწიფევ,
რომლებიც შაჰისათვის სამსახურზე უარს იტყოდნენ, უნდა დაეხო-
ცათ. ქართველი მოურავი კი, ხელმწიფევ, საიდუმლოდ დაუკავშირდა
ქართველებს და შაჰის ყარჩიხა ხანი და იუსუფ ხანი დაამარცხეს და
შათთან ერთად შაჰის ას ორმოცდაათი კაცი დახოცეს¹⁵³.

ამის შემდეგ მალე ყიზილბაშთა შაჰმა საქართველოში თავისა
ლაშქარი გაგზავნა ყორჩიბაში ხანისა და შემახელი კაზაკ ხანის მეთა-
ურობით. შაჰის ამ ლაშქარს, ხელმწიფევ, საქართველოში ბრძოლა
ჰქონდა ქართველებთან და იმ შეტაკების დროს ყიზილბაშებმა მრავალი
ქართველი მოკლეს და ათასამდე ტყვედ ჩაიგდეს. საქართვე-
ლოდან, ხელმწიფევ, შაჰის მოლაშქრეები შაჰის ქვეყანაში მოვიდ-
ნენ. მას აქეთ იქნება 18 კვირა, რაც იგი, ივანესი, შაჰის ქვეყნიდან

თურქეთის ქალაქ იზრუმში საქონლით ჩავიდა და იზრუმში ოთხი კვ-
რა ცხოვრობდა. მისი იქ ყოფნის დროს თურქეთის ქალაქ იზრუმში
თურქი აბაზა ფაშა იმყოფებოდა 10000-მდე თურქი მოლაშქრით. აბა-
ზა ფაშასთან ყოზილბაშთა შაჰმა თავისი ხალხის ხელით ოცდაშვიდი
ცხენი (ბელაური და თოხარიკი) და ოცდაშვიდი აქლუმი გამოვზავნა
და თავისივე ხალხის პირით შემოუთვალა აბაზა ფაშას, რომ მან, აბა-
ზა ფაშამ, შაჰისა და მისი მიწა-წყლისათვის არც ცუდი რამ მოისურ-
ვოს, არც აკადროს, პირიქით, შაჰთან მეგობრობასა, სიყვარულსა და
შეთანხმებაში იმყოფებოდეს. იგი, ივანისი ფიქრობს, ხელმწიფე,
რომ აბაზა ფაშა თურქეთის სულთანთან ცარგოროდში ვერ წავა იმი-
ტომ, რომ უსმან სულთანის სისხლის აღებისას ბევრი, 30000-მდე,
თურქი ისპაგი და იენიჩარი ამოწყვიტა. იგი, ივანისი, ფიქრობს, რომ
აბაზა ფაშა, ხელმწიფე, ყოზილბაშთა შაჰთან წავა¹⁵⁴.

აფასებდა რა მარტყოფისა და მარაზდის ველზე წარმოებული
ბრძოლების შედეგებს ნ. ნაკაშიძე წერდა: „ამ გამარჯვებაში გადა-
წყვეტ ფაქტორს წარმოადგენდა ქართველი ხალხის, მთელი ქართული
საზოგადოების, მათ შორის თავად-აზნაურობისა და ეკლესიის, თავგან-
წირული და ერთსულოვანი ბრძოლა ეროვნული დამოუკიდებლობისათ-
ვის. და თუ გიორგი სააკაძის ისტორიული დამსახურება ის არის,
რომ მან დროზე შეიგრძნო მისი ქვეყნის კარს მომდგარი საფრთხე
და სწორად შეარჩია აჯანყების მომენტი, ხოლო თეიმურაზის ისტო-
რიული დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ ის გაცილებით ადრე
მიხვდა ამ საფრთხეს და სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ უკოპრომისო
მებრძოლი გახდა, — განსაცდელის ქამს ქართველმა ხალხმა გამო-
ამჯლავნა თავისი ძირითადი თვისება, არაჩვეულებრივი ერთიანობა,
თავგანწირვა და სიმამაცე“¹⁵⁵.

იმეაბად საქართველოში შექმნილ მდგომარეობას ასე აფასებდა
ნ. ბერბენიშვილი: „...ქვეყანაში თავადურ-ბატონყმური სისტემა სუ-
ფევდა („ჩიხი“). ასეთ ვითარებაში პროგრესისათვის მებრძოლ ძალებს
ქვეყნის შიგნით ძლიერი სოციალური დასაყრდენი არ შეიძლება შექ-
მნოდა. ამავ დროს თავადურ რეაქციას ოსმალეთ-ერანის აგრესორთა
სახით ერთგული მოკავშირე ჰყავდა. ასე რომ პროგრესისთვის ბრძო-
ლა, ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის, ბრძოლა თავადურ-ბა-
ტონყმური სისტემის წინააღმდეგ, ბრძოლა ტყვის სყიდვა — ლეკიანობის
წინააღმდეგ — უშუალოდ უკავშირდებოდა ერან-ოსმალეთის ბატო-
ნობისაგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლას და უერთმანეთოდ არც
წარმოიდგინებოდა. საქართველოში ერან-ოსმალეთის
მძლავრობა და თავადურ-ბატონყმური სისტემა

ერთიმეორეს ავსებდა და ერთმანეთს გულისხმობდა¹⁵⁶.

გამარჯვება კი ნათელი იყო, მაგრამ მისი შედეგების შენარჩუნება მარტო ქართველთა ძალებით საეჭვო ჩანდა. გადაწყდა ოსმალეთის სულთნისათვის დახმარების თხოვნა. ამ მიზნით სტამბულში გიორგი ქავთარაშვილი-ბარათაშვილი გაიგზავნა. მაგრამ რეალური დახმარება ოსმალეთმა საქართველოს ვერ გაუწია. მაშინ შინაგანი ძალების მობილიზაცია გადაწყდა. გიორგი სააკაძემ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს მიმართა თხოვნით, მოელაპარაკა მათ გაერთიანებული ძალებით ყიზილბაშთა წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ და 1526 წ. თავისი ძალებით ქართლში გადავიდა.

სააკაძის მცდელობით მტრულად განწყობილ მეზობლებსაც მიხედო თეიმურაზმა — შეუტია შამხალსა და დაღესტანს, დაიმორჩილა ბევრი ფეოდალი¹⁵⁷. ქვეყანა თითქოს გაერთიანებული იყო, მაგრამ მცირე ხნით. გიორგი სააკაძის აღზევება და მისი ავტორიტეტის ზრდა ქვეყანაში არ აწყობდა თეიმურაზს, ქართლ-კახეთის კანონიერ მეფე-ბატონს, არც მოშურნე მსხვილ ფეოდალებს, რომლებმაც საბოლოოდ შესძლეს ამ ორ ძლიერ პიროვნებას შორის განხეთქილების მოხდენა¹⁵⁸.

საქართველოში მართლაც მძიმე ვითარება იყო შექმნილი. საგარეო გართულებებს შინაგანი მდგომარეობის მკვეთრი გაუარესება დაერთო, რაც 1626 წ. შემოდგომაზე ბაზალეთის ძმათა შორის სისხლისმღვრელი შეტაკებით დამთავრდა. „ბაზალეთის ბრძოლა ქართველი ხალხის ტრაგედია იყო არა მარტო იმიტომ, რომ იქ მოძმეთა სისხლი დაიღვარა, არამედ იმიტომაც, რომ ჩაიშალა ის დიდი საქმე, რომელსაც სააკაძემ თავისი უზარმაზარი ენერგია შეაღია და ურომლისოდაც საქართველოს განთავისუფლება-გაძლიერება შეუძლებელი იყო“¹⁵⁹.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში იყო პერიოდი, როდესაც გიორგი სააკაძის დამსახურება დამცირებული და მიჩქმალული იყო. ამჟამაჲ მისი საქმიანობა სწორადაა შეფასებული, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის გ. ჭამბურიას. „სააკაძის დაუღალავმა საქმიანობამ და მისი ხელმძღვანელობით წარმოებულმა ბრძოლებმა დიდების შარავანდედით შემოსა იგი. დიდად გაიზარდა მისი ავტორიტეტი და გავლენა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთაც. იგი ქვეყნის ფაქტიურა მმართველი გახდა. გიორგის საქართველოში ქართლის მოურავს ეძახდნენ, ოსმალეთის სულთანი კი მას „ქართლის მპყრობელ მოურავხანს“ უწოდებდა და ელჩებსაც მას უგზავნიდა. სააკაძის საქმიანობა და მისი ასეთი განდიდება არ მოსწონდა პატივმოყვარე თეიმურაზს. დიდ უბედურებასა და მრავალ გაჭირებაში გამოვლილი მეფე ცახე-

თის აოხრება, უცხოობაში წაწალი, დედისა და შვილების დახოცვა და სხვა მრავალი) უაღრესად უნდო და ეჭვიანი გამხდარყო. ასეთ ვითარებაში სააკაძის მოწინააღმდეგე თავადებმა შეძლეს თეიმურაზ მეფესა და დიდ მოურავს შორის განხეთქილების ჩამოგდება და მალე საბოლოოდაც გაწყდა ურთიერთობა¹⁶⁰.

თავისი კონცეფცია ისეთ ისტორიულ პირთა მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, როგორებიც იყვნენ თეიმურაზ პირველი, როსტომ ქართლის მეფე, გიორგი სააკაძე და სხვანი, ჩამოყალიბებული აქვს ლ. ტუხაშვილსაც. იგი გიორგი სააკაძეს „ისტორიული სცენის მთავარ პერსონაჟად“ და „ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციის დიდოსტატად“ მიიჩნევს. მისი აზრით, გიორგი სააკაძის სიკვდილთან ერთად „დასრულდა“ სააკაძიადაც“, დაიშრიტა ეროვნული ენერგიის შენივთების მაცოცხლებელი ძარღვი... დიდი მოურავის აღსასრულით ქართველობისათვის ბრძოლას ერთბაშად მოერღვა ორიგინალური, ერთიანი ნიადაგი¹⁶¹.

ამ შეფასების უკრიტიკოდ მიღება, ჩვენი აზრით; მიზანშეუწონელია, „ეროვნული ენერგიის შენივთების მაცოცხლებელი ძარღვი“ არ შეიძლებოდა ერთი პიროვნების ისტორიული სცენიდან წასვლით დაშრეტილიყო. ქართველი ერის ბრძოლისუნარიანობა სხვადასხვა ფაქტორებით იყო გაპირობებული და ეს შესანიშნავად დაადასტურა სააკაძის შემდგომგონივრებამა საქართველოს ისტორიამ. არც სააკაძის აღსასრულით მორღვევია ქართველობისათვის ბრძოლას „ერთიანი ნიადაგი“. მკვლევარი მიუთითებს სააკაძის შეცდომებზეც: „ფეოდალური შეზღუდულობის დაუძლეველობა იყო გიორგი სააკაძის საბედისწერო შეცდომა. ამ შეცდომის აცილების საშუალებას არ იძლეოდა ჩიხში მომწყვდეული ქვეყნის სტიქიური თუ შეგნებული კონიუნქტურა“¹⁶². ეს შეცდომა კი არ იყო სააკაძისა, არამედ უბედურება ერისა („დაჩიხულობა“), რომელიც ცალკეულ პიროვნებათა ნება-სურვილს არ ემორჩილებოდა. იგი წარმოადგენდა ფეოდალური წყობილების განვითარების ბუნებრივ ეტაპს, რომლის გამოტოვება ან ნაადრევი დაძლევა შეუძლებელი იყო.

ლ. ტუხაშვილს მიაჩნია, რომ XVII ს-ის 30-იანი წლებიდან „დაიწყო ახალი ეპოქა: „აღდგენა-გამოხსნის“ ბრძოლაში ორი მაგისტრალური ხაზი განვითარდა, — როსტომ მეფის კო მ პ რ ო მ ი ს უ ლ ი ტ ა ქ ი ე ა და თეიმურაზ I-ის ქ რ ი ს ტ ი ა ნ უ ლ-პ ა ტ რ ი ო ტ უ ლ ი რადიკალიზმი. ეს სრულიად ახალი მოვლენა იყო“ და იქვე დასძენს, რომ გიორგი სააკაძე და თეიმურაზ I ერთმანეთს ეჯახებოდნენ ქართველობისათვის ბრძოლის განსხვავებული პროგრამებით, ორივე ერთად კი ანატირანული მოძრაობის ლიდერობას ჩემულობდა¹⁶³.

უემოთ ჩამოთვლილი ისტორიული პირები, როგორც ფეოდალუ-

რი ზედაფენის ყველაზე პრივილეგირებული წარმომადგენლები, უპირველეს ყოვლისა, თავისი კლასის ვიწრო ინტერესებიდან გამომდინარე, თავისი პირველობისათვის იბრძოდნენ, სამივე მათგანს სხვადასხვა სოციალური საყრდენი ჰქონდა: როსტომს ირანის მთავრობა, თეიმურაზს კახეთის დიდებულები, გიორგი სააკაძეს ქართლისა და სხვა კუთხეების წვრილი აზნაურები. ამიტომაც იყო, რომ მათ „პროგრამას“ განსხვავებული ელფერი ჰქონდა. აქედან გამომდინარეობს ის გარემოება, რომ საქართველოს გაერთიანება მათ სხვადასხვა, სათავისო, მიზნებისათვის სურდათ. რაც შეეხება „ქრისტიანულ პატრიოტიზმს“ უნდა ითქვას, რომ მართო თეიმურაზი არ იბრძოდა ამ დროშით, ეს საერთო-ეროვნული მოვლენა იყო და თეიმურაზის დამსახურებად ჩვენი აზრით, სწორედ ის იყო, რომ მან ეს დროშა გაიხადა თავის საფიქრად და არა ირანული ჩაღმა.

მ. სვანიძე სწორად შენიშნავს: „ბაზალეთის ომი არ იყო თეიმურაზ მეფესა და სააკაძეს შორის მომხდარი უბრალო განხეთქილების შედეგი, რომელიც ლოკალურ ხასიათს ატარებდა. არამედ მას უფრო ფართო მნიშვნელობა ჰქონდა. ბაზალეთის ომი ფაქტიურად ასახავდა საქართველოში ირანული და ოსმალური ორიენტაციების დაპირისპირებას. საქართველო ორ ბანაკად გაიყო: სააკაძეს მხარს უჭერდა ოსმალეთი, ხოლო თეიმურაზ მეფეს კი — ირანი“¹⁶⁴.

აფასებდა რა ქართველი ხალხის თავდაუზოგავ ბრძოლას ნ. ბერძენიშვილი წერდა: ქართველი ხალხის თავდადებულმა და მედგარმა ბრძოლამ შაჰ აბასი აიძულა ქართველი ერის მოსპობაზე ხელი აეღო „და თუ მან ვერ შესძლო საქართველოს საკითხის ლიკვიდაცია. ამის მიზეზი მხოლოდ ქართველი ხალხის ის ამოურყვევლი სასიცოცხლო ძალა და გმირობა იყო, რომლის წინაშე — ისე როგორც ყველა სხვა წინა თუ შემდგომდროინდელი მტაცებლები — ეს დამპყრობელიც უძლური აღმოჩნდა“¹⁶⁵.

ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ თეიმურაზ-სააკაძის დაპირისპირება შაჰ აბასის ინტრიგების წყალობით მოხდა¹⁶⁶. ირანის მთავრობას აწყობდა საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა დაქსაქსვა. „შაჰი ახლაც ქართული ფეოდალური ძალების დაქსაქსვის ნაცად გზას დაადგა. ოსმალეთის იზოლაციის განზრახვა (თეიმურაზ-სააკაძის ბრძოლაში) შაჰს უკარნახებდა კომპრომისის გზას დასდგომოდა და „გურჯისტანის საკითხში“ ის დაეთმო, რასაც იგი 1614—1624 წწ. არა გზით არ სთმობდა“¹⁶⁷.

ამიერიდან თეიმურაზის საგარეო პოლიტიკაში რადიკალური ცვლილება შეიმჩნევა. სულთანი უკვე მის მტერს, გიორგი სააკაძეს მფარველობდა. შაჰთან შერიგება პროირანული ორიენტაციის ალებას ნიშ-

ნავდა, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ უდრიდა სხვა ქვეყნებთან დაკავშირებაზე ხელის აღებას. ცნობილი მოაზროვნე მაკიაველი წერდა: „მეფე აუცილებლად უნდა ფლობდეს იმდენად მოქნილ სულს, რომ შეეძლოს ბედის უკუღმართობით და ზეგავლენით ნაპარსხევი მიმართულება აირჩიოს... არ უარყოს გზა სიკეთისა, თუ ეს შესაძლებელია და შესძლოს დაადგეს გზას სიბოროტისას, თუ ეს გარდაუვალია“¹⁶⁹.

აქვე გვინდა მოვიყვანოთ მაკიაველის მეორე ფორმულაც: „მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ არსებობს ბრძოლის ორი სახეობა — ერთი კანონების მეშვეობით, მეორე ძალის გამოყენებით. პირველი ახასიათებს ადამიანებს, მეორე — ცხოველებს, მაგრამ იმის გამო, რომ პირველი ხშირად არასაკმარისი აღმოჩნდება ხოლმე, საჭირო ხდება მეორის გამოყენება. ამიტომ, მეფე უნდა ფლობდეს როგორც მხეცის, ისე ადამიანის ილეთებს. თუ მეფე იძულებულია მხეცების ილეთები შეისწავლოს, მაშინ მან უნდა მხეცებიდან შეარჩიოს მელა და ლომი, იმიტომ, რომ ლომს არ შეუძლია თავი დაიცვას გველისაგან, მელას კი — მგლისაგან. აქედან გამომდინარე, უნდა იყო მელა, რათა გამოიცნო გველი და ლომი, რათა გაუმკლავდეს მგლებს“¹⁶⁹.

მაკიაველიზმის პრინციპებზე ბევრი ევროპელი პოლიტიკოსი და მოაზროვნე აღიზარდა. ეტყობა უცხო არ იყო იგი არც ქართველებისათვის. ტყუილად ხომ არ წერდა დიონიჯო კარლი, რომ მართალია ქართველებს არა აქვთ არც წიგნები და არც სტამბა, მაგრამ ისე ოსტატურად და დახვეწილი პოლიტიკით მართავენ. თავის ქვეყანას, რომ მაკიაველიც კი ვერ შესძლებდა ამასო!¹⁷⁰.

მაკიაველიზმის აზიური ვარიანტი, კახეთის მეფე ალექსანდრე II-სა და შაჰ აბას I-ის გაკვეთილები, თეიმურაზისათვის ცოცხალ მაგალითებს წარმოადგენდა და პოლიტიკური ლავირება მისთვის ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლების გადატანის შემდეგ ირანთან დაახლოების ცდასთან ერთად კახეთის მეფემ ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირება გადაწყვიტა.

3. თეიმურაზის ურთიერთობა ევროპის ქვეყნებთან

ევროპასთან დაკავშირების იდეა XVII ს-ის 20-იანი წლების საქართველოს პოლიტიკოსებისათვის ახალი არ იყო. მას საუკუნოვანი ტრადიცია გააჩნდა. ჯერ კიდევ, მოყოლებული XV ს-ის შუა ხანებიდან, სახელდობრ, 1453 წ. ოსმალთა მიერ კონსტანტინოპოლის დაპყრობიდან, სულთნის წინააღმდეგ მებრძოლი ევროპის ქვეყნებისათვის მართლმადიდებლური, ქრისტიანული სარწმუნოების მტკიცედ დამცველი საქართველო მუდმივ პოლიტიკურ პარტნიორად იქცა. რამდენ

ნიმე ათეული წლის მანძილზე ევროპის მრავალ სახელმწიფოთა მთავრობები ცდილობდნენ შეკავშირებულიყვნენ და თავიანთ კოალიციაში საქართველოს გარდა რუსეთი და ირანი მიემხროთ, რომელთათვისაც ოსმალეთის იმპერია არანაკლებ საშიშროებას ქმნიდა. მითითებული საუკუნის 60-იანი წლებიდან არც თუ ისე უსაფუძვლოდ თვლიდნენ, რომ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ყველა წამყვანი სახელმწიფოს გაერთიანებისათვის სავსებით ხელსაყრელი პირობები იყო შექმნილი¹⁷¹

მიუხედავად შეურიგებელი წინააღმდეგობისა, ოსმალეთის მოსალოდნელი აგრესიის წინაშე დამდგარი საქართველოსა და ირანის მესვეურები ცდილობდნენ საერთო ენა და საერთო მოკავშირე გამოეძებნათ. ასე ისახებოდა და იკვეთებოდა აღმოსავლეთიდან დასავლეთის ქვეყნებში გაერთიანებული ელჩობის გაგზავნის იდეა, რომელმაც პრაქტიკულად განხორციელება XV ს-ის 70-იანი წლებიდან ჰკოვა.

ზუსტად ერთი საუკუნის შემდეგ, ოსმალეთის აგრესიის გაძლიერებასთან ერთად, ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის ახალი ცდები დაიწყო. ინიციატორად გამოდიოდნენ ესპანეთის მეფე ფილიპე II და რომის პაპი, თუმცა აქვე უნდა დავძინოთ, რომ არც ცენტრალური ევროპის სახელმწიფოთა მესვეურები იჩენდნენ პასიურობას. ამ ჯერზეც, ისევე როგორც ასი წლის წინათ, მათი ძირითადი საზრუნავი აღმოსავლეთის ქვეყნების — ირანისა და საქართველოს, მიმხრობის გზით, ოსმალეთისათვის ზურგში მახვილის ჩაცემა იყო. არანაკლები როლი ენიჭებოდა ოსმალეთის ჩრდილოეთით მყოფ რუსეთსაც, რომელსაც თავისი ინტერესები გააჩნდა ამ რეგიონში. ანტიოსმალური კოალიციის შემქმნელებმა კარგად იცოდნენ, თუ რა დახმარების გაწევა შეეძლო მათთვის რუსეთის მთავრობას. 1584 წ. ხვარის ეპისკოპოსი პეტრე ჩადოლინი რომის პაპის კლემენტი მერვესადმი წარდგენილ წერილში აღნიშნავდა იმ დიდ სარგებლობას, რომელიც აუცილებლად მოჰყვებოდა ავსტრიის იმპერატორის, რუდოლფ II-სა და რუსეთის მეფის პოლიტიკურ დაკავშირებას, ამ უკანასკნელის დიდი ავტორიტეტის გამო. ჩადოლინის აზრით, მოსკოვის მეფე „სულთნის არა მარტო ევროპული, არამედ აზიურ სამფლობელოში მყოფი თავის თვისტომთა და ერთმორწმუნეთა ერთგულებით სარგებლობდა“¹⁷².

კლიმენტი VIII დიდად იმედოვნებდა, რომ მოსკოვის მეფე შეიძლება „...წაეჭეზებინა სპარსელები და ქართველები, თავისი მეზობლები გაერთიანებული ძალებით დაერთყაო საერთო მტრისათვის და ესარგებლათ ხელსაყრელი შემთხვევით ბოლო ომში წარმოუბუღო ოლქების დასაბრუნებლად, შეეკავებინათ პერეკოპის თათრები...“¹⁷³ და სხვ. რომის პაპის ელჩს, კომპლუეის, ევალებოდა ნათლად დაეხატა მოსკოვის მთავრობისათვის ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობის სარგებლობა: „შავ ზღვაზე ზოგიერთი ქალაქის დაპყრობის შემ-

დღე, რაც არ წარმოადგენს განსაკუთრებულ სიძნელეს, მას (მოსკოვის მეფეს — თ. ტ.) შეეძლებოდა გამაგრებულიყო იქ და დაემყარებინა იმედები დიდებისა და თავისი ძალაუფლების გავრცელებაზე ამ შედარებით რბილ და ბედნიერ ჰავაში და გაეხსნა გზა თვით კონსტანტინოპოლის დასაპყრობად, მოსკოველების ძველთაძველი პრეტენზიების შესაბამისად, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ეს იმპერია მემკვიდრეობითი უფლების მიხედვით მათ ეკუთვნით¹⁷⁴.

რომი ცდილობდა გამოეყენებინა აგრეთვე ღონისა და ღნებრის კაზაკებიც, რომელთა ყირიმზე გალაშქრება შეღავათს მისცემდა ავსტრიასაც და ბალკანეთის სახელმწიფოებსაც (მოლდავეთს და ვალახეთს). ამიტომ იყო, რომ ავსტრიის იმპერატორები დაჟინებით მოითხოვდნენ რუსეთისაგან ყოველგვარი სახის დახმარებას. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მოწოდება — ყირიმსა და ბალკანეთში ჯარების გაგზავნის თაობაზე — არ პასუხობდა რუსეთის შინაგან მოთხოვნებს. XVI ს-ის ბოლოს რუსეთს არ აინტერესებდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ფეხის მოკიდება და ვერც შავ ზღვაზე გასვლას იფიქრებდა იგი, ვინაიდან ყირიმის სახანო და ოსმალეთი საკმაოდ მძლავრ მოწინააღმდეგეს წარმოადგენდნენ რუსეთისათვის და მათთან შებრძოლება არ იქნებოდა იოლი, ამასთან, ყოველივე ეს მხოლოდ დასავლეთ ევროპის ინტერესებს დააკმაყოფილებდა.

სულ სხვა საფუძველი გააჩნდა რუსეთისა და ირანის მოლაპარაკებებს ამ საკითხზე. შექმნილ ვითარებაში მოსკოვის ხელისუფლებისათვის ცხადი გახდა, რომ კავკასიაზე გამავალ გზებზე გაბატონებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და მათი მეშვეობით ინდოეთთან მკვიდრო ეკონომიკური კავშირის დამყარებისათვის. ამ მიზნის მისაღწევად კი ოსმალეთის მხრივ კავკასიაში მოპოვებული პოზიციების დასუსტება იყო საჭირო. ამიტომ ირანთან პოლიტიკური კავშირის დამყარებას რუსეთისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ირანისათვის დახმარების გაწევით რუსეთი ბაქოსა და დარუბანდის მიღებას, კახეთთან და შემდეგ სხვა სამეფოებთან დაკავშირებასა და ჩრდილო კავკასიაში მკვიდრად ფეხის მოკიდებას, ფიქრობდა.

ყველა ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, სავსებით ვეთანხმებით ე. კუშევას, რომელიც ფიქრობს, რომ „აღბათ რუსეთის მთავრობა უარს არ ამბობდა კავკასიაში თურქეთთან ომზე, მაგრამ ამ საკითხში დამოუკიდებელი პოლიტიკა გააჩნდა, რომელიც არ ექვემდებარებოდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა ინტერესებს“¹⁷⁵. მართლაც, თუ ბალკანეთში ბრძოლების წარმოებას რუსეთი გაუბრუნდა, კავკასიაში ყოველ ღონეს ხმარობდა შეესუსტებინა ოსმალეთის გავლენა: „იმიერ-

კავკასიაში შემოსვლით, — წერს ნ. ბერძენიშვილი, — მოსკოვი ოსმალეთს შეეჯახა, მაგრამ ეს იყო, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ადგილობრივი ხასიათის კონფლიქტი და მოსკოვი ოსმალეთის წინააღმდეგ გადამწყვეტი ხასიათის საერთო შეტევის დაწყებას ამით სრულიადაც არ აპირებდა¹⁷⁶.

ირანის მთავრობა, რომელიც შეშფოთებული შესცქეროდა ოსმალეთის ძლიერ იმპერიას, დაინტერესებული იყო თავის ირგვლივ ანტროპალური ძალების დარაზმვით და ამიტომაც იყო, რომ XVI ს-ის 80-იანი წწ. დასაწყისიდანვე, ირან-ოსმალეთის ომის პირველსავე წლებში, შესაძლებელი გახდა ქართლ-კახეთისა და სამცხის პოლიტიკურ ძალთა კონსოლიდაცია და ჩრდილო კავკასიის მთავართა მობილიზება. რაც რუსეთთან დაკავშირების ცდებით დაგვირგვინდა. ზევით უკვე მოვიყვანეთ ნ. ბერძენიშვილის აზრი, რომ „ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობის იდეა ქართველ პოლიტიკოსთა ცხოველი იდეა იყო მთელ XVI ს-ში. განსხვავება ის იყო, რომ კახეთის მეფის ხერხიანი გეგმით საქართველოს გამოხსნა-აღდგომა წინასწარი პირობა იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ შეტევის წარმატებისათვის“¹⁷⁷.

აი, სწორედ ეს „ხერხიანი გეგმა“ მიიღო მემკვიდრეობით თავისი დიდი წინაპრისაგან თეიმურაზ პირველმა და მის განსახორციელებლად ევროპაში ელჩობა გაგზავნა ნიკიფორე (ნიკოლოზ) ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის მეთაურობით. ამ ელჩობაზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში, გამოკვლევები არსებობს, მაგრამ ზოგ საკითხზე: ელჩის ვინაობა, ელჩობის მიზანი, დათარიღება და ა. შ. სამწუხაროდ ერთიანი აზრით შემუშავებული არ არის. „თეთრი ლაქების“ წაშლას ვერც ამ ბოლო დროს ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში ჩვენი მკვლევრების ნაყოფიერმა მუშაობამ შეუწყო ხელი¹⁷⁸. ი. ტაბაღუასა და ჯ. ვათეიშვილის მიერ ესპანეთსა და იტალიაში გამოვლენილმა მასალებმა უდავოდ შუქი მოჰფინა ნიკიფორე ირბახის ელჩობის ბევრ მხარეს, მაგრამ ფასარკვევი, დასადგენი და დასასაბუთებელი იმდენი რამ დარჩა, რომ თეიმურაზ პირველის ევროპის ქვეყნების მიმართ გატარებული საგარეო პოლიტიკური კურსის საბოლოო შეფასება ეტყობა ისევ სამომავლო საქმეა.

როდის ან საიდან გაიგზავნა ირბახი ევროპაში — დადგენილი არ არის. მართალია, ფილიპე IV-სა და რომის პაპთან მიწერილი თეიმურაზისეული წერილები ქართლშია დაწერილი, მაგრამ იმისი მტკიცება, რომ ისინი ქართლიდან წაიღო ირბახმა, ძნელია. არ არის გამოჩენილი, რომ ნიკიფორე იმქამდ აღმოსავლეთის მართლმადიდებლურ სამყაროს რომელიმე რეგიონში იმყოფებოდა და ეს წერილები მას იქ გაეგზავნა სპეციალური დავალებით — წარედგინა ისინი მადრიდსა და რომში¹⁷⁹. ზემოაღნიშნულ წერილს არასრული თარიღი უზის —

„ნოემბრის 20“ — წლის მითითების გარეშე. რაც მკვლევართა აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს — 1625 წელია ეს თუ 1626.

არსებული მასალა მოწმობს, რომ ნიკიფორეს ინკოგნიტო მესინაშივე გამქლავებულია. სხვაგვარად არ აიხსნება ის გარემოება, რომ ჭირის ეპიდემიის გამო კარანტინში მყოფ გემზე, რომელზეც ირბახი იმყოფებოდა, კათოლიკე მისიონერები ავიტაბილენ და მისი ორი ამხანაგი გამოცხადდა (ისინი პროპაგანდა ფიდეს 1626 წ. 4 მაისის გადაწყვეტილებით საქართველოში მოემგზავრებოდნენ). არქანჯელო ლამბერტის გადმოცემით, „...მისი ჩამოსვლის შესახებ ცნობა მალე გავრცელდა ქალაქ მესინაში და ამ ხმებმა წმ. მამების უურამდეც მიაღწიეს“¹⁸⁰. იმის გამო, რომ ზემოხსენებული მისიონერები 1626 წ. 2 დეკემბერს უკვე ტოვებენ მესინას, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ნიკიფორე ირბახი 1626 წ. შემოდგომაზე უნდა იყოს მესინაში ჩასული. რამდენი ხანი დაჰყო ქართველმა ელჩმა მესინაში და როდის წავიდა ნეაპოლში ესეც დადგენილი არ არის.

მკვლევართა მიერ ჭერ არ არის ახსნილი არც ის, თუ რატომ აუარა ირბახმა გვერდი რომს და ნეაპოლიდან რატომ წავიდა პირდაპირ მალორიში. როგორც ქვევით დავინახავთ, პაპისადმი მიწერილი თეიმურაზის წერილი ნათლად მოწმობს, რომ ქართველებს თავდაპირველად განსაზღვრული ჰქონდათ ირბახის რომში გაგზავნა და პაპისაგან სათანადო სარეკომენდაციო წერილის მიღების შემდეგ ესპანეთთან დაკავშირება.

მარშრუტის შეცვლის სავარაუდო მიზეზი შეიძლება რამდენიმე დავასახელოთ, მაგალითად. გ. აკოფაშვილს მიაჩნია, რომ „...ნიკოლოზმა რაღაც ჩვენთვის უცნობი მიზეზის გამო, შესაძლოა ნეაპოლელ თეათინელებთან მოთათბირების შემდეგ, ამ წინასწარ შემუშავებულ მარშრუტს გადაუხვია...“¹⁸¹. ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ არის, რომ მესინაში ავიტაბილესთან შეხვედრის შემდეგ ირბახი მიხვდა, რომ კათოლიკობის მიღების გარეშე პაპისაგან იგი სარეკომენდაციო წერილს ესპანეთის მეფესთან ვერ მიიღებდა და სცადა სარწმუნოების გამოცვლის გარეშე ეწარმოებინა ფილიპე IV-სთან მოლაპარაკება. ეს ძარბაღი გაბედული ნაბიჯი იყო, რასაც გარკვეული გართულებები მოყვა კიდევ. ი. ტაბალუა წერს: „ნიკიფორე ირბახი ჭერ რომში რომ მისულიყო, ხოლო შემდეგ, პაპის სარეკომენდაციო წერილით აღჭურვილი, მადრიდში, ალბათ, საქმე სულ სხვანაირად წარიმართებოდა“¹⁸².

ქართველ ელჩს საქმე გაუართულა არა იმდენად იმან, რომ პაპის რეკომენდაცია არ ჰქონდა თან, არამედ, როგორც ჩანს, იმან, რომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის თეოფანეს საშუამდგომლო წერილი

ქმონდა და მისივე წარმომადგენელი ახლდა მეგზურად და თარჯიმნად. აუხსნელია ისიც, თუ რატომ დასჭირდა რამდენიმე ევროპული ენის მცოდნე ირბახს თარჯიმანი და წერილების მთარგმნელი და ა. შ.

მადრიდშიც და რომშიც ირბახი ავანტიურისტად მიიჩნიეს, რომელიც თავისი პირადი მიზნებით იყო ჩასული ევროპაში. იმისმა მტკიცება, რომ თეიმურაზი „ქრისტიანი კათოლიკეა“ და რომ მისი ელჩი დადებითი პიროვნებაა, არ გასჭრა. ექვს იწვევდა ის გარემოება, რომ „იბერიის მეფე არ ცნობდა პაპის რელიგიურ ხელისუფლებას“¹⁸³. მხოლოდ მისიონერების ცდების შედეგად მიაღწია ირბახმა იმას, რომ იგი თეიმურაზის ელჩად სცნეს ფილიპე IV-სა და რომის პაპის კარზე¹⁸⁴.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ელჩობის თანამედროვეთა აზრით, პაპისათვის გაგზავნილი თეიმურაზისეული წერილიცა და ბეჭედიც ნაყალბევი იყო¹⁸⁵; ამას თუ იმ გარემოებასაც დავუმატებთ, რომ ქართული წერილების ლათინურ, ესპანურ და იტალიურ ენებზე თარგმანების რამდენიმე ვარიანტი არსებობს, რომელთაგან არც ერთი დედნის იდენტური არ არის, ალბათ, ადვილი წარმოსადგენია, რამდენად ძნელია გავარკვიოთ — რა მოთხოვნები ეკუთვნის თეიმურაზის სამეფო კარს და რა იმ პოლიტიკურ წრეებს, რომელთა წარმომადგენლებიც თარგმნიდნენ კახეთის მეფის წერილებს.

კვლევის შედეგად შესაძლებელი გახდა ნიკიფორე ირბახის ევროპაში და იქიდან სამშობლოში გამობრუნების მარშრუტის დადგენაც. სახელდობრ: 1626 წ. 2 დეკემბრისათვის იგი მესინაში იყო, იქედან გაემგზავრა ნეაპოლში სარეკომენდაციო წერილებისათვის, რომის გვერდის ავლით, ჩადის მადრიდში და 1628 წლის იანვრის ბოლოს რომშია, სადაც აგვისტომდე რჩება. შემდეგ საქმეების მოსაგვარებლად მიდის ნეაპოლში, იქედან ისევ რომში ბრუნდება, იღებს რა სარეკომენდაციო წერილებს გერმანიის იმპერატორთან, პოლონეთის მეფესთან და სხვ., 1628 წ. დეკემბერში ტოვებს იტალიას. ფლორენციის გავლით დაგეგმილი იყო მისი გამგზავრება ევროპის აღნიშნულ ქვეყნებში და სამხრეთ რუსეთის გავლით (სადაც კახაკებთან უნდა ეწარმოებინა მოლაპარაკება) სამშობლოში დაბრუნება. 1629 წლის აგვისტოში ირბახი ბრუნდება საქართველოში, კერძოდ, გორში¹⁸⁶. გამოიყენა თუ არა ნიკიფორემ პაპის სარეკომენდაციო წერილები და ეთათბირა თუ არა გერმანიის, პოლონეთის და სხვა სამფლობელოთა მესვეურებს არც ესაა დადგენილი.

რაც კი არსებობს ირბახის რომში ჩასვლისა და პაპთან მისი მოლაპარაკების შესახებ, აგრეთვე თეიმურაზ პირველის წერილი პაპისადმი თავისი თარგმანებით სხვა მასალებთან ერთად გამოქვეყნებული აქვს ი. ტაბაღუას. მასვე გამოკვლევაში გამოყენებული აქვს სიმანკას

არქივში დაცული თეიმურაზის მიერ ფილიპე IV-სადმი მიწერილი წერილის ნაწყვეტები და ირბახთან მოლაპარაკების მასალები. ჯ. ვათე-იშვილმა ასევე ნაწყვეტების სახით გამოსცა ზემოთ მოხსენებული ეს-პანური მასალა. იმისათვის, რომ გავარკვიოთ რა ადგილი ეთმობოდა თეიმურაზ პირველის საგარეო პოლიტიკაში ევროპის ქვეყნებთან ურთიერთობის საკითხს, საჭიროდ მიგვაჩნია ქვევით მოვიტანოთ კახეთის მეფის წერილები ფილიპე IV-სა და რომის პაპისადმი იმ სახით, როგორც გამოქვეყნებული აქვთ ეს დოკუმენტები ი. ტაბალუასა და ჯ. ვათეიშვილს.

ესპანეთის მეფისადმი მიწერილი წერილი წარმოადგენს დიდი ფორმატის (60X40) ქაღალდს, შესრულებულია იგი ფერადი მეღწეო, კალიგრაფიული მხედრულით: „ხელმწიფესა მალალსა სპანიის. ქ. დაუ-საბამოსა ღმრთისა მამისა და ყოვლად წმიდისა სულისა, სამებისა ერთარსებისა ერთძლიერებისა ყოველთა შემოქმედისა მეფისა ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა სჯულთა და მცნებათა მპყრობელი მეფე თეიმურაზ ქართუელთა ვიკადრებ წინაშე ხელმწიფესა ყოველთა ზესთაოზათა უპირველესსა ეტლ ძლიერსა და საყდარ ბრწყინვალესა მალალსა და აღმატებულსა ბრძანებისა შარავანდედითა ყოვლისა სოფლისა თუისა მიმართ თუისისსა სამონოდ მომუჟანგელისა ერთასა საკრებულოსა და უგანძლიერებულესად ხმამაღლად ქებულსა... აწუ ქრისტეს შუამდგომლობითა შემოგვეწივნენ ხელმწიფებითა ძლიერებიაა მაგათისათა რათა ვიყუნეთ ჩუენცა უკანასკნელ სამადლობელისა მომხმელნი სახარებისა იგი თქმულნი აღასრულნეს ვითარცა იტყუი: უკეთუ უნდეს ძმასა შენგან სესხებად ნუ გარე მიიქცეუი ესრეთ მან ტყბილმან სიმდაბლით იორდანეს შინა იოვანესაგან ნათლისღებითა ძმად გუიწოდა ყოველთა და მოციქულთა სწავლითა... (...მოვახსენოთ ჩუენდ უსჯულო იგი პერსი შაჰაბას ვიკრინებით ბრძოლითა სასიკუდი-ნოთა, რომლისა ღონე და წამალი არა რა არის; თვინიერ მახვილიაა აღლესულნისა და ძალითა ქრისტეს ჯუარისათა და მეოხებითა უბიწოლ მშობელისა მისისათა არა ძალსჯემთ ღმრთისად და არცა ვიკადრებთ მონებად, არამედ მაგთა მოვსწერეთ, რათა მონად გყუნენ მაგათდა ეგენი მოეტივნენ სპარსთა და აქათ ჩუენ უყოთ დევნა ძლიერი და აღვზოცოთ იგი პირისაგან ქუეყანისა ყოვლად უღმრთო იგი სამაგელი...)“¹⁸⁷ ჩუენ ყოველნი ძმანი ვართ და ერთ არს ღმერთი ჩუენი საქმისა ამის ცნობითა და სიტყუისა ამის აღმოკითხვითა ვკადრეთ ძმად წოდება და მონაგებთა სესხება... აწუ უკეთუ ჯერ უჩნდეს ხელმწიფებასა მაგათსა ანუ თავნი ჩუენნი უნდოდენ ეს ჩუენი გულთადრ მღრდელ-მონაზონი ნიკიფორე გუიახლებია და ჩუენი საქმე და გულის პასუხი ამისის პირით მოგუიხსენებია. ჩუენი სარწმუნო და მისა-

ნდო კაცი ეს არის და წარმოგუივლინოს ერთი მაგთი მისანდო და საყუარელი კაცი და სახმარი, რათა შეგმა უყოთ მტერთა ქრისტესთა ძლიერად და მაგათ სათნო ვეყუნეთ მორჩილებად მაგათ და „სჯობ-სო სახელი კეთილი მოსახუეველსა“ იტყუის წერილი. სახელი შენ-ჩუენდა სადიდებელ ყუნეს 'აფასითა მრავლითა და უკანასკნელ ჩუენ-ცა შევესძინებთ ათასეულებითა და ბევრეულებითა ღმრთისა მსგავ-სებით სახიერება ყონ დიდ არს და მთხოველთ უსუებით მომნიჭებელ. ეგრეთ ვითარცა ღირს ყო ღმერთმან მეფედ და შემწედ ყოველთა ქრისტიანეთა შემოგვაწივნენ და თავნი ჩუენნი დაიმონნენ უკუნიითი უკუ-ნისამდე და საუკუნიამდე. ამინ.

დაიწერა ხარტი ესე თუესა ნოენბერსა ოცსა. მეფე თეიმურაზ ქართუელთა¹⁸⁸.

აქვე მოვიტანთ თეიმურაზ მეფის მიერ რომის პაპისადმი მიწერი-ლი წერილის ქართულ ტექსტს, რომელიც გამოაქვეყნა ი. ტაბალუაძე: „...ქეშმარიტებით თაყუანის მცემელი და მის მიერ მოქმედებული სარწმუნოებისა მისისა ძლიერად წელ შერტყმული და მახვილის სუ-ლიერ წმიდათა მოციქულთა აღლესულისა ხელად მიმღებელი და ესრეთ მოქადული მხიარულებით ქრისტეს მეშუამდგომლობით ღმრთისა მიერ დაცული ეტლსა მეფობისასა აღსრული მეფე ქართველთა ღმრ-თის მოყვარეობით ძლიერად მპყრობელი და შეურყეველად მტერთა მეზ-რძოლი და ქრისტეს უარის მყოფელთა უებროდ მომსკრელი თეიმუ-რაზ, აღმოსავალით მოეწერ რომს შინა აღმობრწყინებულსა დიდსა მხესა, მანათობელსა ყოვლისა სოფლისასა და ჩუენად შარაქანლისა მომფენსა ლამპარსა, ოქროსა¹⁸⁹... ...ვითხოვთ ცოდვითა მოტევებასა შენდობითა მაგათითა მერმე ესე მოვახსენოთ დიდსა მფლობელსა მა-გათსა, რამეთუ ყოველი დამტკიცება ქუეყანისა ზადათა თუით უპყრ-ეს და რომელთაც ანიჭებს აწე მადლმან ქრისტესმან იეფე გუყო, და ლოცვითა მაგითითა დამტკიცება ჭერ გუიჩნს, და სათნო საიელსა მაგათსა აღვამაღლებთ სხვა კუალადი ხელყოფა და მოთხრობა ესიარს ჩუენ მიერი უღმრთო და ჩუენ ვიბრძვით, წელ ათორმეტ არს ჩუენ მადლითა თქენთა და მეოხებითა არა ვყოფთ ნებასა მათ შენთა მცნე-ბისა მდებელთა ვიდებთ და მით სრულ ვყოფთ მოქალაქეობასა ჩუენი-სა ღირსებისასა ეგრეთ ბრწყინვალედ აღმოცენებულსა თავსა შეურ-დებით რათა თანაშემწეობა ყოს ჩუენი სახელისათვის იესოს ზედა ვითარცა იტყუის: ჩუენ ყოველნი ძმანი ვართ და ერთ არს ღმერთი ჩუენი. ესე ვითარისა ხმისა სმენა და ერთი წიგნი ხელმწიფეს სპანიას ვაახლეთ და ერთი მაგთ მისწერონ რომ თქუენ და მან... სიყვარული და აქედალმა ჩუენ და სახელითა იესოს ქრისტესითა აღვხოცოთ პირისაგან ქუეყანისა რამეთუ უსჯულო წინაშე ღმრთისა და ჭერ არს ურთიერთას სიყვარული და თანამწეობა, ვითარცა სიყუარული არს

ქრისტე იისო და საყუარულითა მისითა მოვწერეთ საყუარელ ესე ქარტა და ვიგულისმოდგინეთ შესაყუარლება პირველ მოსაყდრეობისა მაგათისა და ესე ჩუენი გულითადი მღრღელ-მონაზონი ნიკიფორ გუიახლება ჩუენ მიერად ხილვისა მაგათისა განსაცდელად და ლოცუითა მაგათთა თანა ...მოსახმელად და ესრეთ მსწრაფლიად მოგვენიკუნენ ზადლნი მაგათნი რათა ვიყუნეთ ურთიერთ საღმრთოდ მოყუარულნი და მარადის მხსენებელნი უმეტესად კურთხეულისა საყდრისა მაგათის ...თხემისა და წმიდისა სახელისა აწ და მარადის და უკუენითი უკუენისამდე ამინ.

დაიწერა ეპისტოლე ესე თუესა ნოენბერსა ოცსა ქუეყანასა ქართლისასა ბეჰელი:

მეფე თეიმურაზ ქართველთა

მეფე თეიმურაზ ქართლისსა მტკიცედ მპყრობელი¹⁹⁰.

ამ წერილებისა და მათი ესპანურ-ლათინურ-იტალიური თარგმანების გარდა ი. ტაბალუა იხილავს ნიკიფორე ირბახთან მადრიდსა და რომში წარმოებული წინასწარი საუბრის ოქმებს, ნ. ირბახის თარჯიმნის კონსტანტინე სოფიას მიერ 1627 წ. 12 ივლისს ფილიპე IV-სადმი წარდგენილ „მოხსენებით ბარათს“, რომელიც შეეხება „საბერძნეთის აღგილს და როლს თურქეთის წინააღმდეგ ლაშქრობაში“ და კიდევ ერთ საინტერესო საბუთს, რომელსაც ეწოდება „ცნობები იბერიიზე, იბერიელებსა და ქართველებზე, მათი ქვეყნის საზღვარზე. მათ ქრისტიანობაში მოქცევაზე, წეს-ჩვეულებებზე, სამხედრო ძალებზე, განზრახვებზე და სხვ“¹⁹¹.

იგივე საბუთს სათანადო ყურადღება ეთმობა ჯ. ვათიშვილის ზემოხსენებულ საგაზეთო წერილშიაც. მოვიყვანოთ რამდენიმე ამონაწერს მითითებული საბუთიდან: „...გააზრებული აქვს რა ყოველი სადღესასწაულისა და შესაძლებლობა მთელი ქრისტიანული სამყაროსათვის სარგებლობის მოტანისა, ესეოდენ დიდი მტრისა და ტირანისაგან მრავალი ქრისტიანის არა მხოლოდ ხორციელი, არამედ სულიერი გამოსხნა-განათვისუფლებისა მას (იბერიის მეფე თეიმურაზს) არ სურს დაკარგოს ასეთი ხელსაყრელი შესაძლებლობა..., რომელსაც ღმერთი ქრისტიან მეფეებსა და ხელმწიფეებს აძლევს და რომელშიც, უპირველეს ყოვლისა, ღვთისადმი სამსახური და წმინდა სარწმუნოების განდიდება უნდა დაეინაშნოთ და მხოლოდ ამის შემდეგ — კერძო ინტერესები. ამ და მრავალი სხვა მიზეზის გამო იბერიის მეფემ გადაწყვიტა შესაძლებლობა გამოეყენებინა წმინდა ლაშქრობის განსახორციელებლად იმის გათვალისწინებით, რომ დიდ თურქს (სულთანს) ამჟამად არ გააჩნია წინააღმდეგობის გასაწევად და თავდასასხმელად საჭირო ძალა და ძლიერება. იგი აქამდე არანახულ შევიწროებულ და დიდად შეშფოთებულ

მდგომარეობაშია (როგორც ეს სხვა საბუთებშიც არის აღნიშნული). ამიტომ (იბერიის) მეფემ გადაწყვეტილება მიიღო განახორციელოს კონსტანტინოპოლზე გალაშქრება მასში საერთო მტრის წინააღმდეგ პირადი მონაწილეობით, რათა დარჩენილი ძალები მტკიცედ დარაზმოს წმინდა კათოლიკური სარწმუნოებისა და მთელი ქრისტიანული სამყაროს საკეთილდღეოდ იმ მიზნით, რომ ქრისტეს სახელის სადიდებლად მტერი განიდევნოს (სახელმწიფოს) ფარკლებიდან, რომელიც (თავის დროზე) ბარბაროსულად იქნა მიტაცებული“¹⁹².

თეიმურაზის საგარეო კავშირების თობაზე „ცნობების“ ავტორი განსაკუთრებით ჩერდება ოსმალეთის სულთნის ქვეშევრდომთან, ვინმე ამბასა ბახა რებელდესთან ურთიერთობის საკითხზე. ეს ამბასა ბახა „წარმოშობით ქართველი ყოფილა“ იბერიიდან, რომელიც დიდი მეგობარია დასახელებული მეფისა და ქრისტიანობისა საერთოდ, რითაც აიხსნება ის, რომ ლაშქარში ბევრი ქრისტიანია, მათ შორის 80-ათასი ქვეითი ჯარისკაცი. ეს ბახა რებელდე სთხოვდა იბერიის მეფეს და ყოველნაირად ცდილობდა დაეყოლიებინა იგი კონსტანტინოპოლის ერთობლივი ძალებით დალაშქრაზე. მაგრამ მეფე თავს იკავებდა. თუმცა მათ ბევრჯერ გაუერთიანებიათ თავისი ჯარები და არაერთგზის დაუმარცხებიათ თურქები და სპარსელები. დაუპყრიათ ბევრი ქალაქი ამ უკანასკნელთა მიწა-წყალზე. ამიტომ (ახლა), როდესაც ზემოთ მითითებული მეფე (იბერიისა) აპირებს ლაშქრობის მოწყობას, ამბასა ბახა მზადაა შეასრულოს მისი ბრძანებები და გაჰყვეს მას, სადაც კი მეფე მოისურვებს“¹⁹³.

ი. ტაბაღუაც და ჯ. ვათეიშვილიც მითითებულ დოკუმენტს ნაწყვეტების სახით გვაწვდიან, მაგრამ რაც ხელთა გვაქვს ისიც საკმარისია საიმისოდ, რომ ექვნარევი გრძნობით მოვეციდოთ მას. ი. ტაბაღუა წერს: „ამ „ცნობებს“ არც თარიღი აქვს და არც შემდგენლის ხელის მოწერა. ჩვენი აზრით, იგი შეადგინა ზემოხსენებულმა კონსტანტინე სოფიამ (ნიკიფორე ირბახის თარჯიმანმა მადრიდში — თ. ტ.). ალბათ ნიკიფორე ირბახის დახმარებით. მაგრამ როგორც დავინახეთ, მასში ნაყლებად ურევია ნიკიფორეს ხელი: წარმოუდგენელია, თუ როგორ შეეძლო ნიკიფორეს თავის სამშობლოზე ასეთი უზუსტობები დაეშვა, რაც ამ „ცნობებშია“ მოცემული“¹⁹⁴.

საერთოდ ესპანეთის არქივში დაცული საბუთების შესახებ ჯ. ვათეიშვილი მიუთითებს: „...საკმაოდ მოჭრილი დასტა საბუთებისა ნიკიფორე ირბახის შესახებ აღმოჩნდა „Estado“-ს („სახელმწიფო საქმეები“) ფონდში, ოღონდ არა 1627—1628 წლებით დათარიღებულ საქმეთა შორის, სადაც ეკუთვნოდა, არამედ 1618—1623 წლებით აღნიშნულ საარქივო საქმეში“¹⁹⁵. თუ არქივარიუსს (რომლის შეც-

დომასაც მიაწერს ჯ. ვათეიშვილი ასეთ ქრონოლოგიურ ლიაფსუსს) შეეძლო აერია დოკუმენტური მასალის კლასიფიკაცია, არ არის გამო-რიცხული, რომ საბუთების ამ შეკვრაში 1627—1628 წლების ან წინა-მორბედი ან მომდევნო წლების მასალაც იყოს მოთავსებული და სა-ერთოდ ყველა ცნობა. რომელიც კი საქართველოს შესახებ შეავრო-ვა ამ ქვეყნით დაინტერესებულმა ესპანეთის მთავრობამ. ჩვენ პირა-დად ისეთი შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ ირბახის გაგზავნამდე რამ-დენიმე წლით ადრე თეიმურაზმა, ან მისიონერების მეშვეობით ქე-თევან დედოფალმა, შესძლეს ევროპასთან დაკავშირება. შესაძლებე-ლია შემდგომმა კვლევამ დაადასტუროს ეს ვარაუდი

როგორც ზემოთ მოყვანილი წერილებიდან დავინახეთ, ესპანე-თის მეფისაგანაც და რომის პაპისაგანაც, უპირველეს ყოვლისა, ქარ-თველთა მეფე თხოულობდა თანადგომას სპარსელთა წინააღმდეგ საბ-რძოლო ოპერაციების ორმხრივ ერთდროული მოქმედების გზით: „...ეგენი მოეტივნენ სპარსთა და აქათ ჩუენ უყოთ დევნა ძლიერი და აღუხოცოთ იგი პირისაგან ქუეყნისა ყოვლად უღმრთო იგი საძაგე-ლი...“ (წერილი ფილიპე IV-სადმი), „...აქედანაა ჩუენ და სახელითა იესოს ქრისტესითა აღეხოცოთ პირისაგან ქუეყანისა...“ (წერილი პაპისადმი).

რომის პაპისაგან თეიმურაზი თხოულობდა „შენდობასა და ცოდ-ვათა მოტევენას, მისი მეფედ ცნობას და ესპანეთის მეფესთან შუამ-დგომლობას წამოწყებულ საქმეში („...ერთი წიგნი ხელმწიფეს სპა-ნიას ვაახელით და ერთი მაგათ მისწერონ...“). საქართველოს მეფის მიზანი და სათხოვარი უფრო გაშლილად და ნათლადაა წარმოდგენილი ნიკიფორე ირბახთან ჩატარებული გასაუბრების ოქმში როგორც მად-რიდში, ისე რომში. ჩვენ შევეცდებით აქაც, ისევე როგორც ზევით ი. ტაბალუასა და ჯ. ვათეიშვილის გამოკვლევებზე დაყრდნობით ჩამო-ვაყალიბოთ ისინი. დავიწყებთ ესპანური მასალით.

1627 წლის ივლისიდან მოყოლებული ესპანეთის სამეფო საბჭომ რამდენჯერმე განიხილა თეიმურაზის სათხოვრის თაობაზე ირბახთან წარმოებული მოლაპარაკების მასალები¹⁹⁶. დასაწყისში აღწერილია ის წარმართებები, რომლებსაც მიიღწია თეიმურაზმა ელჩობის გაგზავ-ნამდე ორი წლით ადრე (ალბათ იგულისხმება ბრძოლები მარტყოფისა და მარაბდის ველზე), რამაც მას საშუალება მისცა დაებრუნებინა და-კარგული მიწები და გაეერთიანებინა თავისი დაქუცმაცებული სამე-ფო: „...მან (თეიმურაზმა) დაიხსნა აგრეთვე სამეფო, რომლის უზურ-პაცია დიდი ხნის წინათ თურქებმა მოახდინეს; და ამჟამად, ღვთის მადლითა და შეწევნით, ექვს სამეფოს ფლობს¹⁹⁷, ახლა იგი ორი მტრის თურქებსა და სპარსელებს შუაა მოქცეული და მზადაა ჰყავს ასიათასი-ანი ლაშქარი. მან (თეიმურაზმა) გადაწყვიტა განახორციელოს ზოგო-

ერთი ჩანაფიქრი, რომელთა შესახებ ზემოხსენებული ელჩი სიტყვიერად მოგახსენებთ. სახელდობრ იმის თაობაზე, რაც შეეხება (ჩანაფიქრის განსახორციელებლად ხელსაყრელ) ვითარებას, დროსა და მოქმედების თანამიმდევრობას. ყოველივე ეს დაცული უნდა იყოს როგორც უდიდესი მნიშვნელობის საიდუმლოება, რადგან საქმე ეხება ბევრი ქრისტიანის ყოფნა-არყოფნასა და არაერთი პროვინციისა თუ სამეფოს დაღუპვასა ან აღდგენას. ელჩის თავისი მეფისგან აკრძალული აქვს ვინმესთან, ვინც უნდა იყოს, იმსჯელოს ამ საქმეზე, გარდა თქვენი სამეფო უდიდებულესობისა, და იმ პირთა, ვისაც თქვენი უდიდებულესობა ზედმიწევნით ენდობა, მით უმეტეს. რომ ზემოხსენებულ (ქართულ) მეფეს გადაწყვეტილი აქვს ყოველი ძალა იხმაროს კათოლიკური სარწმუნოების განსამტკიცებლად და უდიდესი ტირანის დასამხოვად, რომელიც დაუძინებელი მტერია წმინდა კათოლიკური სარწმუნოების და ქრისტეს სახელის“¹⁹⁸.

აქედან გამომდინარეობს თეიმურაზის წინადადებები:
„...ზემოხსენებულ ქართველთა მეფეს, თეიმურაზს, უპირველეს ყოვლისა, სურს და თხოულობს სამარადქამო მშვიდობას, მეგობრობას, კავშირსა და ურთიერთობის დამყარებას თქვენს უდიდებულესობასთან, გთავაზობთ რა სამსახურად თქვენი უდიდებულესობისა თავის სამეფოებს, თავის იარაღს, თავის ავლადიდებას და მთელ თავის ძალას თქვენი უდიდებულესობის ნებისმიერი მტრის საწინააღმდეგოდ, განსაკუთრებით კი სპარსელთა წინააღმდეგ იმ ღონისძიებებში, რომლებსაც თქვენი უდიდებულესობა აღმოსავლეთ ინდოეთის მხრიდან ახორციელებს“¹⁹⁹.

იმ შემთხვევაში, თუ ესპანეთის მეფე გადაწყვეტდა მონაწილეობა მიეღო „იმ ღონისძიებაში“, მაშინ „... (საჭირო იქნება) გამოიყოს ნაწილი იტალიაში თქვენი სამეფოების საზღვაო ძალებისა, რათა იმ დროისათვის, ელჩი თქვენს უდიდებულესობას რომ შეატყობინებს, მათ შეძლონ საქმეში ჩართვა და დახმარების აღმოჩენა (საქართველოს) მკვიდრი მოსახლეობისათვის. რომელიც შეგროვდება ამ ღონისძიებაში მონაწილეობის მისაღებად“²⁰⁰.

ძირითად მიზანს დოკუმენტში ეწოდება „ჩანაფიქრი“. ერთგან ოდნავ გახსნილია ფრხჩილები. თეიმურაზ მეფე ფილიპე IV-ს სთავაზობს დახმარებას ნებისმიერი მტრის, განსაკუთრებით კი სპარსელთა წინააღმდეგ. თუ ღრმად ჩაუვყვირდებით ზემომოყვანილი ციტატის შინაარსს, თეიმურაზის მოთხოვნას იტალიაში მყოფი ესპანეთის ფლოტის ნაწილის „ქართველი მოსახლეობისათვის“ მიშველების შესახებ, ცხადი ხდება, რომ იგულისხმება შებრძოლება სულთანთან და ლაპარაკია შავი ზღვისპირეთის ქართულ მოსახლეობაზე, რომელთა

დახმარებაზეც (ისევე როგორც კახაყებზე) იმედს ამყარებდნენ ანტი-ოსმალური კოალიციის შემქმნელი ევროპელი პოლიტიკოსები. აქ რომ: ორმუხის რეგიონი და სპარსეთთან ბრძოლები იგულისხმებოდეს (როგორც ამას ჯ. ვათეიშვილი ვარაუდობს), მაშინ ესპანეთის ფლოტის მხრიდან ქართველებისათვის დახმარების გაწევის მოთხოვნა თეიმურაზის მხრიდან, გაუგებრად გამოიყურება.

ესპანეთის სამეფო საბჭოში ამ საკითხის განხილვისას პირდაპირაა მითითებული, რომ ფლოტი ოსმალეთის წინააღმდეგ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული: „...მარკიზ დე მონტესკლარესმა შემდეგი მოსაზრება წამოაყენა: კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ ეკლესიათა შორის არსებული სხვაობის მიუხედავად, იბერიის მეფის განზრახვა მისი უდიდებულესობის (ფილიპე მეოთხე) საზღვაო ძალების შემწეობით თურქეთზე (!) თავდასხმის შესახებ მხარდაჭერას იმსახურებს, რადგან თურქეთი საერთო მტერია“²⁰¹.

თავს ნებას მიეცემთ არ დავეთანხმოთ ჯ. ვათეიშვილს, რომელიც ასკვნის, რომ ნიკიფორეს „...საგანგებოდ ჰქონდა დავალებული სწორედ ესპანეთთან ეწარმოებინა მოლაპარაკება და სპარსეთთან უკიდურესად გამწვავებული ურთიერთობით გამოწვეული პოლიტიკური სიდუხჭირე თავისი ქვეყნისა, საქართველოსი, უშუალოდ დაეკავშირებინა პორტუგალია-სპარსეთის კონფლიქტურ სიტუაციასთან ორმუხის სრუტის რეგიონში და, როგორც საარქივო საბუთშია აღნიშნული, — ესპანეთის პოლიტიკურ „ლონისძიებებთან აღმოსავლეთ ინდოეთში“, სადაც ამ კათოლიკური ქვეყნის ინტერესები ძირითადად უპირისპირდებოდა სპარსეთისას“²⁰².

ქვევით კიდევ ერთი დასკვნა გვინდა მოვიყვანოთ, რომელიც ასევე ჯ. ვათეიშვილს ეკუთვნის: „...1626—1628 წლების ელჩობა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ღრმად გააზრებული პოლიტიკური ღონისძიებები იყო და საფუძვლიანად მომზადებულიც, თუნდაც ამ ერთი საბუთის შინაარსის მიხედვით, სადაც გადმოცემულია პოლიტიკური დედაზრად დასავლეთ ევროპაში 1626—1628 წლების ქართული ელჩობისა, იგი არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც გამოუვალ მდგომარეობაში მოხვედრილი ქრისტიანი მეფის ღალატის შველა-დახსნის თაობაზე. ასეთ შემთხვევაში ქართველი ელჩი ამჯობინებდა რომელიმე სხვა, უფრო ახლოს მდებარე და არანაკლებ ძლიერ ქრისტიანულ სახელმწიფოსთან დაკავშირებას, სახელდობრ თუნდაც გერმანიასთან“²⁰³.

ის, რომ ელჩობა ღრმად იყო გააზრებული, ეს სადავო არ არის. ისიც სწორია, რომ თეიმურაზი გამოუვალ მდგომარეობაში ყოფნის გამო არ დაუკავშირდა ასე შორის მყოფ ქვეყანას. წერილის შედგენისა და გაგზავნის პერიოდში თეიმურაზი თავს უძლეველად თუ არა, გამარჯვებულად მაინც თვლიდა. მარტო მისგან რომის პაპთან გაგზავნილ

წერილში მოხსენებული ტიტული რად ღირს: „ღმრთისა მიერ დაცული ეტლსა მეფობისასა აღსრული მეფე ქართველთა ღმრთის მოყვარებით ძლიერად მპყრობელი და შეურყევლად მტერთა მებრძოლი და ქრისტეს უარსმყოფელთა უებროდ მომსრველი თეიმურაზ...“²⁰⁴.

შეიძლება ის ოპტიმისტური ტონი და ფაქტები, რასაც ესპანეთის მეფისადმი მიწერილ წერილში ვხვდებით (მაგალითად, სპარსეთზე სამგზისი გამარჯვება, ექვსი სამეფოს გაერთიანება, დაკარგული მიწების დაბრუნება და ა. შ.) მთლად არ ასახავდეს რეალურ სინამდვილეს, მაგრამ აშკარად მიუთითებს თეიმურაზის სურვილზე თავისი მიზნებითა და შესაძლებლობებით გაუტოლდეს ევროპის მოწინავე ქვეყნების მონარქებს. იგი დახმარებას კი არ ითხოვს კათოლიკური სამყაროსაგან, არამედ თავის მხრივ სთავაზობს მას დახმარებას და თანადგომას საერთო ქრისტიანულ საქმეში. ეს მომენტი მეტად საყურადღებოდ გვეჩვენება ქართული დიპლომატიის ისტორიის თვალსაზრისით. ვფიქრობთ, სამართლიანად მიუთითებს გ. აკოფაშვილი: „...ერთი შეხედვით ადამიანს იქნებ გულუბრყვილოდაც კი მოეჩვენოს თეიმურაზ მეფის ცდა დასავლეთ ევროპაში ირანის წინააღმდეგ მოკავშირის ძიებისა. ევროპის სახელმწიფოებს, ცხადია, თავიანთი პოლიტიკური ხაზი, საკუთარი პოლიტიკური ინტერესები გააჩნდათ და არ ეცალათ იმისათვის, რომ თავს ედოთ მათი უშუალო ინტერესებისაგან თითქოს შორს მდგომი პატარა სახელმწიფოს ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცვა ირანელთა აგრესიისაგან, მაგრამ საქმე ისაა, რომ თეიმურაზის ელჩობის უპირველესი მიზანი არა იმდენად საბრძოლო კავშირის შეკვრა იყო ირანის საწინააღმდეგოდ და ევროპისაგან უმაღლეს მატერიალური დახმარების მიღება... რამდენადაც ევროპელ მეფე-მთავრებთან უშუალო მეგობრული კავშირის დამყარების გზით თავისი, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, პოლიტიკური ავტორიტეტის განმტკიცება. ეს დიდად მნიშვნელოვანი ამბავი იყო“²⁰⁵.

ახლა რაც შეეხება მაინცდამაინც პარტნიორად ესპანეთის არჩევას. ზემოთ მითითებულ მოსაზრებას, თითქოს თეიმურაზის ელჩს (!) გერმანიის არჩევაც შეეძლო მოკავშირედ, მაგრამ რადგან იცოდა ესპანეთის ხელისუფლების დაინტერესება ინდოეთითა და ირანით, ამიტომ ესპანეთი ირჩია — ვერ დავეთანხმებით. ესპანეთთან დაკავშირების გამაპირობებელ მიზეზად ჩვენ მიგვაჩნია ის, რომ სწორედ კათოლიკური სამყაროს ამ მოწინავე ქვეყნიდან იგზავნებოდნენ აღმოსავლეთში მოგზაურ-მისიონერები კათოლიციზმის გასავრცელებლად და სწორედ მათი შეშვეობით ეცნობდნენ ქართველი პოლიტიკოსები ევროპაში შექმნილ ვითარებას და იქაური მოწინავე წრეების მიზანსწრაფვას²⁰⁶.

თეიმურაზის, როგორც პოლიტიკური მოღვაწის დამსახურება სწორედ იმაში მდგომარეობდა, რომ მან, მის ხელთ არსებული ინფორმაციის ანალიზზე დაყრდნობით სწორად განსაზღვრა ესპანეთის როლი საერთაშორისო სარბიელზე. „...იმჟამად, (იგულისხმება XVI ს-ის მეორე ნახევარი — თ. ტ.), როდესაც რუსეთი, ინგლისი, საფრანგეთი, ესპანეთი, სკანდინავიის ქვეყნები ცენტრალიზებულ სახელმწიფოებად ყალიბდებოდნენ, გერმანია და იტალია პოლიტიკურად დაქუცმაცებული იმდენად იყვნენ. ამ თავისებურებას ევროპის პოლიტიკური გეოგრაფია XIX ს-ის მეორე ნახევარამდე ინარჩუნებდა“²⁰⁷. მართალია, XVII ს-ის დასაწყისისათვის ესპანეთი თანდათანობით ადგილს უთმობს საფრანგეთს, მაგრამ მისი ძლიერება ჯერ კიდევ ისე არ იყო შერყეული, რომ ეს შესამჩნევი ყოფილიყო ისეთ დამორბეულ ქვეყანაში, როგორსაც აღმოსავლეთ საქართველო წარმოადგენდა.

მკვლევართა უურადლება მიექცა იმ გარემოებასაც, რომ ფილიპე IV-სადმი მიწერილ წერილში თეიმურაზი მოუწოდებს სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ, საბჭოში მსჯელობის დროს კი, როგორც ეს ოქმებშია დამოწმებული, ლაპარაკი იყო თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაზე. ჯ. ვათიშვილი ცდილობს შემდეგნაირად ახსნას ეს მოვლენა: „ერთი შეხედვით, ასეთი მეტამორფოზა თითქოსდა მოულოდნელი და გაუგებარი უნდა ჩანდეს, მაგრამ მისი ნამდვილი მიზეზი კარგად არის ცნობილი. მიუხედავად იმისა, რომ ურთიერთობა ესპანეთ-პორტუგალიასა და სპარსეთს შორის იმხანად ჭეშმარიტად კონფლიქტური ხასიათისა იყო, ეს კონფლიქტი მაინც ეპიზოდური გახლდათ და გაცილებით ნაკლებმნიშვნელოვანი იმასთან შედარებით, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდნენ კათოლიკურ სამყაროში „№ 1 მტრის“ — სარაციების მემკვიდრე თურქეთის წინააღმდეგ მომავალ შებრძოლებას“. ავტორი იქვე დასძენს, რომ კათოლიკური სამყარო სპარსეთს თავის პოტენციურ მოკავშირედ მიიჩნევდა და, ამდენად, საქართველოს გულისათვის თავის მიზნებზე უარს ვერ იტყოდნენ“²⁰⁸.

ჯ. ვათიშვილი სწორად უსვავს ხაზს ესპანეთისა და რომისათვის „№ 1 მტრად“ ოსმალეთის ყოფნას. იმაშიც სწორია, რომ არავინ არ აპირებდა პატარა, შორეული საქართველოსათვის თავისი გეგმების შეცვლას. არასწორად მიგვაჩნია მხოლოდ მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ თეიმურაზი თავიდანვე „სპარსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად“ მოუწოდებდა ფილიპე IV-ს და მხოლოდ ადგილზე ჩასვლისას გაარკვია მისმა გლჰმა ესპანეთის ნამდვილი მიზნები: „ასეთ ვითარებაში რაღა რჩებოდა ქართველ ელჩს, გარდა იმისა, რომ აპყოლოდა დასაველურა ქრისტიანული სამყაროს „ძლიერთა“ პოლიტიკურ ფერხულს და მხარი აემა მომავალი ერთობლივი გალაშქრების გეგმისათვის თურქეთის წინააღმდეგ, რომელიც საქართველოსათვის იმ კონკრეტულ

ისტორიულ ვითარებაში სპარსეთთან შედარებით, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ნაკლებ ბოროტებას წარმოადგენდა²⁰⁹.

რამდენადაც ცნობილია, ელჩს. რომელი ქვეყნის წარმომადგენელიც არ უნდა იყოს იგი, კატეგორიულად ეკრძალება ასე რადიკალურად. თვითნებურად, გაემრუდებინა თავისი მთავრობის მიერ შემუშავებული კურსი. რა ვითარებითაც არ უნდა ყოფილიყო იგი გაპირობებული და რა პირობებიც არ უნდა დახვედროდა მას იმ ქვეყანაში, რომელშიაც იგი იქნებოდა მივლენილი. გამოდის, რომ ან თეიმურაზს და მის თანამოაზრეებს წარმოდგენა არა ჰქონდათ ესპანეთის საერთაშორისო მიზნებზე (კერძოდ, ოსმალეთთან დამოკიდებულების თაობაზე), ან საქართველოს მესვეურთათვის იმეამად იმდენად აუცილებელი იყო ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირება, რომ სულ ერთ იყო ვის წინააღმდეგ საბრძოლველად მიიმხრობდნენ ესპანეთსა და რომს. ასეთ შემთხვევაში უნდა ვივარაუდოთ, რომ ირბახს საგანგებო უფლებები ჰქონდა მინიჭებული — ემოქმედა ადგილზე ჩასვლისას თავისი შეხედულებისამებრ. თუ გავიხსენებთ, რომ თანამედროვე უცხოელები თეიმურაზისეულ წერილს პაპისადმი ნიკიფორეს მიერ დაწერილად მიიჩნევდნენ, ხოლო ბეჭედს — ნაყალბევად, ჩვენი ვარაუდი მთლად უსაფუძვლოდ არ გამოჩნდება.

მიუხედავად იმისა, რომ სამხედრო-მატერიალური დახმარების თვალსაზრისით ელჩმა თეიმურაზ პირველს დამამხმედებელი პასუხი ვერ ჩამოუტანა, ელჩობის შედეგები მაინც დადებითად უნდა შეფასდეს²¹⁰. ჩვენი აზრით, საქართველოს პოლიტიკოსები არც ელოდნენ ტერიტორიულად ასე დაშორებით მყოფი ქვეყნებისაგან ქმედით დახმარებას. უმთავრესი მიზანი თეიმურაზისა მაინც საერთაშორისო აღიარების მიღწევა უნდა ყოფილიყო. ამით იგი ერთდროულად ორივე აგრესორის — ოსმალეთისა და ირანის დაშინებას ცდილობდა. ამას გარდა, როგორც მართებულად შენიშნავს მ. სამსონაძე: „ევროპაში იყო ძალა, რომლის მხმართ საქართველოს პოლიტიკოსები დიდ ყურადღებას იჩენდნენ და ეროვნული საქმისათვის მის გამოყენებას ცდილობდნენ. ეს იყო კათოლიკური ეკლესია. ამ ძალისადმი ქართველ ხელისუფალთა დამოკიდებულებას რომ პოლიტიკური მიზეზები ედო საფუძვლად, ეს ცნობილია“²¹¹.

მართლაც, მიუხედედა იმისა, რომ ნიკიფორე ირბახი ჯერ დაბრუნებული არ იყო ევროპიდან და ამდენად თეიმურაზმა არ იცოდა თავისი ელჩობის შედეგები, მან გულთბილად მიიღო რომის პაპისაგან სამისიონერო მოღვაწეობის მიზნით საქართველოში ჩამოსული თეათინელთა ორდენის წარმომადგენლები დონ პიეტრო ავიტაბილე და

დონ ჯაკომი დი სტეფანო, რომლებიც გორში 1628 წლის 14 დეკემბერს ჩავიდნენ²¹². როგორც საქართველოდან დონ პიეტრო ავითაბილეს მიერ რომში გაგზავნილი წერილები მოწმობენ, მისიონერები კმაყოფილები იყვნენ მიღებით. მათ მისცეს სამოსახლო ადგილი, სადაც ააშენეს ეკლესია და დაიწყეს წირვა-ლოცვის ჩატარება. მეფისა და კათოლიკოსისაგან მატერიალური დახმარებაც არ აკლდათ. თვითონ თეიმურაზი ატყობინებდა 1629 წ. 5 იანვარს. პაპს, რომ „...მათ ეუბოძეთ შესანიშნავი ადგილი ეკლესიის ასაშენებლად, სადაც მოხერხებულად განლაგდნენ... და სადაც დღე და ღამე ლოცვებით არიან დაკავებული“²¹³.

რა თქმა უნდა, კათოლიკე მისიონერები მარტო წირვა-ლოცვის ჩასატარებლად არ იყვნენ ჩამოსულები: „...პაპობას საქართველოში (ისევე როგორც ყველა აღმოსავლურ ქვეყანაში) თავისი მიზნებაჰქონდა; კათოლიკური ეკლესია, მისიონერების მეშვეობით, იმ ამოცანის ნაწილობრივ მანძიკ შესრულებას გეგმავდა, რაც მან საუკუნეების მანძილზე ჯვაროსნული ომებით ვერ გადაწყვიტა: გავერცმელებია კათოლიკობა, გაემრავლებია მრევლი და ამით ეკლესიის შემოსავალი გაეზარდა... ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები მზად იყვნენ კათოლიკური სარწმუნოება ელიარებიანთ და მოსახლეობაც ამ რჩულზე მოექციათ, თუ კი ვატიკანი მათ ქვეყნის გამოსხნასა და გაერთიანებაში დაეხმარებოდა“²¹⁴.

ზევით მივუთითებდით, რომ ნიკიფორეს მიერ რომისათვის გვერდის ავლა და პირდაპირ ესპანეთში წასვლა, ჩვენი აზრით, გამოწვეული იყო კათოლიკოსის მიღებისაგან თავის არიდების სურვილით და მხოლოდ ადგილზე ჩასვლის შემდეგ დარწმუნდა ირბახი, რომ რომის პაპის დასტურის გარეშე ფილიპე IV-სთან მოლაპარაკების წარმოებაზე ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა. ამან განაპირობა მადრიდიდან მისი რომში ჩასვლაც, კათოლიკობის მიღებაც და თეიმურაზის წერილის წარდგენაც ვატიკანში. ამ წერილის შინაარსი უკვე მოვიტანეთ და მხოლოდ შევახსენებთ მკითხველს, რომ ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზი პაპს ლოცვა-კურთხევას, დახმარებას და მეფედ ცნობას სთხოვდა. ეს საკმარისი საფუძველი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ რომი დაიმედებულიყო საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის დაქვემდებარებაზე და პირადად თეიმურაზის მიერ კათოლიკობის აღიარებაზე. თეატინელი მისიონერების ხელით გამოგზავნილ წერილში ურბან VIII წერდა თეიმურაზს: „...ჩვენ მშობლიური სიყვარულით შევხვდით საყვარელ შეილს, წმინდა ბასილის ბერს ნიკიფორე ირბახს, რომელიც შენ გამოგზავნე ჩვენთან წერილით, როგორც შენი ძლიერების დამადასტურებელი და შენი ღვთისმოსავობის თავდები. ახლა უმორჩილე-

სად ვევედრები ღმერთს, რომლის ხელშია მბრძანებელთა გულების არსი, მიიყვანოს შენი უმაღლესობის ღვთისმოსაობის განზრახვა სასურველ დასასრულამდე, სოლო შენ, ანგელოზების დახმარებით, რაც შეიძლება მალე შეხვიდე დედა რომის ეკლესიის წიაღში... ხოლო როდესაც შენ ყველა წესის დაცვით აღიარებ ორთოდოქსალურ სარწმუნოებას და საზეიმო ღვანაცხადებ მორჩილებას, და ეს ცნობა ჩვენთან მოვა, მაშინ სამოქალაქო ხელისუფლება, რომელიც ყოვლის შემძლე მოსამართლის ჩაგონებით ახდენს მეფეების ტახტზე დასმას და სამფლობელოების გადაწილებას, დაამტკიცებს შენა მონარქიულ მმართველობას პაპის საზეიმო ღვანაცხუთხევეით. შემდეგ შევეცდებით შენი უმაღლესობისადმი ძმურად განვაწყობთ ქრისტიანი მეფეები, განსაკუთრებით დავიყოლიოთ შენთვის სასურველ მეგობრობაზე ესპანეთის მეფე...²¹⁵ (ხაზი ჩვენია — თ. ტ.).

რამდენად იყო განწყობილი თეიმურაზ მეფე კათოლიკობის მისაღებად, ამის თქმა ძნელია, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ მას რომთან კავშირი აუცილებლად მიაჩნდა და ამიტომაც საჭიროდ სცნო არ დალოდებოდა ირბახის ევროპიდან დაბრუნებას და პირველივე შემთხვევისთანავე პაპთან საპასუხო წერილი გაეგზავნა. ასეთი შესაძლებლობა 1629 წლის დასაწყისში გამოჩნდა. სამშობლოში ბრუნდებოდა ერთ-ერთი დომინიკანელი ბერი, რომელმაც ავითაბილე და დონ ჭაკომო დი სტეფანო ალინჯიდან გორამდე მიაცილა. ავითაბილეს მონაცემებით, იგი გორიდან 1629 წლის 27 მარტს უნდა წასულიყო²¹⁶.

თეიმურაზ მეფისა და კათოლიკოს ზაქარიას წერილები რომის პაპის ურბან VIII-დმი და კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს კარდინალებისადმი (4 ცალი), რომლებიც დათარიღებულია 1629 წლის 5 იანვრით, მოკლედ აღწერენ ნაქართველოს იმდროინდელ ვითარებას. მისიონერების გულთბილად მიღებას და შეიცავენ ქართველების თხოვნას აუცილებელი საეკლესიო ნივთებისა და მკურნალი ექიმის გამოგზავნის თაობაზე²¹⁷.

ნიკიფორე ირბახის დაბრუნებამ სამშობლოში 1629 წ. აგვისტოში რამდენადმე გააძრუა ქართველების იმედი ევროპის ქვეყნებიდან რეალური დახმარების მიღების შესახებ, მაგრამ ამით თეიმურაზ პირველის საგარეო პოლიტიკური ხაზი არ შეცვლილა. ამას მოწობს ის ფაქტი, რომ რომში ახალი ელჩობის გაგზავნა გადაწყვიტა. არჩევენი თავდაპირველად დონ ჭაკომო დი სტეფანოზე შეჩერდა, მაგრამ შემდეგ ავითაბილეს გაგზავნა გადაწყდა, რაც განხორციელდა კიდეც 1630 წ. აგვისტოში²¹⁸.

საქართველოს ელჩის მოვალეობით წასულ ავიტაბილეს (რომელსაც რომში თავისი მისიონის მრავალი საკითხი ჰქონდა მოსაგვარებელი), თან მიჰქონდა თეიმურაზ მეფისა და კათოლიკოს ზაქარიას წერილები, რომლებიც დათარიღებულია 1630 წ. თებერვალ-მარტით²¹⁹. ცოტა მოგვიანებით თეიმურაზს კიდევ ერთი წერილის გაგზავნა მიუჩნევია საქაროდ: „1630 წ. 18 ნოემბერს დონ ჯაკომო დი სტეფანო დონ პიეტრო ავიტაბილესა სწერდა: „...მეფე თეიმურაზს აქვს სურვილი კიდევ ერთი წერილი მისწეროს პაპს, რომელიც გაიგზავნება ბერძნულ ენაზე თარგმნით, მისი ნდობით აღჭურვილი პირები ამ წერილს ალექსანდრე პოში წაიღებენ. მათ უკვე მიიღეს მეფის ბრძანება, რომ ეს წერილი გადასცენ ალექსანდრე პოში საფრანგეთის კონსულს პირადად და მიიღონ პასუხი წერილის ადგილზე ჩაბარების შესახებ“²²⁰.

1630 წ. 1 თებერვლით დათარიღებულ წერილში თეიმურაზ მეფე ისევ ექიმისა და ეკლესიების მოსახატავად მხატვრის გამოგზავნას ითხოვდა. იგივე სათხოვარია კათოლიკოს ზაქარიას წერილში, რომელიც იმავე წლის 18 მარტით თარიღდება. 1631 წ. ივლისში რომში გაგზავნილი წერილები ბევრით არ განსხვავდებიან წინა წერილებიდან, ერთია, რომ ხაზგასმულია ეკლესიების აოხრება აგარიანთაგან, რითაც ახსნილია საეკლესიო ინვენტარის გამოგზავნის თხოვნა²²¹.

პიეტრო ავიტაბილეს ხელით რომის პაპმა თეიმურაზს საპასუხო წერილი გამოუგზავნა, რომელშიაც კმაყოფილებას გამოთქვამდა ქართველთა მხრიდან მისიონერებისათვის ხელშეწყობისა და თანადგომისათვის. განსაკუთრებული სიამოვნება უნდა მიენიჭებინა თეიმურაზისათვის წერილის ერთ ადგილს: „...მიცურავს ხმელთაშუა ზღვის ტალღებზე და ვრცელდება ევროპის ბევრ ქვეყანაში რადიდება მაუწყებელი შენი დამსახურებისა, რომელიც იბერიის მეფის ქვეყნისაკენ იპყრობს რომის ყურადღებას; ადასტურებს რა ბრწყინვალე გამარჯვებას, რომელიც მან მოიპოვა აზიის იბერიისაში...“²²² (ხაზი ჩვენი — თ. ტ.).

ამრიგად, ქართველმა პოლიტიკოსებმა მიაღწიეს თავის ძირითად მიზანს — გაეტანათ თავისი ქვეყნის სატკივარი საერთაშორისო სარბიელზე. დასახულ მიზანს ნაწილობრივ ვატიყანამაც მიაღწია — თავისი მისიონერების ფაქტიურად აგენტების, მეშვეობით საქართველოში შექმნილ ვითარებას ეცნობოდა და კათოლიციზმის დანერგვის შესაძლებლობებს არკვევდა. მაგალითად, პიეტრო დელა ვალე საქართველოში გაგზავნილ მისიონერებს თავისი ინსტრუქციით ავალუბდა: „საქართველოში ჩასვლითანავე შეადგინეთ დეტალური და ზუსტი ინფორმაცია იქაური ხალხის ცხოვრების ყველა საკითხზე. აუცილებელია დაა-

დგინოთ: მეფური სისხლის ყველა მთავრის, ასევე ქვეყანაში ყველა გამოჩენილი პიროვნების, კაცის და ქალის როგორც საეკლესიო, ისე საერო პიროვნების სახელი. ასევე სახელწოდება ქალაქებისა და მნიშვნელოვანი ადგილების, გზების. რომლებსაც უფრო მეტად ამჯობინებენ ვაჭრები და მოგზაურები. საჭიროა შეადგინოთ სია ჩვენი მეგობარი ქართველებისა და დაადგინოთ მათი კავშირები იმ ქვეყნებთან, რომლებთანაც საქართველოს ურთიერთობა აქვს; დააზუსტოთ, თუ რა საშუალებებით და რა გზით ამყარებენ ისინი ურთიერთობას ამა თუ იმ ქვეყანასთან; ვისთან აქვთ ქართველებს დამოკიდებულება მტრული, საომარი ან მეგობრული; ვის ესაზღვრებიან ისინი და სხვა ათასი დეტალი, რომლებიც არ უნდა გამოგრაჩეთ მხედველობიდან. ნუ დაიზარებთ, რომ ყოველივე ეს სისტემატურად შეგვატყობინოთ²²³.

მისიონერებიც ცდილობდნენ პირნათლად შეესრულებინათ მიცემული დავალება და თავისი წერილებით საქართველოდან შეეცდებიან დაეგროვონ ყველაფერი ის, რასაც მნიშვნელოვნად მიიჩნევდნენ. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ზოგ შემთხვევაში, თავიანთი მოღვაწეობის წარმოსაჩენად, ისინი ტენდენციურად აშუქებდნენ ფაქტებს, ან ისე აწოდებდნენ რომს, რომ მეტი ქება დაემსახურებინათ. უმეტესობა მათი ცნობებისა, სხვა წყაროებთანაც დასტურდება და, ამდენად, თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ კათოლიკე მისიონერების მონაცემები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ საქართველოს საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის გაშუქება-შესწავლის თვალსაზრისით.

მისიონერთა მდგომარეობა ყოველთვის ერთნაირი არ იყო. ქვეყნის შიგნით შექმნილი ვითარება პირდაპირ გავლენას ახდენდა მათდამი სამეფო კარის დამოკიდებულებაზე. 1633 წლის 16 ოქტომბერს გორიდან რომში გაგზავნილ წერილში ჟუსტო პრატო წერდა: „უკანასკნელი წერილი, რომელიც მე მოეწერე თქვენს წმინდა მამობა დათარიღებული იყო 18 თებერვლით და გაგზავნილი ალექსის გზით. ამის შემდეგ თქვენთვის წერილი არ მომიწერია, ვინაიდან იმ ომის გამო, რომელიც ამ ქვეყანას მოედო, შეუძლებელი იყო ქარავნით სარგებლობა“²²⁴. იტალიელ მისიონერს მხედველობაში ჰქონდა 1632 წელს ქართველთა ანტიირანული გამოსვლა თეიმურაზ მეფისა და დაუღ ხანის წინამძღოლობით, რამაც მძლავრად შეარყია ირანის იმპერია და მნიშვნელოვანი კვალი დაამჩნია ამიერკავკასიის ხალხთა ცხოვრებას.

4. დამოკიდებულება ირანთან XVII ს-ის 30-იანი წლების დასაწყისში

ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიაში ძნელად თუ მოიძებნება ისეთი პერიოდი, რომელიც განსაკუთრებული დამაბულობით არ გამოირჩეოდეს. როგორც დავინახეთ, ამ თვალსაზრისით არც XVII

ს-ის პირველი მესამედი წარმოდგენს გამონაკლისს. ისტორიკოსთა ზელო არსებული წყაროების სიმცირე უდავოდ გავლენას ახდენს ჩვენა ჩვეყნის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკური ისტორიის სრულყოფილი სურათის აღდგენაზე და ამის გამოა, რომ დროთა განმავლობაში წარმოებული ძიების შედეგად ახალი მასალის გამოვლენა გვაძლევს კვლავ დაეუბრუნდეთ ერთი შეხედვით უკვე შესწავლილ და დადგენილ საკითხებს, ახლებური შეფასება მივცეთ ცნობილ ფაქტებსა და მოვლენებს ან ამა თუ იმ პოლიტიკური მოღვაწის საქმიანობას, კერძოდ, ჩვენს შემთხვევაში, თეიმურაზ პირველის მიერ XVII ს-ის 20-იანი წლების მიწურულსა და 30-იანი წლების დასაწყისში ირანის მიმართ გატარებულ საგარეო-პოლიტიკურ ხაზს.

1626 წლიდან მოყოლებული ირანი მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა. ოსმალეთმა ერაყი დაიბრუნა, აბაზა ფაშამ ირანს უღალატა და ისევ სულთნის ქვეშევრდომობა აღიარა. ყიზილბაშებმა სამცხე დაკარგეს, აჯანყდა ქურთისტანიც. მალე სულთნის ჯარები ბაღდადისაკენ დაიძრნენ²²⁵. ყოველივე ამას ამიერკავკასიაში არსებული გართულებული ვითარება დაერთო. ასეთ საერთაშორისო პირობებში შაჰ აბას პირველმა საქართველოსთან დამოკიდებულების ყველაზე მართებულ ფორმა-პორიგება არჩია. როგორც წყაროები გვამცნობენ, მან თეიმურაზთან შუამავლად დაუდ-ხან უნდილაძე გაგზავნა. არჩევანმა გაამართლა, ზოლპარაყება წარმატებით დამთავრდა, თეიმურაზი შაჰთან პორიგებაზე დასთანხმდა, ნიჭიერმა და გამჭრიახმა უნდილაძემ კი შაჰისაგან გასამრჯელოდ განჯის ბეგლარბეგობა და თბილისის საქმეების განმგებლობის უფლება მიიღო²²⁶.

თეიმურაზ პირველი საკმაოდ დაახლოებული იყო უნდილაძეების ფეოდალური სახლის წარმომადგენლებთან. დაუდ-ხანთან მას პირადი მეგობრობა და ნათესაობა აკავშირებდა²²⁷, ხოლო იმამყული-ხან უნდილაძესთან, როგორც ჩანს, საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა. უცხოელთა მონაცემებით, 1627 წ. თებერვალში იგი შირაზის მფლობელი ჰქონდა კიდევ²²⁸. რა ედო გულში თეიმურაზს — არავინ უწყის — შაჰისათვის უნდოდა ეამებინა; დედის საფლავის პოვნა სურდა თუ მომავალი ბრძოლისათვის ეძებდა მოკავშირეს ირანში — ახლა ძნელი სათქმელია. ერთი კი არის, შემდგომი წლების ისტორიული მოვლენები საფუძველს გვაძლევს საიმიხოდ, რომ ირანის უძლიერეს ფეოდალ იმამყული-ხან უნდილაძესა და თეიმურაზ პირველს შორის მოკავშირეობრივ-მეგობრული მოლაპარაკების წარმოება ვივარაუდოთ.

როგორც ჩანს, თეიმურაზი საკიროდ თვლიდა დროებით უკან დაეხია. უკანდახევა რომ დროებითი იყო — ეს ისტორიამ დაადასტურა. „პატრონყმური სიყვარული“ შაჰსა და თეიმურაზს შორის ჩქარა

დაირღვა²²⁹. ეს შეუღრეკელი პიროვნება თავისი პოლიტიკური ალლოთა გრძნობდა, რომ მხოლოდ შეურიგებელი ბრძოლით, ყველა არსებული ძალის დარაზმებით შეიძლებოდა ქართველობის, ქართული სახელმწიფოებრივობის შენარჩუნების მიღწევა. არა მარტო გართულებული საგარეო ვითარება, არამედ გაუთავებელი შიდაფეოდალური შუღლი დიდად აფერხებდა დასახული მიზნის მიღწევას. ამის ცხოველ მაგალითად მარტო ზურაბ ერისთავის პიროვნებაც ეყოფა საქართველოს ისტორიას. „ზურაბ ერისთავი თავისი სიმამრის უკმაყოფილო იყო. ბაზალეთის ომის შემდეგ ერისთავმა მთელი სამუხრანო ვერ მიიღო. თეიმურაზს ეს საფეოდალო თავისი შეილისათვის უნდოდა. ერისთავი ამის გამო გადაუდგა თეიმურაზს და სიმონ-ხანს მიუვიდა. 1630 წელს სიმონ-ხანმა ზურაბ ერისთავის დახმარებით თეიმურაზ მეფე ქართლიდან განდევნა და შიდა ქართლი დაიჭირა. ასეთი „სამსახურისათვის“ ზურაბ ერისთავმა სიმონ-ხანისაგან მიიღო მუხრანი. თეიმურაზ მეფე იმდენს ეცადა, რომ მამულით გაუმადლარი ერისთავი გადაიბირა. სიმამრმა სიძეს სიმონ-ხანის მოკვლა შეუჟევეთა და ჯილდოდ თიანეთს შეჰპირდა. ზურაბ ერისთავმა მოაკვლევინა სიმონ-ხანი და ქართლი ისევ თეიმურაზს დააქვერინა“²³⁰.

თეიმურაზმა მეზობლებსაც მიხედა. კერძოდ, შეეცადა ლეკთა შემოსევები შეეჩერებინა და დალესტანი დალაშქრა. მაგრამ „ქართლკახეთის ეს გაერთიანება დღემოკლე აღმოჩნდა. გაერთიანებას მტკიცე საფუძველი არ გააჩნდა და მისი ხანგრძლივობა ფეოდალების ხუშტურზე იყო დამოკიდებული. კერძოდ, თეიმურაზისა და ზურაბ ერისთავის პატრონყმობა შეუთავსებელი რამ იყო... ზურაბ ერისთავის აგრე გაძლიერება მოსვენებას უკარგავდა ფეოდალურ მეფეს...“²³¹ ზურაბ ერისთავის თავნებობა ძნელი მოსაველეი არ იყო; მისი მკვლელების პოვნა თეიმურაზს არ გასჭირვებია. უფრო ძნელი აღმოჩნდა, როგორც აღვნიშნეთ, ამიერკავკასიაში შექმნილ მძიმე ვითარებაში სწორი პოლიტიკური კურსის შერჩევა. გ. მაისურაძე სამართლიანად მიიჩნევს, რომ „...XVII ს. პირველი მეოთხედისათვის ამიერკავკასიაში ერთიანი ანტიირანული ფრონტი არსებობდა, რაც გიორგი სააკაძესა და მომავალში განმათავისუფლებელი მოძრაობის სხვა ხელმძღვანელებსაც უმტკიცებდა იმის რწმენას, რომ შესაძლებელი იყო ამიერკავკასიის ხალხთა დარაზმვა და მათი ძალებით თვით ირანის ყიზილბაშური იმპერიის დამხობაც კი, თუ მათ რომელიმე დიდი სახელმწიფო რეალურ დახმარებას გაუწევდა“²³².

მითითებულ წლებში ოსმალეთის მხრიდან დახმარების იმედი ქართველებს ნაკლებ ჰქონდათ. წინა წლების გამოცდილებამ ეს ცხადყო. აქტიური სამხედრო-ფინანსური მხარდაჭერის მიღება გამორიც-

ხული აღმოჩნდა რუსეთიდანაც. ეს დაამტკიცა 1619 და 1623 წლებში მოსკოვში გაგზავნილმა ელჩობებმა. სამოქალაქო ომიდან ახლად გამოსული ქვეყანა, რომელიც თვითონ მიისწრაფოდა ირანთან შეწყვეტილი სავაჭრო და პოლიტიკური ურთიერთობის აღდგენისაკენ, მხოლოდ დიპლომატიური გზით თუ შეძლებდა გამოქომაგებოდა გაქირავებაში ჩაყარდნილ საქართველოს. ეს რა თქმა უნდა, არამც თუ საკმარისი იყო. არამედ ხანდახან ზიანის მომტანიც ხდებოდა ხოლმე.

1629 წ. იანვარში გარდაიცვალა შაჰ აბას პირველი. ბუნებრივია, რომ ხმლის ძალით დაპყრობილ იმპერიაში, სადაც განუწყვეტლივ, აშკარად თუ ფარულად, მიმდინარეობდა ანტიფეოდალური გამოსვლები და განმათავისუფლებელი ბრძოლები, ისეთი თვითმპყრობელის სიკვდილს, როგორიც შაჰ აბას პირველი იყო, ძლიერი გამოსვლები უნდა მოჰყოლოდა და მოჰყვა კიდევ. ირანის სამეფო კარის ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში აღწერს რა შაჰ აბასის გარდაცვალებისთანავე ისპაჰანში და მთელ სახელმწიფოში დატრიალებულ ამბებს, გადმოგვცემს, რომ სამეფო კარის უზუცესებმა ბოროტმოქმედებათა აღკვეთის მიზნით „საქართველოს ვალის — ბაგრატ ხანის ძმასთან, ხოსროვ მირზასთან ერად, სატახტო ქალაქ ისფაჰანის ჰაქიმი რომ იყო“, გლოვას ამჯობინეს ახალგაზრდა უფლისწული სასწრაფოდ ტახტზე აეყვანათ²³³. ქართული და უცხოენოვანი წყაროები ერთხმად ადასტურებენ ხოსრო მირზას დიდ ღვაწლს ახალგაზრდა უფლისწულის შაჰად გამოცხადებასა და შემდგომში მისი მდგომარეობის განმტკიცებაში. ამასთან ირკვევა, რომ ირანში ჩამოყალიბებულა ორი დაჯგუფება — ერთნი უნდილაძეების ირგვლივ შემოკრებილან. მეორენი ხოსრო მირზას (შემდგომში ქართლის მეფე რობერტოს) ამოსღგომიან. მხარში²³⁴. გასაყოფი მათ მართლაც რომ სერიოზული ჰქონდათ. არც მეტი, არც ნაკლები — ბატონობა ირანის სამეფო კარზე.

როგორც ცნობილია, შაჰ აბასმა თავისი მემკვიდრე სეფი მირზა, რომელსაც ღალატი დაბრალდა, სიკვდილით დასაჯა. როდესაც მიხვდა, რომ აჩქარდა, ინანა, მაგრამ გვიანდა იყო. შეცდომის გამოსწორების მიზნით მან ორ დარჩენილ უფლისწულს თვალები დასთხრა და მემკვიდრედ სეფის ვაჟი, საამ მირზა გამოაცხადა, რომელიც მისი სიკვდილის შემდეგ შაჰ სეფის სახელით უნდა ასულიყო ტახტზე. თითქოს საკითხი მოგვარებულ იყო, მაგრამ საქმე საქმეზე რომ მიდგა არც ისე იოლი აღმოჩნდა ანდერძის შესრულება. მემკვიდრე მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა მამიდაშვილის, ისა-ხან ყორჩიბაშის ვაჟის სახით (ყორჩიბაშს შაჰ აბასის ქალი პყავდა ცოლად), რომელსაც ძლიერი მომხრეები აღმოაჩნდა²³⁵. ამ ორთაბრძოლაში ხოსრო-მირზას დაჯგუფებამ გაიმარჯვა. ახალგაზრდა შაჰის შემწეობით მან ნელ-ნელა

ჩამოიშორა გზიდან თავისი მოწინააღმდეგეები, პირველ რიგში უნდი-ლაძეების ფეოდალური სახლის ბრწყინვალე წარმომადგენლები²³⁶.

ახალი შაჰის ტახტზე ასვლას, განმტკიცებასა და მოწინააღმდეგეების მოსპობას ორი-სამი წელი დასჭირდა. ეს პერიოდი ირანის ისტორიაში განსაკუთრებული სისასტიკითა და სისხლის ღვრით აღინიშნა. ქართული, უცხოური და რუსული წყაროები ერთხმად აღაპტურებენ ახალგაზრდა, ზნედაცემული და ექვიანი შაჰ სეფის სადიზმამდე მისულ გამოვლინებებს, რასაც არა ერთი გამოჩენილი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე შეეწირა. ჩვენ, რა თქმა უნდა, შორსა ვართ იმისი მტკიცებისაგან, თითქოს ახალი შაჰის პიროვნულმანაკლმა და თვისებებმა უბიძგეს თეიმურაზ პირველს ანტიირანული გამოსვლისაკენ. პაპისაგან დიდად განსხვავებულს შაჰ სეფი არაფერს არ აკეთებდა, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ შაჰ აიას პირველის გარდაცვალების შემდეგ დაწყებულმა შიდა არეულობამ, რომელმაც საფრანგულ მხრივ ხელი შეუწყო ტახტზე ახალი პრეტენდენტის გამოჩენას შაჰ აბას პირველის მანამდე უცნობი შვილის სახით, უდავოდ იქონია გავლენა თეიმურაზ პირველის დამოკიდებულებაზე ირანის მიმართ. „ახალ ვითარებაში, — მართებულად მიუთითებდა ვ. გაბაშვილი, — ქართველები ირანის პოლიტიკური ბატონობისაგან მთლიანად განთავისუფლებას ცდილობდნენ. ამას ისახავდა მიზნად თეიმურაზ I-ის აჯანყება, რომელსაც ქართველი მეფე-მთავრებიც შეუერთდნენ და რომელშიაც მონაწილეობდა განჯის ბეგლარბეგი დაუდ-ხანი, აგრეთვე ალვანეთის სომეხთა კათალიკოსი. აჯანყებასთან დაკავშირებული იყვნენ თავისუფლებისათვის მებრძოლი სომხები და აზერბაიჯანელები“²³⁷.

ფარსადან გორგაჯანიძე გადმოგვცემს, რომ თეიმურაზმა და დაუდ-ხანმა „ასრე გაარიგეს, რომ უწინ ყაჯარის თავნი კაცნი დახოცონ და მას უკან სხვათ ხელი მიჰყონ. უწინ შეიდასს ყაჯარს თავი მოჰკვეთეს და ქართველთ, იმერელთა და კახთა განჯა, ბარდა და ყარაბაღი დაარბიეს“²³⁸. ყაჯარებთან დავით უნდილაძეს თავისი ანგარიში ჰქონდა გასასწორებელი. ჯერ კიდევ 1630 წ. შემოდგომაზე, როდესაც შაჰის ლაშქარი ბაღდადისაკენ დაიძრა, ყაჯართა ტომი ბელადებმა შაჰ სეფის საჩივარი მიართვეს და უნდილაძეს უხეშობისათვის უჩივლეს. ახალგაზრდა შაჰმა, რომელიც გარკვეული მოსაზრებით ჯერჯერობით თავს იკავებდა უნდილაძეების მიმართ აშკარა რეპრესიებისაგან, საყვედურის მიცემა, მეჭლისიდან დათხოვნა და, უცხოელთა გადმოცემით, გაჯოხვა აკმარა²³⁹. 1632 წ. სექტემბერში განჯის ბეგლარბეგი თეიმურაზთან წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე, ყაჯართა წინამძღოლების თანხლებით, ნადირობის მომიზე-

“ზებით, ოჯახიანად და ქონებიანად საქართველოსაკენ წამოსულა, იორ-თან თეიმურაზს შეხვედრია, ამოუწყვეტით ყაჩაღები, კახეთში გად-მოსულან, ჯარი შეუგროვებიათ და ორჯერ ზედიზედ მოუოხრებიათ განჯა-ყარაბალი²⁴⁰. აქვე გვინდა მივუთითოთ, რომ მეჭლისიდან გაგ-დებას წყაროები ერთხმად ასახელებენ დაუდ-ხანის მიერ ირანის წი-ნაღმდეგ აჯანყების მოხეზად²⁴¹.

როგორც ირკვევა, თეიმურაზ პირველი და დაუდ-ხანი მარტო ამიერკავკასიის მოსახლეობის იმედით არ იყვნენ. რუსული საარ-ქივო მასალა საშუალებას იძლევა მათი მოკავშირეების რიცხვი გაე-ზარდოთ, რომელთაც პირველ რიგში მიემატებიათ ოსმალეთის სულ-თანნი, ყირიმის ხანი, ჩრდილო კავკასიის მთავართა ნაწილი და ირა-ნის უმსხვილესი ფეოდალი იმამყული-ხან უნდილაძე. ანტიირანულ მოძრაობაში იმამყული-ხან უნდილაძის უშუალო მონაწილეობის შე-სახებ პირდაპირი ცნობების უქონლობის გამო მკვლევარები იძულე-ბული არიან ვარაუდი გამოთქვან, რომ შაჰის წინააღმდეგ ქართვე-ლების ბრძოლაში იგი არ შეიძლებოდა პასიური მაცურებელი ყო-ფილიყო. უცხოელების მონაცემებზე დაყრდნობით თ. ნატროშვილ-მა 1983 წელს თავის სტატიაში ერთხელ კიდევ გაუსვა ხაზი ამ გარე-შეობას²⁴². ამას რუსული საარქივო მასალაც ადასტურებს. ილდარ შამ-ხალთან 1633 წლის თებერვალში²⁴³ სპეციალური დავალებით გაგზა-ვნილი მოხელე ანდრია აფანასიევი იტყობინებოდა: „...ყიზილბაშთა შაჰის დავით-ხანი, რომელიც შაჰს განერიდა, თურქეთის მეფის ხალ-ხთან და ქართველებთან ერთად, საქართველოში დგას დიდძალი ხალ-ხით შაჰის ხალხის წინააღმდეგ. დავით ხანმა თურქეთის მეფეს მის-წერა, რომ მას (სულთანს — თ. ტ.) ყირიმელი შანგირეის მოძებნა ეზრძანებინა და სადაც კი არ უნდა ყოფილიყო იგი, ნოღაიში, ყირიმსა თუ ყაზარდში, როგორც კი იპოვნიდნენ, გაეგზავნა თავისი (სულ-თანის — თ. ტ.) ჯარებითურთ ოსმალური გზით შაჰის მიწა-წყლის წინა აღმდეგ. ყოველივე ეს დიდი დახმარება იქნება მათთვის (ქართველები-სათვის — თ. ტ.)...“²⁴⁵.

ეს ცნობა საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ირანსა და ამი-ერკავკასიაში სერიოზული ანტიირანული სამზადისი მიმდინარეობდა. იგი ეხმანება სხვა წყაროების მონაცემებს იმის თაობაზე, რომ თეი-მურაზსა და დაუდ-ხანს შორის არსებული შეთანხმება ფართო გეგ-მებს ისახავდა მიზნად. ყირიმ-ხანის ვაჟის მოწვევა სულთნის ჯარები-თურთ, ამისი ნათელი დადასტურებაა²⁴⁶. ირანული წყაროების მიხედ-ვით ქართველებს მისაპატიჟებელ-მისამხრობი წერილები დაუგზავნიათ შირვანის, ერევნის და ახალციხის გამგებლებისათვისაც, რომელთაც

გაანდეს იმამყული-ხან უნდილაძესთან შაჰის მემკვიდრის ცხოვრების საილუპოება. ამირებს შეშინებითა და გაუციათ შეთქმულება²⁴⁷.

შაჰ სეფიმ იცოდა უნდილაძეების შეთქმულების ამბავი და კონტროლისძიებებს მიმართა. 1633 წ. გაზაფხულზე დაყვავებითა და მოტყუებით იმამყული ყაზვინში ჩაიტყუა და შვილებიანად ამოხოცა²⁴⁸. ასეთი რეპრესიების ძირითად მიზეზად წყაროები ასახელებენ უნდილაძის მეტისმეტად განდიდებას, საბაბად კი მისი ძმის დაუდ-ხანის აჯანყებას. სინამდვილეში ამის მიზეზი მაინც იმამყული-ხანისა და თეიმურაზ პირველის ანტიირანული შეთქმულების გამომჟღავნება უნდა ყოფილიყო.

როდესაც თეიმურაზმა და დაუდ-ხანმა იმამყული-ხანის სიკვდილით დასჯის ამბავი შეიტყეს, ბრძოლა შეწყვიტეს. თეიმურაზმა წინააღმდეგობა გაუწია შაჰს და არ გადასცა დაუდ-ხანი მას, ოჯახიანად გორში წამოიყვანა, იქიდან ოსმალეთში გახიზნა და ცოლ-შვილითა და 500 მხლებლით დასავლეთში გადავიდა²⁴⁹. ასე დასრულდა ანტიირანული გამოსვლის კიდევ ერთი ცდა საქართველოში.

თავის დროზე ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა: თეიმურაზმა „...თავისი წინდაუხედავი სამხედრო მოქმედებითა და საქციელით, ყაჯართა ტომის ამოწყვეტითა და ყარაბაღში შესევით, ძლივს-ძლივობით მოწყობილი საქმე თვითვე ჩაშალა და მიყუჩებული ვნებათაღელვის აღგზნებას ხელი შეუწყო...“²⁵⁰. გ. ჯამბურია, რომელსაც მიაჩნია, რომ „თეიმურაზმა ვერ შეძლო სამეფოს შინაური მდგომარეობის განმტკიცება“, წერს: „ასეთ მძიმე ვითარებაში საჭირო იყო დინჯი და აუჩქარებელი საგარეო და საშინაო პოლიტიკის გატარება, თეიმურაზი იმის მაგივრად, რომ თავი ირანის ერთგულ ვასალად მოეჩვენებინა და ქვეყნის საშინაო მდგომარეობის მოწესრიგებაზე ეზრუნა, საკმაოდ მოუშზადებელი, ირანის წინააღმდეგ შეტევაზე გადავიდა“²⁵¹. თ. ნატროშვილსაც მიაჩნია, რომ თეიმურაზმა „...საკუთარი ხელით გადაიქრა თავისი ბედ-ილღლის ტოტი და ამდენი ბრძოლითა და ტანჯვით მოხვეჭილი ქართლ-კახეთის ტახტი ქარს გაატანა“²⁵².

ნ. ნაკაშიძე თავის ნაშრომში განსხვავებულ შეფასებას აძლევს თეიმურაზ მეფის პოლიტიკურ საქმიანობას. მას მიაჩნია, რომ განჯა-ყარაბაღის დარბევა „...არ იყო ნაუცბათევი და წინდაუხედავი. 42 წლის მეფემ თვითნებურად მაინც არ გადაწყვიტა ეს საკითხი“²⁵³. შკვლეგარი არ ეთანხმება ვ. გაბაშვილსა და სხვა ისტორიკოსებს, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ თეიმურაზის გამოსვლა ანტიირანული აჯანყების ხასიათს ატარებდა და ცდილობს სხვა ახსნა მოუძებნოს ქართველი მეფის ერთი შეხედვით უცნაურ და მოუფიქრებელ სამხედრო ღონისძიებას. კერძოდ, ნ. ნაკაშიძე წერს: „ექვს გარეშეა, რომ თეიმურაზის ლაშქრობებს ჯერ ლეკების, შემდეგ კი ყიზილბაშთა წი-

ნააღმდეგ დიდად განაპირობებდა მეფის შურისძიების ცეცხლი, წამებული დედისა და ვაჟიშვილების. დისა და ძმის დაკარგვით გამოწვეული ტანჯვა. თეიმურაზის ლაშქრობების ერთ-ერთი მიზანი იყო ნადავლის შოვნა... ქართველთა ლაშქრობის მიზანი იყო მეზობელი სახანოების დასჯა საქართველოს აოხრებაში მონაწილეობისათვის, ნადავლის შოვნა და აღმოსავლეთ საქართველოს მდგომარეობის განმტკიცება“²⁵⁴.

ფეოდალურ საქართველოში ნადავლის ხელში ჩაგდებისა და მიწების მიტაცების მიზნით ურთიერთმიხედობებსა და ლოკალური ხასიათის შინა ომებს ყოველთვის ჰქონდა ადგილი. თეიმურაზ მეფეც თავისი დროის შვილი იყო და არც იქნებოდა გასაკვირი, რომ შურისძიების გრძნობას მისთვის ამა თუ იმ ნაბიჯის გადადგმა ეკარნახებინა. მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში, რვა-ათი წლის დაგვიანებით დედისა და შვილების წამებისათვის განჯა-ყარაბაღის დალაშქვრა და ამით შაჰ სეფისათვის, რომელმაც სულ ცოტა ხნის წინ იგი ქართველობით ქართლ-კახეთის შეფედ სცნო, სამაგიეროს გადახდა მართლაც რომ უაზრობად გამოიყურება.

ჩვენ ზევით უკვე დავიმოწმეთ ვ. გაბაშვილის მოსაზრება იმის, თაობაზე, რომ შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ შექმნილი ვითარება იძლეოდა ირანის ბატონობისაგან განთავისუფლების გარკვეულ პირობებს, რის გამოყენებაც სცადეს ქართველებმა²⁵⁵. გ. ჯამბურთან უფრო გააღრმავა ეს აზრი: ეს მიმზიდველი გეგმა. რომელიც ამიერკავკასიის ხალხების გაერთიანებას და რუსეთის ან ოსმალეთის დახმარებით ირანის იმპერიის დანგრევას და ამიერკავკასიის ხალხთა განთავისუფლებას გულისხმობდა, ამიერკავკასიის ხალხების ოცნება იყო“²⁵⁶ და იქვე: „თეიმურაზმა ამ ლაშქრობით უარი თქვა ირანის ვასალობაზე, მხარი დაუჭირა შაჰის აჯანყებულ მოხელეს, დაარბა ირანის ტერიტორია (ასე განიხილავდა მას შაჰი) და ირანთან ომი დაიწყო“²⁵⁷.

ვარაუდობდა თუ არა თეიმურაზი XVII ს-ის 30-იანი წწ. დასაწყისში რუსეთის ან ოსმალეთის დახმარებით „ირანის იმპერიის დანგრევას“ — ძნელი სათქმელია. საამისოდ ფაქტობრივი მასალა არ არის საკმარისად გამოვლენილი. ერთი რამ ცხადია, შაჰ აბას პირველის გარდაცვალებამ და უნიათო ახალგაზრდა შაჰ სეფის ტახტზე ქართველთა მხარდაჭერით აყვანამ გარკვეული იმედები ჩაუსახა ირანის უღლის ქვეშ მყოფ მოსახლეობას. ყოველივე ამას დაემატა იმამყული-ხან უნდილაძესთან ტახტის ახალი პრეტენდენტის გამოჩენა და გარკვეული წრეების მისწრაფება შაჰ სეფისთან მისი დაპირისპირებისა.

ჩვენი აზრით, განჯა-ყარაბაღის დალაშქვრა დასაწყისში არ შედიოდა თეიმურაზის გეგმებში. იგი, მართალია, არ უნდა ყოფილიყო ანტიირანულ ძალებთან მიმხრობის წინააღმდეგი, მაგრამ მარტყოფისა და მარაბდის შემდეგ მას თავისი შიდასახელმწიფოებრივი საზრუნავი გაუჩნდა, რაც განსაკუთრებით მწვავედ 1627—1628 წლებში გამოვლინდა და ბაზალეთის ტრაგედიით დამთავრდა. როგორც აღვნიშნავდით, არც მომდევნო წლები იყო მისთვის მსუბუქი: ზურაბ ერისთავის დასიძება, სიმონ მეფის მკვლელობა, შემდეგ თვით ზურაბის თავიდან შოშორება და შაჰ სეფის შემორიგება საკმაოდ დიდ მორალურ და ფიზიკურ ძალთა მობილიზაციას მოითხოვდა, რომ კიდევ აქტიური საგარეო პოლიტიკის წარმოებაზე ეფიქრა ქართლ-კახეთის საშფოო ტახტზე ქართველობით ასულ მეფეს. მოხდა ის, რასაც ეტყობა არაეინ ელოდა. კახაკ-ხანის დაპატიმრებამ შაჰ სეფის წინააღმდეგ შეთქმულთა საიდუმლო გაამჟღავნა. დაუდ-ხანი განჯაში ველარ განჩრდებოდა. თეიმურაზი ფაქტის წინაშე დადგა და იძულებული იყო ნაადრევად დაეწყო მოუშზადებელი აჯანყება.

გამოსვლა მოუშზადებელი იყო პოლიტიკური თვალსაზრისით. ევროპიდან დახმარებაზე და საერთო გამოსვლაზე ფაქტიურად უარ იყო მოსული. რუსეთთან 1629 წელს დაკავშირება ვერ მოხერხდა. როგორც ჩანს, არც იმამყული უნდილაძეს ჰქონდა დამთავრებული მოლაპარაკება პორტუგალიელებთან²⁵⁸. ყველაზე მთავარი კი მაინც ის იყო, რომ თვით საქართველოში არ იყო პოლიტიკური ძალები დარაზმული. ჭუსტო პრატოს მონაცემებით, თავადებმა მხარი არ დაუჭირეს თეიმურაზს — „დივნის უნებართვოდ“ გაილაშქრე განჯა-ყარაბაღზე²⁵⁹.

აქვე გვინდა გამოვთქვათ ჩვენი მოსაზრება ყაჯართა ამოწყვეტის შესახებ. არა გვგონია, რომ ისეთ საღად მოაზროვნე ადამიანს, როგორც თეიმურაზი იყო (და ამას მოწმობს მისი პოლიტიკური მოღვაწეობა მითითებულ პერიოდში), იმის გამო, რომ ყაჯარებმა დაუდ-ხანი შაჰ სეფისთან დააბეზლეს, უმიზეზოდ მიეღო მონაწილეობა დამსჯელი ხასიათის აქციაში, მით უმეტეს, რომ არ შეიძლებოდა არა სცოდნოდა რა შედეგი მოჰყვებოდა ამას მისი მრავალტანჯული ქვეყნისათვის. მართალია, წყაროებში მითითებას ვერ ვხვდებით, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ქართველთა შეთქმულებაში დაეჭვებულმა შაჰ სეფიმ ყაჯარებთან წაკინკლავებულ დაუდ-ხან უნდილაძეს დაავალა ყაჯართა ტომის საქართველოს ტერიტორიაზე ჩასახლება (ისევე, როგორც 50-იან წლებში ელების ტომებისა). ამით იგი ორ საქმეს აკეთებდა — დარწმუნდებოდა დაუდ-ხანის ერთგულებაში და მოახდენდა საქართველოს ტერიტორიის ერთი ნაწილის გაყიზილება-

ბას. ასეთი აქცია ირანის ხელისუფალთათვის ახალი არ იყო. თბილისის გამგებელს დაუდ-ხან უნდილაძეს ან პირნათლად უნდა შეესრულებინა ეს დავალება. ან აშკარად უნდა გადასდგომოდა შაჰს. ცხადია, რომ თეიმურაზი ამას თავცოცხალი არ დაუშვებდა და ყაჯარებს საქართველოს ფარგლებში არ შემოუშვებდა. თუ ამ ვარაუდს დასაშვებლად ჩავთვლით, სრულიად გასაგები და ადვილად ასახსნელი გახდება დაუდ-ხანის ყაჯარებთან ერთად წამოსვლა საქართველოს საზღვრებისაკენ, თეიმურაზთან შეთანხმება. და ივრის პირას პაემონის დანიშვნაც და ყველა მომდევნო ისტორიული მოვლენაც. აქედან გამომდინარე, განჯა-ყარაბაღის დალაშქვრის არც „წინდაუხედავი“ და არც „ნადავლის შოვნისათვის“ ჩატარებული აქცია არ იყო. იგი წარმოადგენდა ირანის შიდაპოლიტიკური ვითარებით გამოწვეული წინააღმდეგობების ნაადრევ გამოვლიხებას, რომელიც მიზნად ისახავდა ქრისტიანული მოსახლეობის ირანის მძიმე უღლისაგან განთავისუფლებას.

საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ცდა
XVII ს-ის 30—60-იან წლებში

1. მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ორი ელჩობა რუსეთში

ქართველების ანტიირანულ გამოსვლას, ბუნებრივია, უკვალოდ არ შეიძლებოდა ჩაეველო: „ბატონს თეიმურაზსაც გაუწყრა ყაენი და საქართველო მეფეს, როსტომს მისცა“¹. 1632 წ. გვიან შემოდგომაზე როსტომი ქართლში შემოვიდა ირანელთა დიდი ჯარით. თეიმურაზ თავისი ახლობლებით ისევ დასავლეთ საქართველოში გაიხიზნა. 1633 წლის თებერვლიდან იწყება მისი ემიგრაციის ახალი, შედარებით ხანმოკლე, პერიოდი. როსტომის მოწინააღმდეგე ძალებმა თეიმურაზი იმერეთიდან მოიწვიეს. იგი დიდოეთის გზით ანანურში ჩავიდა, შეებრძოლა როსტომს, მაგრამ დამარცხდა, ქართლს თავი დაანება და კახეთში გადავიდა, გააძევა სელიმ-ხანი და 1634 წ. თავისი სამკვიდრო მამული დაიბრუნა².

კახეთის მეფის პოლიტიკური საქმიანობა ისევ ადრინდელ მიზანს ისახავდა — მოეხდინა ქვეყნის შიგნით მთელი ძალების კონსოლიდაცია და გარედან მიღებული დახმარებით გაერღვია მაჰმადიანური გარემოცვა. მოკავშირეებსაც ისევ ორი მიმართულებით ეძებდა — ოსმალეთში, როგორც ირანის მოწინააღმდეგე ქვეყანაში და რუსეთში. ერთმორწმუნე, მართლმადიდებელ ქვეყანაში, რომლის პოლიტიკურ წონაც საერთაშორისო სარბიელზე სულ უფრო და უფრო ოზრდებოდა.

ჯერ კიდევ 1629 წ. ივლისში ასტრახანში საქართველოდან ჩასულმა ორმა ტყვედნამყოფმა რუსმა, გრიგორიევმა და ივანოვმა. ამბად ჩაიტანეს, რომ „საქართველოში ყოფნისას მათ ქართველებისაგან შეიტყეს, რომ საქართველოს მეფე თეიმურაზს სურს (რუსეთის) მეფესთან თავის მხრივ გაგზავნოს ქართველი პატრიარქი წელს უახლოეს დროში. რისთვის გზავნის და მათი საქართველოდან წასვლის შემდეგ მალე გამოგზავნის თუ არა, ეს მათ არ იცინა“³.

მართალია, თეიმურაზის ელჩი მიტროპოლიტი ნიკიფორე 1635

წლის ბოლოს ჩავიდა რუსეთში. მაგრამ მკვლევართა მიერ სამართლიანადაა შენიშნული, რომ ეს ელჩობა ადრე იყო შემზადებული მაგალითად, მ. პოლიევქტოვი და ნ. ნაკაშიძე მიუთითებენ. რომ ელჩობის 1635 წლამდე მომზადებაზე მიუთითებს 1634 წ. აგვისტო-თი დათარიღებული კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სარეკომენდაციო წერილი, რომელიც ნიკიფორემ მოსკოვში წარადგინა⁴.

იმ ფაქტს, რომ თეიმურაზს ამ ელჩობის გაგზავნამდე გაცილებით ადრე ჰქონდა რუსეთთან დაკავშირება განსაზღვრული, ადასტურებს ნიკიფორეს მიერ მოსკოვში 1636 წელს ჩატანილი თეიმურაზის წერილი, რომლის ანალიზი რამდენიმე სერიოზული დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა. იხილდა რა ბოდიშს რუსეთთან კავშირის შეფერხებაზე, თეიმურაზი წერდა: „როდესაც ქართლი სხვა ხელმწიფას ხელში იყო (გულისხმობს სიმონ II-ს — თ. ტ.), ყარაყალპაკები ელჩებს არ ატარებდნენ, გზაში ძარცვავდნენ და დიდი ხნის მანძილზე ჩვენ ხელს გვიშლიდნენ. ამიტომაც იყო, რომ შენს მეფურ უდიდებულესობასთან ელჩებს არა ვგზავნიდით. ამასთან ერთად, ურჯულო შაჰი, როგორც კი იგებდა, რომ ელჩებს ვგზავნიდით შენს უდიდებულესობასთან, ბრახდებოდა. იმ ურჯულოს ეშინოდა, რომ ჩვენ თქვენთან ერთად არ გავერთიანებულეყავით და მისი მიწა-წყალი არ გაგვენადგურებინა... ჩვენ ახლა, თვითმპყრობელო მეფე, ქართლიც ხელთ გვიპყრია და გზაც თქვენი, მოსკოვის სახელმწიფოსაკენ. უშიშარია“⁵. ამ ფრაზის დაწერა თეიმურაზს მხოლოდ 1632 წ. შუა ხანებამდე შეეძლო. რადგან მას მერე ქართლი შაჰნაროსტამს უბოძა⁶. იმავე წერტილში კიდევ ერთ ადგილას ვხვდებით ასეთ მითითებას: „ახლა ღვთის შემწეობითა და თქვენი მეფური უდიდებულესობის ბედნიერებით ქართლიცა და კახეთიც ჩვენ გვიპყრავს, ორივე ერთ სახელმწიფოდ იქცა“⁷. მეორე ადგილას თეიმურაზი პირდაპირ ამბობს: როგორც კი თქვენთან გამოსაგზავნი ელჩი მოვამზადეთ. ახლა რომ გამოვგზავნეთ ის, შაჰმა ეს ამბავი გაიგო და ძალზე გაბრაზდა“. ამას მოჰყალიბა ურთიერთობის გართულება და თეიმურაზის განჯაზე გალაშქრება⁸. ე. ი. ერთხელ კიდევ დასტურდება, რომ ნიკიფორეს ელჩად გაგზავნა განსაზღვრული ყოფილა ჭერ კიდევ განჯაში გალაშქრობამდე, 1632 წლამდე.

ახლა რაც შეეხება თეიმურაზის ზემოაღნიშნულ წერილს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებულია მოსაზრება, რომ წერილი ნიკიფორეს მიერაა შედგენილი ტენდენციურად, ფაქტების აღრევით, ზოგჯერ შეგნებულად დანახინჯებით, რის მიზნადაც მიაჩნიათ ნიკიფორეს პიროვნული ნაკლი — განდიდების მანია და თეიმურაზის მიამიტობა და ზედმეტი ნდობა ელჩისადმი (ამას ქვევით შევეხებით).

ვფიქრობთ, რომ წერილში არსებული გამეორებები და ზოგიერთი გაუგებრობა გამოწვეული უნდა იყოს იმითი, რომ იგი შეიცავს ორ შრეს, ერთია ძველი, ალბათ ის, რომელიც უნდა გაგზავნილიყო იმ პერიოდში, როდესაც თეიმურაზი ქართლ-კახეთის სამეფოსა ფლობდა (1632 წლამდე) და მეორე ახალი, რომელიც განეკუთვნება შემდგომ პერიოდს, 1634 წ. თეიმურაზის იმერეთიდან გადმოსვლისა და კახეთის დაბრუნების ხანას. ამ დროს, როგორც ჩანს, გადაწყდა გადაღებული ელჩობა განეახლებინათ და გაეგზავნათ მოსკოვში. ელჩის მოვალეობა ისევ ნიკიფორეს უნდა შეესრულებინა. განაახლეს ეტყობა ძველი წერილიც, ჩაუმატეს მასში რუსეთთან ურთიერთობის შემფერხებელი მიზეზები და დაუმატეს ბოლო დროს აღმოსავლეთ საქართველოში მომხდარი ამბები. ასეთი რამ დიპლომატიურ პრაქტიკაში არსებობდა და გასაკვირი არ არის, რომ იგი ქართველებსაც გამოეყენებინათ.

მკვლევარებს, ყველას ერთხმად, მიაჩნია, რომ თეიმურაზის წერილი 1635 წლის 17 სექტემბრითაა დათარიღებული, ვინაიდან მ. პოლიევქტოვის მიერ გამოცემულ ტექსტს ეს თარიღი უზის. არავის არ დაბადებია კითხვა, თუ როგორ მოხვდა ზამთრის ძნელ კლიმატურ პირობებში კახეთში 1635 წლის 17 სექტემბერს დაწერილი წერილი იმავე წლის 23 ოქტომბერს თერგზე⁹. ჩვენი ეკვი მარტო იმაზე არ არის დამყარებული, რომ ერთი თვე კახეთიდან თერგამდე მისასვლელად არ კმაროდა (თეიმურაზი რუსეთის მეფეს არწმუნებდა, რომ 7 დღე ეყოფოდა ელჩებს მითითებული მანძილის დასაფარავად). საკმე ისაა, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არ არის სწორად გაშიფრული წერილის ბოლოში მიწერილი თარიღი: „წელი სამყაროს შექმნიდან 7143-ში, ხოლო ქრისტეს შობიდან 1635 წლის სექტემბრის თვის 17-ს, მე-3 ინდიქტონს“. როგორც ცნობილია. ბერძნულ მართლმადიდებლურ სამყაროში ახალი წელი 1 სექტემბრიდან აითვლებოდა და ამდენად 7143 ანუ 1635 (7143—5508—1635) წლის 17 სექტემბერი სინამდვილეში უდრის 1634 წლის 17 სექტემბერს. შეიძლება შემოგვედავონ და გვითხრან. რომ თერგამდე მისვლას სულაც არ სჭირდებოდა წელიწადი და სამი თვე, მაგრამ არავინ იცის წერილის დაწერიდან საქართველოს საზღვრებიდან ნიკიფორეს გასვლამდე რაღდენი თვე გავიდა. შეფერხების მიზეზი ამ ხანებში ძალზე ბევრი იყო, იმერეთიდან გადმოსვლის დღიდან კახეთიდან სელიმ ხანის გაძევებამდე თეიმურაზს ხმალი ქარქაშში არ ჩაუვია¹⁰.

ამრიგად. 1634 წლის ბოლოს ან 1635 წლის დასაწყისში საქართველოდან რუსეთში გაემგზავრა ქართული ელჩობა, რომელსაც სათავეში ედგა „...სრულიად დიდი ივერკის, ქართლისა და კახეთის, კუკოსონის წმინდა ოლქის, ლურის პატიოსანი ეპარხი, სრულიად

ისხანიისა, დიდი არქიმანდრიტი კირ-ნიკიფორე ბერძენი“, რომელსაც თან თეიმურაზის ექვსი წარგზავნილი და ორი პირადი მხლებელი მიჰყვებოდა¹¹. 1635 წლის ოქტომბერში ელჩები თერგზე იყვნენ, დეკემბერში ასტარახანში და მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ, 1636 წლის 8 ოქტომბერს მიაღწიეს მოსკოვამდე¹².

ელჩის პიროვნებამ მკვლევართა სამართლიანი ყურადღება დაიპყრო. ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილი, იხილავდა რა ნიკიფორეს მიერ მოსკოვში ჩატანილ თეიმურაზისეულ წერილს, წერდა: „...ისე გამოდიოდა, რომ ვიღაც ოსმალო ბერძენი ბერი კახთა ძეგის დიპლომატიურ მოღვაწეობას არამც თუ სრულიად უანგაროდ, პირიქით, საკუთარი სახსრებითაც კი აწარმოებდა... ცხადია აქ თვით ნიკიფორესაც შენათხზთანა გვაქვს საქმე. მას ამით უნდოდა რუსეთის მთავრობისათვის თავისი მხიშვნელობა და ღვაწლი გაედიდებინა და ისეთი აზრი ჩაეჩერა, თითქოს უმისოდ საქართველოში რუსეთს არაფრის გაეთება არ შეეძლო. თავიდან ბოლომდის ნიკიფორეს მიერ დაწერილი სიგელი მისი დამწერის განდიდების წადილით არის გამსჭვალული და ამ საბუთსაც მატყუარობის ცხადი ელფერი გადაჰყავს“¹³. ასეთივე უნდობლობას იმსახურებს თეიმურაზის ელჩი, როგორც პიროვნება, კ. კეკელიძისა და ნ. ნაკაშიძის თვალში. ამ უკანასკნელს მიაჩნია, რომ თეიმურაზს წარმოდგენაც კი არა ჰქონდა რა ეწერა იმ წერილშიც, რომელიც მეორედ, 1639 წ. წაიღო მისმა ელჩმა მოსკოვში¹⁴.

უცხოელთა მონაცემებით თეიმურაზი თავისუფლად ფლობდა თათრულ და სპარსულ ენებს. ბერძნულის ცოდნაზე მითითება არა გვაქვს. ავტობიოგრაფიულ წერს, რომ თეიმურაზი მაინცა და მაინც არ ენდობოდა მის ირგვლივ მყოფ ბერძნებს: „მათ ძალიან არ ეუნდოვართ ჩვენ და მე არ მსურს, რომ რომელიმე მათგანმა დაპიწეროს წერილი, ვინაიდან მათ არ ვენდობი“¹⁵. თეიმურაზი უდავოდ მართალი იყო, როდესაც რომში გასაგზავნი წერილის შედგენაში ბერძნებს არ ენდობოდა. მართლმადიდებლები. რომლებიც თეიმურაზის ევროპასთან დაკავშირებას ისევ სათავესოდ გამოყენებას ცდილობდნენ (ანტიოსმალური კავშირის შექცევით), კათოლიკე მისიონერების საქართველოში დაფუძნებისა და კათოლიზმის გავრცელების სასტიკი წინააღმდეგნი იყვნენ, რის გამოც შეიძლება წერილის ტექსტი გაეყალბებინათ.

სულ სხვა ვითარებასთანა გვაქვს საქმე მოსკოვში წერილის მიწერის დროს. ნიკიფორე თეიმურაზის მიერ იყო 1623—1624 წლებში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისაგან გამოთხოვილი¹⁶ და საერთო მართლმადიდებლურ საქმეს ემსახურებოდა, ამიტომაც იყო, რომ საქართველოს მეფე მას ენდობოდა (და არა თავისი მიაშიტობის გამო). ამისდა მიუხედავად, ვფიქრობთ, რომ ეს ნდობა იმ ზომამდე არ

იყო მისული. რომ თეიმურაზს არა სცოდნოდა რა ეწერა მისი სახელით მოსკოვში გაგზავნილ წერილებში.

მკვლევართა მხრივ ნიკიფორესადმი უნდობლობა გამოიწვია წერილის იმ ადგილებმა. რომლებიც მისი დამსახურების წარმოჩენას ეხება. სახელდობრ: „რომელ ქვეყანაშიაც არ გაგზავნეთ საქმის გაუკეთებლად უკან არ დაგებრუნებია“. „ბევრი ბერძენი ჩამოსულა, მაგრამ როგორც კი ბტერი შემოგვსევია, ისევ უკან წასულან. ეს კი ჩვენთან დარჩა და ხმლით ხელში იტანდა ჩვენს ქვეყანას“. ან კიდევ „რაც ყმაწვილკაცობაში მამული და შენაგროვი რამ ჰქონდა, ყოველივე ქრისტიანულ საქმეს მოახმარა“¹⁷ და ა. შ. სრულიად გაუგებრად და აუხსნელად მიაჩნიათ ქართველ მეცნიერებს მისი ტიტულებიც: „წმინდა კუკოსონის ოლქის“, „სრულიად ისხანიის ეკზარხი“ და სხვ. ჩვენ ამ ტერმინების ახსნის პრეტენზია არა გვაქვს, მაგრამ ვარაუდის სახით გვინდა გამოვთქვათ მოსაზრება — თუ კი სახელი ხორეშანა (თეიმურაზ მეფის მეუღლისა) რუსულ საბუთებში კრისტიანად იხსენიება (და ამისთანა მაგალითების მრავლად მოყვანა შეიძლება), არ მიგვაჩნია გამორიცხულად, რომ „კუკოსონი“ ნიშნავდეს კაცენისეულს, ხოლო „ისხანაი“ — სოფელ შიხიანს, რომელიც ენისელრიდან 2 კილომეტრზე მდებარეობდა სამხრეთით და სადაც დღესაც თეიმურაზის ბეზირის, თინათინ დედოფლის-მეფის (1574—1605) აგებული ეკლესია დგას. თუ აქვე გავიხსენებთ, რომ იმერეთიდან გადმოსულმა თეიმურაზმა კახეთი დაიბრუნა, ძნელი დასაშვები არ არის, რომ მას ენისელიც გაენათვისუფლებინა (რომელიც 1604 წლიდან შაჰ აბასმა ცალკე სახანოდ აქცია) და შიხიანის ცენტრალურ-გუმბათიანი ტაძარი, მცირე ზომის დარბაზული ეკლესიითა და სამრეკლოთი ნიკიფორესათვის ჩაეძარბინა. აკი თვითონ თეიმურაზი სწერდა მოსკოვში, 1634 წლის სექტემბერში, რომ ახლახან სამიტროპოლიტო მივეციოთ.

ზევით მივუთითებდით, რომ 1634 წლის 17 სექტემბრით დათარიღებულ წერილის შედგენისას ძირითადად გამოყენებულია ის წერილი, რომლის გაგზავნაც გამიზნული უნდა ყოფილიყო 1629—1631 წლებში. ამიტომ თეიმურაზის მიზნებისა და სათხოვრის განხილვისას მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ისინი ასახავენ 20-იანი წლების დასასრულისათვის შემუშავებულ საგარეო-პოლიტიკურ კურსს და თავის თავში მოიცავენ როგორც ვიწრო-ადგილობრივ, ისე ფართო, საერთაშორისო მასშტაბის მიზნებსაც.

საქართველოს პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე თეიმურაზი, უპირველეს ყოვლისა, თხოულობს ქვეშევრდომობაში შესვლას: „თვითმპყრობელო მეფე! როგორც ყველა მეფისა და ხელმწიფის მეთაურისათვის, ახლა, დღეიდანვე გადმომიცია შენთვის ივერიის მიწა-წყალა,

წმინდა ეკლესიები და ქრისტეს წმინდა კვართი¹⁸. „ამიერიდან შენი ვართ, რასაც კი გვიბრძანებ, იმას ვიქმთ“¹⁹. მეო რ ე. საქართველოს მეფე თხოულობს ლეკებისაგან დაცვას. „უღვთო ლეკებისაგან შეურაცხყოფილი ვართ. ის ლეკები შენი სამფლობელოსათვისაც უკეთური მეზობლები არიან და ჩვენთვისაც... ქრისტეს სჯულის ხათრით, მცირე ჯარი გამოგზავნე ლეკების წინააღმდეგ. დრო დადგება და მეც აქედან წამოვალ ჩემი ჯარით მათზე, ან გავანადგუროთ ისინი, ან ქრისტეს რჯულზე მოვაქციოთ“²⁰. მე ს ა მ ე. თეიმურაზი ცდილობს რუსეთისაკენ მიმავალი გზები უშიშარი გახადოს და ფაქტიურად ჭვაროსნულ ომს სთავაზობს თავის პოლიტიკურ პარტნიორს — სანამ ლეკებივით არ გადაგვდგომიან, თუ შენი თანხმობაც იქნება, ქისტები და ოსები გავაქრისტიანოთ²¹. მე ო თ ხ ე. თეიმურაზი მოითხოვს, რომ მისი ელჩი ირანისა და ბუხარის ელჩზე უკეთ მიიღონ, დროზე გამოისტუმრონ მასთან, თავისი ელჩი გამოაყოლონ საქართველოში შექმნილი ვითარების დასაზუსტებლად, რათა მოსკოვი დარწმუნდეს, რომ თეიმურაზი ცოცხალია და ირანელების მიერ გავრცელებული ხმები მისი სიკვდილის შესახებ — ჭორია. საქართველოს მეფე გულისტკივილით დასძენს: „მე ჯერ ქრისტე მფარველობს. როგორც კი მე აღარ ვიქნები, — ივერიის მიწა-წყალზე ქრისტიანობა განადგურდება“²² და სხვ.

ახლა რაც შეეხება შედარებით ფართო მიზნებს: ითხოვს რა კეთილურთიერებობის განახლებას რუსეთთან, თეიმურაზი ამ სურვილს შემდეგნაირად ასაბუთებს: „...ჩვენ უფრო მეტი მეგობრობა და სიყვარული გვმართებს ვიდრე წინათ, იმიტომ რომ ურჯულო თათრები ძალზე მომრავლდნენ, ხოლო ქრისტიანები მორჩილნი შეიქმნენ (ოღონდ არა თქვენს დიდ სახელმწიფოში) იმ ადგილებში, რომლებიც თურქეთთან ახლოსაა, აგრეთვე ჩვენშიაც. ამის გამო მართლმადიდებელ მეფეებსა და ხელმწიფეებს მართებთ სიყვარულსა და მეგობრობაში ყოფნა, რომ ძალა და დახმარების უნარი ჰქონდათ. როდესაც თურქეთის ხალხები და მეფეები გაიგებენ, რომ ქრისტიან მეფეებს ერთმანეთში დიდი სიყვარული და ერთობა აქვთ, ისინი ძალზე შეშინდებიან და მორიდება ექნებათ, არა მარტო თურქ მეფეებს, არამედ ყველა მეფესა და ხელმწიფეს, იმიტომ რომ ყველა მეფესა და ხელმწიფეს ერთმანეთში არეულობა და დიდი ომი აქვთ. ასევეა გერმანელებშიაც, არეულობაა“²³.

თეიმურაზი აქ ევროპის პოლიტიკური კონიუნქტურის კარგ ცოდნას ავლენს. იგი გულისხმობს ოცდაათწლიან ომს, რომელმაც. ეტყობა. ქართველი პოლიტიკოსების თვალში უარყოფითი გავლენა იქონია ნიკიფორე ირბახის ელჩობაზე (გგულისხმობთ ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის წარუმატებელ ცდას).

როგორც ვხედავთ, თეიმურაზს ამ წლებში რუსეთთან დაკავშირება სჭირდება არა მარტო ირანის აგრესიის მოსათოკად და ლეკებიზ დასასჯელად, არა მარტო ჩრდილო კავკასიის ხალხების: ლეკების, ქისტების, ოსების გასაქრისტიანებლად და ამით პრაქტიკულად რუსეთისაკენ მიმავალი გზების ხელში ჩასაგდებად, არა მარტო ოსმალეთის შესაშინებლად და ამით ზურგის მოსაბმელად. არამედ ევროპის ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილი სახელმწიფოების დასაკავშირებლად. რათა გაერთიანებული ძალებით მოხდეს მუსლიმანურ სამყაროსთან დაპირისპირება.

არის კიდევ ერთი საკითხი, რომლის მოსაგვარებლადაც სურს თეიმურაზს რუსეთთან დაკავშირება: „...ახლა მეფეო, ჩვენს გზას ხელს არაყინ უშლის და ჩვენი ადგილები გამაგრდება და უფრო მშვიდობიანი შეიქმნება, წმინდა მონასტრები და ეკლესიები, აგრეთვე ქრისტეს სამსკვალე და მთელი საქრისტიანო დატული იქნება და ურჯულოთა ხელში არ ჩავარდება ისე, როგორც იერუსალიმი ჩავარდნილი იგი დღისით თუ ღამით დამონებულია და როცა უნდა ლათინები ართმევენ (ეკლესიებს), როცა უნდა სომხები. გაღატაკებული ბერძენი პატრიარქები დღენიდაც გაჭირვებაში იმყოფებიან. ჩვენ იერუსალიმში მონასტერი გვაქვს წმინდა გოლგოთაზე, მეფე ირაკლისაგან მოცემული და აქამდე შევიწინააღმდეგეთ. იქ დღემდე 14—15 ქართველი ბერია, რომლებიც იცავენ გოლგოთას, მაგრამ თურქებისაგან ძალზე შევიწროვებული არიან. ჩვენ, სანამ მათ თავს რაიმე უბედურება არ მომხდარა შენთან, შენს დიდ მეუფებასთან მეგობრობასა და სიყვარულში გვინდა ყოფნა“²⁴.

თუ დაუფკვირდებით, როგორც ესპანეთთან დაკავშირებისას, ისე რუსეთთან ურთიერთობის დროსაც აშკარად იკვეთება რუსეთის, საქართველოსა და აღმოსავლეთის პატრიარქების ინტერესები: თეიმურაზის ელჩები მადრიდშიც და მოსკოვშიც კონსტანტინოპოლის პატრიარქების წერილებით მიდიან, ესპანეთისა და რუსეთის მთავრობათა წინაშე თეიმურაზი ანტიოსმალური ძალების დამრავლების. როლში გამოდის და როგორც ქრისტიანობის ბურჯს, რუსეთს თავისი მისიის შესრულებისაკენ მოუწოდებს: „...უდიდესო ხელმწიფე, ყველა მართლმორწმუნე ქრისტიან ხალხებს შენი მსგავსი სხვა უდიდესი თვითმპყრობელი მეფე არა ჰყავს, რადგან შენ ყველა მეფეთა მეთაურ ხარ. ასევე ჩვენც, უბრწყინვალესო მეფე, ჯერ ლეთისა და მერე შენი უდიდესი მეფობის მოიმედენი ვართ... დავიფარე ჩვენი უფლის, ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე, რამეთუ თვით უფალმა წარმოსთქვა: „ძლიერებს შეუძლიათ ზიდონ ტვირთი სუსტებისა“²⁵.

თეიმურაზის ელჩი მოსკოვში რვა თვე შეაჩერეს, რასაც ის ძალზე მტკივნეულად განიცდიდა. სათხოვარს სათხოვარზე უგზავნიდა ნიკიფორე მეფეს და გულის ტკივილით აღნიშნავდა — მე ერთ წელში უნდა დავბრუნებულიყავი უკან და უკვე მეორე წელი სრულდება პასუხს არ მაძლევთ და სამშობლოში არ მისტუმრებთო. რუსეთის ხელისუფლება, რომელსაც გადაწყვეტილი ჰქონდა საქართველოში ელჩობის გაგზავნა და ამიერკავკასიის საქმეებში ქმედითი ჩარევა, არ ჩქარობდა. ასეთი სერიოზული პოლიტიკური ნაბიჯის გადადგმას დრო სჭირდებოდა. აუცილებელი იყო სხვა წყაროებითაც დაზუსტებულიყო საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა (წარსული ამბები 1605 წ. მ. ტატიშჩევის ელჩობის წევრს, თ. ტობოლინს ჰკითხეს)²⁶. ამას გარდა უნდა გარკვეულიყო ირან-ოსმალეთს შორის მიმდინარე ომის მოსალოდნელი შედეგებიც. მთავრობა დაინტერესდა თეიმურაზისა და დიდიანის ურთიერთობით და საერთოდ კახეთის სამეფოს საგარეო კავშირებით.

ნიკიფორემ მეფის სახელზე საელჩო პრიკაზში რამდენიმე თხოვნის წერილი წარადგინა. როლებიდანაც კარგად გამოსკვივის თეიმურაზის უკმაყოფილება 20-იან წლებში მის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი ელჩობების შედეგებით: „...თავდაპირველად ჩემმა ხელმწიფემ ხარიტონი გამოგიგზავნა. ის აქ სამი წელი გააჩერეს და მერე გამოუშვეს. სირცხვილისა და ჩემი ხელმწიფის შიშით მას თვალით ვეღარ დაენახა და შიშისაგან გაიქცა, უცხოეთში გადაიხვეწა და იქ გარდაიცვალა. მას მერე არქიეპისკოპოსი თეოდოსი გამოგზავნა. ისიც 4 წელი გააჩერეს აქ და მერე გამოუშვეს. ჩემს ხელმწიფესთან რომ დაბრუნდა, არავითარი დამამტკიცებელი საბუთი ჩემს ხელმწიფესთან არ ჩამოუტანია. ისიც თურქეთში გაიქცა. მესამედ მე გამომგზავნა, მათზე უკეთესი და ერთგული, და მეც მათზე უარესი ცოდვილი აღმოვჩნდი. უკვე, ორი წელია შენს სამეფოში ვარ და მესამე იწყება, რისთვის მაჩერებენ ამდენ ხანს? ალბათ ხარიტონისა და არქიეპისკოპოსის ხვედრი უნდა გავიზიარო ჩემი ხელმწიფისაგან...“²⁷. 14 მაისით დათარიღებული წერილით ნიკიფორე მეფისაგან ითხოვდა: 1. რუსეთში მცხოვრები ქართველი ტყვეების მოძებნასა და მისთვის გადაცემას, 2. ლეკების წინააღმდეგ დახმარების გაწევის საკითხზე პასუხის გაცემას, 3. რუსი ელჩებისა და თარგმანების დროულად მომზადებას საქართველოში მასთან ერთად გასამგზავრებლად და 4. გერმანელი ექიმის გაყოლებას²⁸.

1637 წ. 9 ივნისს მეფემ ბრძანა ქართველი ელჩი ნიკიფორე მხლებლებით და რუსი ელჩები თევდორე ვოლკონსკი და არტემ ხვატოვი საქართველოში გაისტუმრებინათ. ელჩობაში შედიოდნენ: ოთხი სასულიერო პირი საქართველოში საეკლესიო საკითხების შესასწავლად,

ორი მთარგმნელი, ორი თარჯიმანი, ორი ბაზიერი, მხატვრები და სხვ²². ელჩებს თეიმურაზთან დამაიმედებელი წერილი მოჰქონდათ: „...თქვენი, თეიმურაზ მეფისა და მთელი ივერიის მიწა-წყლის ყოველი ღონით დაცვა ევინდა და ქრისტეს სიყვარულისათვის და ქრისტეს რჯულისათვის შენ, მეფე თეიმურაზს, ჩვენი მეფური უდიდებულესობის ხელოდან არ მოგიშორებთ და მოწყალებაში გვეყოლები, რათა მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოება ურჯულოებისაგან შელანძღული არ იყოს“²³.

ელჩებს ევალეზოდან ყველა იმ საკითხზე, რომელზეც თეიმურაზი თავისი ელჩის, ნიკიფორეს, პირით უთვლიდა რუსეთის ხელმწიფეს, ესაუბრათ საქართველოს მეფესთან და დარწმუნებით ეთქვათ თუ რა და როგორ იქნებოდა უკეთესი, ან რა პირობებზე უნდა ყოფილიყო იგი რუსეთის მეფის მოწყალებასა და მორჩილებაში²⁴. ელჩებს მოჰქონდათ ფიცის წიგნის ნიმუში, რომლის მიხედვითაც თეიმურაზ პირველსა და მის მახლობლებს უნდა დაეფიცათ ერთგულებაზე. ფიცის წიგნი ჩვეულებრივი ტრაფარეტი იყო, რომლის მიხედვითაც ქართველ მეფეს პირობა უნდა დაედო, რომ რუსეთის მეფისა და მისი შვილების ერთგული იქნებოდა თავისი სახლეულით და რუსეთის მტერს მტრად მოეციდებოდა, ხოლო მოყვარეს — მოყვრულად. ელჩებს ეკრძალებოდათ თეიმურაზთან დარბაზობაზე მისვლა, თუ მას იმ დროს ოსმალეთის ან ირანის მთავრობათა ელჩები ეყოლებოდა²⁵.

ლექებთან დაკავშირებით ელჩებს უნდა ეთქვათ, რომ ამ საკითხზე პასუხს მეფე მაშინ გამოგიგზავნით, როცა მის ერთგულებაზე დაიფიცებთო. თუ თეიმურაზი დაინტერესდებოდა — დაიცავდა თუ არა ხელმწიფე შაჰის მძლავრობისაგან და იმედი უნდა ჰქონოდა თუ არა მას მფარველის მხრიდან რეალური დახმარებისა — ელჩებს უნდა ეთქვათ, რომ რუსეთის მეფე მზადაა: „...თუ მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) ეს დასჭირდება, მეფის უდიდებულესობა მის შესახებ შაჰს მისწერს, რომ შაჰმა მისი, ხელმწიფის, მეგობრობისა და სიყვარულისათვის... მის მიწა-წყალზე არ გაილაშქროს და იგი არ შეავიწროვოს...“²⁶. როგორც ვხედავთ, მფარველი არ ჰპირდებოდა ხელდებულს სამხედრო ჩარევას ირანთან ურთიერთობაში და დიპლომატიურ გზით დახმარების გაწევის გარანტიას აძლევდა.

ელჩებს ევალეზოდან მთელი გულსყურობით დაეთვალეურებინათ თეიმურაზის სამფლობელო, ყველაფერი კარგად გამოეყიდათ, შეეტყუათ იმერეთის, სამეგრელოს, გურიის ამბები, დაეზუსტებინათ ვისთან რა ურთიერთობაში იყო იგი: ასევე შეეცრაბათ ცნობები ქართული ეკლესიისა და სარწმუნოების მდგომარეობის შესახებ, წმინდანებზე, ხატებსა და განსაკუთრებით უფლის კვართზე²⁷.

1637 წ. 25 ივნისს ელჩებმა მოსკოვი დატოვეს. იმავე წლის 5 სექტემბერს, ორთვენახევრიანი შეუსვენებელი მგზავრობის შემდეგ ისინი ასტრახანში ჩავიდნენ³⁵. თეიმურაზთან ამბის შესატყობინებლად, რუსი ელჩების მოთხოვნით ნიკიფორემ შიკრიკი გაგზავნა, რომელიც 18 ნოემბერს თერგზე დაბრუნდა, სადაც ელჩები ელოდებოდნენ. მან ზორეშანისაგან პასუხი მოიტანა — მანდ გამოიზამთრეთ. რადგან თეიმურაზი იმერეთშია გადასული დადიანთან მოლაპარაკების საწარმოებლად და როცა დაბრუნდება შეგატყობინებთო. ელჩებმა მართლაც გამოიზამთრეს თერგზე და მაისის დასაწყისში საქართველოსაკენ აპირებდნენ წამოსვლას. მაგრამ გაიგეს თეიმურაზი ერისთავთან მტრულ ურთიერთობაშიაო და გზის გაგრძელება შეეშინდათ. ზაფხულში თეიმურაზისაგან კაცი მიუვიდათ ელჩებს. აგვისტოში ისინი უკვე საქართველოში იყვნენ³⁶.

საქართველოდან ნიკიფორეს მოსკოვში წასვლის მერე ბევრი რამ შეიცვლიყო. ეს პირველივე დღიდან იგრძნეს თ. ვოლკონსკი და ა. ხეატოვმა. ქართლისა და კახეთის ორთავ სამეფოს მპყრობელ თეიმურაზს ქართლი ისევ დაკარგული ჰქონდა და კახეთი დარჩენოდა სპართავად. ეს გარემოება დიდად გულდასაწყვეტი იყო ელჩებისათვის, რომელთაც სხვა საკითხებთან ერთად ევალებოდათ მცხეთაში ჩასულიყვნენ და უფლის კვართი მოენახულებინათ, რათა თავად დარწმუნებულიყვნენ, რომ იგი მართლაც საქართველოში ინახებოდა. ქართლის დაკარგვას ელჩებს იმითი უხსნიდნენ. რომ თეიმურაზმა შაჰს ქალიშვილის ცოლად გატანებაზე უარი უთხრაო.

თ. ვოლკონსკისა და ა. ხეატოვის ელჩობის შემორჩენილ მასალებით თუ ვიმსჯელებთ, შესაძლებელი ხდება თვალი გავადევნოთ თეიმურაზის საგარეო პოლიტიკურ ხაზს. მაგალითად.. ზევით უკვე მივუთითებდით, რომ 1637 წლის ზაფხულში თეიმურაზი გადასული იყო იმერეთში დადიანთან მოსალაპარაკებლად. თუ ამას დავუმატებთ მონაცემებს იმის თაობაზე, რომ 1638 წლის ზაფხულში, რუსი ელჩების კახეთში მისვლისას, მათ როსტომ მეფის ელჩები დაუხვდნენ³⁷, ძნელი არ იქნება დავასკვნათ, რომ თეიმურაზი ირანის მიმართ შემრიგებლურ პოლიტიკას ატარებდა. ეს არ იყო გასაკვირი: ყოველნაირად იგრძნობოდა, რომ ირან-ოსმალეთის ომი დასასრულს უახლოვდებოდა და საქირი იყო თავისი საკუთარი პოზიციის გამომუშავება. გამომუშავდა კიდევ — გადაიღვა ორი ჰქვიანური და დროული ნაბიჯი: თეიმურაზმა თავისი ოჯახის კიდევ ერთი წევრი გასწირა, შაჰს თავისი ქალიშვილი გაუგზავნა ცოლად, მეორეც, კახეთის მეფემ განაახლა კავშირი რუსეთთან და მის ქვეშევრდომობაში შევიდა. ამით თეიმურაზმა ფაქტიურად შეზღუდა ირანის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესია. მან კარგად იცოდა, რომ მოსკოვის საერთაშორისო ინტერესებს შა-

პის სამეფო კარი გარკვეულ ანგარიშს უწევდა: „...იცის ჩემმა ხელმწიფემ, თეიმურაზ მეფემ, რომ შაჰი დიდ ხელმწიფესთან მეგობრობასა და სიყვარულშია“, ეუბნებოდა ნიკიფორე კახეთში ჩასულ რუს ელჩებს³⁸.

ასეთი საგარეო პოლიტიკური კურსის შემუშავება და გატარება უმტკივნეულოდ არ მომხდარა. როგორც მიუთითებდით, თეიმურაზს თვით სამეფო კარზე ჰყავდა ბევრი მოწინააღმდეგე. ეს რუსმა ელჩებმაც შენიშნეს და თავის ანგარიშში ჩაწერეს: „ჩვენ დავინახეთ, რომ თეიმურაზ მეფე თავის ვაჟთან, დავითთან და მახლობლებთან განხეთქილებაშია და მომავალში მათ შორის კეთილგანწყობის დამყარება მოსალოდნელი არ არის“³⁹.

რუსმა ელჩებმა დავით ბატონიშვილის სიტყვიერი პორტრეტი დაგვიტოვეს: „...უფლისწული ტანით მამაზე მაღალია, პირთეთრი, თავწვერ გაპარსული, თავზე ქოჩორი აქვს, წვერი, ქოჩორი და ხელები ინითა აქვს შეღებილი, თვალები ნაცრისფერი აქვს, წარმოსადგია, ოცი წლის იქნება“⁴⁰. ნიკიფორე მიტროპოლიტი მოსკოვში ყოფნის დროს ხელისუფლებას უცხადებდა, რომ: „ჩემს ხელმწიფეს ერთადერთი უსაყვარლესი ვაჟიშვილი ჰყავს, სხვა მემკვიდრე ამ ორ სახელმწიფოს (იგულისხმება ქართლი და კახეთი — თ. ტ.) არ გააჩნია. (თეიმურაზს — თ. ტ.): უნდა იგი შენ, დიდსა და უწმინდეს ხელმწიფობის ხელში გადმოსცეს, დაიცავი და დაიფარე იგი, როგორც უძლიერესმა ხელმწიფემ იმიტომ, რომ ჩემი ხელმწიფე თვითონ დღე დაღამე შრომაშია, ამაშია მისი სიცოცხლე და სიკვდილიც“⁴¹.

ელჩებთან მოლაპარაკებისას გამოიჩინა, რომ თეიმურაზი მფარველისადმი ბრმად მინდობას სულაც არ აპირებდა. მან ელჩებს აგრძნობინა, რომ იგი იმ შემთხვევაში დაიფიცებდა რუსეთის მეფის ერთგულებაზე, თუ წინასწარ ეცოდინებოდა რითი დაეხმარებოდა მას. რუსეთის მთავრობა. ელჩებმა, რა თქმა უნდა, პირდაპირი პასუხი არ მისცეს მას და ზოგადი ფრაზით განსაზღვრეს მოსკოვის ხელისუფლების დაპირება: „...როგორც კი თქვენი ხელმწიფე, თეიმურაზ მეფე საქმეს შეუდგება, თვითონ, უფლისწული და დიდმოხელეები ჯვარზე მთხვევით შეჰტიციებენ, მაშინვე მეფის უდიდებულესობა თავის ხელმწიფურ მოწყალებაში აიყვანს და დაიცავს როგორც კი ეს მას, ხელმწიფეს, შეეძლება“⁴².

როდესაც ქართველი დიპლომატები დარწმუნდნენ, რომ ელჩებისაგან დამაჯერებელ პასუხს ვერ მიიღებდნენ, ფიცის მიღების პირობად კონტრმოთხოვნები წამოაყენეს: 1. თეიმურაზმა მოითხოვა მისი სახელმწიფოს საზღვრებთან ახლოს ციხე-სიმაგრის აგება, რომელშიაც 2000-კაციანი გარნიზონი იდგებოდა, რომელიც შესძლებდა საკიროების შემთხვევაში მის დაცვას. 2. კახეთის მეფემ მოითხოვა, რომ:

რუსეთის მთავრობას შაჰთან გაეგზავნა ელჩები და მიელწია იმისათვის, რომ ირანს თეიმურაზისათვის ქართლი დაებრუნებინა⁴³. ქართველი პოლიტიკოსების აზრით, ორივე მოთხოვნა ადვილი შესასრულებელი იყო. ვინაიდან: „...ჩერქეზი და ყუმუხი მურხები და მთავრები, ასევე მთელი მთიანეთი ხელმწიფის მაღალი ხელის ქვეშაა შესული, ხოლო შაჰთან მეფის უდიდებულესობა მეგობრობასა და სიყვარულშია, შაჰი მეფის უდიდებულესობისათვის ქართლს თეიმურაზ მეფეს დაუთმობსო“⁴⁴.

რუსეთის ელჩებს კარგა ხანს მოუწია ცდამ, სანამ თეიმურაზი მეფის ერთგულებაზე დაიფიცებდა. „ახლა ამის ასე ჩქარა შესრულება არ შეიძლება. — ეუბნებოდა იგი ელჩებს თ. ვოლკონსკის და ა. ხვატოვს, — იმიტომ, რომ... ყველა მხრიდან... სახელმწიფოს ბუ-სურმანები შემოადგნენ...“. ამას გარდა, ოსმალური ამბების დასაზვერად კახეთიდან წასვლის მომიზეზებით სინამდვილეში თეიმურაზი მეფე როსტომთან ერთად ოსმალთაგან ქვეყნის დასაცავად ემზადებოდაო. წერენ თავის ანგარიშში ელჩები⁴⁵.

იმას, რასაც თეიმურაზი პირდაპირ არ ეუბნებოდა რუს ელჩებს, თავისი მეფისაგან „ფარულად“ ატყობინებდა თავადი რევაზი, რაც ერთგვარ დიპლომატიურ ფანდს წარმოადგენდა. ელჩებისათვის მთლად გარკვეული არ იყო მოაწერდა თუ არა თეიმურაზი ფიცის წიგნს ხელს. ერთი რამ ცხადი იყო, კახეთის მეფე იძულებული იყო ირანს მთავრობის მიმართ „ერთგულება“ გამოეჩინა. ყველაზე უკეთ ეს პოზიცია დაადასტურა მისმა გადაწყვეტილებამ რუსი ელჩები ირანის ტერიტორიის გავლით გაესტუმრებინა სამშობლოში. ამის მიზეზად იგი ერისთავთან მტრობას და კავკასიონზე გზების ჩაკეტვას ასახელებდა. ნაწილობრივ ეს ასეც იყო, მაგრამ თეიმურაზმა, თუ ასე შეიძლება ითქვას, ორი კურდღელი დაიჭირა: ირანს თავისი ერთგულება დაუმტკიცა და რუსეთის მეფის ელჩების ბედ-ილბალი შაჰს ჩააბარა. რითაც მაქსიმალურად ურზუნველყო მათი და ნიკიფორეს მოსკოვამდე უხიფათო მგზავრობა.

1639 წ. აპრილის დასაწყისიდან თეიმურაზს და რუს ელჩებს შორის მოლაპარაკება განახლდა. თ. ვოლკონსკისა და ა. ხვატოვის ანგარიში ნათლად ასახავს ქართული დიპლომატიის კიდილს, რომელიც მიზნად ისახავდა მხოლოდ რეალური დახმარების გაწევის გარანტიის მიღების შემდეგ გაეფორმებინათ რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის აქტი. ამ მიზნით, თეიმურაზმა რუსეთიდან გამოგზავნილ ფიცის წიგნის ტექსტში დამატებითი მოთხოვნები შეიტანა, თუმცა კარგად იცოდა, რომ რუსი ელჩები ამაზე უარს იტყოდნენ⁴⁶. რამდენიმე დღის შემდეგ მან რუსეთის ელჩებს შეუთვალა — ჩემს დამატებებს

მოგხსნი და თქვენს მიერ ჩამოტანილ ტექსტზე დაეფიციე თუ ხელმწიფე ნამდვილად ააგებს ჩემი ქვეყნის საზღვართან ახლოს ციხე -- სიმაგრეს და ჭარს მომაშველებს თავდასაცავად⁴⁷.

კიდევ ერთი საყურადღებო მომენტი ერთგულებაზე დაფიციებასთან დაკავშირებით. 1639 წ. 23 აპრილს თეიმურაზმა სამეფო კარის თანდასწრებით რუსეთის მეფის ერთგულებაზე ჭვარზე დაიფიცა თავისი, დავით ბატონიშვილისა და მისი შთამომავლობის და მთელი ივერიის სახელით, ბექლითაც განამტკიცა, მაგრამ კიდევ ერთი დიპლომატიური ნაბიჯი გადადგა — რუსი ელჩების მოთხოვნაზე, რომ დავით ბატონიშვილს და ახლობლებს ჭვარზე მთხევით დაედასტურებინათ მეფის ქვეშევრდომობაში შესვლა — კატეგორიული უარი განაცხადა, ჩვენში ეს მიღებული არ არის, ჩემი ფიცი საკმარისიაო და როდესაც ელჩებმა ფიცის ტექსტი არ მიიღეს, განაცხადა, მოსაფიქრებელი დრო მჭირდებაო⁴⁸.

ორი დღის შემდეგ, 25 აპრილს, მან ისევ მიიწვია ელჩები და როდესაც მათ გაიმეორეს თავისი მოთხოვნა, განუცხადა: „...თქვენ, მეფის უდიდებულესობის ელჩებმა, ჭვარზე შემომფიცეთ, რომ მე, თეიმურაზ მეფეს, და ჩემს ივერიის მიწა-წყალს თქვენი მეფე მიხეილ თევდორეს ძე სიღარიბეში, განადგურებაში მყოფს და გაძევებულს არ შიმატოვებს და ყველა შეპირებას შემისრულებსო“⁴⁹. რა თქმა უნდა, ელჩებს არც ამ მოთხოვნის შესრულება შეეძლოთ. მათ პირდაპირ უთხრეს თეიმურაზს: არც ერთ ქვეყანაში ელჩები თავიანთი მეფეების სახელით ფიცს არ იძლევიანო და არც ჩვენ გავაკეთებთ ამასო: „...შენ, მეფე თეიმურაზი კარგ საქმეს არ აკეთებ, რომ ფეხს ითრევ და შენ შვილს დავით უფლისწულსა და ახლობლებს არ უბრძანებ, რომ ჩვენადიდ ხელმწიფეს, მეფე მიხეილ თევდორეს ძესა და მისი შვილების ერთგულებაზე დაიფიცონ. ამითი შენ თავსაც და მთელი ივერიის მიწა-წყალსაც ავნებ და კეთილ საქმესაც აფერხებ. ვფიქრობთ, რომ შენსა და შენ ვაჟიშვილს, უფლისწულ დავითს, აგრეთვე მახლობლებს შორის განხეთქილება და ცუდი განწყობაა. სიკეთეს, სიმაართესა და ერთგულებას მეფის უდიდებულესობის მიმართ ვერა ვხედავთ“⁵⁰.

ბოლოს და ბოლოს, იმავე 25 აპრილს, დავით ბატონიშვილმა და სასახლის მახლობლებმა რუსეთის მეფის ერთგულებაზე ჭვარზე დაიფიცეს, მაგრამ ამას წინ უსწრებდა თეიმურაზის მხრიდან კიდევ ერთხელ ხაზგასმა იმისა, რომ იგი მფარველისაგან ლეკების წინააღმდეგ რეალურ სამხედრო დახმარებას თხოულობდა. ეს იყო კახეთის დიდი სატკივეარი და ის ერთადერთი საკითხი, რომელიც თეიმურაზის აზრით რუსეთს შედარებით ადვილად შეეძლო მოეგვარებინა, ვინაიდან იყო-

და, რომ დაღესტნის თავისი გავლენისათვის დაქვემდებარება რუსეთ-საც ძალზე აინტერესებდა. მაგრამ, როგორც ჩანს, თეიმურაზმა ისიც იცოდა, რომ ეს ირანს შეაშფოთებდა და ამიტომ იყო, რომ ასეთი დაბეჯითებით მოითხოვდა ელჩებისაგან მთავრობის შეპირების შესრულების გარანტიას.

1639 წ. 28 აპრილს რუსი ელჩები და ქართველი მიტროპოლიტი ნიკიფორე, რომელიც მეორედ იგზავნებოდა თეიმურაზისაგან მიხეილ თევდორეს ძესთან ელჩად, ზეგამიდან გაემგზავრნენ. საპასუხო წერილში, რომელიც თეიმურაზმა რუს ელჩებს გადასცა, ქართველი მეფე ბოდიშს იხდიდა თავისი პირობის შეუსრულებლობისათვის: როდესაც ნიკიფორეს მოსკოვში პირველად გვზავნიდი. მაშინ ქართლიც მეპირა და კახეთიც, ამიტომ გპირდებოდით, რომ თქვენს ელჩებს უფლის კვართს ვაჩვენებდი, სანამ ელჩები ჩამოვიდნენ ქართლი დავკარგე და პირობა ვერ შევასრულეო. იგი იმედს გამოსთქვამდა, რომ მომავალში: „...მისი მეფური უდიდებულესობა მოწყალებას მოიღება ჩვენზე, შეგვიბრალებს და ღვთის წყალობით და მისი მეფური უდიდებულესობის სიძლიერით კვლავ ჩვენს ხელთ იქნება ქართლი და ყარაყალყანი, მცხეთის დიდი ეკლესია და უფლის კვართი“⁵¹. კახეთის მეფე უწმინდესი ქრისტიანული რელიქვიით, უფლის კვართით. ისეც: აინტერესებდა მოსკოვის ხელისუფლებას, მაგრამ ამ ჭერზე მის რუსეთში გაგზავნას ქართლის დაბრუნების საკითხს უკავშირებდა: „...უფლის ნამდვილი კვართი დევს მცხეთის დიდ ტაძარში, ქართლში რომაა. დღემდე ღირსი არავინ გამხდარა მისი იქიდან გატანისა. თუ ღმერთი ინებებს და ქართლის აღება მოვახერხებო, მაშინ ყველაფერი შენი დიდი სამეფოსი გახდება, მცხეთის დიდ ტაძარიცა და უფლის კვართიც“⁵².

ელჩები ირანის ტერიტორიის გავლით წავიდნენ რუსეთში და 1640 წ. იანვრის დასაწყისში უკვე მოსკოვში იყვნენ. ნიკიფორე მიტროპოლიტმა სამეფო კანცელარიაში თეიმურაზ მეფის ვრცელი წერილი წარადგინა⁵³.

ქართველი მეფის წერილი პირობითად შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს. პირველში გადმოცემულია ის მიზეზი, რომელმაც განაპირობა ნიკიფორე მიტროპოლიტის მოსკოვში 1635 წ. გაგზავნა, დახასიათებულია ნიკიფორეს პიროვნული დამსახურება კახეთის სამეფო კარის წინაშე და ასახულია რუსი ელჩების მიღება საქართველოში. მეორე ნაწილში თეიმურაზი ასაბუთებს ნიკიფორეს მოსკოვში მეორედ გაგზავნის აუცილებლობას და თავის სათხოვარს უფლის მფარველს.

მოკლედ გვინდა შევჩერდეთ ნიკიფორე მიტროპოლიტის პიროვნებაზე. ზევით ჩვენ უკვე მივუთითებდით, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში მის შესახებ ძალზე უარყოფითი შეხედულებაა გამოთქმუ-

ლი (ივ. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ნ. ნაკაშიძე და სხვ.). მას მიიჩნევენ ავანტიურისტად, კარიერისტად, გამოძალავებულ, პატივმოყვარე ბერძენ ბერად. ჩვენ არ ვაპირებთ შევედგეთ წინამორბედ მკვლევარებს, მაგრამ თავს უფლებას მივცემთ გამოვთქვათ ის შთაბეჭდილება, რომელიც შეგვექმნა თეიმურაზ მეფისა და თვით მიტროპოლიტ ნიკიფორეს მიერ მოსკოვის სამეფო კარზე წარდგენილი წერილების შესწავლის შემდეგ.

უპირველეს ყოვლისა, თეიმურაზის ელჩი საკმაოდ განათლებული ადამიანი მოჩანს. ამას მოწმობს არა მარტო წერის მანერა და საღვთო სჯულის ცოდნა (რაც საესებით ზუნებრივი უნდა ყოფილიყო სასულიერო პირისათვის), არამედ ის დიპლომატიური მოქნილობა, რომელსაც იგი ავლენდა რუსეთის სამეფო კართან ურთიერთობისას: 2. მან ზედმიწევნით კარგად იცის საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურა და რუსეთის სახელმწიფოს საერთაშორისო წონა და პრეტენზიები („შენ ყოვლისშემძლე და დიდი მეფე, ახლა მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოების ბურჯი და მოთავე ხარ“, „შენ ახლა მეორე ადგილი გიჭირავს კონსტანტინეს შემდეგ“, „აქ ახალი იერუსალიმია, მეორე სამოთხე“ და ა. შ.⁵⁴); 3. მან შესანიშნავად იცის საქართველოს შინაური ცხოვრება, მისი გასაქირი და სატყეიარი, ეკონომიკური, პოლიტიკური და მორალური შესაძლებლობები, მისი წარსული და მოსალოდნელი მომავალი („ახლა, როცა ჩემი მეფე თეიმურაზი შაჰს ერთი თუ ორი წლით შეურიგდა ივერიის მიწა-წყალი ცოტა მომაგრდება“, „უწინდელი მეფეები ლეკებისაგან და დაღესტნის მცხოვრებლებისაგან ხარკს იღებდნენ, ახლა კი საქმე იქამდე მივიდა, რომ ივერიელები უხდიან ლეკებს ხარკს“, „ალექსანდრე მეფის დროს თქვენი ქვეყანა — (გულისხმება კახეთი, თ. ტ.) — მთელი და კარგი იყო, ახლა თქვენც ხედავთ, როგორი განადგურებულია“, „ეს ხელშეკრულებები საუკუნიდან საუკუნეზი გადავა“ და ა. შ.)⁵⁵.

ნიკიფორე ბერძნული მართლმადიდებელი სამყაროს ღვიძლი შვილი იყო და კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ერთგულ მსახურს წარმოადგენდა. მას მშვენივრად ესმოდა, რომ რუსეთის სახელმწიფო ერთადერთი ქვეყანა იყო, რომელსაც შეეძლო რეალური მატერიალური და მორალური დახმარება გაეწია ოსმალთა მხრიდან დიდად შევიწროებული აღმოსავლეთის პატრიარქებისათვის, ხოლო თეიმურაზი ერთადერთი ადამიანი იყო, ვისზე დაყრდნობითაც შეიძლებოდა შენარჩუნებულიყო ქრისტიანობა მახლობელ აღმოსავლეთში და რომ მისთვის დახმარების აღმოჩენა მართლმადიდებელი

ქრისტიანების უწმინდეს მოვალეობად იყო ქცეული: „...მე მეტად აღარ შემიძლია ფეხზე დგომა დღისით თუ ღამით, არამედ ვზივარ და ვტორი ივერიის მეფის მკურნალებელი. ამ ღვთისმოსავი: ყველაზე უფრო მართლმადიდებელი, მოკრძალებული და გულმოწყალე ადამიანისა. რომელიც დღენიდაგ შიშშია, რომ არ დაიღუპოს ურწმუნოთაგან და რომ არ ალიგავოს მიწისაგან პირისა სამეფო გვარეულობა. ახლა ჭერ-ჭერობით მამაშვილი ჭერ არ ჩავარდნილან ურჯულოთა ხელში და ამ უდიდესი მეფის უძველესი მოდგმა ჭერ კიდევ პატივშია, მაგრამ როგორც კი ივერიაში სამეფო გვარი გაქრება, მაშინვე დაიღუპება და გაქრება მართლმადიდებლური ქრისტიანული საწრწუნოება მთელ: ივერიაში და ივერიის მთელი ხალხი ურჯულო შეიქმნება. ჭერჭერობით ჩემი მეფე თეიმურაზი აკავებს მთელს ივერიას მართლმადიდებლურ საწრწუნოებაში და მტკიცედ დგას დღისით თუ ღამით, ასწავლის არქიელებს, თავის ღიღებულებს. დღეს ის ხელმწიფეცაა და მეფეც, პატრიარქიცა და ყველაფერიც... დღენიდაგ მუხლმოდრეკით ლოცულობს და ღმერთსა სთხოვს, რომ არ ეოსპოს ქრისტიანული საწრწუნოება ივერიაში...“⁵⁶.

ნიკიფორე ძალზე კარგად ერკვევა რუსეთის არა მარტო საერთაშორისო ინტერესებში, არამედ მის შინაურ საქმეებსა და მისწრაფებებში. ის, რომ რუსეთში არ იყო ოქრო-ვერცხლის საბადოები, მისთვის ცნობილი იყო და სწორედ ამისი გამოყენება სცადა მან — პირველი ჩასვლისთანავე „საიდუმლო გაუმჟღავნა“ რუსეთის მეფეს და მოახსენა, რომ საქართველოში ოქროსა და ვერცხლის საბადოები იყო, რომლებსაც ომიანობის გამო ქართველები არ ამუშავებდნენ და თუ რუსეთი თეიმურაზს მფარველობას გაუწევდა, ადვილი იქნებოდა მადნის დამუშავება სანახევროდ. ის, რომ მადნის ერთობლივი დამუშავების იდეა ნიკიფორეს ეკუთვნოდა, ამას თეიმურაზი ადასტურებდა თავის წერილში. მართლა ისე იყო. თუ კახეთის სამეფო კარზე შემუშავდა რუსეთისათვის ასეთი წინადადების მიწოდება, დღეს ამას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს. თეიმურაზი და ნიკიფორე ერთობლივი პოლიტიკური ხაზის გაჰტარებლები მოჩანან და ორივე თავდაუზოგავად იბრძვის დასახული მიზნის მისაღწევად. როგორი უარყოფითი პიროვნებაც არ უნდა ყოფილიყო ნიკიფორე ბერძენი, მან ბევრ ქართველზე უკეთ შესძლო თეიმურაზის ჩანაფიქრის პრაქტიკულად განხორციელება — აიძულა რუსეთის სამეფო კარი მაქსიმალური სერიოზულობით მოეპყრობა საქართველოსთან ურთიერთობის საკითხს: „...დასაწყისში ჩვენ უცხონი ვიყავით, — წერდა ნიკიფორე მეფე მიხეილ თევდორეს ძეს მეორედ ჩასვლის დროს, — და ჩვენი არა სჯეროდათ, ახლა კი, მას მერე, რაც შენი მე-

ფური უდიდებულესობის ნამდვილი ქვეშევრდომები შევიქენით. უპირველეს ყოვლისა, ათჯერ და უფრო მეტი სისწრაფით უნდა მიაქციო ყურადღება ჩემი მეფის საქმეებს“, „რადგან შეიძინე ივერიის მიწა-წყალი მთელი სიღრმე-სიმაღლით... ღმერთმა ქნას ყოვლის შემძლე და ძლიერო მეფე, რომ ივერიის სხვა მეფეებიც დაემორჩილონ. ამიტომ რომ ჩემი პირველი და მეორე ჩამოსვლა ძალიან სასარგებლო იყო... ახლა კარგი გზა გაიხსნა ივერიისაკენ და მომავალში, ღვთის შეწევნით, ყველაფერი კარგად იქნება... თუ შენ გსურს სიყვარული და წყალობა უყო ჩემს მეფეს, და დაეხმარო, ყოველივე ეს ახლა მოიპოვმედე, რაც შეიძლება მალე...“⁵⁷.

ღახმარებაში თითქმის ისევ ის იგულისხმებოდა, რაც წინა ელჩობისას იყო ნათხოვნი, სახელდობრ: თეიმურაზს სურდა, რომ: 1. რუსეთიდან გამოგზავნილიყო ერთი დიდი თავადი ჯარით ლეკების წინააღმდეგ, რომელსაც კახეთის მხრიდან თეიმურაზი დაეხმარებოდა და საერთო ძალებით ალაგმავდნენ ლეკებს; 2. რუსეთს უნდა აეშენებინა ციხე-სიმაგრე ან იქ, სადაც ალექსანდრე კახთა მეფის დროს იყო აგებული, ან საქართველოს საზღვრებთან ახლოს, თერგსა და კახეთს შორის, შუა გზაზე, ციხე-სიმაგრეში 2000-კაციანი გარნიზონი უნდა ყოფილიყო ჩაყენებული. ამ სიმაგრეში თეიმურაზი გაქირვების დროს ოჯახის წევრებით აპირებდა თავის შეფარებას⁵⁸. 3. კახეთის სამეფო კარი თხოულობდა ურჯულთაგან ეკლესია-მონასტრების და საერთოდ ქრისტიანი მოსახლეობის აქტიურ დაცვას: „...ჩვენ ახლა მტერთაგან და საზიზღარ აგარიანთაგან და სხვა მრავალ უბედურებათაგან ჩვენ: ქვეყნის დასაცავად და აგრეთვე იმისათვის, რომ ქრისტიანული სარწმუნოება და სამეფო საგვარეულო არ დაიღუპოს შენი მეფური უდიდებულესობის ხელქვეითნი გავხდით, რომ შენი მეფური უდიდებულესობა ზრუნავდეს ჩვენზე და დაგვიფაროს მტერთაგან, დაგვიცვალოს და დაგვხმაროს იმით, რომ ჩვენ მართლმადიდებელი ქრისტიანები ვართ და ერთი რწმენა გვაქვს... დიდი ყურადღებით უნდა მოგვეპყრო სხვებთან შედარებით: ასეა დადგენილი ეს მართლმადიდებელ მეფეებსა და ხელისუფლებთან“⁵⁹.

რუსეთში 1635 წ. გაგზავნილი ელჩობა წარმატებით დავერგვიანდა. ქართველმა ელჩმა ძალა და ღონე არ დაზოგა. თავისი მეფის დანაბარები შეასრულა და სამშობლოში დაბრუნებულმა რუსეთის ელჩები ჩამოიყვანა. რა თქმა, თვით რუსეთში რომ არ ყოფილიყო საამისოდ ნიადაგი შემზადებული, იგი ვერაფერს გახდებოდა. სწორედ ამ გარემოების გამოყენება სცადა თეიმურაზმა, როგორც დავიანახეთ. ახლა, ქართულ დიპლომატიას მეტი მოქნილობა სჭირდებოდა. წინა წლებთან შედარებით საქართველოში პოლიტიკური ვითარება უარეს-

ბისაყენ იყო შეცვლილი. როდესაც თ. ვოლკონსკი და ა. ზვატოვი მოსკოვიდან საქართველოში იგზავნებოდნენ, რუსეთის ზელისუფლება იმედოვნებდა, რომ მისი ელჩები ერთგულებაზე დააფიცებდნენ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფეს, რომელსაც საკმაო ავტორიტეტი და გავლენა ჰქონდა საქართველოს სხვა კუთხეებზეც. ელჩების ჩამოსვლისას აღმოჩნდა, რომ თეიმურაზს ქართლიც და-კარგული ჰქონდა და რუსეთისაკენ მიმავალი გზებიც. გართულებული იყო ურთიერთობა შაჰთანაც და დადიანთანაც, როსტომთანაც და ლეკებთანაც. ქვეყანაში ისეთი სიდუხჭირე სუფევდა, რომ ელჩები თვითონ ირჩენდნენ თავს. ყოველივე ამას შეიძლება არასასურველი დალი დაემჩნია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შემდგომ განვითარებაზე.

თეიმურაზი მთელი სერიოზულობით მოეკიდა აღებული საგარეო პოლიტიკური გეზის ბოლომდე მყვანას. „...თეიმურაზ მეფის დამსახურება ფეოდალურ საქართველოს წინაშე, — სამართლიანად მიუთითებდა ი. ცინცაძე, — სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მისმა შეუდრეკელმა ბრძოლამ ირანის კარი იძულებული გახადა ხელი აეღო საქართველოს ჭიქურ გასპარსელებაზე... თეიმურაზი მართალი იყო ისტორიულად, მისი დაუცხრომელი ბრძოლა ქირვეულობით და ჭიუტობით კი არ უნდა აიხსნას, არამედ იმ საფრთხით, რომლის წინაშე აღმოსავლეთი საქართველო დადგა ირანის მესვეურთა პოლიტიკის შედეგად. თეიმურაზის რუსეთზე ორიენტირება მეტისმეტად საშიში იარაღი ჩანდა იმ დროის საქართველოს მაჰმადიანი მეზობლებისათვის“⁶⁰.

რადაც არ უნდა დამჯდარიყო, უნდა შენარჩუნებულიყო მიღწეული. ქართლი დაკარგული იყო და რუსეთისათვის უფლის კვართის შეპირება უკვე არარეალურად გამოიყურებოდა, ამიტომაც, როგორც მივუთითებდით, ამ რელიქვიის გადაცემა კახეთის პოლიტიკოსებში მომავალში ქართლის განთავისუფლებას დაუკავშირეს. ამ ჭერზე ქართველმა დიპლომატებმა წინ წამოწიეს ახალი წინადადება, რუსეთის ზელისუფლებას საქართველოში არსებული ოქროსა და ვერცხლის საბადოების ერთობლივი დამუშავება შესთავაზეს.

ქართულ დიპლომატიურ პრაქტიკაში ეს კოზირი 20-იანი წლების შუა ხანებში იქნა გამოყენებული. როგორც მასალები მოწმობენ, იმავე ნიკიფორეს მეშვეობით თეიმურაზმა კონსტანტინოპოლიდან მადნის მცოდნე ოსტატების ჩამოყვანა სცადა, მაგრამ არ გაუმართლა. ცხადია, მისი ეს ნაბიჯი ოსმალეთთან ურთიერთობის საკითხს უნდა დაეუკავშიროთ. მეორე ცდაც იმავე ხანას განეკუთვნება, სახელდობრ, 1627 წელს მადრიდში ჩასული ნიკიფორე ირბახის მოთხოვნათა საფუძველზე შედგენილ საილუმლო ბარათში (ან უფრო სწორი იქნება

სამეფო კარის კანცლარიაში წარმოებული დაკითხვის ოქმში) ვკითხულობთ: „...მას (თეიმურაზს) ჰყოფნის თავისი სამეფოები იბერიაში, რადგან იქ მრავლად არის პროვინციები და ნაყოფიერი მიწები, ბევრია ვერცხლისა და ოქროს საბადოები, რომლებსაც ამჟამად, საომარი ვითარების გამო, არ ამუშავენ და (ამდენად) შესაფერისად ვერ ავლენენ (მათ შესაძლებლობებს). მაგრამ როდესაც საერთო მტერი დაძლეული იქნება (ჩვენს ქვეყნებს შორის) გაიბმება ურთიერთობა და (გაჩაღდება) ვაჭრობა თქვენი უდიდებულესობის სასარგებლოდ, (დამკვიდრდება) საუკუნო მეგობრობა და მშვიდობა მაცხოვრისა და წმინდა კათოლიკური სარწმუნოების სასახელოდ“⁶¹.

საქართველოსაკენ ყურადღების მიპყრობის ეს შესანიშნავი საშუალება თეიმურაზმა რუსეთთან ურთიერთობაში ოფიციალურად პირველად მიტროპოლიტ ნიკიფორეს მეორედ გაგზავნისას გამოიყენა. თანაც მეტად უცნაური ფორმით — რუსეთის მთავრობის წინაშე მისი წამოყენების ინიციატორად ნიკიფორე გამოიყვანა: ნიკიფორე იმ შეერთებვაში დაგვთანხმდა ელჩად მეორედ წამოსვლაზე თუ ჩვენ ოქროსა და ვერცხლის საბადოების ჩვენთან არსებობის საიდუმლოებას გაავრცელებდით⁶²; ეს დიპლომატიური სვლა ნიკიფორემ წარმატებით განახორციელა მოსკოვში. იგი მეფე მიხეილ თევდორეს ძეს წერილობით რჩევას აძლევდა: „...ბრძენი მეფეები, დიდი მოძღვრები და კარგი ხელოვანნი, როცა მიწას სთხრიან მადნის მოსაპოვებლად, თუ წააწყდებიან ისეთ მადანს, რომელიც მათ ოქროსა და ვერცხლს მოუტანს, ძალზე ხარობენ და ამ საქმეს ბოლომდე მისდევენ, ასევე შენც, ყოვლისშემძლე დიდო მეფეო, ასევე მოიქეცი...“ და იქვე დასძენდა საგარეო პოლიტიკური ხაზის გატარებაშიაც ასეთივე თანამიმდევრული იყავიო⁶³.

რუსეთს თავისი სატყვივარი ჰქონდა და ნიკიფორე მიტროპოლიტის ჰკუთის დარიგება არა სჭირდებოდა. ბოლომდე მიიყვანდა თუ არა მოსკოვის მეფე საქართველოს საკითხის მოგვარებას ამას საერთაშორისო ვითარება და მისი ქვეყნის შინაგანი მოთხოვნები უკარნახებდნენ. სწორედ ამ მომენტების გათვალისწინებამ განაპირობა 40-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში ახალი ელჩობის გამოგზავნა თავად მიშეცკისა და დიაკ კლუჩარევის მეთაურობით, რომელთაც სამშობლოში ქართული ელჩობა მოჰყვებოდა.

2. 40-იანი წლების საზრუნავი

მართალია, XVII ს-ის არც პირველ და არც მეორე ნახევარში რუსეთი მიზნად არ ისახავდა ჩრდილო კავკასიისა და საქართველოს ექსპანსიას, მაგრამ იყო წლები, როდესაც მოსკოვის დიპლომატია შესა-

მჩნევად ააქტიურებდა თავის საგარეო პოლიტიკას სამხრეთით. ახალიათებად რა XVII ს-ის დასაწყისის საერთაშორისო სირთულეებს ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: „...რუსეთის პოზიცია ამ ახლად შექმნილს პოლიტიკურ ვითარებაში განსაკუთრებული იყო, ოსმალეთის ომს არ უტახდებდა, შაჰს ხომ მეგობრობას ეფიცებოდა. ამავდროს ორივეს ხარჯზე გაზრდა-გაძლიერებას აპირებდა — უფრო კი „მეგობრის“ ხარჯზე. კახეთი რუსეთისათვის ეხლა განსაკუთრებით ძვირფასი იყო. მასზე დაყრდნობით (თუ საშამხლოს დაიპყრობდა და კახეთს უშუალოდ გაუმეზობლდებოდა) რუსეთს შეეძლო ამიერკავკასიაში დიდი პოლიტიკური წარმატებისათვის მიეღწია“⁶⁴.

ეს დაკვირვება საოცრად მიესადაგება ჩვენი კვლევის პერიოდის მიზან-მისწრაფებებსაც და ამიტომ მოვიშველიეთ აქ. რუსეთის მთავრობა 30-იანი წლების მიწურულში არა მარტო აღმოსავლეთ, არამედ დასავლეთ საქართველოსთანაც მჭიდროდ დაახლოების პერსპექტივას წინაშე დადგა. მხედველობაში გვაქვს 1636 წ. სამეგრელოს მთავრის, ლევან დადიანის, ელჩის გაბრიელ გეგენავას მოსკოვში ჩასვლა.

სამეგრელო მთლად უცნობი რეგიონი არ იყო რუსეთის ხელისუფლებისათვის. 1619 წ. როდესაც თეიმურაზის ელჩმა, ხარიტონმა, თავისი მეფის წერილთან ერთად იმერეთის მეფისა და გურიელის წერილები ჩაიტანა, სამეფო კარზე დადიანზეც იყო საუბარი, რომელმაც საომარი ვითარების გამო ვერ გაატანა ქართველ ელჩს თავისი წერილი რუსეთის ხელმწიფესთან⁶⁵. ამის მიუხედავად, მოსკოვის სამეფო კარისათვის გეგენავას ელჩობა, როგორც ჩანს, მაინც მოულოდნელი იყო და სანამ საქართველოს ამ კუთხესთან კონტაქტის დამყარებას გადაწყვეტდნენ, აუცილებელი გახდა საჭირო ინფორმაციის შეგროვება ლევან დადიანისა და საერთოდ სამეგრელოს შესახებ.

სავსებით ბუნებრივია, რომ ყველაზე ამომწურავ ცნობებს რუსეთის მთავრობა მოსკოვში მყოფი თეიმურაზის ელჩისაგან, ნიკიფორე მიტროპოლიტისაგან, მოელოდა და რაოდენ გაკვირვებულნი უნდა დარჩენილიყვნენ, როდესაც მისგან დადიანის შესახებ მხოლოდ აუგი გაიგეს. აუგად სახსენებელი კი სამეგრელოს მთავარს ბევრი ჰქონდა.

ლევან დადიანმა სამეგრელოს ტახტი თავისი მამის — მანუჩარის შემდეგ 1611 წ. დაიკავა. დაახლოებით 1620 წლამდე მას ბიძამისა, გიორგი ლიპარტიანი მეურვეობდა. მისი მთავრობის დასაწყისში თეიმურაზ პირველმა შესძლო დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ძალების გაერთიანება, მაგრამ ეს დროებითი აღმოჩნდა, ვინაიდან ეკონომიკურად თანდათან ძალმოცემულმა და წელგამართულმა დადიანმა დამოუკიდებელი პოლიტიკური კურსის გატარება განიზრახა, რაც მალე თეიმურაზთან და გიორგი იმერთა მეფესთან აშკარა ოპოზიციამ.

გადაიზარდა, 30-იანი წლების დასაწყისისათვის ლევან II დადიანი ირანთან დაახლოებისა და ოსმალეთისადმი მტრულ განწყობას ამჟღავნებდა.

როსტომის ქართლში გამეფებამ დადიანს ფრთები შეასხა, იგი მას დაუმოყვარდა (და მიათხოვა ცოლად) და აშკარად დაუპირისპირდა თეიმურაზ მეფეს. სამეგრელოსა და ქართლის მესვეურებს საქორწილო პირობების შემუშავებისას „როგორც ჩანს, დადიანის ირანთან პოლიტიკური დაკავშირების საკითხებიც ჯანუხილავთ (ამას შემდეგ მომხდარი ამბებიც ადასტურებს). დადიანისათვის უაღრესად ხელსაყრელი ჩანდა ირანთან კავშირი. ერთი მხრივ, მას ირანი ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოადგებოდა, მეორე მხრივ კი, როსტომი დადიანს იმერეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაეხმარებოდა. რაც შეეხება როსტომს, მისთვის მთავარი იყო თეიმურაზის იზოლირება. პოლიტიკური მიზნებისათვისაც უაღრესად ხელსაყრელი იყო დადიანთან კავშირი“⁶⁶.

ასე დაუპირისპირდა ერთმანეთს ორი ძლიერი პოლიტიკური დაჯგუფება კახეთ-იმერეთისა და სამეგრელო-ქართლისა, რომელთა შორის ბრძოლამაც მნიშვნელოვნად განაპირობა საქართველოს საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკური ისტორიის მსვლელობა XVII ს-ის 30—50-იან წლებში.

ხსნის რა ლევან დადიანის მიერ მოსკოვში ელჩის გაგზავნის მიზეზს ნ. ნაკაშიძე მიუთითებს: „...ლევან დადიანი შეფიქრიანებული იყო თურქეთთან ურთიერთობის გაუარესებით და გადაწყვიტა თავი დაეზღვია, მითუმეტეს, რომ მისი მოკავშირისა და სიძის როსტომის პოზიციები 1635 წელს შერყეული ჩანდა, ქართლისა და კახეთის უმსხვილესი საერო და სასულიერო ფეოდალების დახმარებით თეიმურაზის გამეფება, ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ, მურად IV-ს სპეციალურად მომზადებული არმიის მოსალოდნელი ლაშქრობა სპარსეთის სამფლობელოების წინააღმდეგ, საკმაო საფუძველს იძლეოდა საამისოდ. ამას უნდა დაეუმატოთ ცნობა იმის შესახებ, რომ თეიმურაზმა რუსეთში ელჩი გაგზავნა, რაც თავისთავად დადიანს არ გამოეპარებოდა. შეიქმნა ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს დადიანი იზოლაციაში მოხვდა“⁶⁷.

ლევან დადიანი მართლაც გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მისი აშკარა ირანოფილური პოზიცია აღიზიანებდა ოსმალეთის სამეფო კარს. მართალია, დადიანი ხანგამოშვებით იხსენებდა თავის ვასალურ დამოკიდებულებას და, როგორც წყაროები იტყობინებიან, მოსაკითხს უგზავნიდა ოსმალეთის სულთანს, მაგრამ ეს საქმეს არ შეეწოდებოდა. სულთანმა მარტო დადიანის როსტომთან ურთიერთობით არ იყო გულმოსული, მას სერიოზულად აფიქრებდა აკრეთვე ის, რომ კაზაკები, რომლებიც სისტემატურად არბევდნენ ყირიმისა და ოსმა-

ლეთის ტერიტორიას, თავშესაფარს დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროებზე პოულობდნენ. ხშირ შემთხვევაში დადიანი მათ ეხმარებოდა. იყო შემთხვევები, როდესაც უარს ეუბნებოდა, მაგრამ საერთო ჯამში მაინც მათი ხელშეწყობი გამოდიოდა. რასაც ოსმალები, თავის მხრივ, საპასუხო დამარბეველი ექსპედიციებით პასუხობდნენ⁶⁸.

1636 წ. 11 აგვისტოს დადიანის ელჩი გაბრიელ გეგენავა თერგზე ჩავიდა, მოსკოვამდე მან კარგა ხნის შემდეგ, 1638 წ. 16 ნოემბერს ჩააღწია. ლევან დადიანი მოსკოვის მეფესა სთხოვდა მფარველობაში აეყვანა იგი და მისი ქვეყანა და გამოეგზავნა ელჩი სამეგრელოს და სათვალეირებლად და შესასწავლად⁶⁹.

მეფე მიხეილ თევდორეს ძემ გულთბილად მიიღო ელჩი, აღარ დააყოვნა და 1639 წ. მაისში უკან გაისტუმრა. გაბრიელ გეგენავას თან მიჰყვებოდნენ რუსი ელჩები — თევდორე ელჩინი და მღვდელი პავლე ზახარინი, რომელთაც ევალეობათ ადგილზე შეესწავლათ სამეგრელო და თუ დადიანი მოისურვებდა ერთგულებაზე დაეფიცებინათ იგი. საამისოდ მათ ფიცის წიგნის ნიმუშიც მიჰქონდათ დადიანისათვის გასაცნობად.

ელჩების სამეგრელოში ჩასვლისას აღმოჩნდა, რომ დადიანის პოლიტიკური გეგმები შეცვლილიყო. რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლა აღარ პასუხობდა მის ინტერესებს. ელჩინი და ზახარინი კარგად კი მიიღეს სამეგრელოში. მაგრამ საპასუხო ელჩობა მოსკოვში აღარ გააყოლეს: „...ლევან დადიანის რუსეთის მიმართ გულგრილი დამოკიდებულების მიზეზი მისი მდგომარეობის გაუმჯობესება იყო. როგორც მივეუთითებდით, — წერდა ნ. ნაკაშიძე, — როსტომმა ქართლის თავადებისა და თეიმურაზის შეთქმულება ჩაშალა, რამაც საბოლოოდ მისი ტახტზე განმტკიცება გამოიწვია. 1639 წ. იმერეთის მეფე გიორგი III გარდაიცვალა. იმავე წელს, მაისში ირან-თურქეთის ზავი დაიდო. სადაც „გურჯისტანის“ საკითხი უშთავრეს საკითხს წარმოადგენდა. ამ ზავით თურქეთმა საბოლოოდ დაიპყრო სამცხე-საათაბაგო (მესხეთი) და იგი თავის პროვინციად გადააქცია... ლევან დადიანს, როგორც ჩანს, კარგად ესმოდა ამ ხელშეკრულების მნიშვნელობა და სთვლიდა, რომ ირანთან მომქანცველი ომისაგან განთავისუფლებული თურქეთის ჯარები ახლა შესძლებდნენ სამეგრელოს სამთავროს გასწორებოდნენ. ასეთ პირობებში რუსეთთან კავშირის დადებით თურქეთის გაღიზიანება, რა თქმა უნდა, კეკელიძის არ იქნებოდა“⁷⁰.

სამეგრელოსთან ურთიერთობის მოგვარების საკითხი თეიმურაზ პირველის საქმიანობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი იყო 40-იან წლებშიც და მოჰდევნო ხანაშიც, ლევანის გარდაცვალებამდე. 1639 წ.

მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ხელით მოსკოვში გაგზავნილ წერილში იგარუსეთის მეფეს სწერდა: „...იგი ჩემი სიძის, ალექსანდრეს ქვეყანაში, ყაჩაღივით შემოიჭრა, ათი-თორმეტი ეკლესია გადაწვა, ქრისტეს წმინდა ღვთისმშობლისა და ყოვლადწმინდას ხატები აჩეხა, რომლებიც დღევანდლამდე დამსხვრეულია და ჩემი სიძე ალექსანდრე პატრონობს. ყოველივე ამის თაობაზე მე მივწერე მას (დადიანს): შენ, დადიანო, ამისთანა სიბოროტეს რომ ჩადიხარ არა ხარ ქრისტიანი. ამია გამო იგი ჩემი მოსისხლე მტერი გახდა. იგი კიდევ იმაზე მიბრაზდება, რომ ჩემი ქალი ალექსანდრეს მივეცი ცოლად. მე ეს იმიტომ გავაკეთე, რომ ალექსანდრე უფლისწულია და სხვა ადგილი არ მეგულებოდა ქალის გასათხოვებლად. ამის გამო გახდა იგი ჩემი დაუძინებელი მტერი: ჯერ იყო და თურქებს გადაჰყიდა, მაგრამ ვერავითარი ზიანი ვერ მომაყენა, ახლა შაჰთან წამაჩხუბა და აი, ქალიშვილიც დავკარგე. ამას გარდა კიდევ ბევრი ზიანი მომაყენა მე დადიანმა დიდო ხელმწიფე. ახლა როგორც მგონია, თქვენი უდიდებულესობის წაჩხუბება დაიწყო ჩემთახ, მას მერე, რაც დადიანის ელჩი ჩამოვიდა თქვენს უდიდებულესობასთან“⁷¹.

არ არის გამორიცხული, რომ თეიმურაზი მეტი ეფექტის გულისათვის ამუშებდა სურათს, მაგრამ დადიანი რომ მართლაც შველი საქართველოს დიდი სატყეიარი იყო, ეს უდავოა. ამას მოწმობენ თუნდაც ის უცხოელები, რომელთაც პირადი ურთიერთობა ჰქონდათ მასთან და მისი თანამედროვენი და პირუთვნელი შემფასებლები იყვნენ. ერთი შეხედვით, თითქმის დადიანი ისეთს არაფერს განსაკუთრებულს არ აკეთებდა, რაც სხვა უმსხვილეს ფეოდალებს მანამდე ან მის მერე არ გაეკეთებინათ, მაგრამ მისი საქციელის მასშტაბები სცილდებოდა მის პირადულ ინტერესებს და საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანებას უშლიდა ხელს, რასაც დიდი ზიანი მოჰქონდა ქვეყნის აწმყოსა და მომავლისათვის: „თავისი დაბჰყრობლური პოლიტიკა, — წერს ნ. ნაკაშიძე, — მან საბოლოოდ გამოუთხარა ძირი იმერეთის ეკონომიურ ცხოვრებას და ძლიერ უწყობდა ხელს დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ დაშლილობას. მისი პოლიტიკის შედეგი იყო სრული პოლიტიკური და ეკონომიური ანარქია, რომელმაც მოიცილა დასავლეთ საქართველო მისი სიკვდილის შემდეგ, XVII ს-ის 60-იანი წლებიდან“⁷².

ლევან დადიანს შესანიშნავი შეფასება მისცა ნ. ბერძენიშვილმა: „ეს მთავარი მაღალნიჭიერი პოლიტიკური მოღვაწე იყო. საკუთარს სამთავროში მან მტკიცე ხელით დაიმორჩილა ქედმაღალი თავადები. ქვეყნის ეკონომიკურ წარმატებაზე ზრუნვით, ძლიერი ფეოდალების დატუქსევით და სამართლიანობით ლევან დადიანი ცდილობდა მტკიცე დასაყრდენი გაეჩინა ფეოდალური საზოგადოების ფართო წრეებში. ლე-

ვანის პოლიტიკური მიზნები ოდიშის საზღვრებს სცილდებოდა. ამ მთავრის განზრახვა დასავლეთ საქართველოში ხელმწიფობა იყო. ამ მიზნით მან სასტიკი ომები აუტეხა აფხაზეთის მთავარს, გურიელს და იმერეთის მეფეს. ზერხიანი მოქმედებით მან მეტნაკლებად დაიმორჩილა კიდეც აფხაზეთისა და გურიის სამთავროები და მთელი ძალები იმერთა მეფის წინააღმდეგ მიმართა. ლევან დადიანის მიზანი განუხორციელებელი იყო. დასავლეთ საქართველოში ამ დროს იგივე სათავედოების პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემა იყო, რომელმაც მთელი საქართველოს (და კერძოდ დასავლეთ საქართველოს) პოლიტიკური დაშლა გამოიწვია და სანამ ეს სისტემა ბატონობდა, ქვეყნის პოლიტიკურად მტკიცე გაერთიანების ყველა ცდას საბოლოო მარცხი მოელოდა. მაგრამ ლევან დადიანის მიზნებს არც გარეპოლიტიკური პირობები უწყობდა ხელს. კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს ერთ სახელმწიფოდ გადაქცევა დამპყრობელი ოსმალეთის მიზნებზე არ ეთანხმებოდა... ბრძოლის პროცესში დადიანი დაუკავშირდა ირანს და მის აგენტს ქართლში როსტომ-ხანს და მთავარ მოწინააღმდეგედ გამოვიდა თეიმურაზის იმ გეგმისა, რომელიც საქართველოს სამეფო-სამთავროთა ძალების შეკავშირებას და საერთო ძალით ქართველობის დაცვას გულისხმობდა⁷³.

ლევან დადიანი თავისი საქციელით აშკარად იმხედრებდა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას, რომელიც ღლენიადავ. აწიოკებული იყო გამუდმებული თავდასხმებითა თუ ოსმალეთში ტყვეებად გაყიდვით. ამდენად, იმერეთის მეფეებისა და თეიმურაზის გაერთიანებულ გამოსვლებს დადიანის წინააღმდეგ ბევრი მხარდამჭერი და თანამგრძნობი ჰყავდა. ეს აადვილებდა ბრძოლას.

სულ სხვა ვითარებასთანა გვაქვს საქმე, როდესაც ვეხებით მეორე, არანაკლებ მტკივნეულ საკითხს, კერძოდ თეიმურაზ მეფისა და როსტომ ქართლის მეფის ურთიერთობას. საქართველოს ისტორიის ეს მონაკვეთი ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგადაა შესწავლილი და შეფასებული, ახალს ჩვენ აქ ვერაფერს დავუმატებთ. შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ კახეთის მეფის გამუდმებული ბრძოლები ქართლის ვალთან, როსტომ-ხანთან, გარეგნულად თეიმურაზის ჰირვეულობად, დაუთმობლობად, გაუტანლობად მოსჩანდა. გარეშე მტრების (ყიზილბაშების, ლეკების) თარეშით გავერანებული კახეთისა თუ ქართლის დაღლილსა და გატანჯულ მოსახლეობას ყოველთვის არ შეეძლო თეიმურაზის მაღალიდგური ეროვნული პოლიტიკის მთელი სიღრმით აღქმა. როსტომმა, რომელმაც ძლივს მიიღო ქართლის ნანატრი სამეფო ტახტი, ყველაფერი იღონა იმისათვის, რომ ქვეყანაში, რომლისათვისაც ქრისტიანული სარწმუნოება ეროვნულობის შენარჩუნების სინო-

ნიმად ქცეულიყო, ავტორიტეტი მოეპოვებინა. უპირველეს ყოვლისა, როსტომი უმსხვილესი ფეოდალი იყო და გავერანებულ-გაპარტახებული ქვეყნის მოშენება დაიწყო, მან უარყო ქართველთა იძულებითი გამაჰმადიანების პოლიტიკა, ქრისტიანობას აშკარად არ ებრძოდა, აშენებდა დანგრეულ ეკლესიებს, ათარხნებდა საეკლესიო-სამონასტრო ყმებს, აძლევდა შესაწირს, დიდი მონღოლებითა და მოხერხებით იბრძებდა თეიმურაზის მომხრეებს, საჩუქრებითა და წყალობებით მოინადირა ქართლის ფეოდალთა დიდი ნაწილის გული, იშვიათად მიმართავდა სისასტიკეს, ქვეყანას მიეცა მშვიდობიანი შრომის საშუალება⁷⁴. გულდაწყნარებული მეურნე, ბუნებრივია, იმაზე არ ფიქრობდა, რომ როსტომმა ქართლში სახელმწიფო მმართველობის ირანული წესი შემოიღო, რაც ირანის გავლენას აძლიერებდა და კიდევაც თუ ფიქრობდა, რომ ამას შეიძლება ცუდი შედეგი გამოეღო, მათ სამომავლოდ სახავდა და დღევანდელ სიწყნარეს აძლევდა უპირატესობას. ასეთ პირობებში თეიმურაზს უჭირდა მომხრე-მოკავშირეთა მტკიცე ჯგუფის შეკვრა, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლებელი იქნებოდა ქვეყნის მომავლისათვის თავგანწირული ბრძოლის წარმოება.

თეიმურაზი როსტომს სხვადასხვა ფორმით ებრძოდა. ზევით უკვე მივუთითებდით, რომ 1633 წ. თებერვალში იმერეთში გახიზნული კახეთის მეფე 1634 წ. როსტომით უკმაყოფილო ფეოდალების დახმარებით გადმოვიდა და ქართლი რომ ვერ დაიჭირა, თავისი სამკვიდრო მამული — კახეთი გაანთავისუფლა და ტახტი დაიბრუნა. 1635 წ. იგი შეურიგდა როსტომს, მაგრამ ცოტა ხნით. 1636 წ. შეთქმულება მოუწყო, 1637 წ. შეურიგდა. 1639 წლიდან ქართლსა და კახეთს შორის ისევ იძაბება ურთიერთობა. 1642 წ. თეიმურაზი ისევ როსტომის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში მონაწილეობს და მარცხდება. ასე გაგრძელდა 1648 წლამდე, როდესაც დავით ბატონიშვილი ბრძოლის ველზე მოკლეს და საბოლოოდ დამარცხებული თეიმურაზი ისევ იმერეთს აფარებს თავს.

კახეთის მეფის მესამე საზრუნავი 40-იან წლებში ოსმალეთთან ნორმალური ურთიერთობის შენარჩუნება იყო. თავისთავად ცხადია, რომ ირანის მტერი თეიმურაზის მოკეთის როლში უნდა გამოსულიყო, მაგრამ ამ მოკეთისაგან რეალური დახმარების მიღება 1639 წ. ირან-ოსმალეთს შორის ზავის დადების შემდეგ. გამორიცხული იყო (თუმცა არც მანამდე უწევდა ოსმალეთი თეიმურაზს დიდ დახმარებას). ამის მიუხედავად, სულთნის მომდღურება და დაკარგვა სასურველი არ იყო. ოსმალეთსაც აწყობდა ირანთან მუდმივად მეტრძოლო კახეთის მეფის მფარველობა, რადგან ეს დაძაბულობაში ამყოფებდა ირანის მთავრობას და იძულებულს ხდიდა მას გარკვეული ანგარიშა გაეწია პოლიტიკურ ძალთა ასეთი განლაგებისათვის.

40-იან წლებში თეიმურაზის ოსმალეთთან დაკავშირებაზე ბევრ- ფაქტი მეტყველებს. რომელთაგან ჩვენ მხოლოდ ერთზე შევჩერდებოთ. მხედველობაში გვაქვს 1647 წ. კაზაკების მიერ გონიას ციხის აღება და ქართველებთან მათი დამოკიდებულება, რომელზეც თავის „მოგზაურობის წიგნში“ მოგვითხრობს ევლია ჩელები.

ევლია ჩელები 1647 წ. ზაფხულის მიწურულში არზრუმის ფაშაპო- თორათუმის სანჯაყის გამგებელთან. სეიდი აჰმედ ფაშასთან გაცნა- ნობის საპიციალური წერილით, რომელშიც მას ერევნის მხარეში გალაშქრე- ბის წინადადებას აძლევდა. სეიდი აჰმედ ფაშა ბრძანების შესრულე- ბისათვის ემზადებოდა. როდესაც ამბავი მოუვიდა, რომ გონიას ციხე კაზაკებს აეღოთ. მართალია, გონია ტრაპიზონის ვილაიეთში შედი- ოდა და სეიდი აჰმედ ფაშას არც შესაფერისი ბრძანება ჰქონდა მი- ლებული ამ საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ მან თავისი ინიციატა- ვით შეჰყარა 1000 კაციანი მსუბუქად შეიარაღებული რაზმი და 4—5 დღის სავალით დაშორებულ გონიაში სწრაფად მისასვლელად „დღედა- ღამეს ქენებით“ იარა, თანაც გზადაგზა ისეთი ხალხი „წაასხა“. რომ- ლებიც „მხედრები არ იყვნენ. მაგრამ იარაღის დაჭერა და სროლა შეეძლოთ“. ტრაპიზონისა და გონიის საზღვარზე სეიდი აჰმედ ფაშას შეუერთდა სამი ათასამდე შეიარაღებული „მეგრელი აზნაური. ათა- სამდე ქვეითი მეთოფე და ქართველი წარჩინებულები“; რომლებიც ფაშასთან ერთად გონიისაკენ გაემართნენ⁷⁵. ციხე-სიმაგრეში კაზაკები ისხდნენ, მათი „ჩაიკები“ კი (70-მდე ნავი) ციხის ძირას იყო დაბ- მული. იქვე ყოფილა „სამეგრელოდან“ ლაზური „მენექსილა“ ნავებით მოსული მეგრელების ნაწილებიც, ე. ი. „მეგრელებისა“; რომლებიც კა- ზაკების დასახმარებლად ოსმალებამდე მოსულიყვნენ⁷⁶. როგორც ირ- კვევა, ბრძოლა მთელ დღეს გაგრძელებულა; მეორე დღისათვის სეიდი აჰმედ ფაშას ბათუმის სანჯაყში ჯარების შეგროვება უბრძანებია და ლაზების დახმარებითა და საკუთარი ძალების მოკრებით, კასაკთა დიდი ნაწილი ამოუწყვეტიათ. მცირე ნაწილი კი „მეგრელებთან“ ერ- თად ტყვედ ჩაუგდიათ ხელთ. სამი დღე და ღამე ზეიმობდნენ ოსმა- ლები გამარჯვებას. ამასობაში ოსმალთა ჯარის რაოდენობა იზრდებო- და, სეიდი აჰმედ ფაშას არზრუმის გამგებლის ბრძანებით შეუერთდნენ არზრუმის ვილაიეთის ჯარი ბაკი შაფას სარდლობით, ბასიანის სანჯაყის მფლობელი ქენან-ფაშა, თავილ მეჰმედ-ფაშა, ალი მერდან-ბეგი, მან- საკირტის ბეგი და სხვები⁷⁷.

დახმარები გამოსჩინიან კაზაკებსაც. მესამე დღეს ზღვაზე ოსმა- ლებს შეუნიშნავთ 40—50-მდე მენექსილა ნავი, როლებშიც „მეგრე- ლები“ მსხდარან (სინამდვილეში ეს იყო ქანეთ-ლაზეთის მოსახლეობა). ამ უკანასკნელთ დაუნახიათ თუ არა ციხეში ოსმალები, უკან გაბრუნე-

ბა უცდიათ. მაგრამ მტერი დასდევნებია და საკმაოდ ბევრი მათგანი დაუტყვევებია. იმავე დღეს ოსმალთა საშველად მოსულა ახალციხის (ჩილდირის ვილაიეთის) გამგებელი საფარ-ფაშა, რომელსაც ექვსი ათასი გულადი ქართველი ზღებია. მათ სათავეში ედგათ თეიმურაზ ხანის, ლევან ხანისა და ალექსანდრე ხანის ვაჟები⁷⁸.

ევლია ჩელები დაწვრილებით აღწერს ოსმალების მიერ დამსჯელი ექსპედიციის მოწყობას კაზაკების მომხრე მოსახლეობის წინააღმდეგ და მიუთითებს: რომ ოსმალები ქვეყნის სამხრეთით წინ მიიწევდნენ და ბოლოს თეიმურაზ-ხანის ქვეყანაში შევიდნენ: „თურმე ეს ტომი ახალციხის ვეზირის — საფარ-ფაშას ქვეშევრდომი ყოფილა. თეიმურაზ-ხანის შვილი სამი ათასი შეიარაღებული, სრულყოფილი, თავით ფეხებამდე რკინაში ჩამჯდარი ქართველი ვაჟკაცებით, ორი ათასი ქვეითი ჯარით და მეთოფე ჯარით მოვიდა და ოსმალთა ჯარის ერთ მხარეზე დადგა... ამ თეიმურაზ-ხანის შვილსაც ჰყოლია განდგომილი ტომები. ისლამის ჯარს გაუძღვა, ფერნაქის, სელსელის, ფარაკანის, ფეხაქის, სინარლას ნაჰიები დაიპყრო და სამი დღის შემდეგ ახარისციხის ძირას დაბანაკდა“⁷⁹.

ეს ამონაწერი ნათლად მოწმობს. რომ 40-იანი წლების ბოლოსათვის თეიმურაზ პირველი კიდევ ფლობდა იმ მიწებს, რომლებიც მას ოსმალეთის სულთნისაგან 30 წლის წინ ჰქონდა მიღებული, ეს კი თავისთავად იმისი მაუწყებელია, რომ ურთიერთობა საქართველოს ამ ეკონომიკურ და ოსმალეთის მთავრობას შორის გარეგნულად მაინც ძველებური რჩებოდა.

თეიმურაზ მეფის მეოთხე საზრუნავს ჩრდილო კავკასიელ მთავრებთან ურთიერთობის ნორმალიზაცია წარმოადგენდა. განსაკუთრებულ საფიქრებელს მას ლეკები უჩენდნენ, მაგრამ არც სხვები აყენებდნენ კარგ დღეს. გარდა ამისა, ამ საკითხის მოგვარების აუცილებლობა ნაკარნახევი იყო რუსეთისაკენ მიმავალი გზების უშინშროების უზრუნველყოფის სურვილით. თეიმურაზმა ამ მიზნით დიდი ძეგლი დალაშქრა და ბევრს ვერაფერს გახდა, მხოლოდ დროებით გზის გახსნაზე დაითანხმა მთიელები, სანამ რუსეთიდან მომავალი ელჩები კახეთში გადმოვიდოდნენ. ეს იყო 1639 წელს. ბერი ეგნატაშვილი ამის შესახებ გვამცნობს: „სწადდა იქამდე რუსეთის გზის შოვნა და ზურგიანობა რუსეთის ხელმწიფისაგან და მუნითგან რუსის ჯარის მოსვლა“⁸⁰.

სწორედ რუსეთთან ურთიერთობის განმტკიცებით სურდა თეიმურაზ პირველს ყველა ამ საზრუნავისა და სატყეიარის მოგვარება. როგორც წინა პარაგრაფში მივუთითებდით ნიკიფორე მიტროპოლიტის მეორე ელჩობაც რუსეთში შედეგიანი აღმოჩნდა იმ გაგებით, რომ მოსკოვის მთავრობას კახეთთან ურთიერთობის გაგრძელება და განმტკიც-

ეება აუცილებლად ჩათვალა და ნიკიფორეს თავისი ელჩები თავადი მიშეცკი და დიაკი კლუჩარევი გამოაყოლა.

გარდა დამამძიმებელი წერილისა იმის თაობაზე, რომ რუსეთი დიპლომატიური გზით დაიცავდა კახეთს ირანის შაჰის წინაშე, მეფე მიხეილ თევდორეს ძე მნიშვნელოვან ფინანსურ დახმარებას უგზავნიდა თავის ხელდებულს. 20000 ეფიმაკოტა თანხა არ იყო იმდროინდელი კურსით. ყველაზე მნიშვნელოვანი თეიმურაზისათვის მაინც ის იყო, რომ რუსეთთან უწყვეტი პოლიტიკური კავშირი დადებით როლს თამაშობდა საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს ადგილის განსაზღვრის საქმეში. „შეიარაღებული დახმარების გაწევა კახეთის მეფისათვის. რომლის გეგმები სულ უფრო და უფრო ანტი-შპარსულ ელფერს იღებდნენ, არ შედიოდა მოსკოვის ანგარიშში და სწორი რომ ვთქვათ. სინამდვილეში იმეამად მას ამის შესაძლებლობა არა ჰქონდა. ამის საპირისპიროდ მოსკოვის მთავრობა ჰპირდებოდა თეიმურაზს შაჰის წინაშე შვეიდობიანად გამოქომაგებას. და მართლაც. გარკვეულ ნაბიჯებს სდგავდა ამ მიმართულებით. თეიმურაზის იმედები მოსკოვზე, მთლად არ შესრულდა, რამაც ცოტა მოგვიანებით გაანელა კიდევ დამოკიდებულება მასა და რუსეთს შორის. მიუხედავად ამისა, თეიმურაზის რუსული პოლიტიკა ძალზე არსებითი შომენტიია საქართველოსა და რუსეთის ურთიერთობის ისტორიაში“⁸¹.

მიშეცკისა და კლუჩარევის ელჩობის საპასუხოდ, ცოტა მოგვიანებით. 1646 წ. 29 აგვისტოს, თეიმურაზის ახალი ელჩობა ჩავიდა მოსკოვში. სათავეში მას გიორგი ჩოლოყაშვილი (რუსული წყალობით „შახლიკუჩიევი“) ედგა. ი. ცინცაძის აზრით, თეიმურაზის ელჩს „...დახმარებისა და შემწეობის თხოვის გარდა ორი საქმის მოგვარება ჰქონია დავალებული: რუსეთის მეფისათვის შეეთავაზებინა „საყმოდ“ გიორგი ბატონიშვილი (თეიმურაზ მეფის შვილის დავითის ძე), ხოლო მეორე, უფროსი შვილიშვილისათვის, ლუარსაბ ბატონიშვილისათვის, რუსეთის მეფის, ალექსი მიხეილის ძის და გამოეთხოვა საცოლედ...“⁸².

ჩვენი აზრით, გიორგი ჩოლოყაშვილს ერთი დავალება ჰქონდა — რაღაც არ უნდა დასჯდომოდა დახმარება მიეღო რუსეთისაგან: ან ჯარის სახით (ასეთ შემთხვევაში საქართველოს ეკლესია უნდა დაქვემდებარებოდა მოსკოვის პატრიარქს და ერთგულების ნიშნად ქართველი უფლისწული უნდა წასულიყო მოსკოვში), ან რუსეთს უნდა უზრუნველყო დაღესტნის საკითხის მოგვარება (ასეთ შემთხვევაშიაც ბატონიშვილი იგზავნებოდა რუსეთში), ან რუსეთიდან სადედოფლო გამოეთხოვა (რასაც მოჰყვებოდა საქართველოს პოლიტიკური დაქვემდებარება რუსეთის სამეფო ტახტისადმი), რაც ფიცით ისედაც გათვალისწინებული იყო, ან უკიდურეს შემთხვევაში მიეღო მატერიალური

დასმარება ჯამაგირის სახით⁸² როგორც ეხედავთ, დავალება ერთი იყო, მიღწევის გზები კი ოთხი.

გიორგი ჩოლოყაშვილის ელჩობის თაობაზე ძალზე მცირე ცნობებია შემორჩენილი, მაგრამ 40-იან წლებში რუსეთთან ურთიერთობის ხასიათის დასადგენად მაინც მოიპოვება საინტერესო მასალა. უპირველეს ყოვლისა, ქვევით გვინდა მოვიყვანოთ მ. ბროსეს მიერ გამოქვეყნებული ერთი ქართული წერილი. რომლის არც ავტორია ცნობილი და არც საქართველოდან რუსეთში გაგზავნის თარიღი. გამომცემელს იგი გიორგი ჩოლოყაშვილისადმი თეიმურაზის მიერ გაგზავნილი წერილის შემდეგ აქვს მოთავსებული. წერილი მრავალმხრივია საყურადღებო: ჯერ ერთი, იგი ერთხელ კიდევ ადასტურებს ჩვენს მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ კახთა მეფე ალექსანდრე II-ს ჯერ კიდევ ივანე მარხბანესთან პქონდა ურთიერთობა, მეორეც, მასში გადმოცემულია რუსეთთან ურთიერთობის დამყარების მიზეზიცა და მიზანიც. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს წერილი თეიმურაზის ელჩს, გიორგი ჩოლოყაშვილს უნდა ეკუთვნოდეს და იგი ალბათ წარდგენილი იყო საელჩო პრიკაზში როგორც პირადი სათხოვარი: „ქ. ივანე ხელმწიფის აქათ, ჩვენი ხელმწიფე მაგათი ტახტის ყმა არის, მაგათის ზურგისა და წყალობით ყოფილან იქაური ქრისტიანობა, და მეფე ალექსანდრე მაგათი ტახტისა რაგვარი ერთგული და მოსამსახურე იყო, მაგათ დაეთარში ასწერია და მახსოვარი კაციც არის: აწე უსჯულოს ხელისაგან დასუსტდა საქართველო. ჩემმან ბატონმან სხვა ღონე ვერა მონახა რა, თავისი თავი და ეკკლესიანი და საბატონო თქვენ მოგაბარა და თავი კალთაში ჩავიდვა: დიდის კოსტანის მსგავსი ხელმწიფე ეგ არის, ყოვლის ქრისტიანის შემნახავი ეგენი არიან: პირველმც მაგათი ტახტის მოსამსახურენი ყოფალვართ, და ახლა ჩვენი ხელმწიფე ფიცით ყმობია მაგ ხელმწიფეს: საქართველო ყოვლად წმინდა ღვთის-მშობლის წილხდომილია. წმინდას ღვთის-მშობელს დამადლოს. ერთს წელიწადში ათასი და ორი ათასი ნათლის-ღებული ყოველი გაათათრდების. ქრისტეს გმობენ, ეკკლესია შეურაცხდა და საკურთხეველსა მოგლიჯეს. ძალებს შეასმენ: იბრძვის ჩემი ხელმწიფე მაგრად, რომლის (დრომლის) გავიდებთ თავსა: მეორედ მოსვლას ქრისტეს. რომ დაჯდეს განკითხვად, იმას შეზღუენით ამდონი ქრისტიანის მოხმარება: ორი საქმე გვიყავით ქრისტეს გულისათვის. ერთი ესე, რომე რაც წყალობა ჯამაგირი გვქონდეს დაუკლებლად გვიბოძო, რაც მაშინ ნიკიფორე მიტროპოლიტის ხელით ებოძა ჩვენმა ხელმწიფემ აწ, იმისმან მზემან, ნახევარი ქრისტეს საფლავს და მონასტერს მისცა და გატრცილ ეკკლესიას გაუყო, სახატავად და საშენებლად, და მაგ ხელმწიფის სადღეგრძელოდ და სასულევროდ, და ნახევრით აქამდინ თითონ დარ-

ჩა და ლაშქარსაც მისცა. აქამდის თავი ხელთ არა ჰქონდა უქონლობით ვერ მოვიკითხეთ: მეორეს ამას ვეხვეწებით ხელმწიფეს, რომ ერთი დიდი ელჩი ჯბომოს ყიზილბაშთ ხელმწიფესა, რომ დაგვეხსნას. ჩვენ არას შევსცოდებთ, ნუ გვარბევენ. ამტონს ჩვენის რკულის ნუ ატყობთ. „თუ ჩემი მოყრობა გინდოდას თქო, დაეხსენ თქო. ჩემის გულსათვის ოქვენ ეკლესიას ნუ აქცევთ, კმა ამდონი ძალ უსამართლო. თუ არ დაეხსნებით, მეც დაგემტერები თქო“⁸⁴.

თუ ამ წერილს გიორგი ჩოლოყაშვილისეულად ვცნობთ (რის საფუძველსაც მასში მოხსენიებული ელჩის ნიკიფორე მიტროპოლიტის მიერ დიდი ჯამაგირის ჩამოტანის მოხსენიება იძლევა), გამოდის, რომ თეიმურაზი 1646 წ. რუსეთიდან ირანთან შუამდგომლობის გაწევასაც თხოულობდა⁸⁵. როგორც რუსეთ-ირანის ურთიერთობის მასალა მოწმობს, მოსკოვის ხელისუფლებამ უყურადღებოდ არ დატოვა ეს თხოვნა.

გარეგნულად საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის გააქტიურებას რუსეთსა და ირანს შორის რაიმე გართულება არ მოჰყოლია. 1643 წ. მოსკოვში შიკრიკი მეჰმედ ალა ჩავიდა, რომელმაც შაჰ სეფის გარდაცვალებისა და შაჰ აბას II-ს ტახტზე ასვლის ამბავი ჩაიტანა. ორი წლის შემდეგ რუსეთს ირანის ელჩი ალა ჰასანი ეწვია. მოლაპარაკებები ძირითადად ისევ სავაჭრო საკითხებს შეეხო. პოლიტიკური მხარე არც შიკრიკის მისიით 1645 წელს გაგზავნილი იაკობ როდიონოვი შეხვდია, რომელსაც ევალეობოდა მიხეილ თევდორეს ძე რომანოვის გარდაცვალებისა და ალექსი მიხეილის ძის ტახტზე ასვლის ცნობა ჩაეტანა ირანში. მისი მეშვეობით გაგზავნილ წერილში შაჰ აბას II ახალ მეფეს სამძიმარს და თანაგრძნობას უცხადებდა და იმედს აძლევდა, რომ მასთანაც კეთილმეზობლურ და მეგობრულ დამოკიდებულებას შეინარჩუნებდა.

1647 წ. შაჰთან კოზლოვსკი და ზინოვიევი გაიგზავნენ. მათი მეშვეობით მოსკოვის სელისუფლება გვარჯილის განუსაზღვრელი რაოდენობით შესყიდვის ნებართვას ითხოვდა. ამასთან, ამ ელჩობის დროს პირველად დაისვა საკითხი ირანის გავლით ინდოეთში რუსი ვაჭრების გატარების შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ გარკვეული მოსახერხებით აღარც რუსეთი ერიდებოდა საქართველოსთან კეთილშობილური ურთიერთობის აშკარად გამჟღავნებას. 1647 წლის სექტემბერში ირანს გაიგზავნა რუსი შიკრიკი გრიგოლ ბულგაკოვი⁸⁶. ძირითადი საკითხი, რომლის მოგვარებაც მას ევალეობოდა, შაჰთან თეიმურაზის გამოსარჩლება იყო. ამას გარდა, ალექსი მიხეილის ძე ითხოვდა შემახიის გზით საქართველოში გაგზავნილი ელჩის სიმონ ბობორიკინისათვის გატანებული სამეფო საჩუქრები, რომლებიც კასპიის ზღვაზე ლეღვის დროს ჩაძირული გეჰებიდან ნაპირზე გამორჩეულიყო და ადგილობ-

როც მოსახლეობას დაეტაცნა, მოეძებნათ და დაებრუნებინათ. ბულგაკოვსავე ევალეზოდა შაჰისათვის გადაეცა რუსეთის მეფის ჩივილი შეზახიის ხოსროვ-ხანის თავნებობაზე.

რაც შეეხება საქართველოს, ბულგაკოვის ხელით გატანებულ წერილში მეფე აღწკის მიხეილის ძე იწერებოდა: „...საქართველოს მიწა-წყალი ისეთივე მართლმადიდებლური სარწმუნოებისაა, როგორიც ჩვენი... ჩვენი მეფური უდიდებულესობის ძმური მეგობრობისათვის, მისი მეფური უდიდებულესობის სიყვარულისათვის მისი ქვეშევრდომი საქართველოს მეფე თეიმურაზსა და მთელი საქართველოს მიწა-წყალს ნუ შეაფარებთ და მის განადგურებას ნუ ბრძანებთ, პირიქით. საქართველოს მეფის პატივისმცემელი იყავით და იგი ყველაფერში დაიცავით“⁸⁷.

ნ. ბერძენიშვილი მკიდროდ უკავშირებდა გრ. ბულგაკოვის მისიას რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას: „გასაქირში ჩაბარდნილმა თეიმურაზმა ჯანმარებისათვის მოსკოვს მიმართა. მოსკოვის მეფემ ელჩი ბულგაკოვი მიაგვლინა ყაენთან და თეიმურაზის ხელშეუხებლობა სთხოვა „მეგობარს“. ამ ელჩობამ სრულიად საწინააღმდეგო შედეგი გამოიღო, შაჰ აბას II... კახეთის საქმეებში რუსეთის მეფის ჩარევამ შეაშფოთა, მოსკოველ „მეგობარს“ იმ სათხოვრის შესრულებას შეჰპირდა, მაგრამ ამავე დროს როსტომ ხანს რუსეთის ყმა თეიმურაზისა და მისი მომხრეთა კახეთიდან განდევნა დაავალა“⁸⁸.

როსტომმა პირნათლად შეასრულა ირანის გამგებლის სურვილი. 1648 წელს იგი ყიზილბაშთა ჯარით ორი მხრიდან შეესია კახეთს და სასტიკად დაამარცხა თეიმურაზი. ამ ამოხრებელ თავდასხმას შემდეგში დიდხანს საყვედურობდა რუსეთი ირანს: „...გასულ 156 (1648) წელს ჩვენს დიდ ხელმწიფესთან, მის მეფურ უდიდებულესობასთან შაჰ აბასის უდიდებულესობა თავის წერილში, რომელიც მეფის უდიდებულესობის შიკრიკს გრიგოლ ბულგაკოვს გამოატანა, წერდა, რომ მისი შაჰური უდიდებულესობა ჩვენი ხელმწიფისათვის, მისი მეფური უდიდებულესობის მეგობრობისა და სიყვარულისათვის ქართველი უფლისწულისა და მისი მიწა-წყლის დაცვა ბრძანა და მისი, შაჰ აბასის უდიდებულესობის ბრძანებით მას არავისაგან შევიწროება და გადასახადის შეწერა არ ექნება. ამის მერე კი ჩვენმა დიდმა ხელმწიფემ. მისმა მეფურმა უდიდებულესობამ გაიგო, რომ შემახიიდან და კენკიდან (განჯიდან — თ. ტ.) თეიმურაზსა და მთელ მის ქართულ მიწა-წყალს, შემოესივნენ მისი, შაჰ აბასის უდიდებულესობის ქვეშევრდომები დიდძალი ჯარით, ბევრი ქართველი გაწყვიტეს და ქართველი მეფის თეიმურაზის ვაჟი, უფლისწული დავითი მოკლეს, ხოლო თვით თეიმურაზ მეფე შვილიშვილებიანად საქართველოდან გააძევეს...“⁸⁹.

ირანთან რუსეთის ურთიერთობა თანდათან იძაბებოდა: „დიდი ხნის მანძილზე, — წერს ა. ნოვოსელცევი, — რუსეთი უნდა შეეგუებოდა აღმოსავლეთში თავისი გავლენის შესუსტებას. ყველაზე ნათლად ეს გამოვლინდა საქართველოს საკითხში, სადაც მეფის მთავრობა მთელი XVII საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე ირანისადმი დათმობაზე მიდიოდა და მიუხედავად საქართველოს მფლობელთა არაერთგზისი თხოვნისა სუსტ დანხმარებას უწევდა მათ“⁹⁰.

უნდა ითქვას, რომ ეს დათმობა ყოველთვის ერთნაირი არ ყოფილა. საქართველოს საკითხს რუსეთ-ირანის პოლიტიკურ ურთიერთობაში განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა. ევროპასა და მახლობელ აღმოსავლეთში საერთაშორისო ვითარების ცვალებადობა გარკვეულ დღას ასვამდა რუსეთისა და ირანის ურთიერთდინამიკურებაზე, რაც პირდაპირპროპორციულად მოქმედებდა საქართველოს საკითხისადმი მრდგომასა და გადაწყვეტაზე როგორც რუსეთის, ისე ირანის მხრიდან.

გ. ჩოლოყაშვილის ელჩობის საპასუხოდ რუსეთიდან სიმონ ბობორიკინი გამოიგზავნა საქართველოში, მაგრამ დანიშნულების ადგილამდე ვერ ჩამოაღწია. გემი, რომელზეც რუსი ელჩი იმყოფებოდა თავისი მხლებლებით, კასპიის ზღვაზე დაიღუპა. ჩოლოყაშვილი გადარჩა, ამას რუსული საარქივო მასალა ადასტურებს და, ამდენად, მცდარია ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ბობორიკინთან ერთად თითქოს ჩოლოყაშვილიც დაღუპულიყო. რუსეთის მეფის საჩუქრები, რომლებიც ელჩს მოჰქონდა, გემთან ერთად ჩაიძირა და მერე ნაპირზე გარიყა. ორი წლის შემდეგ თეიმურაზი მოსკოვში იწერებოდა: „...კიდევ მეორე ელჩი გამოგვგზავნათ და ეს თქვენს მიერ გამოგზავნილი მეორე ელჩი ზღვაში დაიხრჩო და თქვენის უდიდებულესობის მიერ ჩვენდამი გამოგზავნილი წყალობაც მთლიანად ზღვაში ჩაძირულიყო. მაგრამ ტალღას ნაპირზე გამოერიყა, ხოლო ყიზილბაშებმა დარუბანდელი შირვან ხანის ბრძანებით და სულთანის სახელით ყოველივე მიიტაცეს და მე არაფერი გამოიგზავნეს“⁹¹.

იმ მიმოწერის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, რომელსაც მომდევნო წლებში აწარმოებდა მოსკოვის ხელისუფლება შაჰის სამეფო კართან კასპიის ზღვაზე გამორიყული ნივთების დაბრუნების თაობაზე, უნდა დავასკვნათ, რომ ალექსი მიხეილის ძემ ჩვეულებრივი საჩუქრები არ გამოატანა თავის ელჩს. ეტყობა, ლაპარაკი იყო მნიშვნელოვან მატერიალურ ფასეულობაზე, რომლის დაკარგვასაც რუსეთი კარგა ხანს ვერ შეეგუა.

1639 წლის ირან-ოსმალეთის დაზავებამ, ცხადია, თავისი უარყოფითი შედეგი იქონია ამიერკავკასიისა და, კერძოდ, საქართველოსა-

თვის. ირანის შაჰი, რომელიც მანამდე ასე თუ ისე ქართველების მოკავშირეობის იმედით იყო, ახლა ცდილობდა, და არც თუ ისე უშედეგოდ, გაებათილებინა თუ კი რამ შელავათი ჰქონდა თეიმურაზისათვის მიცემული. განსაკუთრებით აშფოთებდა ირანს კახეთში რუსეთთან კავშირის განმტკიცების მომხრე პოლიტიკური დაჯგუფების მომხლავრება და თეიმურაზის შეუჩერებელი სწრაფვა მოსკოვიდან დახმარების მიღებისაკენ. მაგრამ მარტო ეს არ აფიქრებდა ირანის მმართველს. მთავარი მაინც ის იყო, რომ თეიმურაზი კახეთისა და იმერეთის პოლიტიკური ძალების გაერთიანებას არ ეშვებოდა და თავდაუზოგავად ცდილობდა რუსეთიდან მიღებული დახმარებით ეს გაერთიანებული ძალები ირანისათვის დაეპირისპირებინა.

3. კახეთისა და იმერეთის პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ცდები XVII ს-ის 50-იან წლებში

მართალია, იმერეთი ოსმალეთის გავლენის სფეროში შედიოდა, მაგრამ რუსეთთან მისი დაკავშირება სულთანზე მეტად ირანის შაჰს აწუხებდა, რომელმაც შესანიშნავად იცოდა ქართველთა გაერთიანების საშიშროების ამბავი. თვით რუსეთშიაც შესანიშნავად ესმოდათ, თუ რა შედეგი შეიძლებოდა მოჰყოლოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის გაერთიანებას. ცხადია, რომ გაერთიანებული ძალებით უფრო ადვილი იქნებოდა კავკასიაში ოსმალთა და ყიზილბაშთა მოძალების შეჩერება და რუსეთის პოზიციების განმტკიცება, რაც ასე აუცილებელი ხდებოდა XVII ს-ის მეორე ნახევრისათვის. „მოსკოვი XVI საუკუნეში ცდილობს თავისი კავკასიური პოლიტიკის ორბიტაში საქართველოს სხვა კუთხეებიც, იმერეთი და ნაწილობრივ საეგრელოც მოაქციოს. მოსკოვის პოლიტიკის ასეთ მისწრაფებას ეთანხმება კახეთის მეფის თეიმურაზ პირველის პოლიტიკაც, რომელიც ღონეს არ იშურებდა საქართველოს ცალკეული მხარეების ერთგვარი კავშირის დამყარებისაკენ, რაც მიმართული იქნებოდა უმთავრესად ირანის წინააღმდეგ“⁹².

კახეთის მეფის, თეიმურაზ პირველის დაუცხრომელ გამაერთიანებელ პოლიტიკას დასავლეთ საქართველოში ბევრი მომხრე-მოსურნე გამოუჩნდა. ქვეყანა არ მარტო მომხდური მტრის, ყიზილბაშის, ლეკისა და ოსმალის გაუთავებელი თარეშით, არამედ შინაური აშლილობითაც ძლიერ დაძაბუნებამდე იყო მისული. როგორც წინა პარაგრაფში მივუთითებდით, განსაკუთრებულ ზარალს დასავლეთ საქართველოს აყენებდა ლევან დადიანის მიერ ქვეყნის შიგნით გატარებული ღონისძიებები, რომლებიც მიზნად ისახავდა მისი ხელისუფლების გაძ-

ლიერებას. დადანი მეზობლეშისათვის მარტო ფიზიკური და მატერიალური ზარალის მიყენებას არა კმაყოფილდებოდა. იგი თავისეულ იმხრობდა თავადაზნაურთა ნაწილს. რითაც პოლიტიკურ ძალთა დაქსაქსვას იწვევდა. ხოლო მოხერხებულ დიპლომატიის წყალობით ოსმალეთსა და ირანს თეიმურაზ — ალექსანდრეს წინააღმდეგ ამხედრებდა. ასეთ სიტუაციაში გარეშე მტერთან ბრძოლის უნარი სუსტდებოდა. დადანიდან გამკლავება არა მარტო იმერეთისათვის, არამედ კახეთისათვისაც ნომერ პირველ ამოცანად იქცა: „...მეფე თეიმურაზ ამან (დადიანმა — თ. ტ.) წაახდინა და თუ ეს არ იყოს, ამის ალაგა ჩვენც დავაპერინებთ ღვთის შეწყვენით. მაგრამ ქართლის ხანის მოყვარე არის და ყვეს ელჩსა და მოსაყითხს უგზავნის და მის ჯამაგირა სვამს. ყიზილბაშის ზურგით იქს, თვარამ მარტო ამას ჩვენც... რაც გვინდოდა იმას უზამდით“⁹³, წერდა 1651 წ. იმერეთის მეფე მოსკოვში.

პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ერთგვარი ტენდენცია, რომელიც წინა წლებში ალექსანდრე გიორჯის ძისა და თეიმურაზის ქალიშვილის, დარეჯანის, დაქორწინებაში გამოვლინდა, 40-იან წლებში უფრო განმტკიცდა. 1648 წელს როსტომთან ბრძოლაში დამარცხებულმა და იმერეთში თავშეფარებულმა თეიმურაზმა თავისი მომხრეებით ისევ შემოიკრიბა დასავლეთ საქართველოს წარჩინებულთა ნაწილი და რუსეთთან მჭიდროდ დაკავშირებაზე დაითანხმა. ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: „...დასავლეთ საქართველოს მთავრებიც კარგად ხედავდნენ, რომ ოსმალეთისა თუ ირანის ყმობა ბოლოს და ბოლოს მათი მშობლიური ქვეყნის დაპყრობას გულისხმობდა. ამიტომ, თავის მხრივ, მთავრებიც ცდილობდნენ რუსეთის ხელმწიფესთან ურთიერთობის დამყარებას“⁹⁴.

რა თქმა უნდა, როგორც იმერეთის მეფემ, ისე მისმა მომხრეებმა კარგად იცოდნენ კახეთ-რუსეთის მრავალწლიანი ურთიერთობის შედეგებისა და მოსკოვის სახელმწიფოს მიზან-მისწრაფებებისა თუ შესაძლებლობების შესახებ. ცნობილი იყო ის რეაქცია, რომელსაც ამჟღავნებდა მაჰმადიანური სამყარო რუსეთის კავკასიაში გაბატონებაზე და თუ ჰაინც შეძლო თეიმურაზ პირველმა იმერეთის მმართველი წრეებში მნიშვნელოვანი ნაწილის მიმხრობა, ამისი მიზეზი უნდა ვეძებოთ არა ამა თუ იმ პოლიტიკური მოღვაწის სიბეცე-გამჭრიახობაში, არამედ იმ ხვედრით წონაში, რომელიც გააჩნდა მახლობელ აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში რუსეთს XVII საუკუნეში.

კავკასიის ქვეყნებში რუსეთის ავტორიტეტი თანდათანობით იზრდებოდა, თეიმურაზ პირველმა და მისმა სიძემ, იმერეთის მეფე ალექსანდრე I-მ 1649 წ. მოსკოვში გაერთიანებული ელჩობა გაგზავნეს. ჰართალია, ალექსანდრეცა და თეიმურაზიც რუსეთიდან მიღებული

დახმარებით ქვეყნის შიგნით მდგომარეობის გაუმჯობესებას გეგმავდნენ და აქედან გამომდინარე გარეშე მტერთან შესაბამისობადაა დადგენის მობილიზებისაკენ მიისწრაფოდნენ, უნდა ითქვას, რომ კახეთისა და იმერეთის მოსკოვთან დაკავშირების მიზანიც და სათხოვარი, ფორმაც რამდენადმე განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან და ეს, ალბათ, ბუნებრივი და გამართლებული იყო.

თეიმურაზის ღესპანებმა ივანე გრიგოლის ძემ და არქიმანდრიტმა პახომიმ რუსეთის მთავრობას 1649 წ. 13 აგვისტოს კახეთის მეფის წერილი მიართვეს. იგი იწერებოდა: „...ახლა გიგზავნი ელჩს თავად ივანე გრიგოლის ძეს და არქიმანდრიტ პახომის. გამოგზავნეთ მთების გზით. ვინაიდან სხვა უკეთესი გზა ვერ გამოვნახეთ. ჩემი შვილიშვილიც (გულისხმობს ერეკლე დავითის ძეს — თ. ტ.) მათთვისვე უნდა გამოეყოსლებინა, მაგრამ ყიზილბაშები შემახიის გზით არ უშვებენ და აბრტომ ვერ გამოგზავნენ თქვენთან. უწყებულ იყავ დღეგრძელო მეფეო. თავი ჩემი, შვილიშვილი ჩემი და მთელი ჩემი ქვეყანა შენია... ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელის სადიდებლად ნუ ინებებ შენი მოწყალების მოკლებას, რადგან გარდა უფლისა და შენი, დიდებულო ხელმწიფევე, სხვა ქომაგი არავინ მყავს დაგვეხმარე მე, ამოდენა ეკლესიებს და ამოდენა ქრისტიანებს“⁹⁵. კახეთის მეფე ისევ ირანის შაჰთან აქტიურ შუამდგომლობას ითხოვდა: „თქვენი დიდებულებია წინაშე ვინ არის სპარსეთის მეფე, რომ ის თქვენს სიტყვას არაფრად აგდებს“ და აგრძელებს „საკმარისია შენ ოცი ათასი მეომარი გამოგიგზავნო, ყველა აქაურ მიწებს დაეპატრონები, ქრისტიანულ ეკლესიებსაც დაიცავ, და შენს არქიერსაც დასევამ. და მთელს ამქვეყნიურ სამყაროში სახელს გაითქვამ... აგრეთვე ბრძანე ჩემს შვილიშვილსა ლუარსაბს (შენი ქალიშვილი) მიათხოვონ, გამოგიგზავნე შენი დროშა, და ეუფლე (ეპატრონე) ქვეყანას. დასეი დაი შენი დედოფლად ამ მხარეში და ეუფლე მას, ისევე, როგორც თერგის მიწებს ფლოზ, აქაური მიწების მფლობელიც გახდები და აქედანაც მიიღებ ხარკს. განდევნე აქედან აგარიანნი და იდიღოს დიდებული მეფის სახელი ამ აღცილებში უკუენითი უკუენისამდე“⁹⁶.

საინტერესოა, რომ პირველი ერთობლივი ელჩობის დროს თეიმურაზისა და ალექსანდრეს სათხოვარი თითქმის იდენტური იყო და მათი წერილების ტექსტებიც ძალზე ჰგავს ერთმანეთს: „...დღეგრძელო მეფეო, — წერდა თავის წერილში იმერთა მეფე, — თეიმურაზ მეფის შვილიშვილს, უფლისწულს, დროშა გამოუგზავნეთ. რათა თქვენი ზრწყინვალების და ცოლად ითხოვოს და თქვენ იშუამავლოთ, ხოლო იგი აქაური მხარის დედოფალი იქნება. შენ კი ჩვენს ქვეყანა ეუფლე დიდებულო ხელმწიფევე. თქვენი ზრწყინვალების ბრძანებლობის ქვეშ ყოფნა გვიჩვენია უწმინდურთა ხელქვეით ყოფნას...

მოიღე მოწყალეობა და აქაური ადგილების დაათვალიერებლად ელჩი გამოგზავნე. დაათვალიეროს თუ როგორია ის, როგორი შემკულია ჩვენი ეკლესიები და წმინდა მონასტრები... ახლა კი ორივე მეფე ერთად ვართ, მეფე თეიმურაზი და მე, მეფე ალექსანდრე, და ორივენი მუხლმოდრეკით გთხოვთ თქვენ თქვენო ბრწყინვალეობა და შევთხოვთ უფალს, მოწყალეობა მოიღოთ და თქვენის უმაღლესი ხელისუფლების ქვეშ მიგვიღო და შენი ხელმწიფური წყალობა არ მოგვაკლო...“⁹⁷.

1650 წ. მოსკოვიდან საქართველოში რუსეთის მეფის ელჩები სტოლნიკი ნიკიფორე ტოლოჩანოვი და დიაკი იევლევი წამოვიდნენ. 1651 წლის ივნისში ისინი უკვე იმერეთში იყვნენ. საელჩო პრიკაზში ტოლოჩანოვისა და იევლევისადმი გაცემულ ნაკაზში ნათლად აისახა დაინტერესების ის ფართო წრე, რომელსაც ამჟღავნებდა ამ წლებში რუსეთი იმერეთისა და კახეთის მიმართ. ელჩებს ჯერ კიდევ გზაში ყოფნისას უნდა შეეკრიბათ ცნობები იმერეთის სამეფოს შესახებ. უშუალოდ რაც იმერეთს შეეხებოდა, მთავრობას დაინტერესებდა როგორც ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა, ისე მისი ეკონომიკური შესაძლებლობების გარკვევა. განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო მოსკოვის ხელისუფლება თეიმურაზის წინადადებით ვერცხლისა და ოქროს საბადოების დამუშავების პერსპექტივის შესახებ.

როგორც აღვნიშნეთ, რუსეთის მთავრობის დაინტერესების მიზნით 1639 და 1647 წლებში თეიმურაზმა მიხეილ თევდორეს ძესა და შემდეგ ალექსი მიხეილის ძეს შეუთვალა: მადნისმცოდნე ხელოსნები გამოგზავნეთ, მოიძიეთ მადანი, დავამუშაოთ ერთად და „...მოპოვებული ვერცხლისა და ოქროს ნახევარი დიდმა ხელმწიფემ წაიღოს“⁹⁸. თეიმურაზმა იცოდა რა ცხოველი დაინტერესება შეეძლო გამოეწვია ასეთ წინადადებას და არც მოტყუებულა. ტოლოჩანოვსა და იევლევს მკაცრად ევალებოდათ: „...ოქროსა და ვერცხლის ნიმუშები თან წამოიღონ დიდ ხელმწიფესთან, მხოლოდ გზაში არსად გამოაჩინონ და არც არავის გაუშხილონ (ეს საქმე პირადად), მარტო ელჩებმა უნდა იცოდნენ საიდუმლოდ...“⁹⁹.

ტოლოჩანოვს მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი საკითხის მოგვარებაც ევალებოდა, სახელდობრ, მას რუსეთში თეიმურაზ მეფის შვილიშვილი უნდა წაეყვანა. უფლისწულის მოსკოვში წაყვანის საკითხი მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი იყო არა მარტო რუსეთ-საქართველოს, არამედ რუსეთ-ირანის ურთიერთობაშიაც. იგი უბრალო გადამწყვეტი არ იყო, იმიტომ, რომ როგორც საქართველოს, ისე რუსეთის მხრიდან ამ პოლიტიკურ ნაბიჯში სულ სხვა გაგება იყო ჩადებული. ქართველი ბატონიშვილი მძევლად არ იგზავნებოდა მოსკოვის სამეფო კარზე, არც მოსკოვის ხელისუფლება იღებდა მას ამ რან-

გში. ირანისაგან და ოსმალეთისაგან (სადაც ქართველი სამეფო სახლის წევრები მძევლებად რჩებოდნენ) განსხვავებით, რუსეთში წასულ უფლისწულს შეეძლო რომანოვების სამეფო ოჯახის წევრი შეერთო ცოლად, ჰყოლოდა თავისი ამაღა და ა. შ. ფაქტობრივად რუსეთი თეიმურაზის შვილიშვილის მიპატივებით საკმაოდ დიდ პასუხისმგებლობას იღებდა თავის თავზე, მის მფარველობას შეიძლება დიდი გართულება გამოეწვია (და ასეც მოხდა მომავალში) ირანთან ურთიერთობაში.

მეფე თეიმურაზს თავისი შვილიშვილის მოსკოვში გაგზავნის ერთ-ერთ უპირველეს პირობად ალექსი მიხეილის ძისაგან რეალური დახმარების მიღებას აყენებდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბატონიშვილის რუსეთში გაგზავნა აზრს ჰკარგავდა. უკიდურეს შემთხვევაში თეიმურაზს სურდა იმისი გარანტია მიეღო, რომ ბატონიშვილს მეფის დას შერთავდნენ ცოლად¹⁰⁰. ასეთი გარანტიის მიცემა ნ. ტოლოჩანოვს არ შეეძლო, თეიმურაზმა შვილიშვილის გაგზავნაზე უარი განაცხადა და მისი მცირეწლოვანების მომზიდვებით მომავლისათვის გადადო ამ საკითხის მოგვარება.

იხილავდა რა ქართველი ბატონიშვილების რუსეთში გამგზავრების საკითხს ი. ცინცაძე წერდა: „...თეიმურაზი ამიერკავკასიაში ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში რუსეთის ჩაბმას ცდილობდა და ამ გზით საქართველოს გამოსხნას გეგმავდა, რუსეთი კი იმ საუუუნეში (ნაგულისხმევია XVII ს. — თ. ტ.) ამიერკავკასიის საკითხს უფრო შორეული მომავლისათვის ითვალისწინებდა, ვიდრე ეს თეიმურაზ მეფეს და მის თანაგამზრახებს ესაქიროებოდათ“¹⁰¹.

ბატონიშვილების მოსკოვში გაგზავნის საკითხი ჯერ კიდევ 30-იან წლებში დადგა საქართველოს საგარეო პოლიტიკის მესვეურთა წინაშე. 1635 წ. თეიმურაზმა თავისი ელჩის ნიკიფორეს მეშვეობით სცადა ეწარმოებინა მოლაპარაკება მიხეილ თევდორეს ძის მთავრობასთან. მაშინ ლაპარაკი იყო დავით ბატონიშვილის წაყვანაზე. ქართველი დიპლომატები თავის სათხოვარს ასაბუთებდნენ იმ საშიშროებით, რომელიც ელოდა მტრებისაგან სამეფო ოჯახს. ცხადია, რომ სამაგიეროდ ქართველები ქმედით დახმარებას ითხოვდნენ ლეკებისა და ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლების საწარმოებლად.

ასეთივე სათხოვარი განმეორდა 1646 წელსაც, როდესაც თეიმურაზ მეფის სახელით მოსკოვში ჩავიდა გიორგი ჩოლოყაშვილი. იმ ხანებში კახეთის მეფე თავისი უფროსი შვილიშვილის რომანოვების საგვარეულოს წარმომადგენელზე დაქორწინებას ცდილობდა, ხოლო რუსეთში დასარჩენად გიორგი დავითის ძეს სთავაზობდა.

„ქართველი პოლიტიკოსებისათვის ეს ნაბიჯი წარმოადგენდა მათი რუსული ორიენტაციის ბუნებრივ გაგრძელებას და მიზნად ისახავდა

უფრო რეალური და არსებითი დახმარების მიღებას მფარველისაგან. მოსკოვის მთავრობა კი ამ გზით გავლენის განმტკიცებას ცდილობდა მეორე მხრივ, დინასტიური კავშირი ბაგრატიონების უძველეს გვართან სავესებით პასუხობდა მოსკოვის მართლმადიდებელი მეფეებისა და ეკლესიის პატივმოყვარეობას.

ერეკლე ბატონიშვილი განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობდა მოსკოვის სამეფო კარზე, რაც გამორიცხავდა „მძევალს“. ამას თუ დავუმატებთ იმასაც, რომ ბატონიშვილების მოსკოვში გაგზავნის ინიციატორებად ძირითადად ქართველი მეფეები იყვნენ, რომლებიც ძალზე უხალისოდ თანხმდებოდნენ — უფრო სწორედ, იძულებული იყვნენ დათანხმებულებოდნენ ასეთსავე ნაბიჯზე თურქეთისა და ირანის მიმართ, ნათელი გახდება ამ ფაქტორის ადგილი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში¹²².

1652 წ. სამშობლოში მიმავალ რუს ელჩებს თეიმურაზმა და ალექსანდრემ თავისი ელჩები გააყოლეს. იმერეთის მეფის ელჩებს ჯაფარიძესა და არქიმანდრიტ ევდემონს წერილები, ვერცხლის ჯვარი, წმინდანთა ნაწილები და სხვა საჩუქრები მიჰქონდათ. წინა წლებისაგან განსხვავებით იმერეთის მეფის სათხოვარი ამ ჯერზე ცოტათი განსხვავდებოდა თეიმურაზ პირველის მიზნისაგან. თუ კახეთის მეფე ლეკებისა და როსტომის წინააღმდეგ აპირებდა მფარველის გამოყენებას, ალექსანდრე შედარებით იოლად გასაწევ დახმარებას ჯერდებოდა. იგი არ თხოულობდა 20000-იან ლაშქარს, მისი ძირითადი მიზანი დადიანის დამარცხება იყო და ამისათვის კაზაკთა გამოგზავნასაც საკმარისად მიიჩნევდა. სწორედ ამაში ჩანს ალექსანდრეს რეალიზმი. კაზაკების გამოგზავნით არც თურქეთთან გაურთულდებოდა რუსეთს ურთიერთობა, ვინაიდან ისინი არ ითვლებოდნენ ოფიციალურად მოსკოვის ქვეშევრდომებად. კაზაკების გამოგზავნა არც მატერიალური სახსრების დახარჯვას გამოიწვევდა, რაც არანაკლები მნიშვნელობის ფაქტორი იყო: „...ეს მეფე თეიმურაზ მაგათის იმედით სძლებს, ამ ქვეყანას მაგათგან ჩვენ დიდი წყალობა გვქირს, ამასაც შემოვხვეწნივართ და თავი დაგვიკრავს, რომ ამ ურჯულოსა და ქრისტიანობის ბტერს დადიანზე მოგვეხმარონ. თუ ან ხ ა ზ ი ნ ა და თ ო ფ ხ ა ნ ა და ე ხ ა რ ჯ ო დ ე ს. და ან მაგათს ლაშქარს ზიანი რაშე ჰქონდეს არ მოვახსენებთ, მაგრამ ერთი ენა დაეხარჯვისთ, რომ ყაზახს უბრძანონ და ომის საქმეს ის გაათავებეს: ამდენი პატიოსანი ნაწილი და ხატი და ჯვარი დარჩების, რომ ხელმწიფესაც გაუკვირდეს და იამოს: ...თუ ამდენად შეგვიბრალეbs ხელმწიფე, რომ მოინდომეს ქართულის

ბრძანების მეტი არა დაეხარჯება რა, და შავს ზღვას დაიჭირავს და სტამბოლის საქმეს ამისის დაჭირვით რაც უნდა ისრუ გაირიგებს¹⁰² (ხაზი ჩენია — თ. ტ.).

ალექსანდრე III მფარველისაგან ოქროს ბეჭდით დამოწმებული სიეელის გამოგზავნას ითხოვდა და წინადადებას აძლევდა მეფე ალექსი მიხეილის ძეს ისე ემართა იმერეთი, როგორც დანარჩენი თავისი სამფლობელოები, გამოეგზავნა მისი მახლობლებისათვის და მეზობლებისათვის ჯამაგირი, სამაგიეროდ კი ურჯულოების წინააღმდეგ თავდაუზოგავად ბრძოლას პირდებოდა¹⁰³.

თავისი შიკრიკის თეოფანე ბერის მეშვეობით თეიმურაზი მოსკოვს ატყობინებდა ახლო მომავალში თავისი შვილიშვილის გაგზავნის ამბავს და სთხოვდა საზღვართან საჭირო რაოდენობის ჯარი დაეხედრებინათ მისთვის¹⁰⁴. კახეთის მეფე უჩიოდა ნიკიფორე ტოლოჩანოვს, რომელმაც, თეიმურაზის სიტყვით, არ ჩათვალა საჭიროდ დალოდებოდა ბატონიშვილის შემზადებას და მის გარეშე დაბრუნდა სამშობლოში¹⁰⁵.

საქართველო-რუსეთის მოლაპარაკებათა შესახებ შაჰ აბასი კარგად იყო ინფორმირებული. მეტის მოთმენა მიზანშეწონილი აღარ ჩანდა და გადაწყდა რადაც არ უნდა დამჯდარიყო ხელი შეეშალათ ერეკლეს მოსკოვში ჩასვლისათვის. უკიდურეს შემთხვევაში თუ ამას ვერ მაღწევდნენ, ისეთი ღონისძიება უნდა გაეტარებინათ. რომ ბატონიშვილის რუსეთში ჩასვლას აზრი დაეკარგა. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, ჩრდილო კავკასიელ მთავრებს ებრძანათ გზები შეეკრათ ქართველებისათვის და არ გაეშვათ ისინი რუსეთში (ამაზე ცოტა ქვევით). მეორეც, ქართლიდან როსტომ მეფის სახელით მოსკოვში სპეციალური ელჩობა გაიგზავნა. ამ ელჩობის თაობაზე მხოლოდ კანტი-კუნტი ცნობებია შემონახული, რომლებიც 1940 წ. მ. პოლიევქტოვმა გამოაქვეყნა¹⁰⁶. მას შემდეგ ჩვენ რამდენიმე საბუთი გამოავლინეთ არქივში და გამოვაქვეყნეთ 1973 წელს¹⁰⁷.

მ. პოლიევქტოვმა თავის პუბლიკაციაში მოკლედ. მაგრამ შესანიშნავი მეცნიერული სიზუსტით დაახასიათა როგორც თეიმურაზის, ისე მოსკოვის ხელისუფლების მისწრაფება, მიმოიხილა მის ხელთ არსებული მასალა და საინტერესო შეფასება მისცა მათ. შესავალში მოყვანილია იმერეთში ელჩად ნამყოფი ნ. ტოლოჩანოვისა და რუსი საეკლესიო მოღვაწის არსენ სუხანოვის ცნობები, რომელთაც, მ. პოლიევქტოვის აზრით, გარკვეული მნიშვნელობა ეძლეოდა როსტომის ელჩობის საკითხის გასარკვევად. ავტორს ელჩობის პოლიტიკურ ხასიათში ეჭვი არ შეჰქონდა. ქართლიდან რუსეთში გაგზავნილი ელჩობის ხასიათის ამგვარმა გაგებამ შემდგომი განვითარება პოვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ი. ცინცაძემ თავის გამოკვლევებში როსტომ მეფის ელჩობას საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო¹⁰⁸. მან 1653 წ. რუსეთში ერაკლე ბატონიშვილის გამგზავრების საკითხის განხილვისას საფუძვლიანად გამოიკვლია ამ პერიოდის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობანი და ამასთან დაკავშირებით ირანის შაჰისა და როსტომის ინტერესებიც: „...ერაკლე ბატონიშვილის რუსეთის სამეფო კარზე გაგზავნა მნიშვნელოვანი ყოფილა და ირანის შაჰს ამ საქმის ჩასაშლელად როსტომ მეფეც გამოყენებული ჰყავს, როგორც უშუალოდ და ინტერესებული ხელისუფალი. როსტომის მიერ გაგზავნილი ელჩობა რომ თეიმურაზის საწინააღმდეგოდ უნდა იყოს გაგზავნილი წერილიდან მოჩანს, თუმცა კონკრეტულად რა წინადადებით მიდის რუსეთში როსტომის ელჩი, უცნობი რჩება“¹⁰⁹. სავსებით მართებული მიგვაჩნია მკვლევრის მითითება იმის თაობაზე, რომ როსტომ მეფე შაჰისაგან დამოუკიდებლად მოსკოვში ელჩობას ვერ გაგზავნიდა: „...როსტომის ეს ელჩობა ირანის შაჰის განკარგულების ან თანხმობის გარეშე არ უნდა იყოს მოწყობილი. როსტომი თეიმურაზივით განდგომილი ირანის მორჩილებიდან გამოსული მფლობელი არ უნდა იყოს, არც ამ წლებში“¹¹⁰. ელჩობის პოლიტიკურ ხასიათზე მიუთითებენ აგრეთვე ნ. ნაკაშიძე, გ. ჭამბურია, დ. კაჭარავა და სხვ¹¹¹. მკვლევრებმა სამართლიანად შენიშნეს, რომ როსტომის ელჩობა უჩვეულო მოვლენა იყო თავისი დროისათვის: „როსტომი საკმაოდ ცნობილი პიროვნებაა საქართველოს ისტორიაში და მისი პოლიტიკის ძირითადი მიმართულების მიხედვით თუ ეიმსჯელებთ, რუსეთის სამეფო კარზე წარგზავნილი ელჩობა და საჩუქრები, ჩვეულებრივ მოვლენად არ ჩაითვლება და ამდენად ინტერესი ამ ფაქტისადმი ძლიერდება“¹¹². ამიტომ სავსებით გასაგებია, რომ დაისვა კითხვა, თუ რას ისახავდა მიზნად თვით როსტომი ამ ელჩობის გაგზავნისას: „რა აწუხებდა გამაჰმადიანებულ როსტომს ან მის ხელქვეით მყოფ მოწინავე ქართველების წრეებს იმის შემდეგ, რაც ირანის შაჰმა ქართლ-კახეთი ერთი ხელისუფლის სამფლობელოდ აქცია და, რაც მთავარია, ქართული საქმის ხელისშემშლელი თითქოს ირანი აღარ მოჩანდა“¹¹³. იხილავს რა თეიმურაზის საგარეო პოლიტიკურ კურსს და საქართველოს მდგომარეობას, მეცნიერი შემდეგ პასუხს აძლევს დასმულ კითხვას: „მაგრამ რაოდენ მყარი იყო ირანის ფრთებ ქვეშ ქართული საქმის კეთება, ეს ყველაზე უკეთ თვით როსტომმა იცოდა ალბათ... როსტომს და მის ხელქვეით მყოფს მოწინავე ქართველებს, არ შეიძლებოდა არ დაენახა საიდან მიეჭანებოდა ირანის ხელქვეით მყოფი საქართველო... როსტომ მეფეს, ვითარცა პოლიტიკურ მოღვაწეს, რუსეთის გადმოსვლა კავკასიონზე შეიძლება გახარებოდა და აქ საკვირველი და უცნაური არაფერია“¹¹⁴.

იმ გარემოებას, რომ მაჰმადიან როსტომს ირანის საწინააღმდეგოდ შეიძლებოდა რუსეთთან დაკავშირების სურვილი აღძვროდა, ი. ცინცაძე საქართველოში შექმნილი აუტანელი ვითარებით ხსნის: „...სპარსეთზე ან თურქეთზე ორიენტირებული ქართველი პოლიტიკოსების არსებობა საქართველოში რუსეთის სამეფოს სამხრეთით სისუსტემ განაპირობა, თორემ მაჰმადიანი კონსტანტინე და როსტომიც პრინციპულად რუსეთს არჩევდნენ, იმდენად აუტანელი იყო ირანის შაჰების ჭიქურ გასპარსელების უხეში პოლიტიკა საქართველოში“¹¹⁵. ამ დასკვნას ვერ დავეთანხმებით, არც კონსტანტინეს და არც როსტომს სწორედ პრინციპულად არ შეეძლოთ რუსეთი აერჩიათ თავისი პოლიტიკური ორიენტაციის ობიექტად. ამაზე ქვევით შევჩერდებით.

ი. ცინცაძეს მიაჩნია, რომ „...როსტომი ქართულ საქმეს, როგორც ჩანს, გულწრფელად ემსახურებოდა და იმის ცდაში იყო სპარსეთის კარს დათმობის პოლიტიკა არ შეეცალა“ და იქვე განაგრძობს: „...პრინციპულად, მიუხედავად იმისა, რომ როსტომი გამაჰმადიანებული იყო, სრულიად მოულოდნელი არ არის როსტომის რუსეთზე ორიენტირების შესაძლებლობა, იმ შემთხვევაში თუ კი რუსეთს ისე ძლევამოსილად მიიჩნევდა ამიერკავკასიაში, რომ მასზე დაყრდნობით ქართლის სამეფოს არსებობას ისეთი საფრთხე არ დაემუქრებოდა, როგორც კახეთს შეემთხვა“¹¹⁶.

როსტომ მეფის მიზნებს შეეხო აგრეთვე დ. კაჭარავა: „...რა უნდა ეთქვა როსტომის ელჩს რუსეთში ისეთი, რომ მოსკოვს თეიმურაზისათვის ზურგი შეექცია? როსტომი ამას იმ შემთხვევაში მიაღწევდა, თუ მოსკოვს შესთავაზებდა იმაზე მეტს თუ არა იმას მაინც, რასაც თეიმურაზი, სახელდობრ რუსეთთან კავშირს, მიმართულს ირანის წინააღმდეგ. ასეთ შემთხვევაში თეიმურაზს მართლაც ჰქონდა შემფოთების საფუძველი, რადგან მიუხედავად თეიმურაზის ერთგული სამსახურისა, რუსეთი ამჟობინებდა თეიმურაზი ბედის ანაბარად მიეტოვებინა და კავშირი დაემყარებინა როსტომთან, თუ კი ეს უკანასკნელი ამას შესთავაზებდა. როსტომს ძალაუფლება ჰქონდა ხელში. რეალური ხელისუფლების მქონე მეფესთან კავშირი გაცილებით უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა, ვიდრე ტახტის მამიებელთან კავშირი“¹¹⁷.

ასეთი შორს მიმავალი დასკვნების გაკეთების უფლება მეკლევრებს მისცა არა მარტო როსტომის მხრივ ელჩობის გაგზავნის ფაქტმა, არამედ ნ. ტოლოჩანოვის „მუხლობრივმა აღწერილობამ“ და არსენ სუხანოვის მოგზაურობის ანგარიშში დაცულმა ცნობებმა. შევჩერდებით არსენ სუხანოვის ცნობაზე.

თბილისის ეპისკოპოს ელისესთან საუბარში არსენ სუხანოვმა გამოარკვია თუ რამდენი კაცი დასკირდებოდა შაჰის ბატონობისაგან

გამოხსნას: „...ეპისკოპოსმა თქვა: ხელმწიფე რომ ყუმუხებს დაიპყრობდეს, მაშინ კახეთიც მისი სახელმწიფოს შეიქმნება, ხოლო როგორც კი კახეთს დაიქვრს თბილისიც მისი, ხელმწიფისავე გახდება“¹¹⁸ აქედან გამომდინარეობს, მაგალითად, დ. კაპარავას რამდენიმე დასკვნა: „რუსეთისაკენ იხედებოდა როსტომიც, მაგრამ თეიმურაზისაგან განსხვავებით ის უფრო რეალური პოლიტიკოსი ჩანს და იგი რუსეთის შეფეს მოუწოდებდა დაეკავებინა ტერიტორია საქართველოსა და რუსეთს შორის და შემდეგ კისრულობდა მის ქვეშევრდომობას. როგორც ჩანს, აღორძინებას იწყებდა ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ შემუშავებული რუსეთ-საქართველოს შორის ურთიერთობის მოგვარების გეგმა-პროგნოზი“. ან კიდევ: „...როგორც დავინახეთ, არსენ სუხანოვს კათოლიკოსისა და ეპისკოპოსის პირით როსტომმა თავისი პოლიტიკური პროგრამა გადაუშალა და ეს პროგრამა საკმაოდ დეტალურად იქნა გარჩეული“ „ყველაფერი ზემოთ თქმული, ჩვენი აზრით, აშკარად მიუთითებს როსტომის გადაწყვეტილებაზე დაამყაროს კავშირი რუსეთთან“¹¹⁹.

იმის გამო, რომ ეპისკოპოსი ელისე თბილელია და როსტომის ქვეშევრდომად ითვლება. არ შეიძლება დავასკვნათ, თითქმის იგივე როსტომის დავალებით ესაუბრა სუხანოვს. ქართლში თეიმურაზს ბევრი მომხრე ჰყავდა და არ არის გამორიცხული, რომ ელისეც მათ რიცხვში ყოფილიყო. თუ დავაკვირდებით ელისეს წინადადებას — ყუმუხებს თუ დაიქვრთ, კახეთიც თქვენი იქნებაო — დავინახავთ, რომ ეს მოთხოვნა თეიმურაზის რუსეთთან ურთიერთობას გასდევს წითელ ზოლად და როსტომის შემუშავებული არ არის. ამას გარდა, დასაკვირვებელია მეორე ფრაზაც — როგორც კი კახეთს დაიქვრთ, თბილისიც თქვენი იქნებაო — ეს სუფთა კახური ინტერესების გამომხატველი შეთავაზებაა. თეიმურაზი ხომ სულ იმავე ცდილობდა, მცხეთითა და ქრისტეს კვართით დაეინტერესებინა რუსეთის ხელისუფლება — დამეხმარეთ ქართლის დაქერაში და კვართიცა და სხვა წმინდა ნაწილებიც თქვენს განკარგულებაში გადმოვაო. ან და რატომ უნდა დასჭირებოდა როსტომს ასეთი წინადადების წამოყენება, იგი ხომ ქართლსაც და კახეთსაც ფლობდა ერთდროულად და, ბუნებრივია, რომ ერთდროულადვე შევიდოდნენ რუსეთის ქვეშევრდომობაში. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ელისე თეიმურაზის სახელით აწარმოებდა სუხანოვთან მოლაპარაკებას.

სუხანოვისავე ცნობით, როსტომის მიერ მოსკოვში ელჩის გაგზავნას სერიოზული შეშფოთება გამოუწვევია მთელს კავკასიაში: „თბილისიდან განჯამდე და განჯიდან შემახამდე მიმავალ არსენს სხვადასხვა ხალხისაგან გზაზე ასეთი სიტყვები ესმოდა: „ჩვენ ასე გავი-

გეთ, თითქოს როსტომ ხანი (სპარსეთის) შაჰს განუდგაო, ნუთუ ეს მართალიაო“¹²⁰. სუხანოვის ცნობებში ეჭვის შეტანა არ შეიძლება. გასაკვირიც კი იქნებოდა, რომ ირანისა და რუსეთის საომარი შეჯახების შემდეგ შაჰის ერთგულ როსტომს მოსკოვში აშკარად ელჩი გაეგზავნა და ამიერკავკასიაში ამის შესახებ მიიტქმა-მოიტქმა არ ამტყდარიყო. ისიც ბუნებრივია, რომ თანამედროვეებმა როსტომის ეს საქციელი თუ არა „განდგომით“, სხვაგვარად ვერ ახსნეს. შაჰის მთავრობას არ შეიძლებოდა ეს ხმები თვითონ გაეცრელებინა. 40-იანი წლებიდან მოყოლებული ირანი სულ იმის ცდაში იყო, რუსეთისათვის ამიერკავკასიაში თავისი განუყოფელი ბატონობა დაემტკიცებინა, შეიარაღებულ კონფლიქტსაც კი არ მოერიდა, რათა რუსეთის წინსვლა შეეჩერებინა და განა იმას დაუშვებდა, რომ როსტომის „განდგომაში“ სპეციალურად დაეჭვებინა რუსეთის მეფე. გამოვიდოდა, რომ ირანის ერთადერთი ქვეშევრდომი ქართველი მეფეც კი უკვე რუსეთის მხარეზე გადადიოდა. სწორედ ასე გაიგეს როსტომის ელჩობის არსი შემახიის ხანმა, მისმა მოხელეებმა და სხვებმაც, რომლებიც არსენ სუხანოვს გზაზე ხვდებოდნენ. ირანის ხელისუფალთათვის ასეთი ხმების გავრცელება მოულოდნელი არ უნდა ყოფილიყო და თუ მაინც დაავალეს როსტომ მეფეს ასეთი ნაბიჯის გადადგმა, ეს მიუთითებდა იმაზე, რომ ირანის შაჰს სხვა გამოსავალი არა ჰქონდა.

ჩვენ ვეთანხმებით ზემოთ მითითებულ მკვლევარებს იმაში, რომ ქართლიდან მოსკოვში მეკმედ ყული ბეგის ელჩობა თეიმურაზის საწინააღმდეგოდ იყო გაგზავნილი, იმაშიაც, რომ როსტომი შაჰი ბრძანების გარეშე ასეთ პოლიტიკურ ნაბიჯს არ გადადგამდა. ჩვენ თავს ნებას მივცემთ არ გავიზიაროთ მხოლოდ დასკვნა როსტომისა. რუსულ ორიენტაციაზე დადგომის შესაძლებლობის შესახებ.

ყოველი პოლიტიკოსის მოქმედებას თავისი მიზეზი და მიზანი გააჩნია. თეიმურაზმა რომ საკუთარი თავი, ოჯახის წევრები და ხალხი არ დაზოგა ათეული წლების მანძილზე — გასაგებია. იგი სამშობლო იცავდა მტრისაგან, რჯულს იცავდა ურწმუნოთაგან, „ღვითთ მონიკებულ“ სამფლობელოს იცავდა სხვათა ხელყოფისაგან; რატომ უნდა გადასდგომოდა შაჰს როსტომი და წაეხდინა მასთან ურთიერთობა. ადამიანს, რომელმაც მხოლოდ მაჰმადიანური რჯულის მიღების შემდეგობითა და პიროვნული სამსახურით მოიპოვა სამეფო ტახტიცა და უზარმაზარი სამფლობელო, რომელიც არაფრით არ იყო შეზღუდული მმართველობაში და რომელმაც უბრალოდ მიაღწია იმას, რომ დაწყნარებით მოეშენებინა საქართველო.

ჩვენ რა თქმა უნდა არ გამოვირიცხავთ, რომ როსტომს შეიძლება ბოდა რუსეთთან დაკავშირების სურვილი აღძვროდა, მაგრამ ეს იქნე-

ბოდა მხოლოდ სავაჭრო ურთიერთობის სურვილით გაპირობებული, პოლიტიკურ პარტნიორად მოსკოვის სამეფო კარი როსტომს ვერ გამოადგებოდა თუნდაც იმ მიზეზით, რომ იგი თვითონ შაჰის მოხელე იყო და დამოუკიდებელი პოლიტიკური ხაზის (ისეთის, რომელიც ირანისათვის მიუღებელი იყო) გატარებას ვერც დაიწყებდა და არც აპირებდა. სულთ ხორცამდე მაჰმადიანი როსტომისათვის (რომელმაც სიკვდილის შემდეგაც არ ისურვა ქართულ მიწას მიჰბარებოდა და ყუმში დაასაფლავეს) ქართველობისა და ქრისტიანობისათვის ბრძოლა გაუგებარი იყო და ალბათ არც გაემტყუნებოდა. ირანში გაზრდილ ფეოდალს ქართველი მეფეების: თეიმურაზის, იმერეთის მეფე გიორგისა და ალექსანდრესაგან განსხვავებულად ესმოდა თავისი მოვალეობა და განსხვავებული იდეები ამოძრავებდა¹²¹.

მოსკოვის სამეფო კართან დანათესავების სურვილი მართო თეიმურაზს არ ჰქონდა... როგორც ირკვევა, ამაზე იმერეთის მეფე ალექსანდრეც ფიქრობდა: „თუ ღმერთი გვიშველის და ხელმწიფის ბედნიერება მოგვეფინება და დადიანისაგან ძმასა და შვილს დაიხსნის, ალექსანდრე მეფე მეფურ უდიდებულესობას ძმას ან შვილს მისცემს და უმაღლეს გაუშვებს ხელმწიფესთან“, ატყობინებდა დიაკი იეველევი „საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ სამეფო კარს“¹²³.

1652 წ. საბოლოოდ მოხერხდა კახი ბატონიშვილის, ამ ჯერზე ერეკლე დავითის ძის მოსკოვში გამგზავრება. მას დედა და 100-კაციანი ამაღა ახლდა, რომლის მხოლოდ ნახევარმა ჩააღწია ასტრახანამდე ჩრდილო ყავკასიაში მათზე მოწყობილი თავდასხმის გამო¹²⁴. ცხადია, ეს აქცია შაჰის ბრძანებით იყო მოწყობილი, თუმცა კი თვითონ თეიმურაზი უშუალო ინიციატორად როსტომ მეფეს ასახელებდა: „...როცა თეიმურაზმა თავდასხმის ამბავი გაიგო, — წერს ნ. ნაკაშიძე, — დაუყოვნებლივ გაუგზავნა ალექსი მიხეილის ძეს წერილი, სადაც წერდა, რომ ეს თავდასხმა როსტომ მეფის წყალობითა და ჩაგონებით მოხდაო: „ყუმიკებს გაუგზავნა ღიდი მოსაკითხი და შეუთვალა, რომ თეიმურაზმა თავისი შვილიშვილი ბატონიშვილი დედასთან ერთად გაგზავნა, დაიჭირონ და მას გამოუგზავნონ, ის კი მათ ყიზილბაშთა შაჰს გაუგზავნის“¹²⁵.

1653 წ. 30 აპრილს თერგზე ჩასული ვაჭარი მინიატკა იტყობინებოდა — როდესაც დარუბანდში ვიყავი, „...შემახიის ხუსრევ ხანი დარუბანდში ყიზილბაშთა დიდძალი ლაშქრით იდგა. მასთან განჯის ხანი და შაჰის სხვა ქალაქებიდან სამი სულთანი იყო დიდძალი მხედრობით. ისინი დარუბანდში შაჰის ბრძანებით იყვნენ მოსული. იმ ხესრევ ხანს ნაბრძანები აქვს ყიზილბაშთა ლაშქრით და ყუმუხელთა მხედრობით თერგთან მივიდეს და ბატონიშვილი დედითურთ გამო-

ოთხოვოს. თუ ხანს მათ არ გადასცემენ, მაშინ მას, ხანს, ნაბრძანები აქვს თერგის ქალაქი აიღოს“¹²⁶.

ერეკლეს გაგზავნამ მოსკოვში დიდი გამოხმაურება ჰპოვა კავკასიაში. არანაკლებ შეშფოთდა ირანის მთავრობაც: „...შაჰ აბასმა ქართელი ბატონიშვილის რუსეთში გამგზავრება ჩათვალა როგორც ამიერკავკასიაში მოსკოვის ჯარის გამოჩენის პერსპექტივა, ჯარისა, რომლის წინამძღოლადაც იქნებოდა ბატონიშვილი ერეკლე, თეიმურაზის შვილიშვილი და მისი პოლიტიკის განმგრძობი. ასეთივე შეშფოთება განიცადა როსტომმა, რომელსაც ტახტისა და ტახტთან ერთად მამულების დაკარგვის შიშიც აწუხებდა“¹²⁷.

ასეთივე შეფასება მისცა ერეკლე ბატონიშვილის მოსკოვში გაგზავნას ნ. ასათიანმაც: „1653 წლიდან რუსეთის სამეფო კარზე იმყოფებოდა თეიმურაზის შვილიშვილი ერეკლე დავითის ძე, რომელიც რუსეთში გაგზავნილი იყო თვითონ მისი პაპის ინიციატივით, თეიმურაზი ვარაუდობდა, რომ ქართველი ბატონიშვილის მოსკოვში ყოფნით უფრო მტკიცე საფუძველი შეექმნებოდა რუსეთ-საქართველოს კავშირს, რადგან ამით თეიმურაზი, ერთი მხრივ, ხაზს უსვამდა თავის უსაზღვრო ერთგულებას რუსეთისადმი და, მეორე მხრივ, რუსეთის სამეფო კარიც, თანხმდებოდა რა ქართველი ბატონიშვილის თავისთან ყოფნას, თავის თავზე იღებდა გარკვეულ ვალდებულებას საქართველოს მიმართ“¹²⁸.

ერეკლე ბატონიშვილის მოსკოვში ჩასვლას უფრო ფართო მასშტაბის შედეგები მოჰყვა. ეს როგორც ქართული, ისე რუსული დიპლომატიის დიდი გამარჯვება იყო. უკვე 1655 წლის დასაწყისში, რუსეთ-პოლონეთის ომის დაწყებისთანავე ძალაში შევიდა ერთგულების ფიცის ტექსტით გათვალისწინებული ფორმულა — შენი მტრის მტერი ვიქნები და მოყვრის მოყვარეო — ყმაწვილი ერეკლე თანხმდებოდა რაზმით სმოლენსკში მდებარე ალექსი მიხეილის ძეს ედგა გვერდით: „სია ქართველი უფლისწულის ნიკოლოზ დავითის ძის ხალხისა, რომლებიც უფლისწულთან ერთად იყვნენ ხელმწიფის სამსახურში სმოლენსკთან: არქიმანდრიტი პახომი, მოურავი ლაზარე დავიდოვი, მოლარე ათანასე ფადეევი, ლალა პავლე დავიდოვი. მერიქიფე დიმიტრი... მერიქიფე აბრამ ივანოვი, მელდინეთუხუცესი ფადეი ერემეიკო, სუფრაჯი ეფრემ დავიდოვი, სუფრაჯი გრიგოლ ივანოვი, სუფრაჯი თამაზ გრიგორევი, მათე ივანოვი. სტრიაფჩი (მწე) საველი ლაგადინი..., პოდიჩი გიორგი მიხაილოვი, მაქსიმ ივანოვი, მიხეილ ივანოვი, თარჯიმანი ოსიპ ოსიპოვი, პოდიჩი გაბრიელ კირილოვი, გრიგოლ ვასილევი, თერძი ოსტატი სპირიდონ პეტროვი, თარჯიმანი რომან... მზარეული კირილ ლარიონოვი, ხაბაზი ლეონტი კლემენტევი... კარპუშკა იივლევი; მსახუ-

რები: არქიმანდრიტ პახომისა 5 კაცი. ლაზარე მოურავისა — 3 კაცი; ათანასე მოლარესი — 1 კაცი, პავლე გამდელისა — 2 კაცი, მერიქიფე აბრამისა — 1 კაცი...“¹²⁹.

ჩვენი კვლევის ჩარჩოებს ცოტათი გავცდებით და აქვე ვიტყვი, რომ იგივე გამეორდა მოგვიანებითაც, 1672 წელს, როდესაც რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებისას ქართველი ბატონიშვილი, უკვე საკმაოდ დავაყვაცებული, თავისი რაზმით იმავე ალექსი მიხეილის ძეს ახლდა სევსკში. ამ ამბავს ოსმალეთის სულთანს ატყობინებდა პეტმანი დოროშენკო: „...ახლა კიევში მეფის უდიდებულესობის ჯარი მოვიდა ბოიარინის თავად იური პეტრეს ძე ტრუბეცკოის მეთაურობით, რომელსაც 20000 ცხენოსანი ჰყავს და ქართველი უფლისწულიც ახლავს და სევსკში დგანან“¹³⁰.

აქვე გვინდა კიდევ ერთი, ჩვენს მიერ გამოვლენილი საარქივო დოკუმენტი მოვიტანოთ, რომელიც მოწმობს იმ უაღრესად დიდ მნიშვნელობას, რომელიც გააჩნდა ქართველი ბატონიშვილის მოსკოვში ყოფნას ქრისტიანული სამყაროს წარმომადგენლებისათვის. ეს არის ტერნოპოლის მონასტრის წინამძღვრის თხოვნით შედგენილი სულთა მოსახსენებელი წიგნი, რომელშიც რუსეთის სამეფო კარის წარმომადგენლები იყვნენ ჩაწერილი. რუსეთის მეფეების, დედოფლების, უფლისწულების, მიტროპოლიტების და სხვათა შემდეგ, ერთ-ერთ სვეტში ვკითხულობთ: „უფლისწულ ნიკოლოზ დავითის ძე ქართველის საგვარეულო: (მოსახსენიებელი საქართველოს მეფე თეიმურაზისა, დავით მეფისა, დედოფალ მოლოზან მარიამისა, დედოფალ ელენესი, ანასტასია ბატონიშვილისა, მეფე ალექსანდრესი. დედოფალ ელენესი, ბატონიშვილ ლეონტისა, ბატონიშვილ ეკატერინესი, დედოფალ დარეჯანისა, ბატონიშვილი გიორგისი“¹³¹.

1690 წელს, რომელსაც ეს დოკუმენტი განეკუთვნება, ერეკლე ბატონიშვილი კარგა ხნის წასული იყო მოსკოვიდან, მაგრამ რუსეთის მეფეებმა ივანემ და პეტრე პირველმა საჭიროდ და შესაძლებლად სცნეს, მაკედონიის მიწა-წყლის ზემოხსენებული მონასტრისათვის წყალობის მიცემასთან ერთად სულთა მოსახსენიებელი წიგნიც მიეცათ და შიგ. თავი წინაპრებთან ერთად ერეკლე ბატონიშვილის საგვარეულოს გარდაცვლილი და ცოცხლად დარჩენილი ნათესავებიც მოეხსენიებინათ. თავისთავად ეს ფაქტი ბევრის შაუწყებელია.

რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ერეკლე ბატონიშვილის მოსკოვში ჩასვლის დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებენ როგორც გ. კოტომიხინი, ისე XVII ს-ის ცნობილი მოღვაწე იური კრიჟანიჩი, რომელიც თავის ცნობილ ნაშრომში „პოლიტიკა“ (განყოფილება 14 — „Об искателях русской короны“) ერეკლეს რუსეთის

ტახტის სხვა მაძიებლებს შორის იხსენიებს: „7168/1660 წელს მოსკოვიდან წავიდა ქართველი უფლისწული ნიკოლოზ დავითის ძე, კეთილი მგზავრობა (მისურვებია)“¹³².

ერეკლე ბატონიშვილის მოსკოვში გაგზავნის შემდეგ თეიმურაზ მეფემ უფრო გაააქტიურა თავისი ურთიერთობა რუსეთთან. იგი აღარ დაელოდა თავისი ელჩის ქაიხოსრო ჭაფარიძის მოსკოვიდან გამობრუნებას და 1654 წ. შიკრიკი ივანე გაგზავნა, რომელიც მოსკოვში 1655 წლის 10 აგვისტოს ჩავიდა. თავის წერილში იგი შაჰის ძალმომრეობას უჩიოდა, ლუარსაბ ბატონიშვილისათვის მეფის დას ითხოვდა ცოლად და ამასთან იმეორებდა თავის წინადადებას ყუმუხების წინააღმდეგ ჭარის გამოგზავნის თაობაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში თერგზე ჩამოვალ და მანდ ვიცხოვრებო¹³³.

ქართველი შიკრიკი გზაში იქნებოდა, როდესაც ქაიხოსრო ჭაფარიძე საქართველოში გამოისტუმრეს. მას თან რუსეთის ელჩები, ვასილ ჟიდოვინოვი და თევდორე პიროშინი მოჰყვებოდნენ ამალით. 1655 წ. მაისში ისინი უკვე საქართველოში იყვნენ¹³⁴. ჟიდოვინთან და პიროშინთან გამართულ საუბარში ალექსანდრე მეფე ისევ დადიანის ძალმომრეობას უჩიოდა. რუსი შიკრიკის ილია სტოიანოვის ხელით გატანებულ წერილშიაც იმერეთის მეფე ალექსანდრე იწერებოდა: „...დადიანი ზოგიერთებთან თათბირობს და კავშირშია, მართლმადიდებლებს ანადგურებს. გებრძანებინა შენ, დიდო ხელმწიფე, დონელი კაზაკებისათვის შენი მეფური ბრძანების მიხედვით ზღვით შესეოდნენ დადიანს და დაემარცხებინათ იგი. თქვენ, დიდო ხელმწიფე, ამითი არავითარი ზიანი არ მოგადგებათ იმიტომ, რომ არავითარი საზარბაზნე ტყვია-წამალი არ დაგეხარაებათ. იმ დადიანის მიწა-წყალზე ბევრი პატიოსანი და სასწაულმოქმედი ჯვარ-ხატი ინახება, ასევე მრავალი წმინდანთა ნაწილებია დაცული. თეიმურაზის სამეფო ამ დადიანის მცდელობით განადგურდა იმიტომ, რომ იგი თბილისის ხანთან მეგობრობს და საჩუქრად ბევრ ქრისტიანს უგზავნის შაჰს, სამაგიეროდ კი მისგან დიდ ჯამაგირს იღებს. იგი ყიზილბაშის დახმარებითაა ძლიერი და ერთიანი ძალით ანადგურებენ ქრისტიანებს. ეს დახმარება რომ არ ჰქონოდა მას შაჰისაგან, ჩვენ მას როგორმე მოვერეოდით. ამას გევედრებით, რომ თქვენმა მეფურმა უდიდებულესობამ უბრძანოს კაზაკებს მას თავს დაესხნენ და შენი ბედნიერებითა და მეომრებით მოარჯულონ იგი, რადგან ისინი ზღვასთან ახლოს ცხოვრობენ...“¹³⁵.

იხდიდა რა დიდ მადლობას ჟიდოვინოვის ხელით ჩამოტანილი წყალობისათვის, იმერეთის მეფე თავისი ელჩის ივანე ლუკინის მეშვეობით 1657 წ. მფარველს დაწვრილებით აუწერდა დასავლეთ სა-

ქართველოში შექმნილ ვითარებას: „...მას მერე, რაც შენი, ხელმწიფის უდიდებულესობის ქვეშევრდომნი გავხდით დადიანი უაღრესად გამწარდა და გადაგვიდგა იმიტომ, რომ მან, დადიანმა, სული წაიწყმიდა და ურჯულოთა რწმენა მიიღო, საჩუქრებს იღებს თურქებისა და ყიზილბაშებისაგან და ქრისტიანებს თურქეთსა და ყიზილბაშეთში საპასუხო საჩუქრებად გზავნის, რათა ჩვენს წინააღმდეგ ჯარი მისცენ, რომ ჩვენი სახელმწიფოს დანარჩენი ადგილებიც გაანადგუროს. თუ ინებებ და ...დონის კაზაკებს უბრძანებ, რომ იგი თვითონ გაანადგურონ შავი ზღვით, როგორც კი დონის კაზაკები დადიანის სახელმწიფოს გაანადგურებენ, მაშინ ჩვენი სახელმწიფოც შენი მეფური უდიდებულესობის ხელქვეით მყარად იქნება განმტკიცებული...“¹³⁶.

ეიდოვინოვისა და პოროშინის ელჩობის საპასუხოდ თეიმურაზმა ახალი ელჩობა გაგზავნა რუსეთში. დიმიტრი ენეკეელის ძე არეშიძე და აზნაური ბიძინა დავითის ძე მოსკოვში 1656 წ. მარტში ჩავიდნენ. ელჩობის ძირითადი მიზანი ამ ჯერზეც რუსეთიდან სამხედრო დახმარების მიღება იყო. კახეთის პეფე აუწყებდა მფარველს, რომ გაიგოთ თუ არა პოლონეთთან ომის დაწყების ამბავი მაშინვე წირვა გადაიხადა, მადლობას იხდიდა ერეკლეს წაყვანაზე საომარ ოპერაციებში და ა. შ. თეიმურაზი თავის წერილში ისევ ახსენებდა ალექსი მიხეილის ძეს მათ შორის დადებულ პირობას, რომელიც ქართველ დიპლომატებს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ქვაკუთხედად მიაჩნდათ: „...შენი მეფური უდიდებულესობის ბრძანება იყო: თუ შენ, მეფე თეიმურაზი, გამომიგზავნი შენს შვილიშვილს, მე შენ ჯარს მოგცემ, რათა შენს მიწა-წყალს დაეუფლო, ჩემი ყმა იქნები და მეტი არაფერი“. მეც შევასრულე შენი მეფური უდიდებულესობის ნებასურვილი და გამოგზავნე ჩემი შვილიშვილი და შენი ყმა შევიქენი... როგორც მე შევასრულე შენი ნებასურვილი, ასევე შენც მომანიჭე წყალობა და მომეცე ჯარი, რათა ივერიის მიწა-წყალი შენს სახელმწიფოდ იქცეს, იმდაგვარადვე, როგორც შენ მართავ სხვა სახელმწიფოებს“¹³⁷ (სხვა სახელმწიფოებში თეიმურაზი გულისხმობდა ციმბირს, ასტრახანს და ყაზანს. ეს დაკონკრეტება დაფიქსირებულია 1659 წ. თერგიდან მიწერილ წერილში, რომელსაც ქვევით მოვიყვანთ).

ახლაც, ისევე როგორც ადრე, 1653 წლიდან მოყოლებული თეიმურაზი ითხოვდა: თუ ჯარით ვერ დამეხმარებით ის მაინც გამიკეთეთ, რომ თერგზე ჩამოვიდე და იქ ვიცხოვრო, რისთვისაც დამცველი რაზმის გამოყოფას ითხოვდა თერგამდე მისასვლელად¹³⁸. ელენე დედოფალთან მიწერილ წერილში იგი იტყობინებოდა: თუშები შემომეხვეწნენ მეფესთან ვუშუამდგოლო, რათა ისინი მფარველობაში აიყვანოსო. ქმედითი დახმარება ქართველების მხრივ იმაში უნდა გამო-

ხატულიყო, რომ დედოფალ ელენეს თავისი ამაღლის წევრებიდან აზნაური ივანე მამუკინი მეფის ნებართვით რუს მოხელეებთან ერთად თუშეთში გაეგზავნა იქიდან რუსეთში წარმომადგენლების ჩასაყვანად¹³³.

ერთი წლის შემდეგ, 1657 წ. დეკემბერში მოსკოვს იმერეთის მეფის ელჩები ეწვივნენ: თავადი ლუკიანე, აზნაური დიმიტრი, მდივანი გრიგოლი და სხვები, სულ 11 კაცი. მათ წერილები მიართვეს მეფეს, მოროზოვს და დედოფალ მარიამ ილიას ასულს იმერეთის დედოფლისაგან. ელჩებმა საჩუქრებიც მიართვეს ხელმწიფეს: „ქ. მიგუერთმევეია დიდისა და მალღის ჩუენის ხელმწიფის ალექსის მიხაელიშულისათუის ფეშქაში ერთი მთულმარჯალიტული მურასა, მარმარილოს თასი, ერთი მურასა სადაფქრის სასმელი, ერთი ვერცხლის საყინულე, ერთი ხალასად შეკერული ხალიჩა, ოთხი თაქანაბადი, ორხლმის პირი, ერთი მურასა ვერცხლის ლახტი, ერთი კიდევ სხუა ვერცხლით მოქედილი ლახტი, სამი შუბის პირი, ორ ფარი, ერთი მარტრქისად, მეორე აზარანი, ერთი სადაფქრის თოფი მისის იარაღითა, სამი კარგი ცხენი, ერთი ცხენი სირმის უნაგირითა, ხალასად შეკერული თაქალთად, ოქროთი დაფერულის ვერცხლის რახტით შეკაზმული და ორი ცხენი უნაგრიდ“¹⁴⁰. ალექსანდრე III ისევ დადიანის წინააღმდეგ ითხოვდა დახმარების გაწევას.

ლუკიანეს ელჩობა ეტყობა ისევ გზაში იყო, როდესაც ლევან დადიანი გარდაიცვალა, რამაც შესაფერისი პოლიტიკური ცვლილებები გამოიწვია დასავლეთ საქართველოში. უპირველეს ყოვლისა, დღის წესრიგიდან მოიხსნა კაზაკების, როგორც დამხმარე სამხედრო ძალის მოწვევის აუცილებლობა. იმერეთის მეფემ საკუთარი ძალებით შესძლო სამეგრელოში თავისთვის სასურველი კანდიდატის გადადიანება. მართალია, მისი ძირითადი საზრუნავი მოგვარდა, მაგრამ ქვეყნის შიგნით ბევრი რამ იყო მოსაგვარებელი. ამას გარდა, საჭირო იყო თემურაზისათვის უფრო ქმედითი დახმარების გაწევა და თანადგომის გამოჩენა.

4. თემურაზ პირველის მოსკოვში ჩასვლა და მოლაპარაკებათა შედეგები

წინა პარაგრაფებში მივუთითებდით, რომ 40-იანი წლებიდან მოყოლებული თემურაზი ხშირად უთვლიდა მფარველს — თუ ჭარბო არ დაჰმხმარებოდა იძულებული ვიქნები მანდ ჩამოვიდე და ვიცხოვროო. ეს არ იყო პოლიტიკური თავშესაფარის თხოვნა, საქართველო მეფეს არასოდეს არ უფიქრია სამშობლოდან რუსეთში გადახვეწა. ეს დიპლომატიური ფანდი იყო მოსკოვის ხელისუფლების ყურადღებამისაპყრობად. მაგრამ 50-იანი წლების შუა ხანებისათვის, როგორც

ჩანს, მას უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა თვითონ ჩასულიყო რუსეთში მოლაპარაკებათა საწარმოებლად. ეს ნაბიჯი მან იმიტომ ჩაიფიქრა, რომ ყველა შესაძლებელი და მისაღები ღონისძიება ამოწურული ჰქონდა, საშველი კი არსაიდან იყო. როგორც მიევითიებდით, თავისი შვილიშვილი ერეკლე მან სწორედ მხოლოდ იმ პირობით გაუშვა მეფე ალექსი მიხეილის ძესთან, რომ ქმედითი დახმარება მიეღო მისგან. თანდათან ნათელი ხდებოდა, რომ ამ პირობის შესრულებას მოსკოვის ხელისუფლება არ აპირებდა. იმიტომ იყო, რომ მსცოვანმა თეიმურაზმა ვ. ჟიდოვინოვსა და თ. პოროშინს იმერეთიდან გასტუმრებისას განუცხადა: იმერეთში ამ ზამთარს ველარ გაეჩერდები, მეშინია მტერმა ოჯახიანად არ დამაპატიპროს და შაჰთან არ გამგზავნოსო. მან 5000-იანი რაზმი მოითხოვა დასაცავად და 1657 წ. ზაფხულში დიდი ამალით მოსკოვს გაემგზავრა¹⁴¹.

ადვილი წარმოსადგენია რა მნიშვნელობა მიეცემოდა საქართველოს მეფის რუსეთში ჩასვლას. სამეფო კარი ისედაც რამდენიმე წელი იყო უკვე მასთან შესახვედრად თადარიგს იჭერდა და ახლა, როცა საქმე რეალობად იქცა. მთავრობამ არაფერი დაზოგა თეიმურაზ პირველის მიღების ცერემონიალისათვის რაც შეიძლება მეტი საზეიმო ელფერი მიეცა. ქუჩები, რომლებითაც ქართველებს უნდა გაეცლოთ, დაასუფთავეს და მოაწესრიგეს, შედგა იმ პირთა სია, რომლებიც თეიმურაზ მეფეს უნდა შეხვედროდნენ, მოსკოვში გამომძახებულ იქნენ სპეციალური სამხედრო ნაწილები და ა. შ.¹⁴²

თეიმურაზის მოსკოვში გამგზავრებას არაერთი მკვლევარი შეეხო, მაგრამ მის მიერ მთავრობასთან წარმოებული მოლაპარაკებების შესახებ მასალა პირველად 1965 წელს გამოაქვეყნა ვ. მაჭარაძემ¹⁴³. საკმაოდ დაწვრილებითა აქვს განხილული ეს საკითხი ნ. ნაკაშიძეს¹⁴⁴. 1658 წ. 20 ივნისს ქართველი მეფე მოსკოვში შევიდა. ორი კვირის შემდეგ იგი მეფე ალექსი მიხეილის ძემ აუდიენციაზე მიიღო, რაც რუსულ წყაროებში ზედმიწევნით აისახა. 8 ივლისს თვით თეიმურაზმა მოაწყო მიღება. საქმიანი მოლაპარაკებები ცოტა გვიან დაიწყო. 22 აგვისტოს იგი მიიწვიეს ალექსი მიხეილის ძესთან სასაუბროდ, 31 აგვისტოს იგი შეხვდა და ესაუბრა თავად ივანე ხილკოვს და დიაც ლარიონ ლოპუხინს, ხოლო 22 სექტემბერს — თავადებს ტრუბეცკიოს, ხიტროვოსა და ლარიონ ლოპუხინს¹⁴⁵.

ვ. მაჭარაძე შენიშნავს: „...დღემდე ცნობილი ლიტერატურის მიხედვით ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება. თითქოს თეიმურაზ I თხოვნას არსებული ცვლილება არ განუცდია. აქ წარმოდგენილი დოკუმენტები კი ცხადყოფენ, რომ ვითარების შესაბამისად თეიმურაზის თხოვნას არსებითი ცვლილება განუცდია, რაც საუკეთესო საბუთია იმისა,

რომ ძას სიფიცხესთან ერთად დიპლომატიური ტაქტი და მოსაზრება გააჩნდა“¹⁴⁶.

მართლაც, არ შეიძლება, რომ მოსკოვში ჩასულ თეიმურაზს არ ეგრძნო მისთვის არახელსაყრელი პოლიტიკური სიტუაცია. რუსეთი რომ პოლონეთთან ომში იყო ჩართული, ეს მან კარგად იცოდა და მაინც წავიდა მოსკოვში. ისე რომ, ამ შემთხვევაში მისთვის ახალი არაფერი დახვედრია მას ჩასვლისას. სიახლე სულ სხვა მხრიდან მოელოდა ქართველ დიპლომატსა და პოლიტიკოსს. როდესაც იგი მოსკოვში ჩავიდა, მას იქ ირანის შაჰის ელჩი ხანა დაეულ სალტანი დაუხვდა.

ხანა დაეულ სალტანი 71 კაცის თანხლებით 1658 წლის თებერვალში მეფე ალექსი მიხეილის ძეს ეწვია. ირანის დიდ ელჩს სხვა მხლებლებთან ერთად შემახიის ხანის დესპანი და ხუთი დიდვაჭარი ახლდა. უკვე ეს შემადგებლობა მიუთითებდა იმაზე, რომ შაჰის ხელისუფლება დაინტერესებული იყო რუსეთთან ურთიერთობის მოგვარებით. მოსკოვთან ახლოს ელჩს დიდებული შეხვედრა მოუწყეს. ელჩის განცხადებით, იგი გამოგზავნილი იყო, რათა: „...მისი, მეფური უდიდებულესობის, ჯანმრთელობა მოეკითხა და დაბარებული ჰქონდა დიდი და სასიყვარულო საქმე მოეგვარებინა, კერძოდ მეფის უდიდებულესობისა და შაჰის უდიდებულესობას შორის ძმური მეგობრობა და სიყვარული განემტკიცებინა იმიტომ, რომ შაჰის უდიდებულესობას მეფის უდიდებულესობასთან ძმობასა და სიყვარულში უნდა ყოფნა წინანდელზე მეტად“¹⁴⁷.

მოლაპარაკებათა მსვლელობაში ნათლად გამოვლინდა ორივე მხარის სურვილი რაც შეიძლება სწრაფად მოეგვარებინათ უთანხმოებანი. ამას მოწმობს ის დათმობები, რომლებზეც მხარეები წავიდნენ. მაგალითად, შაჰის სახელით ხანა დაეულ სალტანმა მთავრობას განუცხადა: „...შაჰის უდიდებულესობა ახლაც იმ მიწა-წყალზე, სადაც სუნჯის ციხე-სიმაგრე იყო ჩადგმული არ აპირებს შესვლას, ის მიწა თქვენი, დიდი ხელმწიფისაა“¹⁴⁸.

გაურთულებლად მოგვარდა სხვა საკითხებიც. ელჩებმა პირობა მისცეს ბოიარებს, რომ როგორც კი მოძებნიდნენ ერეკლე ბატონიშვილისათვის წართმეულ ნივთებს ან ხალხს, მაშინვე დააბრუნებდნენ. ხოლო სასაზღვრო ინციდენტებს მოაგვარებდნენ. ყველაზე ძნელი მოსაგვარებელი აღმოჩნდა „საქართველოს საკითხი“, რომელშიაც ირანის მთავრობა არ აპირებდა დათმობაზე წასვლას: „...მისი მეფური უდიდებულესობისათვის, აგრეთვე თურქეთის სულთანისათვის და ინდოეთის შაჰისათვის და სხვა მოსაზღვრე სახელმწიფოებისათვის იმის შესახებ ცნობილია, რომ ქართველი მეფე თეიმურაზი მთელი თავისი

მიწა-წყლით უძველესი დროიდან შაჰის ქვეშევრდომობაში იმყოფებოდა და უმსგავსი საქმეებისათვის წინა წლებში მასა და მის ქვეყანას განადგურება დაატყდა თავს. მეფის უდიდებულესობის წერილის (მიწების შემდეგ შაჰს) სურვილი ჰქონდა თეიმურაზ მეფისა და მისი მიწა-წყლის დაცვა და ამანათად მისი შვილი, უფლისწული დავითი მოსთხოვა იმიტომ, რომ საქართველოში მაჰმადიანები მომრავლდნენ და ქართველებსა და მაჰმადიანებს ერთმანეთში ჩხუბი არ მოსვლოდათ. თეიმურაზ მეფემ კი თავისი შვილი არ გამოგზავნა და ბევრი უკადრისი საქმე წამოიწყო, რის გამოც შაჰმა მის საწინააღმდეგოდ ჯარი გამოგზავნა და ბრძოლის დროს მისი ვაჟი, უფლისწული დავითი მოკლეს“¹⁴⁹.

რუსმა დიპლომატებმა, რა თქმა უნდა, ეს განცხადება უპასუხოდ არ დატოვეს და პირიქით, უსაყვედურეს ელჩს, რომ ჩვენი მეფის სიყვარულით შაჰს ეს არ უნდა ეკადრებინაო და მოითხოვეს, რომ „...საქართველოს მიწა თეიმურაზ მეფეს გადასცეს (შაჰმა — თ. ტ.) და მის მიწა-წყალს ზიანი არ მიაყენოს, ყველაფერში მისი დაცვა ბრძანოს“¹⁵⁰. ამგვარად, ხანა დაკულ სალტანის ჩასვლამ ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ ირანთა და რუსეთის საკმაოდ აქტიურად მიისწრაფოდნენ ურთიერთობის აღდგენისაკენ, მაგრამ არც ერთი მათგანი პრინციპულ დამოძღვრებაზე წასვლას არ აპირებდა. ირანის მთავრობა, დაწყებული 40-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, ცდილობდა როგორმე შეეჩერებინა რუსეთის წინსვლა კავკასიაში, შეენელებინა საქართველოსა და რუსეთის აქტიური ურთიერთობა, მაგრამ ისე მიეღწია ამისათვის, რომ შეენარჩუნებინა კეთილურთიერთობა მასთან. რუსეთი ირანისათვის პროდუქციის გასაღების მნიშვნელოვანი ბაზარი იყო და პოლიტიკურადაც მას, როგორც ანტიოსმალურად განწყობილ სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა ირანელი დიპლომატების თვალში. იმიტომ, იცოდა რა რუსეთის სურვილის შესახებ — აღედგინა ირანთან ურთიერთობა, შაჰი დამოძღვრებაზე მიდიოდა სწორედ იმ საკითხებში, რომელთა გადაჭრაც მისი თვალსაზრისით მოსკოვის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში ნომერ პირველ ამოცანად იდგა, კერძოდ: სავაჭრო ურთიერთობის ნორმალიზაცია, სასაზღვრო ინციდენტების მოგვარება, დიპლომატიური ურთიერთობის მოგვარება და ა. შ.

როგორც საღმა პოლიტიკურმა მოაზროვნემ, თეიმურაზმა, სწორად შეაფასა შექმნილი ვითარება და ამიტომაც იყო, რომ 22 აგვისტოს მეფე ალექსი მიხეილის ძესთან აუდიენციაზე ყოფნისას შეკითხვაზე — რაში მდგომარეობს თქვენი სათხოვარი, გადმოგვეცითო — მან უპასუხა: „...ძალზე გულნატკენია იგი ყიზილბაშთა შაჰისაგან,

მაგრამ ხედავს, რომ თქვენ, დიდ ხელმწიფეს, თქვენ მეფურ უდიდებულესობას, შაჰთან ძმური მეგობრობა და სიყვარული და კეთილურთიერთობა გაქვთ, და ამიტომ მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) არა სურს, რომ თქვენ. დიდი ხელმწიფე შაჰთან წაგაჩხუბოთ და შაჰის წინააღმდეგ მისი წყენისათვის სამხედრო დახმარებას თქვენგან, თქვენი უდიდებულესობისაგან, ამჟამად არ მოითხოვს¹⁵¹.

ეს არ ნიშნავდა, რომ თეიმურაზი ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაზე ხელს იღებდა. უბრალოდ მან სათხოვრის ფორმა შეცვალა, მფარველს სამხედრო დახმარება სთხოვა თავისი შინაური მტრების, ურჩი ფეოდალების წინააღმდეგ: „...მას შემდეგ თერთმეტი წელი იქნება გასული ორმა ბოიარმა რჯული შეიცვალა და მისი ქალაქები, ღვთის ეკლესიები დაარბიეს და გააცამტვერეს. აღარაფერში არ ემორჩილებიან მას. მას, თეიმურაზს, არ სურს თავის სახელმწიფოში ღვთის ეკლესიების განადგურებას უყუროს, არც მართლმადიდებელი ქრისტიანების მაჰმადიანურ რჯულზე მოქცევასა და მათზე ძალმომრეობის მიყენების ...ყურება უნდა. მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) წმინდა ეკლესიებისა და მართლმადიდებელი ქრისტიანების მაჰმადიანებისაგან განთავისუფლება სწადია და ამჟამად თქვენ, დიდ ხელმწიფეს, თქვენს მეფურ უდიდებულესობას სთხოვს, რომ თქვენ, დიდმა ხელმწიფემ, წყალობა მოიღოთ იმ მოღალატეებისა და ურჩი მაჰმადიანების (იგულისხმება მისი ორი ფეოდალი — თ. ტ.) წინააღმდეგ ჯარის მოყვამა ბრძანოთ მათ დასამარცხებლად“¹⁵².

მეფესთან საუბარში რა თქმა უნდა თანდათანობით გაიკრევა, რომ ამ ორ ფეოდალს შაჰი უჭერდა მხარს და თეიმურაზისათვის დახმარება (ამ ჯერზე იგი 20 ან 30 ათას კაცს თხოულობდა) ბოლოს და ბოლოს ისევ ირანთან ურთიერთობის გამწვავება უნდა მოჰყოლოდა, რაც თვით თეიმურაზმაც კარგად იცოდა. რა თქმა უნდა ამას რუსეთის მთავრობაც კარგად მიხვდა და ამიტომ იყო, რომ თეიმურაზთან 31 აგვისტოს გამართული საუბრისას ივანე ხილკოვმა და ლარიონ ლოპუხინმა კიდევ ერთხელ დააზუსტეს რას თხოულობდა თეიმურაზი მოსკოვის ხელისუფლებისაგან და შეკითხვა დაუსვეს მას: „მართალია თუ არა, რომ შენ შენი მოღალატეების წინააღმდეგ თხოულობ ჯარს და ყიზილბაშთა შაჰის წინააღმდეგ მისი, ხელმწიფის ჯარი შენ არა გპირდება... და მეფის ხელისუფლებასთან ყიზილბაშთა შაჰს არავითარ შემთხვევაში არ წააჩხუბებ“, რაზედაც თეიმურაზმა საკმაოდ მოხერხებული პასუხი გასცა: „...დიდი ხელმწიფის წინაშეც და ახლაც ამბობს, რომ ხელმწიფემ ბრძანოს, მისი მიწა-წყლის მოღალატეებისაგან გაწმენდა, შაჰის სამფლობელოსთან მას საქმე არა აქვს. მიეხმარება თუ არა შაჰი მის მოღალატეებს, ეს მან არ იცის. ის სწორედ იმი-

ტომ გახდა ხელმწიფის ქვეშევრდომი, რომ მან წყალობა მოიღოს და ბრძანოს მისი მიწა-წყლის განთავისუფლება და მისცეს ჯარი. მე ხელმწიფის ჯართან, ჩემებთან, იმერლებთან, დადიანელებთან და გურიელებთან ერთად ჩემი ქვეყნის განთავისუფლებას დავიწყებ, თუ შაჰის ხალხი შემოგვესევა მე მათგან თავს დავიცავ. როდესაც დიდი ხელმწიფე ბრძანებს ჩემს გაშვებას, მისწეროს იმერლებს, დადიანელებს და გურულებს, რომ მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) მისცენ დახმარება, მეომრები, შაჰს კი, თუ დიდი ხელმწიფე ინებებს, შეუთვალოს, რომ მე მართლმადიდებელი ქრისტიანი ვარ და მისი ხელქვეითი გავხდები და იგი, შაჰი, ჩემს მიწა-წყალზე ნუ შემოიჭრება, დატოვოს ჩემი მიწა-წყალი და ნუ გაახად გურებს მას, და თუ მაინც გაახად გურებს, მაშინ დიდი ხელმწიფე, მისი მეფური უდიდებულესობა, ჩემი დამცველი იქნება“¹⁵³.

აი, ასე ჩამოაყალიბა საქართველოს მეფემ თავისი მთავარი მოთხოვნა პირდაპირ, უშუალოდ ირანთან ომის დაწყება „არ მოსთხოვა“ მფარველს, თუმცა კი დიდი ტაქტით აგრძნობინა, რომ ჰქონოდა ამისი მორალური და იურიდიული უფლება: „აღბათ დიდ ხელმწიფეს ჩვენი დაცვისათვის მოწყალების გაღება არ უნდა, თორემ ხომ ბრძანა მან დნებრის კაზაკების თავისი მაღალი მეფური ხელის ქვეშ აყვანა მათი მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოების გულისათვის. როცა კაზაკებმა ეს ითხოვეს, ამისათვის (მოსკოვმა — თ. ტ.) პოლონეთის მეფესთან ურთიერთობაც კი გაწყვიტა“¹⁵⁴. თეიმურაზმა ეს პარალელიც არ იკმარა. თავისი მოთხოვნების ბუნებრივობისა და სამართლიანობის დასასაბუთებლად, კაზაკებთან შედარებისას, მან ხაზი გაუსვა განსხვავებასაც: „...მე ჩემს სახელმწიფოში მართლმადიდებელი ქრისტიანული სარწმუნოების მქონე მეფე ვარ და იმიტომ შევედი დიდი ხელმწიფის მაღალი ხელის ქვეშ, რომ მან, დიდმა ხელმწიფემ, ჩვენი დაცვა ბრძანოს“ და რუს მოხელეებს 1651 წელს მეფის მიერ ოქროს ბეჭდით დამოწმებული წყალობის სიგელი წარუდგინა, რომელიც, ეტყობა, სპეციალურად ჰქონდა თან წაღებული საქართველოდან¹⁵⁵.

საესებით სამართლიანად შეიძლება დაიბადოს კითხვა: რატომ წარადგინა თეიმურაზმა მაინცდამაინც 1651 წელს რუსეთის მეფის მიერ იმერეთის მეფის ალექსანდრე III-ს სახელზე გაცემული წყალობის სიგელი და არა თავის მიერ 1639 წელს მიხეილ თევდორეს ძისადმი მიცემული ფიცის წიგნი. იმ წლებში რომ ქართველ მეფეებს კან-

ცელარია უვნებელი ჰქონდათ, ამას ნიკიფორე მიტროპოლიტი ადასტურებს. იგი 1639 წ. მოსკოვში ამბობდა: მე მეფე თეიმურაზს ვუთხარი: „გადათვალიერე ასლები, რა წერია შიგ ჩემო მეფეზე, და ისე მიპასუხე, გადათვალიერე აგრეთვე მეფის სიგელებიც, რას გწერს დიდი ხელმწიფე“¹⁵⁶. ე. ი. გამორიცხული უნდა იყოს, რომ თეიმურაზს არ ჰქონდა ხელთ თავისი ფიცის წიგნის ასლი. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მან სპეციალურად წარადგინა 1651 წ. სიგელი. ჯერ ერთი, იგი უახლესი იყო (1639 წ. ფიცის ტექსტი მეფე მიხეილ თევდორეს ძე რომანოვის დროინდელი იყო და იურიდიული ნორმების შესაბამისად ახალი მეფის მიერ განახლებას თხოვლობდა). მეორეც, იმერეთის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შეყვანა თეიმურაზის ინიციატივით, საქართველოს შიდაპოლიტიკური ძალების გაერთიანების შედეგად იყო განხორციელებული და ამდენად ერთობლივ ელჩობათა შედეგად უნდა ჩათვლილიყო და ყველა დაპირება, რომელსაც რუსეთი იმერეთის სამეფო კარის მიმართ იძლეოდა, კახეთზეც უნდა გავრცელებულიყო და პირიქით, თუ მოსკოვი მას, თეიმურაზ მეფეს, დახმარებაზე უარს ეტყოდა, ამას უარყოფითი გავლენა უნდა მოეხდინა რუსეთ-იმერეთის დამოკიდებულებაზედაც: „...თუ მეფის უღრმესი სურვილია ჩემი მწყალობელი არ იქნება, ჩემს დაცვას არ ბრძანებს, ჩემი შემყურე იმერეთიც, დადიანიც და გურიაიც ურწმუნოთა დევნისაგან თავდასაცავად სხვა ხელმწიფის ძეხნას დაიწყებენ. ჩვენ ყველას ერთი სათხოვარი გვაქვს, რომ ხელმწიფემ მოწყალება მოიღოს, ჯარი მოგვცეს და ჩვენი დაცვა ბრძანოს“.

ეს რუსეთის დასაშინებლად არ იყო ნათქვამი. ეს სავსებით დროული და საქმიანი გაფრთხილება იყო პოლიტიკოსის, რომელიც სავსებით რეალურად აფასებდა შექმნილ ვითარებას. კიდევ ერთ ადგილს დავიმოწმებთ 22 სექტემბერს გამართული მოლაპარაკების ოქმიდან: „როდესაც იგი, თეიმურაზ მეფე, თავისი მეომრების თანხლებით ურჯულოთაგან და მოღალატეებისაგან გაძევებული მასთან, დიდ ხელმწიფესთან, მიდიოდა, ამისმა გამგებმა თურქებმა, ყიზილბაშებმა და მთიელმა ჩერქეზებმა, დიდი შიში განიცადეს, ეგონათ, რომ დიდ ხელმწიფეს მართლმადიდებელი ქრისტიანული საარწმუნოების გულისთვის მისი. თეიმურაზ მეფის. დაცვა უნდა ურწმუნოთაგან და მთიელმა ჩერქეზებმა ის გზები, რომლებითაც თეიმურაზს უნდა გაევიღო დიდ ხელმწიფესთან, შის მეფურ უღრმეს სურვილსა, მისასვლელად. ჩაეტეს...“¹⁵⁷.

თუ პირველად, უშუალოდ ალექსი მიხეილის ძესთან საუბარში მეფე თეიმურაზი საკმაოდ თავშეკავებულად იქცეოდა, 31 აგვისტოს და 22 სექტემბერს მოლაპარაკებები საკმაოდ დაძაბულად მიმდინარე-

ობდა. როგორც ჩანს, თეიმურაზმა უკვე დარწმუნებით იცოდა, რომ ჰამხედრო დახმარებას ვერ მიიღებდა და არ ფარავდა თავისი იმედების გაცრუებას: „...იგი ფიქრობდა, რომ მისი მეფური წყალობა და დაცვა ექნებოდა თავისი მტრებისაგან, ამისათვის მიისწრაფოდა იგი მისი მეფური უდიდებულესობისაკენ, ახლა კი მისი მეფური უდიდებულესობა მას, მის ქვეშევრდომს, თავის მიწა-წყალზე უშვებს ცარიელს. იგი (თეიმურაზი — თ. ტ.) მის ხელმწიფურ მოწყალებასთან მისი მეფური უდიდებულესობის ბრძანებით ჩამოვიდა. იმჟამად მასთან (თეიმურაზთან — თ. ტ.) არ მოუწერიათ, რომ ხელმწიფის ყველა მეომარი მის, მეფის უდიდებულესობის სამსახურში იყო (იგულისხმება პოლონეთთან ომი — თ. ტ.). მას (თეიმურაზს — თ. ტ.) რომ სცოდნოდა, რომ მეფის უდიდებულესობა დასაცავად ჯარს არ მისცემდა, იგი თავისი მიწა-წყლიდან არ წამოვიდოდა“¹⁵⁸.

თეიმურაზი იმდენად გულგატეხილი იყო თავისი ელჩობის უშედეგოდ დასრულების გამო, რომ ხელმწიფის წყალობაზე, რომელიც თითქმის 10000 ეფიშკს (6000 ეფიშკი და 3000 ეფიშკის სიასამური) შეადგენდა, უარის თქმასაც არ მოერიდა: „...ახლა ხელმწიფის იმ წყალობას რო მიიღებს, თავისი სულის მოსახსენიებლად სამღვდელოებას დაურჩიებს, ეს აკობებს თავის მიწა-წყალზე დაბრუნებას და იქ ურჯულოთა ხელში ჩაეარდნას... მისი მოღალატეები და მთიელი ჩერქეზები დასცინებენ და საბოლოოდ გაანადგურებენ და თავისი ქრისტიანული სულის დაღუპვას და ურწმუნოთა ხელში ჩაეარდნას, ურჩევნია აქ ქრისტიანულ სარწმუნოებაში მოკვდეს. თავის ქვეყანაში რიდასთვის ჩავიდეს... მტრები და ურჯულოები მაინც არ მიუშვებენ თავის მიწა-წყალმდე, მას, მართლმადიდებელ ქრისტიან მეფეს დაღუპვენ და სამეფოს გაანადგურებენ, ამით დიდ ხელმწიფეს რა პატივი დაედება, რომ მას, მეფეს დაღუპვენ და მის საგვარეულოსა და მართლმადიდებლურ ქრისტიანულ სარწმუნოებას ამოაგდებენ. ს ა მ ა რ თ ლ ი ა ნ ო ბ ა ა ს ა კ ი რ ო და მ ა რ თ ლ მ ა დ ი დ ე ბ ლ უ რ ი ქ რ ის ტ ი ა ნ უ ლ ი ს ა რ წ მ უ ნ ო ე ბ ის ა თ ვ ის უ შ ი შ რ ა დ დ გ ო მ ა უ რ ჯ უ ლ ო თ ა წ ი ნ ა ა ლ მ დ ე ვ. იგი, მეფე თეიმურაზი, მართლმადიდებლური ქრისტიანული რჯულისათვის თავის პატარა საქართველოში თურქისა და ყიზილბაშის წინააღმდეგ იდგა და იბრძოდა, არ უშინდებოდა უამრავ ურჯულოთა ჯარს“¹⁵⁹.

ერთადერთი, რაც წამოსვლისას თეიმურაზმა ითხოვა რუსეთის ხელისუფლებისაგან, იყო თუშეთამდე 7000-იანი რაზმის გაყოლება 5—6 საშუალო ზარბაზნით, ხოლო 1000 კაცი საქართველოში უნდა გაჰყოლოდა დროებით, სანამ მდგომარეობას განიმტკიცებდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ამბობდა იგი, ჩემი საქართველოში გაჩერება და ცხოვრება ძალიან გაჭირდება¹⁶⁰.

ნ. ნაკაშიძე წერს: „სავსებით ცხადია, რომ თეიმურაზმა იეშმაკა. თუშეთში რვაათასიანი რუსული რაზმის ჩასვლა თეიმურაზთან ერთად, რომელსაც ქართველები თავის კანონიერ მეფედ თვლიდნენ და უდავოდ მას მხარს დაუჭერდნენ, დიდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა. თეიმურაზს, რა თქმა უნდა, იმედი ჰქონდა რუსეთის არმია როსტომის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაეთრია და არც თუ ისე უსაფუძვლოდ, წარმატების იმედი ჰქონდა. მაგრამ მეფის ხელისუფლება დიპლომატიური თუ სამხედრო ან, შესაძლოა, ორივე მოსაზრებით არ თვლიდა საჭიროდ აქ თხოვნის დაკმაყოფილებას“¹⁶¹.

მოსკოვის მთავრობამ თეიმურაზს შესთავაზა ცოტა ხანს „როგორც ეცხოვრა“ საქართველოში და როგორც პოლონეთთან ომს დაამთავრებდნენ. მაშინვე გაუგზავნიდნენ შეპირებულ დახმარებას. ამასთან, ქართველ მეფეს პირობა მისცეს, რომ შაჰთან წერილს გაგზავნიდნენ სპეციალური შიკრიკის ხელით და თეიმურაზისა და საქართველოს ხელშეუხებლობას მოითხოვდნენ“¹⁶². ბუნებრივია, თეიმურაზმა არ დაიჯერა და ბოიარებს პირდაპირ განუცხადა: „...ამას წინათაც მეფის უდიდებულესობამ მისწერა შაჰს მისი, თეიმურაზის, შესახებ, რომ მისი, ხელმწიფის, თხოვნის შესაწყნარებლად საქართველოზე არ გაელაშქრა და მისი მიწა-წყალი არ გაენადგურებინა, მაგრამ შაჰ აბასმა მისი მიწა-წყალიც გაანადგურა და თეიმურაზ მეფეც გააძევა თავისი მამულიდან. თვითონ თეიმურაზ მეფე რომ არ იდგეს შაჰის წინააღმდეგ მედგრად და თავის მიწა-წყალს არ იცავდეს, იგი (შაჰი — თ. ტ.) დიდი ზახნია მის მიწა-წყალს ბოლოს მოუღებდა“ და იქვე დასძინა: „...მე თვითონ ჩამოვედი მის უდიდებულესობასთან, მაგრამ მოწყალება ვერ გამოვთხოვე და ვერაფერი დახმარება ვერ მივიღე, ახლა, როცა წავალ, რილასი იმედი უნდა მქონდეს“¹⁶³.

თეიმურაზისათვის დახმარების გაწევას გულმხურვალედ ითხოვდა იმერეთის მეფეც, რომლის ელჩები როსებ არეშიძე, გაბრიელ ივანოვი, მოლარეთუხუცესი და სხვები 1658 წ. ოქტომბერში მოსკოვში ჩავიდნენ¹⁶⁴. ატყობინებდა რა ლევან დადიანის გარდაცვალების შემდეგ დასავლეთ საქართველოში შექმნილ ვითარებას, ალექსანდრე III სიხარულით წერდა: „ამჟამად, დიდო ხელმწიფეც, იმერეთი, ოდიში და გურია მთლიანად თქვენი ხელმწიფური მაღალი ხელის ქვეშაა მოყვანილი. სანამდე მე, თქვენი მეფური უდიდებულესობის ქვეშევრდომი, ცოცხალი ვიქნები, ჩემი ნათესავებიანად შენ, დიდ ხელმწიფეს გემსახურებით, სადაც თქვენ, დიდი ხელმწიფე, ინებებთ. ამჟამად, ღვთისწყალობითა და თქვენი მეფური ბედნიერებით ჩვენს ახლოს მტერა არავინაა. მხოლოდ, დიდო ხელმწიფეც, მეფე თეიმურაზ დაეითის ძის სამფლობელოები, ქართლი და კახეთი, ყიზილბაშებს უჭირავთ და მათგან მეფე თეიმურაზი გაძარცულია. აქამდე იგი, მეფე თეიმურაზი,

ჩვენი, იმერეთის მიწა-წყალზე ცხოვრობდა, ღმერთისა და შენი, მეფის, დიდი იმედი ჰქონდა. ჩვენამდე ამბავი მოვიდა. რომ თქვენ, დილო ხელმწიფე თქვენს მტრებს უმკლავდებით. ღვთის წყალობით და შენი მეფური ბედნიერებით იქნება ჩვენც, შენი უდიდებულესობის ქვეშევრდომნი მუსლიმანებს გაევმკლავდეთ. მეფე თეიმურაზ დავითის ძემ თქვენი ნებართვის გარეშე, ჩვენთან იმერეთში ყოფნისას. არ მოისურვა თავის სახელმწიფოში, საქართველოს მიწა-წყალზე წასულიყო, არამედ თქვენთან, თქვენს უდიდებულესობასთან. წამოვიდა თავისი მტრების წინააღმდეგ ჯარის სათხოვნელად. თუ თქვენ არ გამოგვექომაგებით, წმინდა ადგილები და მონასტრები მუსლიმანებისაგან საბოლოოდ განადგურდებიან, ხოლო თუ მას, მეფე თეიმურაზს. ცოტა მოლაშქრეებს უწყალობებთ, ჩვენ. თქვენი უდიდებულესობის ქვეშევრდომნი, როგორც კი გავიგებთ თქვენი, დიდი ხელმწიფის წყალობასა და გამოქომაგებაზე, ჩვენი ჯარებით აქედან წამოვალთ და ღვთის წყალობითა და თქვენი მეფური ბედნიერებით იმედი გვაქვს, რომ მთელ საქართველოს გავენთავეს უფლებით და თქვენი მეფური უდიდებულესობის მაღალი ხელის ქვეშ მოვიყვანთ...“¹⁶⁵.

ხვევით ჩვენ შევეხეთ თეიმურაზის რუსული ორიენტაციის საკითხს და აღვნიშნეთ, რომ მკვლევართა ნაწილი მას მცდარ ან ნაადრევად გადადგმულ პოლიტიკურ ნაბიჯად მიიჩნევს. მაგ., დ. კაპარავა ფიქრობს, რომ: „...თეიმურაზ პირველმა აღმოსავლეთ საქართველოს „აღდგომისა და გამოხსნის“ ბედი მთლიანად რუსეთს დაუკავშირა. მან ვერ გაითვალისწინა კონკრეტული ისტორიული ვითარება, რის გამოც მისმა საგარეო პოლიტიკურმა კურსმა არაერთგზის განიცადა მარცხი“¹⁶⁶.

ჯერ ერთი, როგორც დავინახეთ, თეიმურაზმა „მთლიანად“ რუსეთთან არ დაკავშირა თავისი საგარეო პოლიტიკური კურსი. მეორეც, თეიმურაზი არც ისე გულუბრყვილო იყო, რომ რუსეთის რეალური შესაძლებლობები არ სცოდნოდა. მაინც, რისი იმედი ჰქონდა თეიმურაზს მოსკოვში წასვლისას. ჩვენი აზრით, ერთი მხრივ, მას სურდა დაეშინებინა ირანის მთავრობა, რომელიც ისედაც შეწუხებული იყო ერეკლეს ხელიდან გაშვებით. მეორე მხრივ, თეიმურაზის მოსკოვში წასვლა გაპირობებული უნდა ყოფილიყო სურვილით დაენახებინა ქრისტიანული სამყაროსათვის რომ რუსეთი არ აპირებდა თავისი, როგორც ქრისტიანთა მფარველის, მოვალეობის შესრულებას საქართველოს მიმართ, რომელიც ერთადერთი ქვეყანა იყო კავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში, საუკუნეთა მანძილზე სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე რომ იცავდა ქრისტეს რჯულს. სამშობლოში ხელმოცარულად დაბრუნებულ თეიმურაზს უკვე, ჰქონდა. მორალური უფლება საჯაროდ

განეცხადებინა, რომ თავისი მხრივ ყველაფერი გააკეთა ქრისტიანული სარწმუნოების გადასარჩენად.

1658 წ. სექტემბრის მიწურულში თეიმურაზი თავისი ამალით მოსკოვიდან წამოვიდა და დასახამთრებლად ყაზანში გაჩერდა. მან აქედან კიდევ შეახსენა თავი მფარველს: „...მე, შენი ყმა, ივერიის მიწა-წყლის მეფე თეიმურაზი შენი უდიდებულესობის ტახტს ვეახელი და მცირედი დახმარება გთხოვე ჯარის სახით, რომ ჩემი სამშობლო დამებრუნებინა იმიტომ, რომ ყველაზე შესაფერისი დრო იყო ჩემს დასახმარებლად. ამიტომ ვთხოვე შენს მეფურ უდიდებულესობას და ქედს ვიხრი, მოიღე მოწყალება, რადგან შემთხვევა მოგეცა ჩემს დასახმარებლად და არ დამეხმარე ჯარით, ის მაინც გამიკეთე, რომ სიტყვით შემეწიო, გაგზავნე სპარსელთან ე. ი. შაჰთან კარგი ელჩი... იქნებ ღმერთმა ქნას, შაჰმა შეისმინოს შენი მეფური უდიდებულესობის სიტყვა და აღარ შემეწუხო ს“¹⁶⁷.

სარატოვში ჩასულმა თეიმურაზმა დიდი უბედურება შეიტყო. იმერეთის მეფის ელჩებმა მას ლუარსაბ ბატონიშვილის გარდაცვალების ამბავი ჩაუტანეს.

გულდამძიმებულმა თეიმურაზმა თავისი ელჩები გაუგზავნა რუსეთის მეფეს და ერეკლე ბატონიშვილისა და დედამისის, ელენეს საქართველოში გამოშვება სთხოვა; ალექსი მიხეილის ძე შეჰპირდა ბატონიშვილის გამოშვებას და შეასრულა კიდევ. 1660 წლის ზაფხულში ერეკლე დიდი ამალით საქართველოსაკენ გამოემართა, სადაც ამ დროისათვის ბევრი ცვლილება იყო მომხდარი.

5. ბახტრიონის აჯანყება და თეიმურაზ I-ის სიცოცხლის უანანადელი წლები

ერეკლე ბატონიშვილის საქართველოში წამოსვლას მხურვალედ იხვეწებოდა ალექსანდრე III-ც. თავის წერილში, რომელიც მარკოზ თომაევემ ჩაიტანა მოსკოვში, იმერეთის მეფე არწმუნებდა ალექსი მიხეილის ძეს, რომ ორ სამეფოს, იმერეთსა და კახეთს, ეს ერთი მემკვიდრეა შემოგვრჩა, და გამოგვიგზავნე, თუ დროზე არ გამოუშვებთ ერეკლეს იმერეთიკა და კახეთიკი ურჯულოების საჩივრად იქცევაო¹⁶⁸.

იმერეთის მეფე შიდაპოლიტიკური ვითარების კიდევ უფრო გაართულების გამო ვეღარ დაელოდა რუსეთიდან ერეკლეს ჩამოსვლას, თავისი შვილი ბაგრატ უფლისწული, რომელსაც ადრე არა სწყალობდა, მოაყვანინა და გაამეფა, რათა იგი მისდამი მტრულად განწყობილ პარტებს არ გამოეყენებინათ. 1660 წ. მარტის დასაწყისში იგი შეუძლოდ

შეიქნა და გარდაიცვალა. თეიმურაზ პირველისა და დარეჯან დედოფლის ინიციატივით ბაგრატს ერეკლეს და, ქეთევანი, შერთეს ცოლად. ამ დინასტიური ქორწინებით თეიმურაზ — ალექსანდრეს მომხრეებმა თავისი ერთობის განმტკიცება სცადეს. ერეკლეს მოსკოვიდან წამოსვლამ იმერეთში მოვლენების განვითარება დააჩქარა. დარეჯანის მტრებმა, ეტყობა, დაამინეს სუსტი ნებისყოფის ბაგრატი და ჩააგონეს ერეკლე ტახტს წაგართმევსო და გადაიბირეს, დარეჯანმა შეიტყო ეს და გერს დაასწრო, თვალები დასთხარა და ბაგრატიონთა ჩამომავალზე ვახტანგ ჭუჭუნიაშვილზე დაქორწინდა, ქვეყანაში შინა ომი ატყდა.

ყოველივე ეს ერეკლე ბატონიშვილმა ასტრახანში ჩასვლისთანავე გაიგო. რუსეთის მთავრობამ, რომელმაც ერეკლეს იმერეთის მეფესთან და დადიანთან, თავისი ელჩები გააყოლა, თავის შეკავება გადაწყვიტა და ელჩები უკან გაიწვია. ქართველი ბატონიშვილი თავისი დედიტა და ამალით თუშეთში წავიდა, რათა იქიდან განეგრძო ბრძოლა დაკარგული უფლებების მოსაპოვებლად. თუშეთი მარტო იმიტომ არ შეარჩია ერეკლემ, რომ კახეთში გადასასვლელად მოსახერხებელ ადგილზე მდებარეობდა, არამედ იმიტომ, რომ ამ კუთხეს რუსეთთან მჭიდრო კავშირი ჰქონდა დამყარებული.

საქართველოს მთიანეთის რუსეთთან დაკავშირების საკითხი დღეისათვის ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამუშავებულია. ამ თემას უურადლება დაეთმო როგორც ზოგად, ისე სპეციალურ შრომებში⁶⁹. ჩვენ განვიხილავთ მას იმდენად, რამდენადაც იგი თეიმურაზის საგარეო პოლიტიკის მნიშვნელოვან ნაწილად მიგვაჩნია.

დღეისათვის თუშების მოსკოვში ჩასვლის თარიღად (პირველი მოხსენიება) მიღებულია 1657 წელი. ასეთ დასკვნას საფუძვლად დაედო: ის დოკუმენტური მასალა, რომელიც ინახება მოსკოვის ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ამსახველ ფონდში და რომელიც მოწმობს, რომ 1656 წლის გაზაფხულზე თეიმურაზ პირველის შუამდგომლობით მოსკოვიდან თუშეთში მეფე ალექსი მიხეილის ძის მოხელეები გაუგზავნიათ საქართველოს მთიანეთის წარმომადგენლების რუსეთში წასაყვანად და მეფის ერთგულებაზე დასაფიცებლად⁷⁰ (ამაზე ზევით გაკერით მივუთითეთ).

ჩვენ ხელთ არსებული ერთ-ერთი ახალი საბუთი ნათელყოფს, რომ თუშთა პირველი დელეგაცია გაცილებით ადრე, 1654 წელს ჩასულა მოსკოვში⁷¹. თუშებისა და ქისტების წარგზავნილებს მეფე ალექსი მიხეილის ძისათვის მფარველობაში აყვანა უთხოვიათ: „1654 წლის სექტი. მოსკოვში თუშებისა და ქისტების მიწა-წყლის მფლობელთაგან ნაუმ ივანოვის ჩამოსვლა ამხანაგებით. ხელმწიფეს თაყვანი

სცეს და ქვეშევრდომობაში აყვანა სთხოვეს“. იქვეა გაკეთებული მინაწერი, რომელიც მოწმობს, რომ ამ ელჩობის ჩასვლა უშუალოდ უკავშირდება ერეკლე ბატონიშვილის რუსეთში გამგზავრებას: „სვეტი 54 წლის იანვრის ჩათვლით. დიდ ხელმწიფესთან და სრულიად დიდი და მცირე და თეთრი რუსეთის დიდ მთავართან, ალექსი მიხეილის ძესთან ქართველი უფლისწულის ნიკოლოზ დავითის ძის ჩამოსვლა“¹⁷². აღნიშნული ფაქტების დამთხვევა სავსებით კანონზომიერ მოვლენად გვესახება.

როგორც ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: „1656 წელს თეიმურაზმა და მისმა მომხრეებმა თუშ-ფშავ-ხევსურეთში დიდი სამზადისი ჩაატარეს, ეს სამი კუთხე გააერთიანეს თუშების მეთაურობით და მათი ელჩები რუსეთში მფარველობის სათხოვნელად გაგზავნეს. 1657 წლიდან დაწყებული თუშები არაერთხელ იყვნენ მოსკოვში და რუსეთის ხელმწიფისადმი ერთგულება მათ საჯანგებო ფიცის წიგნითაც გამოცხადეს“¹⁷³.

50-იანი წლების დასაწყისში ყირიმ-ოსმალეთის მხრიდან ჩრდილო კავკასიას დიდი საფრთხე შეექმნა. ასეთ პირობებში ადგილობრივი მოსახლეობა გამოსავალს ძლიერი მფარველის ძებნაში ხედავდა. საქართველოს მთიანეთის მცხოვრებლებიც შეშფოთებით აღეგნებდნენ თავალს პოლიტიკურ ძალთა გადაჯგუფებას და ცდილობდნენ სწორი გზა ეპოვნათ. თეიმურაზ პირველის მიერ შვილიშვილის მოსკოვში გაგზავნამ, ბუნებრივია, დიდი მორალურ-პოლიტიკური გავლენა იქონია საქართველოს ქრისტიანი და არაქრისტიანი მოსახლეობის განწყობაზე და პირდაპირ მიუთითებდა რუსეთზე, როგორც ყველაზე მისაღებ ქომაგზე. ამიტომაც 1654 წელსვე თუშეთიდან ელჩობის ჩასვლა მოსკოვში მოულოდნელი და გასაკვირი არ იყო, მით უმეტეს, რომ თეიმურაზი, როგორც მიუთითეთ, უკვე 20-იანი წლების დასაწყისიდან მთიანეთში მყარი დასაყრდენი ბაზების გაჩენაზე ზრუნავდა და მოსკოვის ხელისუფლებასაც მოუწოდებდა თადარიგი დაეჭირა ამ საკითხში.

1654 წლის ელჩობას არ მოჰყოლია საქართველოს მთიანეთის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლა. ჩანს. მას უფრო დაზვერვითი ხასიათი ჰქონდა. მოსკოვის მთავრობამ საჭიროდ მიიჩნია დაეზუსტებინა მთხოვნელის „ვიწიობა“ და ქართველი პოლიტიკოსებისაგან „რეკომენდაციის“ გაწევაც მოუთხოვნია. თეიმურაზზე უკეთეს შუამავალს თუშები, ცხადია, ვერ იპოვნინდნენ და მისთვის მიუპარათათ თხოვნით ეშუამავლა რუსეთის მეფესთან¹⁷⁴.

ი. ცინცაძე შემდეგი მოსაზრებით ხსნის თეიმურაზის სურვილს დაეკავშირებინა როგორმე საქართველოს მთიანეთი რუსეთთან: „...თუ

კახეთის არც ძველ მფლობელს (ე. ი. თეიმურაზს — თ. ტ.) და არც მომავალს (ე. ი. ერეკლეს — თ. ტ.) არავითარი ტერიტორია და ყმა არ უჩანდა. ასეთ პაერში გამოყიდებულ მფლობელს რაიმე დახმარების იმედი ნაკლებ უნდა ჰქონოდა. ერთი დასაყრდენი ტერიტორია, საიდანაც რუსეთის დამხმარე ჯარს ბრძოლა უნდა დაეწყო, უნდა ჰქონოდა თუ არა თეიმურაზს ან ერეკლეს? ამიტომ, რუსეთის დიპლომატიას აუწყეს, რომ თეიმურაზ მეფეს მთელი სამფლობელო არ დაუყარგავს. კახეთის სამეფოს მიმდგომი მთა თეიმურაზის მორჩილია და იგი ერთგულია რუსეთის, როგორც სხვა ქართველები და მათი მფლობელები¹⁷⁵.

ცხადია, გარკვეული ტერიტორიის მქონე მეფეს რუსეთის დიპლომატიის თვალში მეტი პოლიტიკური წონა ენიჭებოდა და თეიმურაზიც უდავოდ უწევდა ამას ანგარიშს, მაგრამ, საფიქრებელია, რომ საქართველოს ბედ-იღბლისათვის ამ მზრუნველს იქამად უფრო სულ სხვა საფიქრებელი ჰქონდა, სახელდობრ, მას უნდოდა რუსეთი დაეინტერესებინა საქართველოს მთიანეთით, როგორც დამოუკიდებელი სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკური ერთეულით.

იმ შემთხვევაში, თუ მოხდებოდა მთიანეთის შეყვანა მოსკოვის მთავრობის ქვეშევრდომობაში, ერთდროულად რამდენიმე საკითხი მოგვარდებოდა: ჯერ ერთი, საქართველოს მეგრძოლი ძალები გაერთიანდებოდნენ, მეორეც, საიმედოდ მაგრდებოდა რუსეთში მიმავალი გზები და ბოლოს. ყველაზე მეტად მთავარი იქნებოდა ის დიდი საზრუნავი, რომელიც გაუჩნდებოდა ირანს ამ პოლიტიკური აქტის განხორციელებით.

30-იანი წლების მიწურულში თეიმურაზს ჰქონდა შესაძლებლობა, რომ რუსეთის წინაშე თუშეთისათვის ეშუამდგომლა, მაგრამ მან ეს არ გააკეთა. მხოლოდ 50-იანი წლების შუა ხანებში მიიჩნია მიზანშეწონილად კახეთის მეფემ საქართველოს მთიანეთის მიმართ რუსეთის მთავრობის ყურადღების მიქცევა. ასევე სწორად შეაფასა თეიმურაზმა რუსეთ-ირანის კონფლიქტის დროებითი ხასიათი. ამიტომაც ასე დაჟინებით უსვამდნენ ხაზს ქართველი დიპლომატები თუშეთის ტერიტორიულ სიშორეს ირანისაგან და მის სრულ დამოუკიდებლობას¹⁷⁶. მაგალითად, ქართველი აზნაური ივანე მამუკინი, რომელიც ელენე დედოფლის ამალის წევრი იყო და თეიმურაზის თხოვნით ხელისუფლებამ თუშების მოსკოვში ჩასაყვანად ვაგზავნა, ასე ახასიათებდა თუშების ყოფა-ცხოვრებას: „...თუშები ამყამად არაყის ქვეშევრდომებს არ წარმოადგენენ და შაჰისაგანაც დაშორებული არიან, არც შევიწროვებას არ განიცდიან ირანელებისაგან. ის ხალხი სულ ქრისტიანია, თეიმურაზ მეფის ქვეშევრდომები იყვნენ... თუ მეფის

უდიდებულესობა ინებებს და მათ თავის მეფური ხელის ქვეშ აიყვანს, სპარსეთის შაჰთან არავითარი უსიამოვნება არ მოუვა იმიტომ, რომ ისინი მისგან შორს არიან და სპარსეთს არ ესაზღვრებიან, არც არავის ქვეშევრდომნი არ გამხდარან აქამდე“¹⁷⁷.

მამუკინი საინტერესო ცნობას იძლევა ხევსურებსა და ფშავეზზე: „ხევსურები ახლა დამოუკიდებელნი არიან, ფშავის ერისთავი სპარსეთის შაჰს ეყმოდ. ეს ერისთავი თუშებს და ხევსურებს თავისკენ უხმობს. მაგრამ ისინი უარს ეუბნებიან — ჩვენ თეიმურაზ მეფისა და მისი შვილიშვილის უფლისწულ ნიკოლოზ დავითის ძის ქვეშევრდომები ვართო. თუ მეფის უდიდებულესობა ინებებს და მათ თავისი მეფური ხელის ქვეშ აიყვანს, სპარსეთის შაჰთან არავითარი უსიამოვნება არ მოუვა“.

ასეთივე საინტერესო ცნობები მიიღო მოსკოვის სამეფო კარმა ცოტა მოგვიანებით (1657 წ.) პეტრე კონდრატიევისაგან, რომელიც 1656 წ. გაზაფხულზე ივანე მამუკინთან და თარჯიშან ი. ფეოდოროვთან ერთად თუშეთში იყო გაგზავნილი¹⁷⁸. 1656 წ. დეკემბერში ზემო-ხსენებული პირები თერგზე დაბრუნდნენ და თან თუშ-ფშავ-ხევსურების სამი წარმომადგენელი სალტანი. გრიგოლი და პავლე ჩამოიყვანეს.

თეიმურაზის ვარაუდი გამართლდა. რუსეთის მთავრობამ დიდი დაინტერესება გამოამჟღავნა საქართველოს მთიანეთის მიმართ. მოსკოვის დიპლომატიას აინტერესებდა არა მარტო ქვეშევრდომობაში ასაყვანი ქვეყნის პოტენციალური შესაძლებლობები, არამედ ის მოსალოდნელი რეაქცია, რომელსაც გამოამჟღავნებდა ირანის მთავრობა რუსეთთან დაკავშირების შემთხვევაში.

1657 წ. გაზაფხულზე მთავრობამ სალტანთან, გრიგოლთან და პავლესთან ერთად თავისი მოხელე რომან ზინოვიევი გაგზავნა და აღნიშნული ფიცის ტექსტი გაატანა საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის დასაფიცებლად. რუსეთის შიკრიკი მალე უკან დაბრუნდა და თან მთიელების ახალი დელეგაცია ჩაიყვანა მოსკოვში რვა კაცის შემადგენლობით¹⁷⁹. 1658 4. 12 ივლისს ისინი რუსეთის მეფეს წარუდგნენ და თავისი ქვეყნიდან გამოტანებული წერილი წარუდგინეს, რომელშიც კიდევ ერთხელ იყო დადასტურებული მათი ერთგულება.

თუშეთის რუსეთთან დაკავშირებას დიდი რეზონანსი ჰქონდა კავკასიის მოსახლეობაში. რუსული ორიენტაციის მომხრეების ეს უდავო წარმატება კავკასიის ხალხებსაც აგულიანებდა გაერთიანებისაკენ, რაც ძალიან არასასურველი იყო ირანისათვის. შაჰის მთავრობას კარგად ესმოდა პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ფასი და თავის მხრივ კონტროლისძიებებს მიმართავდა, რომელთაგან ყველაზე საშიში როსტომისათვის კახეთის ჩამორთმევა და მისი სელიმ ხანისათვის გადაცემა იყო.

ამ ღონისძიებამ შეშფოთება გამოიწვია არა მარტო აღმოსავლეთ-საქართველოში, არამედ დაღესტანშიაც. როგორც მოჰამედ თაჰერი აღნიშნავს: „შამხალმა... მაღალ სასახლეში გამოგზავნა მოხსენება, რომელშიც უკიდურეს მორჩილებას და თავმდაბლობას (გამოხატავდა) და იმუდარებოდა, რომ რადგან დაღესტნის ხალხი გარეგნობითა ჰგავს ადამიანებს, სულით კი ცხოველების ერთ გვარს ეკუთვნიან და ეშინიათ ვაი თუ დაღესტანში ციხეები ააგონ ისე, როგორც კახეთში და ისინი რაიათობის ბორკილებში მოაქციოთ, ამიტომ ჩემს ბრძანებას და აკრძალვას არ ემორჩილებიანო...“¹⁸⁰.

საქართველოსა და რუსეთის მიერ გადადგმულ ყოველ ნაბიჯს ირანში სათანადო შეფასება ეძლეოდა. თავისი მრავალრიცხოვანი მსტოვრებისა და მომხრეების წყალობით შაჰმა შესანიშნავად იცოდა რა ხდებოდა კავკასიაში. ირანის მთავრობას სერიოზულად აფიქრებდა არა მარტო თუშ-ფშავ-ხევსურეთის შესვლა რუსეთის მფარველობაში, არამედ ის სისტემატური დაზევრებები, რომელსაც ანხორციელებდა მოსკოვის სამეფო კარი ჩრდილოეთ კავკასიაში თერგიდან თუ ასტრახანოდან სხვადასხვა საბაზით გაგზავნილი მოხელეების მეშვეობით¹⁸¹. გარდა იმისა, რომ ასეთი ვიზიტებით მოსკოვის ხელისუფლება ამტკიცებდა თავის მომხრეებთან კავშირს, გროვდებოდა ძვირფასი და საჭირო მასალა კავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში შექმნილი ვითარების შესახებ, რაც ასე აუცილებელი იყო სწორი საგარეო პოლიტიკური კურსის გასატარებლად. მაგალითად, სუნჩაღი მურზას ცოლთან, ელეგოშასთან, გაგზავნილი სტრელების მეთაური იტყობინებოდა, რომ შაჰი ტარკუს რაიონში ორი ციხე-სიმაგრის აგებაზე ფიქრობდა და ადგილობრივი ძალების დახმარებით თერგზე თუ საქართველოზე აპირებდა თავდასხმას¹⁸².

შაჰ აბას II მართლაც გაცხოველებულ სამზადისში იყო. ქართველმა მკვლევრებმა სამართლიანად შენიშნეს, რომ სწორედ კახეთ-რუსეთის ურთიერთობათა გააქტიურების უშუალო შედეგი იყო ჩვენს მიერ ზემოთ მოხსენებული ფაქტი, კახეთის გადაცემა სელიმ ხანისათვის და თურქმანული ტომების ჩამოსახლების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება. აქ არ შევუდგებით იმის გარკვევას თუ სახელდობრ როდის ჩამოსახლეს ისინი კახეთში ან რამდენ ხანს მიმდინარეობდა ეს პროცესი, ვინაიდან ამის თაობაზე უკვე გამოთქმულია სათანადო მოსაზრებები. აქ გვინდა შევჩერდეთ მხოლოდ ბახტრიონის აჯანყების თარიღის გადასინჯვის საკითხზე.

კარგა ზნია შემუშავებულია მოსაზრება, რომ ბახტრიონის აჯანყება 1659 წ. ზაფხულში მოხდა¹⁸³. ზოგი ავტორი ქართულ წყაროებს ეყრდნობა, ზოგი უცხოურს. ი. ცინცაძე შეეცადა რუსული საარქივო

მასალის საფუძველზე გამოეთქვა თავისი შეხედულება: „...1659 წლის ივნისში (თუ ანგარიშში არ გვცდება) თუშებს რუსეთში მიუვლენიათ ისევ ორი კაცი, რომელნიც თეიმურაზის მიერ იმერეთიდან გამოგზავნილ პირებთან ერთად ასტრახანში შეყრილან. 1661 წელს... ასტრახანში მათ განუცხადებიათ: გამოგზავნილი არიან ისინი დიდ ხელმწიფესთან 168 წლის ივნისის თვეში“¹⁸⁴.

ზემოაღნიშნულმა თუშებმა ოსტაპ არაბულმა და აბულ ოსტროულმა, რომლებიც თერგზე 1660 წლის შემოდგომაზე ჩავიდნენ, მათივე განცხადებით მხოლოდ აქაური ჩერქეზებისაგან შეიტყეს, რომ თურძე: „...ყიზილბაშთა შაჰმა საქართველოში ყიზილბაშში ხალხი თავისი ცოლებითა და შვილებით (ასიათასამდე) გამოგზავნა და უბრძანა მათ დაესახლებინათ, მთელი საქართველოს მიწა-წყალი, რათა მათ საქართველო საბოლოოდ დაემორჩილებინათ. თუშებმა როცა ეს შეიტყეს გაერთიანდნენ მათ წინააღმდეგ, ჩუმად თავს დაესხნენ იმ ხალხს და დედაწულიანად ამოწყვიტეს, ზოგი დაატყვევეს, ზოგი კი შაჰთან გაიქცა“¹⁸⁵.

აღნიშნული ცნობის საფუძველზე ი. ცინცაძე ასკვნის: ვინაიდან 1659 წ. ზაფხულში თუშეთიდან წასულმა ელჩებმა არაფერი იცოდნენ ბახტრიონის აჯანყების შესახებ, ამიტომ ამ ისტორიულ ფაქტს მხოლოდ 1659 წლის ივნისის შემდეგ შეიძლებოდა ჰქონოდა ადგილი¹⁸⁶. მსჯელობა ლოგიკურად სწორია, მაგრამ დასკვნა არ არის მართებული: ჯერ ერთი, რუსული დოკუმენტის 168 წელი უტოლდება არა 1659, არამედ 1660 წელს, მეორეც, არ არის გამორიცხული, რომ თუშების ელჩები გარკვეული მოსაზრებით მალაღნენ კახეთის აჯანყების ამბავს, ამას შეიძლება დაეშინებინა მოსკოვის მთავრობა და არ გამოეშვა ერეკლე ბატონიშვილი საქართველოში:

ბახტრიონის აჯანყების თარიღი რომ დაზუსტებას მოითხოვს, ამაში ჩვენ ეჭვი არ გვეპარება. თუ დავუშვებთ, რომ აჯანყება მართლა 1659 წლის ზაფხულში მოხდა, აუხსნელი დარჩება მრავალი საკითხი. რომლებიც ბუნებრივად ისმის მკვლევართა წინაშე. მაგალითად, როგორ მოხდა, რომ 1659 წ. სექტემბრამდე სარატოვში მდგარმა თეიმურაზმა, რომელსაც განუწყვეტელი კავშირი ჰქონდა სამშობლოსთან, ვერ შეიტყო ამის შესახებ და თერგიდან პირდაპირ იმერეთში წავიდა და არა კახეთში. ფარსადან გორგიჯანიძე მიუთითებს: იმერეთში ალექსანდრეს გარდაცვალების შემდეგ „...არაგვის ერისთავი უკუხდგომოდა და ბატონის თეიმურაზისათვის სკანდის ციხეში კაცი და საფიცარის წიგნი გაეგზავნა, რომ ქართლსა და კახეთს თქვენის მეტოემეკვიდრე პატრონი არსად დარჩომილაო, მანდ ნუ დგახარ, კახეთს ჩაბრძანდიო, ქართლიც თქვენი იქნებისო“¹⁸⁷. ამ დროს, მისივე ცნობით, „...თუშთაო, რაც კახეთში თათარი ყოფილაო, ამოუწყვეტიათო.

ყაენს ერისთავისათვის დაუბრალდებიაო“. სკანდაში თეიმურაზი 1660 წლის მარტიდან ზაფხულამდე იყო და ამდენად ფ. გორგიჯანიძე ბახტრიონის აჯანყებას 1660 წლის პირველ ნახევარს მიაკუთვნებს.

ამ აჯანყებას ასევე ათარილებს არაქელ დავრიყეციც. იგი წერს: „...მავე წელს (ლაპარაკია 1659 წელზე — თ. ტ.) სპარსთა ხელმწიფის შაჰ აბას მეორის ბრძანებით მაჰმადიანი ელების ტომებიდან 1500 ოჯახი თურქი წამოიყვანეს, კახეთი აავსეს და იქ დაასახლეს. 1660 წელს კავკასიის მთებში მობინადრე ქართველები, ხალხი, რომელსაც თუშებსა და ფშაეებს უწოდებენ, მოვიდნენ ლამით და თურქების ამ 1500 ოჯახს მახვილით მუსრი გააგლეს“¹⁸⁸.

აღნიშნული ფაქტის 1660 წლისათვის მიკუთვნება არც სხვა წყაროებისათვისაა მთლად უცხო. მაგალითად, ბერი ეგნატაშვილი წერდა: „...იმერლებმა დაუწყეს მეფე შაჰნავაზს ლაპარაკი და დადიანმაც, რათა არა მორჩილქმენეს ბაგრატს. იქიდან დადიანი მოუხდა და დაიპყრო იმერეთი, ხოლო მეფე შანავაზ წარვიდა და მივიდა ფცისწყალზედა, და მას ჟამსა ზაალ ერისთავი არა მორჩილებდა მეფესა შანავაზ და იყო განდგომილ, ამისათვის ვერლარა წარვიდა იმერეთს“, ამის შემდეგ აღწერილია ზაალ ერისთავის მიერ თურქმანული ტომების ამოწყვეტა¹⁸⁹.

როგორც ვხედავთ, თარიღი მოცემული არაა, მაგრამ ავტორს თურქმანების მოსპობა 1660 წლის შუა ხანებში მომხდარი ისტორიული ფაქტების შემდეგა აქვს მოთავსებული. იგივეს იმერებს ვახუშტიც: „...ხოლო მოკუდა რა ალექსანდრე მეფე იმერთა და მეფობდა ბაგრატ უთვალო, მოუწოდა ვახტანგ მეფესა იმერთა, შეკრბა ვახტანგ და დადგა ფცას, არამედ ზაალ ერისთავ-მან მოსწყვიტა ელნი კახეთს და მტერობდა ვახტანგ მეფესა. ამისთვის უკუმოიქცა (ვახტანგი — თ. ტ.)“¹⁹⁰. აქაც, როგორც ვხედავთ, ბახტრიონის აჯანყება, ქრონოლოგიურად ისევ 1660 წლის შუა ხანებს მიეკუთვნება, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ვახუშტი ერთგან პირდაპირ 1659 წელს უთითებს.

თეიმურაზმა უარი შეუთვალა ზაალ ერისთავს. წლებით დაზაფრულ და ჩანგატეხილ კახეთის მეფეს იმედი არ ჰქონდა ალბათ, რომ შეინარჩუნებდა კახელების აჯანყებით მოპოვებულ სამეფო ტახტს. ამჟამად ხომ მის მოწინააღმდეგეს მოხუცებული როსტომი არ წარმოადგენდა. ქართლიცა და კახეთიც სიცოცხლით სავსე ვახტანგ მეხუთეს, შაჰნავაზს, ეკირა, რომელიც სულაც არ აპირებდა ახლად მიღებული ტახტის დათმობას. ამასთან, მომავალში იკვეთებოდა კიდევ ერთი იმედი, ეს იყო რუსეთში მყოფი ერეკლე ბატონიშვილის სამშობლოში დაბრუნების პერსპექტივა. არა გვეგონია, რომ თეიმურაზს ერეკლესა-

თვის რუსეთის მხრიდან სამხედრო დახმარების გაწევის იმედი შერჩენოდა, მაგრამ დიპლომატიურ თანადგომაზე ეჭვი არ ეპარებოდა და თუ ამას დაეუმატებთ თუშების დაჟინებულ მოთხოვნას ერეკლეს მათთან გაშვების შესახებ, გასაგები იქნება, თეიმურაზის შემდეგი ნაბიჯიც, სახელდობრ, ვახტანგ მეხუთესა და ირანის შაჰთან მოლაპარაკებებზე წასვლა.

ჯერ სკანდის ციხიდან, შემდეგ კი თბილისიდან, სადაც იგი ვახტანგ V ჩაიყვანა ირანში გაგზავნის წინ, თეიმურაზმა წერილები მისწერა თავის მფარველს. იგი თავის გაჭირვებას ატყობინებდა და დახმარებას სთხოვდა, უფრო სწორად შუამდგომლობას ითხოვდა შაჰთან, რათა ამ უკანასკნელს არ დაერბია საქართველო. ბახტრიონის აჯანყების შემდეგ რომ კახეთს კარგი დღე არ ელოდა, ეს ყველასათვის ცხადი იყო. მხოლოდ აჯანყების მოთავეთა და თვით თეიმურაზის მორიგში თავგანწირვამ გადაარჩინა საქართველო ახალი აოხრებისაგან.

შაჰმა დასაწყისში თეიმურაზ მეფე „მამასავით“ მიიღო, თუმცა ერთი რუსული წყაროს ცნობით, პაპად ეკუთვნოდა. ირანის მბრძანებელს თავისი გეგმები ჰქონდა. თავის სამეფო კარზე რაც მეტი ტახტის მემკვიდრე ეყოლებოდა, მით უფრო მორჩილებაში იქნებოდა ვახტანგ V, რომელსაც ქართლის ტახტი პირდაპირი მემკვიდრეობით არ ეკუთვნოდა. შაჰისათვის თეიმურაზი ერეკლეს ხელში ჩასაგდებადაც გამოდგებოდა. ასე ფიქრობდა ირანის შაჰი და გამარჯვებას ზეიმობდა, მაგრამ მისი სიხარული ნაადრევად გამოდგა.

ირანში ნებაყოფლობითი წასვლა სულაც არ ნიშნავდა თეიმურაზის მხრიდან შაჰისათვის მორჩილების გამოცხადებას. მას თავისი გეგმები ჰქონდა. თეიმურაზს არც რუსეთთან გაუწყვეტია ურთიერთობა და არც პოლიტიკურ სარბიელს ჩამოშორებია; რაც მთავარია, სიცოცხლის ბოლო წუთამდე ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის არ უღალატია შაჰის საამებლად და თავის მორალურ-პოლიტიკურ პრინციპებს შეეწირა კიდევ. 1663 წელს შაჰის ბრძანებით იგი სიკვდილით დასაჯეს. ასე დამთავრდა ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის კიდევ ერთი ეტაპი, რომელსაც შემდგომში თავისი ბრწყინვალე გამგრძელებლები ჰყავდა.

*

როგორც შესავალში აღვნიშნეთ. მონოგრაფია მიზნად ისახავდა თვალის გაგვეღვინებინა თეიმურაზ I მიერ გატარებული საგარეო-პოლიტიკური კურსისათვის. ამდენად ზუნებრივია, რომ ზოგმა საინტერე-

სო საკითხმა ასახვა ვერ ჰპოვა მასში. სათანადო ასალი მასალის უქონლობამ არ მოგვცა შესაძლებლობა ღრმად შეგვესწავლა და გავვეშუქებინა ისეთი პრობლემები, როგორიცაა მაგალითად თეიმურაზ I; დამოკიდებულება ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებთან, საქართველოს მმართველი ფენის წარმომადგენლებთან, ირანში ტყვეობაში მყოფ დედამისთან, ქეთევან დედოფალთან და სხვ. მომავალში კვლავაც ბევრია საკვლევი.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ТЕЙМУРАЗА I

Резюме

Неутомимый борец за свободу и независимость своего народа царь Кахети Теймураз I Багратиони всю свою сознательную жизнь старался объединить политические силы Восточной и Западной Грузии и с помощью христианских государств бороться против внешних и внутренних врагов, доведших страну до полного политического и экономического разрушения.

Для того, чтобы дать правильную оценку политической и государственной деятельности Теймураза I мало перечислить те мероприятия, которые были им проведены для достижения намеченной цели. В грузинской дореволюционной и советской историографии его деятельность оценивается неоднзначно. Ряд исследователей считает преждевременной и не до конца продуманной его последовательную русскую ориентацию, которая являлась, по их мнению, причиной его поражения. Также по разному трактуется и его отношения с Ираном в начале 30-х гг. XVII в.

Основываясь на глубокий анализ существующего архивного материала в монографии предлагается новая точка зрения по вышеуказанным, а также и по другим кардинальным вопросам внешней политики Грузии первой половины XVII столетия.

Международная обстановка, сложившаяся на Кавказе, Ближнем и Среднем Востоке исследуемого периода, сильно влияла на внешнеполитические отношения Грузии и на выбор политической ориентации по отношению к ближним и дальним соседям: к Турции, Ирану, России и странам Европы. Неизменным оставался принцип — никогда не ориентироваться только на одну страну. И еще, начиная с 90-х годов XVI века русская ориентация являлась доминирующей внешнеполитической линией для восточногрузинских царств — Кахети и Картли, а с 50-х гг. XVII века и

для Имерети. И это вполне объяснимо. Взаимоотношения с единопорверной Россией для христианской Грузии, оказавшейся с середины XVI в. ареной кровопролитных боев между Турцией и Ираном, и разделенными на сферы влияния, играли важную роль. Русская ориентация не являлась навязанной извне политической линией и отвечала внутренним требованиям грузинского государства. Она являлась политическим направлением прогрессивной части грузинского феодального общества, стремившегося спасти страну от мусульманского ига.

Вопросы грузинно-русских отношений, цель и стремление сторонников русской ориентации, как и вся восточная политика русского государства, рассмотрены на фоне сложных международных отношений данного периода. Ориентируясь на грузинно-русский союз, грузинские и русские политические деятели, в первую очередь, стремились решить более широкие проблемы. В частности, Россия старалась на международной арене выступить под флагом «защитницы христиан», что заставляло Иран и Турцию учитывать ее претензии и интересы на Кавказе. Грузинские дипломаты, которые хорошо разбирались в стремлениях своего северного партнера, хотели противопоставить Россию Ирану и Турции.

Анализ первоисточников, опубликованного и неопубликованного архивного материала, а также существующей научной литературы на грузинском, русском и иностранном языках, дают возможность раскрыть подлинный характер деятельности Теймураза I, начавшего свое многолетнее царствование в 1606 г. Незаурядная личность, человек труднейшей судьбы, потерявший почти всех близких, принесенных в жертву родине, отличный поэт, неподражаемый воин, политик, он всю жизнь старался вести не только бескомпромиссную войну с Ираном, но и активную дипломатическую борьбу за выход на международную арену. В последние годы грузинскими историками выявлены и опубликованы материалы сношения Теймураза I с папой Римским и с Испанским королем. Вырисовывается интереснейшая картина — правящие круги Грузии в середине 20-х — начала 30-х гг. XVII в. намеревались привлечь внимание европейских христианских государств и на правах равных предлагали им создать новую антитурецкую коалицию, и со своей стороны обещали военную помощь не только против Турции, но и против Ирана.

Естественно, на реальную военную помощь из Европы в Грузию и не надеялись. Видимо, налаживая дипломатические связи с Папой Римским и с Испанией, Теймураз I своей главной задачей ставил добиться международного признания как суверенного государя, что явилось бы немаловажным

дипломатическим оружием против султана и шаха. Частично цель была достигнута. Папа Римский в своем письме к Теймуразу I в 1630 г. писал: «...плывет по волнам Средиземного моря и распространяется во многих странах Европы слава, вещающая твои заслуги, которые привлекают к царю Иверской страны внимание Рима, подтверждая блестящую победу, одержанную им в азиатской Иберии».

Немаловажное место во внешней политике Грузии занимали сношения с православным Востоком, в частности с нерусалимскими и константинопольскими патриархами, которые часто являлись «связывающими звеньями» между христианами Востока и Запада. На протяжении многих лет они участвовали и в русско-грузинских отношениях. Поэтому и не удивительно, что царь Теймураз I, следуя традициям предков, пользовался услугами патриархов как во время сношений с Европой, так и с Россией.

Особенно активизируются дипломатические отношения с Россией с середины 30-х гг. указанного столетия. В апреле 1639 г. Теймураз I подписал крестоцеловальную запись, что фактически являлось подтверждением договора 1587 г. между царством Кахети и Московским государством.

Продолжая захватническую политику своего деда, шаха Аббаса I, иранский шах Сеф I, не мог мириться с непреклонным характером Теймураза I и с активизацией грузино-русских взаимоотношений. В начале 1633 г. шах посадил на престол Картли Ростом Багратиони, противопоставив его Теймуразу. Ростом в качестве «вали» правил страной до 1658 г. Все эти годы между Теймуразом I и Ростом-ханом шла ожесточенная борьба за власть и за спасение Грузии. Каждый по своему понимал свой долг — Теймураз I всячески старался освободить народ от поработителей, Ростом старался путем полнейшего подчинения шаху мирным путем восстановить разрушенную экономику Картли и Кахети. Народ и церковь понимал и поддерживал Теймураза, часть знати тоже, но и противников было достаточно среди феодалов, которых не устраивала его непримиримость по отношению к Ирану. Именно эта группа и поддерживала Ростом и всячески боролась против русской ориентации Теймураза I.

Значение борьбы с вражеским мусульманским окружением было огромное. Это означало сохранение грузинским народом как экономических и культурных, так и политических устоев, своего национального облика, религии, которая неразрывно была связана с социально-политической системой страны.

Религиозная общность во многом определила жизнестойкость русской ориентации Теймураза I. Несмотря на то, что надежды грузинских политиков иногда выглядели

«нереальными». Россия в основном являлась единственной страной, которая могла стать реальным союзником если не в военном смысле, то в политическом и моральном отношениях — безусловно.

Потеряв в 1633 г. Картлийский, а позже, в 1647 г. и Кахетинский престол, Теймураз I эмигрировал в Имерети, где с помощью своего зятя, царя Имерети, Александра III не покладая рук и не щадя здоровья старался объединить политические силы не только Западной и Восточной, но и Горной Грузии, жители которой в силу исторических условий тоже стремились к союзу с Россией. Таким образом как уже отмечали с 50-х гг. XVII в. русская ориентация стала доминирующей внешнеполитической линией грузинского государства.

В 1651 г. под покровительство России вошло царство Имерети. Владетельный князь Мегрелии Лсван II Дадлиани воздержался от такого политического шага. Он мало думал об общенациональных интересах Грузии, громил и грабил своих соседей и старался завладеть их землями. Методы для достижения намеченной цели были разнообразными: устраивал набеги, торговал пленными, союзничал с иранскими шахами и т.д. Достичь с ним договоренности Теймураз I не смог.

Для укрепления дружбы и сотрудничества с Россией, а также с целью напугать иранское правительство в 1652 г. Теймураз I в Москву на длительное проживание послал своего среднего внука Ираклия Давидовича (по русским источникам Николая Давидовича). Это был важным фактом в политической жизни Грузии, где поездку царевича связывали с надеждой получения реальной военно-финансовой помощи от покровителя.

Важность этого факта правильно поняли и оценили в Иране. Шах исшел, что это открывало перспективу для появления в Грузии русских войск. Реакция была мгновенной. Шахские наемники перекрыли все дороги на Северном Кавказе и постарались не пропустить его в Россию. После кровавой битвы царевичу с остатками свиты удалось прорваться к Терскому городку.

Прямых результатов пребывания Николая Давидовича в Москве не дало. Грузия не получила военной помощи, но в политическом отношении оно сыграло немаловажную роль. На протяжении почти шестнадцати лет (с 1653 по 1660 г. и с 1665 по 1674 г.) он активно участвовал в военно-политической жизни Московского государства и являлся, фактически, основоположником грузинского поселения в Москве, которое сыграло в последствии большую роль для культурного сближения двух народов.

Из внешнеполитической деятельности Теймураза I надо

стметить два факта. Один из них — это его посредническая роль в сношениях Горной Грузии — Тушети, Пшави и Хевсурети с Россией в 1656 г. По имеющимся архивным материалам дело выглядит так, будто представители этих регионов навестили Теймураза I и попросили ходатайствовать перед Московским царем о принятии их под свое покровительство. На этом деле, грузинский царь сыграл немаловажную роль в выборе жителями Горной Грузии внешнеполитической ориентации именно перед поездкой самого Теймураза I в Москву.

Поездка Теймураза I в 1658 г. в Россию была вторым важным моментом в политической истории Грузии второй половины XVII в. Грузинское посольство было торжественно принято царем Алексеем Михайловичем. Во время переговоров выяснилась основная просьба Теймураза I: получить от покровителя 20—30-ти тысячное войско, использовать которое он намеревался не против Ирана, а для разгрома внутренних врагов — крупных феодалов-вероотступников. Теймураз считал, что оказание такой помощи долг каждого христианского государя, тем более официального покровителя.

Но покровитель рассуждал иначе. Активное военное вмешательство в грузинские дела непременно вовлекло бы Россию в конфликт с Ираном, что никогда, а особенно в указанный период, не входило в ближневосточные планы Московского государства. И об этом не мог не знать Теймураз I, потому он и подчеркивал, что войско просит против внутренних врагов. Русское правительство не только отказалось дать требуемое количество войск, но отклонило и его просьбу выделить в сопровождении до Грузии восьмитысячный отряд с пушками.

Чем же руководствовался грузинский царь, заранее уверенный, что не получит реальной военной помощи, отправляясь в столь дальний и опасный путь. Он был уверен, что в самом худшем случае оставался в выигрыше: его активная связь с Россией держала в постоянном напряжении и страхе иранское правительство, это во-первых, а во-вторых, по международным правовым нормам он становился верноподанным, покинутым покровителем не выполнившим свой долг и нарушившим клятвенно подтвержденный договор о защите от врагов.

Последние четыре года жизни Теймураза I были особенно тяжелыми. Вернувшись из России в Имерети, он не застал в живых супругу Хорешан. Немного раньше скончался его старший внук, наследник престола Луарсаб. В марте 1660 г. умер и его сподвижник, царь Имерети Александр III.

Бахтрионское Восстание, направленное против Ирана-

начавшаяся междоусобица в Западной Грузии после смерти Александра III, окончательно сломили Теймураза. Он удалился в крепость Сканда, где был осажден войсками царя Вахтанга V, посаженного шахом в Картли после смерти Ростом-хана. По желанию Теймураза он был отправлен в Иран, где был казнен в 1603 г.

Соглашение со стороны Теймураза на отправленне в Иран не надо рассматривать как желание покориться судьбе и иранскому правительству. Свидетельство тому его казнь. И его непрекращающаяся связь с Москвой. Он хотел добиться возвращения царевича Николая Давидовича в Грузию уже с согласия шаха, так как, находясь в Москве, он воочию убедился в нежелании России портить отношения с Ираном. Вторая причина — это желание сгладить ужасающее впечатление, произведенное в Иране истреблением восставшими грузинами многотысячное племя туркменов, заселенных шахом Аббасом II в Кахети с целью инкорпорации Грузии. Со стороны престарелого царя такой шаг был равносильен приношению в жертву на алтарь родины собственной жизни.

შენიშვნები შესავლისათვის

1. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, თბ., 1977, გვ. 12—13.
2. მითითებულ ავტორთა ნაშრომებს მივუთითებთ შესაბამის ადგილებში.
3. დ. კაქარაძე. საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა და რუსეთთან ურთიერთობის საკითხები (XVII ს. მეორე ნახევარი), საკანდიდატო დისერტაცია, თბ. 1968, გვ. 57.
4. ლ. ტუხაშვილი. ეროვნული ხსნის გზასაყართან, „ცისკარი“, № 9., 1983, გვ. 110.
5. იქვე, გვ. 111.
6. ი. ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორია, V, თბ. 1953, გვ. 3.
7. იქვე, გვ. 29.

შენიშვნები I თავისათვის

1. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 7.
2. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბ., 1973, გვ. 249.
3. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, თბ., 1971, გვ. 222.
4. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. თბ., 1902, გვ. 110.
5. იქვე, გვ. 102.
6. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბექან გიორგაძემ, თბ., 1976, გვ. 84, მინაწერი 36.
7. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 213.
8. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 18.
9. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVII სს. თბ., 1971, გვ. 257.
10. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 226.
11. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 252—263.
12. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 60.
13. ლ. ტუხაშვილი, დასახელებული სტატია, გვ. 111.
14. მ. ალექსიშვილი, რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის საკითხისათვის, თბ., 1956, გვ. 10.
15. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, თბ. 1971, გვ. 165.
16. მ. ალექსიშვილი, რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის საკითხისათვის, გვ. 14.
17. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, გვ. 169.

18. შ. ალექსიშვილი, რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის საკითხისათვის, გვ. 89.

19. ი. ცინცაძე, ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (X—XVI სს), თბ., 1956, გვ. 324—325.

20. Сношения России с Кавказом. Материалы извлеченные из Московского главного архива Министерства иностранных дел С. Ал. Белокуровым, вып. I, 1587—1613 гг., „Чтения ОИДР“, М., 1889, გვ. LIV (შებდევში: С. Белокуров. Сношения...).

21. Е. Н. Кушева. Народы Северного Кавказа и их связи с Россией, М. 1963, გვ. 257—258.

22. იქვე, გვ. 243 (გარკვეული მოსაზრებით იგი მალე დაანგრია რუსეთმა).

23. ნ. ბერძენიშვილი ამ შეთანხმებას 1586 წლით ათარიღებს. იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 195.

24. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 148.

25. იქვე, გვ. 149.

26. Н. М. Карамзин. История гюсударства Российского, кн. III, т. IX, СПб. 1845, გვ. 246.

27. პ. ბუშევი არ უარყოფს, მაგალითად, ელჩობის 1583 წელს გაგზავნას (იხ. П. П. Бушев. История посольств и дипломатических отношений Русского и Иранского государств в 1586—1612 гг., М., 1976, გვ. 49).

29. С. Белокуров, Сношения ., გვ. 30.

28. 1581—1582 წწ. ქართველი და რუსი ელჩები სტამბოლში უნდა შეხვედროდნენ ერთმანეთს (მ. სვანიძის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 146).

30. იქვე, გვ. 30.

31. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 194.

32. შეად. ე. კუშევას ნაშრომს, გვ. 268.

33. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბ., 35.

34. ძაცსა, ფ. 110, წიგ. № 1, ფურ. 170—171 (იგივე ითქმის 90-იან წლებზეც).

35. იქვე, ფ. № 23, 1586, საქ. № 1, ფურ. 109—110.

36. Н. Смирнов, Политика России на Кавказе, М. 1958, გვ. 35.

37. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, გვ. 34.

38. С. Белокуров, Сношения ., გვ. 15.

39. იქვე, გვ. 55—56.

40. ძაცსა, ფ. 119, წიგ. № 1, ფურ. 271.

41. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, გვ. 169.

42. იქვე.

43. С. Белокуров, Сношения ., გვ. 268.

44. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, გვ. 44.

45. იქვე, გვ. 57.

46. ნ. ნაკაშიძე, წინამორიდან ბახტრიონამდე, გვ. 51.

47. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений в 1615—1640 гг. Тб., 1937, გვ. 25.

48. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 267.

49. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 253.

50. იქვე, გვ. 256.

51. Н. Т. Накашидзе, Грузино-русские политические отношения в первой половине XVII в., Тб., 1968, გვ. 241. შენ. 439.

52. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთ. ისტორიიდან, გვ. 260—262.

53. იქვე, გვ. 262—264.

54. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 230.

55. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთ. ისტორიიდან, გვ. 267.

56. იქვე.

57. საქართველოს ცხოვრება 1469—1800-მდე ზატონიშვილი ვახუშტის მიერ, თბ., 1913, გვ. 179.

58. როგორც ლუდოვიკო გრანჯერიოსის მიერ 1615 წ. 2 მარტს იეზუიტების საზოგადოების გენერალისადმი მიწერილი წერილიდან ირკვევა, დასავლეთ საქართველოში თავშეფარებული თეიმურაზი დიდი ყურდლებით მოკიდებია მას (მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა, გვ. 140—141).

59. М. Полневков, Материалы..., გვ. XXIV.

60. П. П. Бушев, История посольств и дипломатических отношений русского и Иранского государств в 1613—1621 гг., М., 1987, გვ. 122.

61. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 235.

62. М. Полневков, Материалы..., გვ. 24.

63. Н. Т. Накашидзе, Грузино-русские политические отношения, გვ. 58.

64. იქვე, გვ. 61.

65. ამ წერილის შინაარსი ერეკლე სახით შემორჩენილია ირანში 1616 წ. ივნისში გაგზავნილი რუსი ელჩის თ. ლონტევიცისათვის გადაგზავნილ რუსეთის მეფის წერილში, იხ. Т. Г. Тивадзе, Материалы по внешнеполитической истории Грузии первой половины XVII века, содержащиеся в архивном фонде „Сношения России с Грузией“, კრებულში: „ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან“, II, თბ., 1973, გვ. 145.

66. М. Полневков, Материалы..., გვ. XXIV.

67. იქვე, გვ. 33.

68. იქვე.

69. იქვე.

70. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 69.

71. М. Полневков, Материал..., გვ. 34.

72. იქვე, გვ. 29—30.

73. იქვე, გვ. 28—29.

74. იქვე, გვ. XXIV.

75. ძაცა, ფ. 121, 1614, საქ. № 1, ფურ. 3.

76. П. П. Бушев, История посольств, II, გვ. 111.

77. ძაცა, ფ. 115, 1615, საქ. № 1, ფურ. 85—87.

78. М. Полневков, Материалы..., გვ. 24—25.

79. ძაცა, ფ. 115, 1615, საქ. № 1, ფურ. 98.

80. М. Полневков, Материалы..., 24—25.

81. იქვე, გვ. 27, 33.

82. იქვე, გვ. 27—28.

83. П. П. Бушев, История посольств . . , II. გვ. 123.
84. იქვე, გვ. 54.
85. Т. Г. Тивадзе, Материалы . . , გვ. 135—137; М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 31.
86. Т. Г. Тивадзе, Материалы . . . , გვ. 138.
87. იქვე, გვ. 144—145.
88. ძაცსა, ფ. 115, 1616, საქ. № 1, ფურ. 84—86.
89. შესაძლებელია იგულისხმებოდეს ოლთისი.
90. იგულისხმება თ. ლეონტიევი.
91. ძაცსა, ფ. 115, 1616, საქ. № 1, ფურ. 89—90.
92. იქვე, ფურ. 90.
93. იქვე, ფურ. 91—93.
94. ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 179.
95. М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 41.
96. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 273.
97. Т. Г. Тивадзе, Материалы . . . , გვ. 150.
98. იქვე, გვ. 149.
99. იქვე.
100. იქვე, გვ. 151—153.
101. М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 49.
102. იქვე, გვ. 41.
103. იქვე, გვ. 39, 49.
104. იქვე, გვ. 37—38.
105. იქვე, გვ. 40.
106. იქვე, გვ. 39.
107. იქვე, გვ. 40.
108. იქვე, გვ. 41—42.
109. იქვე, გვ. 45—46.
110. იქვე, გვ. 46—47.
111. იქვე, გვ. 41.
112. Ш. Месхиа, Я. Ципицадзе, Из истории русско-грузинских взаимоотношений, Тб., 1958, გვ. 76—77.
113. М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 56.
114. იქვე, გვ. 41; ასევე აფასებს ქართველი დიპლომატების მოქმედებას ნ. ნაჭაშიძე, იხ. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 74.
115. М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 54.
116. იქვე, გვ. 42.
117. იქვე, გვ. 28.
118. იქვე, გვ. 42.
119. М. Полневктов, Материалы . . . , გვ. 46, 48, 49.
120. თ. ბოცვაძე, ჩრდილო კავკასიის ხალხები რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობაში (XVI—XVIII სს.), სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1972, გვ. 9.
121. М. Полневктов, Материалы . . . , 46—49, 53—56.
122. იქვე, გვ. 46—49.

123. იქვე, გვ. 51—52.
124. იქვე, გვ. 46.
125. ძაცსა. ფ. 138/3, წიგ. 2, 1626, ფურ. 89.
- 126 ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 78.
127. იქვე, გვ. 80.
128. М. Полиевктов, Материалы..., გვ. 59.
129. თ. ტივაძე, XVI ს-ის 80-იანი წლების კახეთ-რუსეთის ურთიერთობის საკითხისათვის, „მაცნე“, № 3, 1983, გვ. 52—71.
130. მ. სევანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთ. ისტორიიდან, გვ. 278. ნ. ნაკაშიძე მიიჩნევს 1620 წ. (ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან..., გვ. 78).
131. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 79.
132. მ. სევანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთ. ისტორიიდან, გვ. 279.
133. М. Полиевктов, Материалы..., გვ. 62.
134. იქვე, გვ. 67.
135. იქვე, გვ. 67—68.
136. Н. Т. Накашидзе, Грузинско-русские политические отношения, გვ. 85.
137. М. Полиевктов, Материалы ..., გვ. 76, 86.
138. იქვე, გვ. 70.
139. იქვე, გვ. 76.
140. იქვე, გვ. 69.
141. იქვე, გვ. 63—64.
132. იქვე, გვ. 76.
143. იქვე, გვ. 87—88.
144. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 80—82.
145. მ. სევანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 280.
146. М. Полиевктов, Материалы..., გვ. 99.
147. ყარჩიხა ხანი და იუსუფ ხანი, წარმოშობით სომხები, შაჰ აბას პირველის მთავარსარდლები იყვნენ.
148. რიცხვი შეცდომითაა მოცემული, 30 000 კაციდან მხოლოდ 3 000 კაცმა უშველა თავს.
149. ყორჩიხაში ხანი ანუ ისა ხან ყორჩიხაში, შაჰ აბას პირველის სიძე.
150. კაზაყ ხანი, კაზაყ ხან ჩერქეზი, გილანის ტარულა, შემდეგ შირვანის ბეგ-ლარბეგი.
151. ვასკა ავდევეი ასტრახანში 16 აგვისტოს ჩავიდა. ექვსი კვირა დაახლოებით თენახევარს უღრის. ე. ი. ივლისის პირველ რიცხვებში შემახაში მარაბდის ბრძოლის მონაწილე მეთორბეტი ჩავიდნენ, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს. რომ მარაბდის ბრძოლა 1 ივლისს მოხდა.
152. ალბათ დიარბეჭირი.
153. ქარის რაოდენობა შეცდომითაა მოცემული.
154. თ. ტივაძე, მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლების 350 წლწათვის გა-მო, მაცნე, № 3, 1975, გვ. 178—179.
155. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 93.
156. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 177.
157. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 288—289.
158. იქვე, გვ. 289.

159. იქვე, გვ. 290—291.
160. იქვე, გვ. 289.
161. ლ. ტუხაშვილი, დასახელებული სტატია, გვ. 109.
162. იქვე.
163. იქვე.
164. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 289—290.
165. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, გვ. 113.
166. მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 287.
167. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში (შედარებითი შესწავლის ცდა), თბ. 1958, გვ. 361.
168. История дипломатии, т. I, М., 1959, гл. 237.
169. იქვე.
170. დიონიზო კარლი. თბილისის აღწერა, თარგმნა ბ. გიორგაძემ, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951, ნ. 29, გვ. 167.
171. ლ. ტარდი, საქართველო-უზბეკეთის ურთიერთობა XVI საუკუნეში, თბ., 1980, გვ. 20.
172. В. Макушев, Восточный вопрос в XVI и XVII веках, „Славянский сборник“, Пет. 1876, т. 3, гл. 7.
173. Инструкция папы Кlementa VIII графу Людовику Ангишиоле, отправленному послом к царю Федору Ивановичу для склонения его к союзу против турок, РИВ, т. VIII, гл. 29—30.
174. იქვე, გვ. 31—32.
175. Е. Н. Кушева, Народы Северного Кавказа, гл. 290.
176. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, გვ. 34.
177. იქვე, გვ. 44.
178. ქ. ბაგრატიონი-ორსინი (რომი), ი. ტაბაღუა, ქართული ელჩობა ევროპაში (ნიკიფორე ირბახი — XVII ს.); მრავალთვი, 1983, X, გვ. 199—253; ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII—XX ს-ის პირველი მეოთხედი), (1600—1628), II, თბ., 1986; ჟ. ვათეიშვილი, ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე. ქართველი დესპანი ესპანეთში XVII ს-ის პირველი მესამედის დამლევს. გაზ. „კომუნისტი“, 1983, №№ 175, 177, 178; იმ ნაშრომებს, რომლებიც ნიკიფორე ირბახის სასტამბო მოღვაწეობას ეხება, არ დავასახელებთ.
179. გ. აკოფაშვილი, ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი — ნიკიფორე ირბახი, თბ., 1977, გვ. 36. ავტორს მაინცია, რომ 1614—1626 წლებში ირბახი იერუსალიმში უნდა ყოფილიყო.
180. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 144.
181. გ. აკოფაშვილი, ქართველი დიპლომატი, გვ. 38.
182. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 165.
183. იქვე, გვ. 161.
184. იქვე, გვ. 151.
185. იქვე, გვ. 145.
186. იქვე, გვ. 199.
187. აღნიშნული ნაწყვეტი ამოღებულია ი. ტაბაღუას წიგნიდან — საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 151—152.
188. ჟ. ვათეიშვილი, ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე, № 175.

189. გამოტოვებულია დაზიანებული ტექსტის ნაწილი და ქათინაურები.
190. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 232—233.
191. იქვე.
192. ჯ. ვათეიშვილი, დასახელებული სტატია, № 178.
193. იქვე. აბაზა ფაშა; წარმოშობით აფხაზი, 1622 წლიდან გადაუდგა ცენტრალურ ხელისუფლებას. მისი მეთაურობით მოწყობილი აჯანყება ჩაქრეს მხოლოდ 1628 წლის სექტემბერში.
194. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 168.
195. ჯ. ვათეიშვილი, დასახელებული სტატია, № 175.
196. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 159.
197. საქართველოდან რუსეთში ჩასული ცნობების თანახმად (1615—1616 წწ.) თეიმურაზს ექვსი ქრისტიანი მეფე ეხმარებოდა.
198. ჯ. ვათეიშვილი, დასახელებული სტატია, № 175.
199. იქვე. აქ ერთხელ კიდევ გვინდა გაეიხსენოთ თეიმურაზის მიერ 1623 წ. 16 მარტს რუსეთის პატრიარქ ფილარეტისადმი მიწერილი წერილი, რომლითაც ატყობინებდა: შაჰ აბასი ძალიან შევიწროებულია, ინდოელებმა დაამარცხეს და დროულად მიმანია ღმერთი ვახსენო და გაეღაშქრო მასზეო (М. Полениктов, Материалы..., გვ. 76).
200. ჯ. ვათეიშვილი, დასახელებული სტატია, № 175.
201. იქვე, № 177.
202. იქვე, № 175.
203. იქვე.
204. ი. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებში, II, გვ. 232.
205. გ. აკოფაშვილი, ქართველი დიპლომატი, გვ. 31.
206. ვგულისხმობთ 1610—1611 წლებში თეიმურაზთან ჩასულ მამა გვილელმოს, მამა ზუან ტადეოს, კარმელიტელ ბერს ივანე თადეოსს, ღმრთიანულ ანჯელო ჩიო-დინელს და სხვ. (მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიციზმისა, გვ. 75, 87).
207. История дипломатии, I, გვ. 236.
208. ჯ. ვათეიშვილი, დასახელებული სტატია, № 177.
209. იქვე.
210. ყველა ავტორი, ვინც ეხება ირბახის ელჩობას, დადებითად აფასებს შედეგებს.
211. მ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVII საუკუნეში, თბ., 1988, გვ. 22.
212. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII—XX სს-ის პირველი მეოთხედი) III (1628—1633 წწ.), თბ., 1987, გვ. 80.
213. იქვე, გვ. 92.
214. მ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა, გვ. 22—23.
215. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებში, III, გვ. 198—199.
- ი. ტაბალუას აზრით, სიტყვა „ორთოდოქსალური“ უნდა შეიცვალოს „კათოლიკურით“.
216. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებში, III, გვ. 91.
217. იქვე, გვ. 203, 206, 211, 213.
218. იქვე, გვ. 117.
219. იქვე, გვ. 119.
220. იქვე, გვ. 138—139.
221. იქვე, გვ. 235—236.

222. იქვე, გვ. 237.
223. იქვე, გვ. 127.
224. იქვე, გვ. 242.
225. ნ. შენგელია, XV—XIX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბ., 1974, გვ. 76.
226. ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანისა და შესავლითურ გამოსცა ვ. ფუთურაძემ, თბ., 1969, გვ. 144.
227. ვ. გაბაშვილი, უნდილანთ ფეოდალური სახლი XVI—XVII სს. ირანში (ქართული წყაროების მიხედვით), „მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“, 11, თბ., 1972, გვ. 68, 75.
228. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მღირბამდე, თბ., 1978, გვ. 194—195.
229. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 250.
230. იქვე.
231. იქვე, გვ. 250—251.
232. გ. მაისურაძე, ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII—XVIII სს-ში, თბ., 1982, გვ. 154.
233. ისქანდერ მუნშის ცნობები, გვ. 146. დაახლოებით ასეთივე სურათს გადმოგვცემენ კარგელიტელი ბერები თავის „ქრონიკებში“ (იხ. კ. კუციია, ისფაჰანის ქართველი ტარულები (1618—1722), „მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“, 11, თბ., 1972, გვ. 96—97.
234. ვ. გაბაშვილი, უნდილანთ ფეოდალური სახლი, გვ. 76.
235. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მღირბამდე, გვ. 237—238.
236. უნდილაძეების საქმიანობას შეეხო თავის საინტერესო წერილში თ. ნატროშვილი, იხ. თ. ნატროშვილი, თეიმურაზ პირველის აჯანყება და იმამყული-ხან უნდილაძე, „ახლო აღმოსავლური კრებული“, თბ., 1983, გვ. 165—173.
237. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება, გვ. 364.
238. ს. კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, „საისტორიო მოამბე“, წ. 11, 1925, გვ. 30.
239. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მღირბამდე, გვ. 196.
240. ვ. გაბაშვილი, უნდილანთ ფეოდალური სახლი, გვ. 78—79.
241. იქვე, გვ. 77.
242. ძაცსა, ფ. 115, 1636, საქ. № 3, ფურ. 27—28.
243. თ. ნატროშვილი, თეიმურაზ პირველის აჯანყება, გვ. 165.
244. ძაცსა, ფ. 115, 1636, საქ. № 3, ფურ. 21.
245. იქვე, ფურ. 27—28.
246. იქვე, 1634, საქ. № 1, ფურ. 44.
247. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მღირბამდე, გვ. 230—231.
248. იქვე, გვ. 197—198.
249. იქვე, გვ. 231.
250. ივ. ჭაქაბიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, V, 1953, გვ. 25.
251. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 294.
252. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მღირბამდე, გვ. 227.
253. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 114.
254. იქვე.
255. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 295.
256. იქვე.

257. იქვე, გვ. 294.

258. თ. ნატროშვილი, მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 232.

259. იქვე, გვ. 233.

შენიშვნები მეორე თავისათვის

1. ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 232.

2. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 312.

3. Т. Тивадзе, Материалы гв. 169. დოკ. № 31.

4. М. Полневков. Материалы..., გვ. 104. Н. Накашидзе: Грузино-русские политические отношения, გვ. 110.

5. М. Полневков. Материалы..., გვ. 114--115.

6. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 296.

7. М. Полневков. Материалы..., გვ. 118.

8. იქვე, გვ. 115--116.

9. იქვე, გვ. 104.

10. ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 259.

11. М. Полневков. Материалы..., გვ. 101.

12. იქვე, გვ. 102.

13. ივ. ჭავჭავაძე. ქართველი ერის ისტორია, V, გვ. 50.

14. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 109.

15. ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებში, III, გვ. 224.

16. М. Полневков. Материалы..., გვ. 108, 110. კ. კეკელიძე. ნიჭიერ ირბახი, ეტიუდები.

17. М. Полневков. Материалы..., გვ. 110.

18. იქვე, გვ. 112.

19. იქვე, გვ. 117.

20. იქვე, გვ. 117--118.

21. იქვე, გვ. 118.

22. იქვე, გვ. 119.

23. იქვე, გვ. 111.

24. იქვე, გვ. 117.

25. იქვე, გვ. 111, 115.

26. იქვე, გვ. 159.

27. იქვე, გვ. 138.

28. იქვე, გვ. 136.

29. იქვე, გვ. 158, 161.

30. იქვე, გვ. 171.

31. იქვე, გვ. 172.

32. იქვე, გვ. 188.

33. იქვე, გვ. 198.

34. იქვე, გვ. 198--209.

35. იქვე, გვ. 228--229.

36. იქვე, გვ. 250.

37. იქვე, გვ. 259.
38. იქვე, გვ. 280.
39. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 246-
შგბ. 486.
40. М. Полневков. Материалы..., გვ. 263.
41. იქვე, გვ. 130.
42. იქვე, გვ. 279.
43. იქვე, გვ. 280.
44. იქვე, გვ. 280—281.
45. იქვე, გვ. 288.
46. იქვე, გვ. 315.
47. იქვე, გვ. 316.
48. იქვე, გვ. 319.
49. იქვე, გვ. 326.
50. იქვე, გვ. 326—327.
51. იქვე, გვ. 350.
52. იქვე, გვ. 353.
53. Переписка иностранных языках грузинских царей с российскими государями, от 1639 г. по 1770, г. СПб., 1861, გვ. 50.
54. იქვე, გვ. 50, 53.
55. იქვე, გვ. 14, 15, 53.
56. იქვე, გვ. 52.
57. იქვე, გვ. 50.
58. იქვე, გვ. 21.
59. იქვე, გვ. 20.
60. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის რუსული მასალები საქართველოს ისტორიისათვის), თბ., 1965, გვ. 43—44.
61. ჯ. ვათეიშვილი, ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე, № 175:
62. Переписка, გვ. 16—17.
63. იქვე, გვ. 50.
64. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, გვ. 83.
65. Н. Накашидзе, Грузино-русские политические отношения, გვ. 139.
66. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 317.
67. Н. Накашидзе, Грузино-русские политические отношения, გვ. 141.
68. იქვე.
69. იქვე, გვ. 142.
70. იქვე, გვ. 142—143.
71. Переписка, გვ. 22.
72. Н. Накашидзе, Грузино-русские политические отношения, გვ. 147.
73. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 273.
74. იქვე, გვ. 256, 262.
75. ევლია ჩელეების „მოგზაურობის წიგნი“, ნაკვ. 1; თბ., 1971, გვ. 323.
11. თ. ტივაძე

76. იქვე, გვ. 325—326.
77. იქვე, გვ. 326.
78. იქვე, გვ. 327.
79. იქვე, გვ. 331 (ახარის ციხე-ოლთისთანა).
80. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, XVIII ს. დამდ. თბ., 1940, გვ. 421; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 320.
81. Посольство князя Мышенцкого и дьяка Ключарева в Кахетию (1640—1643), изд. М. Полиевктова, Тб., 1928, გვ. 017.
82. ი. ცინცაძე, ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა 1650—1652 წწ. თბ., 1970, გვ. 26.
83. Переписка, გვ. 64.
84. გ. ჩოლოყაშვილს ორი ქართული წერილი ჩაუტანია რუსეთში, რომელთაგან არც დედანი და არც დიკების, გრიგოლ ლევისა და აღმაზ ივანოვის რუსული თარგმანები დღეისათვის არ შემორჩენილა (ძაცსა, ფ. 138/3, წიგ. 4, ფურ. 1030—1031).
85. თ. ტივაძე, საქართველო და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII ს-ის მეორე ნახევარში, თბ., 1977;
86. ძაცსა, ფ. 77, 1647, № 3.
87. თ. ტივაძე, მასალები, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ისტორიისათვის XVII ს-ის მეორე ნახევარში, „საისტორიო მოამბე“, ტ. 45—46, თბ., 1982, დოკ. № 14, გვ. 31.
88. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, გვ. 262.
89. თ. ტივაძე, მასალები, გვ. 39, დოკ. № 19.
90. А. П. Новосельцев. Русско-иранские отношения в первой пол XVII в., გვ. 107.
91. ი. ცინცაძე, ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის... გვ. 33.
92. М. Полиевктов. Материалы..., გვ. XXII.
93. Переписка, გვ. 67.
94. საქართველოს ისტორია, I, თბ., 1958, გვ. 367.
95. ი. ცინცაძე, ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის... გვ. 35—36.
96. იქვე, გვ. 35.
97. იქვე, გვ. 38.
98. იქვე, გვ. 51.
99. იქვე.
100. იქვე, გვ. 28.
101. იქვე, გვ. 28—29.
102. Переписка, გვ. 66—67.
103. ძაცსა, ფ. 110, 1652, № 6, ფურ. 86; 1667—1668, № 1; 1680, № 9.
104. И. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 118—169.
105. ძაცსა, ფ. 110, 1653, № 3, ფურ. 6—9.
106. М. Полиевктов. К вопросу о сношениях Ростом Карталишского с Москвою, „ენიქის მოამბე“, V—VI, თბ., 1940.
107. თ. ტივაძე, ქართლის მეფე როსტომის მიერ 1652 წ. რუსეთში გაგზავნილი ელჩობის საკითხისათვის, მაცნე, № 3, 1973, გვ. 109—123.

108. ი. ცინცაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის წარსულიდან, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. 1, თბ., 1955.
109. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის..., გვ. 40.
110. იქვე, გვ. 36.
111. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 177.
112. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის..., გვ. 35.
113. იქვე, გვ. 43.
114. იქვე, გვ. 44.
115. იქვე, გვ. 52.
116. იქვე, გვ. 42.
117. იქვე, გვ. 42; დ. კაკარავა, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 64.
118. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის..., გვ. 74.
119. დ. კაკარავა, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 217.
120. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის, გვ. 77—78.
121. თ. ტივაძე, ქართლის მეფე როსტომის მიერ.... გვ. 118.
122. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 178.
123. იქვე, გვ. 179.
124. ერეკლეს 31 კაცი მოუკლეს, ელენე დედოფალს — 12, ზოგიც ტყვედ იგდეს ზელთ (ძაცსა, ფ. 77, 1658, № 1, ფურ. 169).
125. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, გვ. 188.
126. თ. ტივაძე, მასალები საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის, დოქ. № 13, გვ. 29.
127. იქვე, გვ. 192.
128. ნ. ასათიანი, მასალები მე-17 საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1973, გვ. 33.
129. ძაცსა, ფ. 159, საქ. № 1414, 1655, ფურ. 1—2.
130. იქვე, ფ. 89, წიგ. 13, 1672, ფურ. 56.
131. ფ. 181, საქ. № 403, ფურ. 19.
132. Ю. Крижаннич. Политика. М., 1965, გვ. 504.
133. ძაცსა, ფ. 110, წიგ. 15, ფურ. 299.
134. იქვე, ფურ. 308.
135. გ. პაიჭაძე, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1652—1658), 1, „საისტორიო შრომები“, ტ. 19—20, თბ., 1965, გვ. 452.
136. იქვე, ფურ. 460 (თარგმანი ჩვენია — თ. ტ.).
137. ძაცსა, ფ. 110, 1659, საქ. № 3, ფურ. 2.
138. გ. პაიჭაძე, მასალები, I, გვ. 453.
139. ძაცსა, ფ. 110, 1659, საქ. № 1.
140. იქვე, 1657, საქ. № 1, ფურ. 17.
141. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 183.
142. იქვე, გვ. 183.
143. ვ. მაჭარაძე, ჩანაწერები თეიმურაზ პირველის მოლაპარაკებებისა მოსკოვში 1658 წელს, თსუ შრომები, № 113, თბ., 1965, გვ. 437—455.
144. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 183—189.

145. იქვე, გვ. 439.
146. იქვე.
147. ძაცსა, ფ. 77, წიგ. 7, ფურ. 7—8.
148. იქვე.
149. იქვე, ფურ. 11.
150. იქვე.
151. ვ. შაქარაძე, ჩანაწერები თეიმურაზ პირველის მოლაპარაკებებისა, გვ. 443.
152. იქვე, გვ. 443—444.
153. იქვე, გვ. 450.
154. იქვე, გვ. 451.
155. იქვე.
156. Переписка, გვ. 13, 39.
157. ვ. შაქარაძე, ჩანაწერები თეიმურაზ პირველის მოლაპარაკებებისა, გვ. 453.
158. იქვე, გვ. 452.
159. იქვე, გვ. 453.
160. იქვე, 454.
161. Н. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения, გვ. 188.
162. ვ. შაქარაძე, ჩანაწერები თეიმურაზ პირველის მოლაპარაკებებისა, გვ. 453.
163. იქვე, გვ. 453—454.
164. ძაცსა, ფ. 110, 1680, საქ. № 4, ფურ. 47, წიგ. 15, ფურ. 337.
165. იქვე, ფ. 110/3, 1653, სიგ. № 12, ფურ. 1—2.
166. დ. კაკარაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 82.
167. Переписка, 80.
168. გ. პაიჭაძე, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1660—1685 წწ.), II, „ისტორიო მოამბე“, ტ. 23—24, თბ., 1970, გვ. 151.
169. ი. ცინცაძე, საქართველოს მთიანეთის (თუშ-ფშავ-ხევსურეთის) რუსეთთან ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII ს-ის შუაწლები), „მნათობი“, 1959, № 2, გვ. 178—179; ნ. ასათიანი, ბახტრიონის გმირული ეპოპეის 300 წლისათვის გამო, „მნათობი“, 1959, № 8, გვ. 120; ნ. ნაკაშვილი, „საქართველო-რუსეთ-ირანის ურთიერთობა და ბახტრიონის აჯანყება“, კრებ. „ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან“, I, თბ., 1970, გვ. 191) და სხვ.
170. ძაცსა, ფ. 110, 1658, საქ. № 3, ფურ. 16.
171. თ. ტიეაძე. თუშ-ფშავ-ხევსურეთის რუსეთთან ურთიერთობის საკითხისათვის (XVII ს-ის 50—60-იან წწ.), კრებ. „ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან“, თბ., 1976, გვ. 238—248.
172. ძაცსა, ფ. 138/3, წიგ. № 4, ფურ. 664.
173. საქართველოს ისტორია, I, გვ. 304.
174. ი. ცინცაძე, საქართველოს მთიანეთის, გვ. 179.
175. იქვე.
176. იქვე, გვ. 119.
177. ძაცსა, ფ. 110, 1656, საქ. № 1, ფურ. 87—88.
178. იქვე, 1658, საქ. № 3, ფურ. 16; აგრეთვე, ი. ცინცაძე, საქართველოს

მთიანეთის, გვ. 178—179; ნ. ნაკაშიძე, საქართველო-რუსეთ-ირანის ურთიერთობა, გვ. 191

179. ძაცსა, ფ. 110, 1658, საქ. № 7, ფურ. 2—3; ფ. 138/3, წიგ. 4, ფურ. 667. ფიცის ტექსტი გამოქვეყნებულია: Гереписка, გვ. 74—75.

180. ვ. ფუთურიძე, მოჰამედ თაჰერის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 392—393.

181. ძაცსა, ფ. 138/3, წიგ. 4, ფურ. 618.

182. იქვე, ფ. 138/1, 1659, საქ. № 1, ფურ. 60.

183. საქართველოს ისტორია, I, გვ. 306.

184. ი. ცინცაძე, საქართველოს მთიანეთის... გვ. 182.

185. გ. პაიჭაძე, მასალები, II, გვ. 155.

186. ი. ცინცაძე, საქართველოს მთიანეთის, გვ. 182.

187. ს. კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 62—63.

188. არაქელ დავრიყეცის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1974, გვ. 55.

189. ბ. ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 202—203.

190. ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 77.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
თ ა ვ ი I — საგარეო პოლიტიკური კურსი XVII ს. პირველ მესამედში	6
1. მეფობის დასაწყისი	6
2. ორიენტაცია ოსმალეთსა და რუსეთზე	18
3. თეიმურაზის ურთიერთობა ევროპის ქვეყნებთან	50
4. დამოკიდებულება ირანთან XVII ს-ის 30-იანი წლების დასაწყისში	59
თ ა ვ ი II — საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ცდა XVII ს-ის 30—60-იან წლებში	79
1. მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ორი ელჩობა რუსეთში	77
2. 40-იანი წლების საზრუნავი	97
3. კახეთისა და იმერეთის პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების ცდები XVII ს-ის 50-იან წლებში	111
4. თეიმურაზ პირველის მოსკოვში ჩასვლა და მოლაპარაკებათა შედეგები	127
5. ბახტრიონის აჯანყება და თეიმურაზ I-ის სიცოცხლის უკანასკნელი წლები	137
Внешняя политика Теймураза I (Резюме)	146
შენიშვნები	152

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4341'

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. კოტრიკაძე
მხატვარი ნ. კვინიკაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნოლოგიური რედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ლ. ჯაშვი
გამომწვები ელ. მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 27. 10. 1989; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 4, 9. 1990;
ქალაქის ზომა 60X90¹/₁₆; ქალაქი № 2; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდი თაბახი 10. 5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9. 24;

ტირაჟი 1500; შეკვეთა №56;

ფასი 1 მან. 80 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19